

BOREC

1961

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NOV SLOVENIJE

LETNIK XIII

1961

IZDAJA GLAVNI ODBOR ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE, ZAVOD »BOREC«, DIREKTOR: MILAN ŠKERLAVAJ-PETRAČ • UREJA UREDNIŠKI ODBOR: MITJA RIBIČIČ, TONE FAJFAR, MILAN ŠKERLAVAJ-PETRAČ, JOŽE ŠTOK-KOROTAN, JOŽE BERTONCELJ-MARJAN, FRANCE ŠUŠTERŠIČ IN MILE PAVLIN • GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK: FRANCE ŠUŠTERŠIČ • KLIŠEJI, TISK IN VEZAVA: TISKARNA ČZP »LJUDSKA PRAVICA« V LJUBLJANI

Stran	
Operacija »kazen« (Winston Churchill, prevedel L. V.) . . .	214
V ilegali (Tone Fajfar) . . .	242
Spomini na prvo partizansko leto (Aleš Bebler) . . .	244
Ob kapitulaciji v Sloveniji (Mihajlo Apostolski) . . .	247
Delitev funtov (Slobodan Bosiljič) . . .	252
Po sledovih bolgarskih fašističnih okupatorjev . . .	256
Srečanje s Titom na Sutjeski (dr. Ivan Ribar, Vicko Krstulović, Velimir Terzić, Nikola Karanović) . . .	267
Prvi maj 1943 v okupirani Ljubljani (Jože Siška-Luka) . . .	271
Skozi italijansko in nemško zasilševanje (Pepca Kardelj) . . .	274
Beograjski prevrat je hudobcu zmešal štrne (Winston Churchill, prevedel L. V.) . . .	280
Slike o Wehrmachtu (M.) . . .	302
Čudno, a resnično (Ludvik Kukavica) . . .	302
Država v državi (Tone Fajfar) . . .	311
Spomini na prvo partizansko leto (Aleš Bebler) . . .	314
Prisega pod Malim Gregorjevcem (Ivan Križnar st.) . . .	320
Življenje je dobilo novo vsebino (Kristl Ribnikar-Feliks) . . .	323
Bila sem le ena mnogih ljubljanskih žena (Rozalija Miklošič) . . .	325
Na cesti groze in upanja (F. Šetinc) . . .	338
Prevara, ki je Stalin ni pričakoval (Winston Churchill, prevedel L. V.) . . .	346
V boj za svobodo življenja, gre klice od vasi do vasi (France Sušteršič) . . .	377
S prvim transportom (Marko Marion-Cano) . . .	383
Nahujša ura mojega življenja (Janez Videnič) . . .	385
Kres v Kragujevcu (Anton Milčič-Marko) . . .	392
Tri ure v Ljubljani (Franc Cerar) . . .	394
Pomladni obisk v Grčevju (Jože Levstik-Vid) . . .	399
Ustanavljanje prvih odborov OF na Dolenjskem in v Beli krajini (Jože Borštnar) . . .	403
Iz prvih dni OF na Notranjskem (Matevž Hace) . . .	406
Slovenska kultura v boju z okupatorjem (Tone Selškar) . . .	410
V Rusijo je prodiralo 164 divizij (Winston Churchill, prevedel L. V.) . . .	435
Plameneči odsevi (France Sušteršič) . . .	454
Tisoč dve sto imen . . . (Mile Pavlin) . . .	456
Razprava o drugi fronti (Winston Churchill, prevedel L. V.) . . .	405
Pod afriškim soncem (Miran Ogrin) . . .	491
Pobeg iz kaznilnice (Paško Romac) . . .	536
Pomenki s pisci o piscih (Matevž Hace) . . .	544
Drugi v Dachau (Bojan Ajdič) . . .	547
Bil sem med političnimi (Lojze Tomec) . . .	549
Srečanje s »Fontanotovci« (Mile Pavlin) . . .	555
Usodna Hitlerjeva napaka (Winston Churchill, prevedel L. V.) . . .	559
Moja srečanja s tovarišem Titom (Antun Augustinčič) . . .	580

Stran	
Kako smo pisali ankete po I. zasedanju AVNOJ (Mile Pavlin) . . .	581
Na svidenje, dragi tovariši (France Filipič) . . .	584
Primorska je praznovala (fotoreportaža) . . .	586
Zivi plugi (Bojan Ajdič) . . .	600
Zena s Koroske ceste (France Filipič) . . .	602
Coln (Radiojeje Perc-Pavle) . . .	607
Huda ura na Golem (Matevž Sivec) . . .	609
Zaplenili smo jim orožje (Dusan Marolt) . . .	617
Prvi polom »bliskovite vojne« (Winston Churchill, prevedel L. V.) . . .	622
Gezira — otok bombaža (Miran Ogrin) . . .	629
Pohod med volkovi (Alojz Zidar) . . .	642
Spomin na žrtve nas veže v skupnih ciljih (Milko Stofa) . . .	645
Viharni december na Gorenjskem (Ivan Jan) . . .	655
Organizirana gospodarska dejavnost partizanskega zaledja pod Gorjanci (ing. Jože Levstik-Vid) . . .	674
Pogovor ob kitari (Louis Huot, prevedel Jože Rankelj) . . .	680
Spomini na »tiskarno« v Rašiški četi (Jože Ravbar-Još) . . .	683
»Corpus delicti« na preserskem procesu (Filip Rihar) . . .	684
Pogledi v bodočnost (Winston Churchill, prevedel L. Vrbovšek) . . .	686

PESMI

O gozdovi širini . . . (Miran Jarc) . . .	1
Pesnikovo drevo v taborišču smrti (Lojze Krakar) . . .	16
Napis za nagrobnik (Marička Znidaršič) . . .	68
V partizanski bolnici (Marička Znidaršič) . . .	74
Veseljaška (Tone Selškar) . . .	77
Jutro v Afriki (Patrice Lumumba, prevedel Tone Pavček) . . .	114
Pomlad 1941 (Marička Znidaršič) . . .	128
Veter poje (Ivan Minatti) . . .	241
Snomin (Ivan Minatti) . . .	320
Svidenje (Ivan Minatti) . . .	340
Titov »Naprej!« (Vladimir Nazor, prevedel I. Minatti) . . .	369
Vlak za vlakom (Jože Smit) . . .	386
Čez noč (Jože Smit) . . .	386
Penel na zvezdah (Lojze Krakar) . . .	429
Pevec (Lojze Krakar) . . .	429
Kri v plamenih (Matej Bor) . . .	459
Padlim Starotržanom (Marička Znidaršič) . . .	521
Pesem o lopati (Marička Znidaršič) . . .	532
List od doma (Matej Bor) . . .	535
Pismo (France Kosmač) . . .	594
Vstajenje (France Sušteršič) . . .	599
Zrtvam (Alojz Gradnik) . . .	648
Ob tabornem ognju (Jože Smit) . . .	661
Svidenje (Ivan Minatti) . . .	662
Trupla potujejo (Ivan Goran Kovačič, prevedla Nada Carevska) . . .	679

IZ ORGANIZACIJ ZVEZE BORCEV

Skrb za varstvo borcev in invalidov prehaja na občine . . .	43
---	----

Stran	
Preko dopisne šole na univerzo (F. Š. in M. Š.) . . .	43
Iz dela organizacije Zveze borcev v občini Maribor-Center (France Filipič) . . .	45
Izobraževanje na prvo mesto (France Sušteršič) . . .	49
Velik uspeh razstave »Okupatorjevi zapori in internacije« . . .	66
Petič po stezah partizanske Jelovice . . .	69
Pred dokončno ureditvijo partizanskih grobišč v Žužemberku in Suhi krajini (M. P.) . . .	101
Na Gorenjskem za 20-letnico začetka revolucije . . .	101
Zapisek o fascistih (M. P.) . . .	102
Prva stopnica k večji izobrazbi (M. P.) . . .	103
Pred velikim praznovanjem (France Sušteršič) . . .	168
Komu odlikovanje (France Sušteršič) . . .	169
Kako skrbijo za bivše borce v »Litostroju« (Mile Pavlin) . . .	169
Kako bodo praznovali v koprskem okraju (Andrej Pagon-Ogarev) . . .	171
Na vseh sektorjih dosti dela in problemov (Mile Pavlin) . . .	178
Pionirji za 20. obletnico vstaje (Ančka Čerin) . . .	201
Vsestransko in temeljito (Mile Pavlin) . . .	231
Zgledna zgodovinska dejavnost v Šiški (Mile Pavlin) . . .	233
Še letos kronika (Mile Pavlin) . . .	233
Z občinske konference ZB NOV v Cerknici (Mile Pavlin) . . .	233
Delo in problemi Zveze borcev v ljubljanskem okraju . . .	296
Centralna proslava bo v Ljubljani . . .	298
Kako bodo proslavili 20-letnico revolucije v okraju Murska Sobota (Jože Janež) . . .	298
Izobraževanje borcev v TAM in MTT (Mile Pavlin) . . .	299
Pred IV. kongresom Zveze borcev NOV Jugoslavije (Jože Bertonec-Marian) . . .	358
Razprava o ustanovitvi enotne organizacije borcev . . .	359
Posvetovanje o izobraževanju (M. P.) . . .	360
Rezevni oficirji in podoficirji ob 20-letnici vstaje (Slavko Runel) . . .	362
Ustanovni kongres Zveze združenj borcev NOV Jugoslavije . . .	371
Prekon posmrtnih ostankov Glusenna Tomizza (Vlado Rozman) . . .	484
Sklebi ustanovnega kongresa Zveze združenj borcev NOV Jugoslavije . . .	498
Več znanja — boljši učinek dela in večji zaslužek (ing. Mirko Podsenik) . . .	569
Skrb za bivše borce in aktiviste v občini Ljubljana-Beligrad (Franc Kokali) . . .	571
Sodelovanje z mednarodnimi nacionalnimi organizacijami borcev . . .	573
Sprejeto je končno besedilo statuta Zveze združenj borcev NOVJ . . .	577
Tudi poleti so pridno delali (Mile Pavlin) . . .	636
Nekaj števil o otrocih padlih borcev . . .	637
Priprave za združitev organizacij borcev v Sloveniji . . .	641

Stran	
Kako posluje zavod »Borec« (Mile Pavlin)	699
Slavje v Gornji Radgoni (France Filipič)	700
Osemnajst žitnih klasov na Dobravi (Vlado Rozman)	701

HUMOR, ANEKDOTE

Bliskov juriš (Drago Suhi)	48
Bombe v razkuževalnem kotlu	48
Srečno naključje (Karel Kozar-Miha Klinar)	108
Nekega dne na progi (Mile Pavlin)	108
Srečanje s kosmatincem (Mile Pavlin)	238
Partizani v eni, Nemci v drugi sobi (Janko Rot)	366
Zgodba voznika Jureta (Franc Perko)	366
»Sram te bodi« (Rudi Hreščak)	366
Režiser Gino (Jože Bon)	445
Po cigarete (Hinko Vilfan)	446
Iznajdljivi železničarji (Mile Pavlin)	446
Cvetje ob Prešernovem spomeniku (Pavle Lešnjak)	510
Zadetek v polno (Mile Pavlin)	510
To in ono iz pirotehničnih delavnic	576
Vžigalnik »cucelj«	576
Strupi za pse in konje	576
»Mi gremo naprej«	576

NEKROLOGI, JUBILEJI

Ludviku namesto venca (Ivan Jan)	234
V spomin Louisu Adamiču (Tone Seliskar)	553
Naš Milenko (Mirko Arnuš)	677
Sopek na grob Hedovemu očetu in materi (Marjetka Kastelic)	685

RAZNO

Drobne zanimivosti	32, 94, 225, 279, 354, 437, 493, 562
Na sliki je spoznal sebe in svoje mučitelje (Valentin Kropivšek)	37
Kdor piše knjige s tematiko NOB, naj ne potvarja resnice (Danilo Šolar)	37
»To so borci Dolenjskega odreda...« (Jože Peskar-Fric)	38
Se o filmu »Akcija« (Milko Stofa)	38
Razpis nagrad	39
Razpis partizanskega pohoda »Ob žici okupirane Ljubljane« za leto 1961	40
Pravna posvetovalnica	46, 106, 172, 235, 300, 363, 443, 507, 640, 703
Kratke novice	47, 107, 173, 301, 365, 444, 509, 575, 639, 702
Mednarodne zveze Sekcije internirancev	98
Avtorstvo partizanskih pesmi (Ludvik Kukavica)	99
Podatki o sliki št. 31 (Tone Hočevar-Metod)	100
Slika z volitev v Zg. Savinjski dolini (Martin Klinar-Darko)	100
Zahvala	105

Stran	
Iščemo podatke	109, 175, 239, 303, 367
Redka fotografija (Franc Novak)	167
Poziv bivšim internirankam taborišča Ravensbrück	200
Za večjo točnost (Alenka Nedog)	218
Kdo ga pozna?	225
»To so tovariši iz VDV« (Drago Suhi)	226
Število Borčevih naročnikov raste	234
Pojasnilo	258
Popravek	258
O preserskem procesu (Filip Rihar)	294
Davča, dne (Franc Snel-Dušan)	295
Drag spomin (Ida Birska)	295
Na fotografiji sem spoznal stare znance s Primorskega (Ciril Kokošar)	357
Penicilin (Alojz Gunde)	357
Podatki o fotografiji (Jože Ceklin)	357
Izšel je »Kurirček«	361
Iščem podatke o očetu (Ivo Štamberger)	497
Zahvala zavodu »Borec« (Tone Hlebec)	497
Zahvala (Slavica Koman)	497
Potrebujem dokumentarno gradivo (Rudi Pušenjak-Uragan)	497
Pripombe k pisanju o sanitetni službi (dr. Aleksander Gala-Peter)	566
Sodim, da je treba popraviti napako (Josip Moretti)	568
Pripomba k članku: S prvim transportom (A. K.)	568
To so bolničarke iz Prešernove brigade...« (ing. Veljko Križnik)	568
Dopolnilo k razpisu Kajuhovih nagrad	570
Polzvedba	570
Polzvedba (2 nedokumentirani fotografiji)	572
»Tedad sem bil namestnik komisarja« (Srečko Prelovec)	634
Slikali smo se v Davči (Anica Klun)	634
»Nemalo sem se začudil« (Vinko Potočnik-Gaber)	634
»To so kurirji s postaje 26 G...« (Stane Bajt)	634
Te slike so bile skrite za podstrešnim tramom (Marjica Zorž)	634
Pojasnilo (Nace Majcen)	676
Značka Zveze združenj borcev NOVJ	698

PORTRETI IN KARIKATURE

Fana Kočovska-Cvetković	9
Đoko Pavičević	9
Rudi Pušenjak-Uragan	57
Ferhat Abas	91
Adolf Eichmann	93
Rudolf Höss	93
Patrice Lumumba	113
Jože Borštnar	124
Tone Ferjančič-Zvonko	125
Suvana Fuma	157
Salazar, Delgado in Galvao	159
France Rozman in Alojz Tavželj	167
Boris Kidrič	178
Boris Zihertl	178

Stran	
Dr. Aleš Bebler	178
Josip Vidmar	178
Tone Fajfar	179
Jože Rus	179
Dr. Franc Sturm	179
Dr. Ferdo Kozak	179
Janio Quadros	222
Neznani padli partizan	225
Filipović — ustaški poveljnik in frančiškanski pater	229
Ludvik Vrhovec	234
Franc Leskošek	244
Miha Marinko	245
Mihajlo Apostolski	247
Josip Broz-Tito	267
Mohamed V.	289
Josip Broz-Tito	309
Bojan Cuznar	330
Stane Nedog-Feliks	330
Fidel Castro	351
Aleksander Ranković	375
Tito kot vrhovni komandant NOV in POJ	377
Franc Biček	390
Slavka Beceletova	401
Tone Sušteršič-Tine	404
Milan Majcen	405
Janez Hribar	407
Matevž Hace	407
Lojze Mlakar-Ljubo	407
Lovro Kuhar-Prežihov Vovranc	410
Dr. France Mesesnel	411
Tone Cufar	412
Ljubo Serčer	423, 424
Franc Leskošek-Luka	453
Janko Rudolf	456
Franc Benčan	479
Valentin Leban	483
Giuseppe Tomizzo	484
Jože Janež	523
Miran Jarc	545
Louis Adamič in Tone Seliskar	554
Maršal Tito	583
Cuderjeva mama	618
Tomaž Godec	659

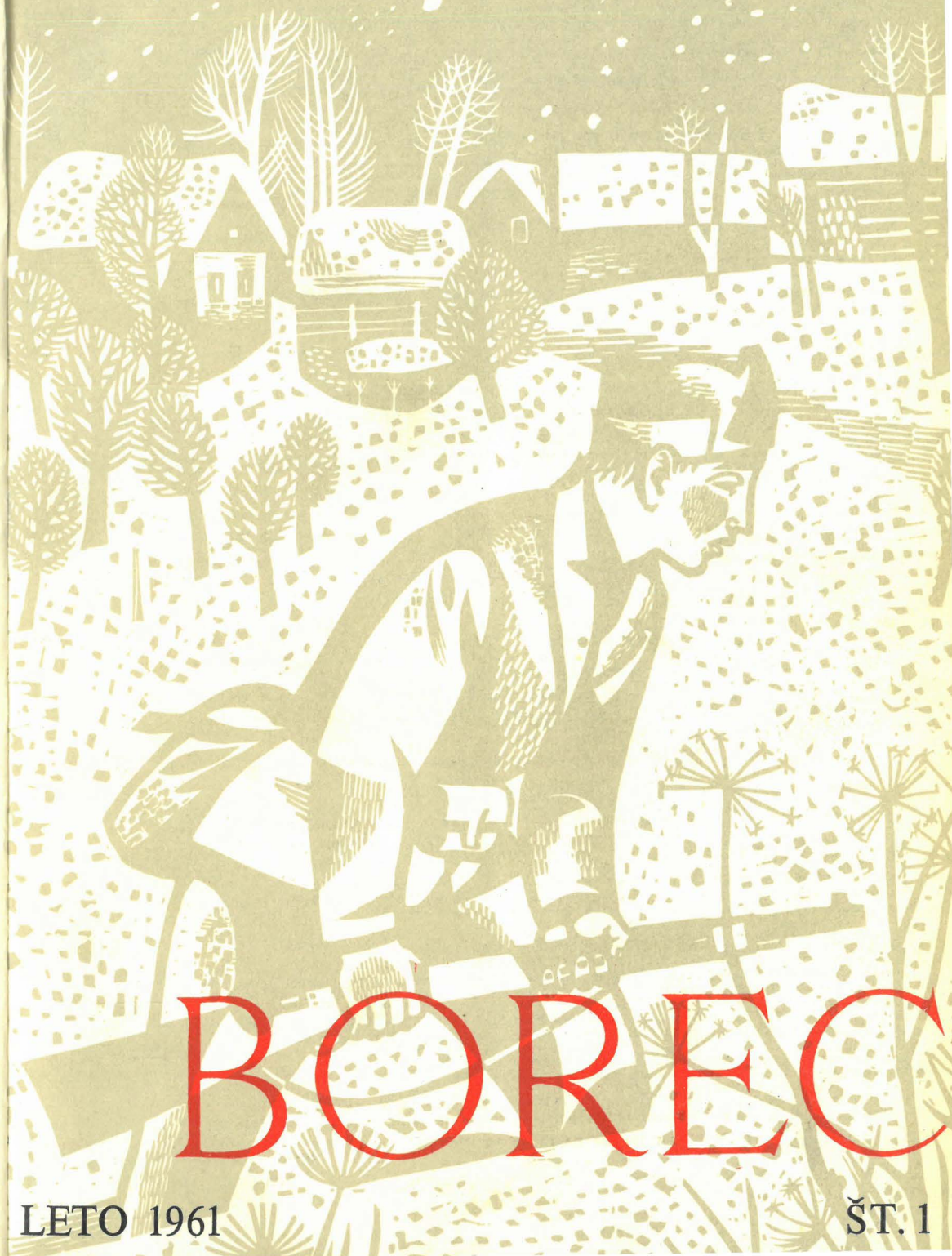
NASLOVNE STRANI

Ive Šubic: Kurir (1. številka). Božidar Jakac: V roškem gozdu (2. številka). Alenka Gerlovič: Partizanska ljubezen (3. številka). France Slana: Kolona (4. številka). Vito Globočnik: Na juriš (5. številka). France Slana: V akcijo (6. številka). Peter Lubarda: Bombaši 7.—8. številka). Nikolaj Pirnat: Na juriš (9. številka). Vlado Jordan: Bombaš (10. številka). Drago Vidmar: Talci (11. številka). Alenka Gerlovič: Hajka (12. številka).

SODELUJOČI ILUSTRATORJI IN SLIKARJI

Ladislav Danč, Marijan Detoni, Milojko Dominko, Oskar Herman, Karlo Hrovatin, Božidar Jakac, Nebojša Jelača, Vladimir Jelič, Marjanca Jemec, Pivo Karamatijević, Janez Lajevič, Vladimir Lakovič, Nello Leonardi, Nikola Martinovski, France Mihelič, Franjo Mraz, Ismet Mujeginović, Vjekoslav Parač, Lojze Perko, Cita Potočar, Boža Prodanović, Vanja Raduš, Evgen Sajovic, Ive Seljak-Copič, France Slana, Franjo Simunović, Janiny Tollyk, Božo Vauptotič, Nande Vidmar.

D 2643

BOREČ

LETO 1961

ŠT. 1

VSEBINA 1. ŠTEVILKE

O gozdovi širni (Miran Jarc)	1
Pred razsulum (Mile Pavlin)	2
Trnova pot v domovino (Ivan Hariš-Gromovnik, prevedel F. S.)	5
Po ilegalnih kanalih v Španijo in nazaj (Ivan Krefit)	8
1307 (F. S.)	9
Stolpec smrti (Miha Klinar)	10
»Ta razstava je pretresljiv memento« (F. S.)	14
Pesnikovo drevo v taborišču smrti (Lolje Krakar)	16
Krematoriji so bili prepočasni (Ante Kesić)	17
Napad na postojanko belih morilcev (Stane Lenardič)	20
S starimi puškami in rjastimi naboji (Franc Rejec-Kuhar)	22

ODMEVI IZ MEDNARODNE ARENE:

Crescendo azijsko-afriške skupine (Miran Ogrin)	23
Novi vetrovi v Latinski Ameriki (Miran Ogrin)	24
Ugibanja po izvolitvi Kennedyja (Miran Ogrin)	25
Plus ali minus? (Miran Ogrin)	25

SKOZI MUZEJE LJUDSKE REVOLUCIJE:

Muzej V. konference KP (Mile Pavlin)	26
V Slovenjem Gradcu obnavljajo muzej (France Filipič)	27

IZZA KULIS II. SVETOVNE VOJNE:

Med »Morskim levom« in »Barbarosso« (Winston Churchill, prevedel L. V.)	28
---	----

NOVOSTI NA KNJIZNEM TRGU:

Knjižni programi naših založb za proslavo 20-letnice vstaje	32
Miran Jarc: Človek in noč (Slavko Rupel)	32
Knjiga o zaporih in taboriščih (F. S.)	33
Knjiga o pohodu ob žici okupirane Ljubljane (M. P.)	34
Nova knjiga »Zbornika dokumentov« (M. P.)	34
Partizani v anekdotah (France Severkar)	35
Zupančji v borbi (France Severkar)	35
Knjiga o Miti Ceniču (France Severkar)	35
»Petelin na oknu« (France Severkar)	35

FILMI, KI NAS ZANIMAJO:

»Kapetan Leši« (Milko Stolf)	35
»Signali nad mestom« (M. P.)	36
»X-25 poroča« (Milko Stolf)	36

PIŠEJO NAM:

Na sliki je spoznal sebe in svoje mučitelje (Valentin Kropivšek)	37
Kdor piše knjige s tematiko NOB, naj ne potvarja resnice (Danilo Šolar)	37
»To so borci Dolenjskega odreda« (Jože Peskar-Fric)	38
Se o filmu »Akcija« (Milko Stolf)	38

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Razpis nagrad	39
Razpis partizanskega pohoda »Ob žici okupirane Ljubljane« za leto 1961	40
Skrb za varstvo borcev in invalidov prehaja na občine	43
Preko dopisne šole na univerzo (F. S. in M. S.)	43
Iz dela organizacije Zveze borcev v občini Maribor-Center (France Filipič)	45

PRAVNA POSVETOVALNICA:

KRATKE NOVICE

NENAVADNE ZGODBE:

Blskov juriš (Drago Suh)	48
Bombe v razkuževalnem kotlu	48

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Založba »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertoncelj-Marjan, France Šušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Šušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600—70.

—, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Kliseji, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

Leto 1961 bomo posvetili počastitvi dvajsetletnice začetka vstaje jugoslovanskih narodov. To tako pomembno obletnico bo tudi zavod »Borec« proslavil s svojimi knjižnimi izdajami. Potrudili smo se, da smo sprejeli v naš knjižni program za leto 1961 zlasti knjige, ki govore bodisi v umetniški, dokumentarni ali memoarni obliki o začetku vseljudskega upora vseh narodov Jugoslavije. Zvesti naročniki naših knjig pa bodo doprinesli svoj delež k proslavi te naše junaške obletnice tudi na tak način, da bodo ta naš prospekt pokazali svojim znancem in prijateljem in pridobili knjigam zavoda »BOREC« nove naročnike. Naj ne bo slovenske partizanske družine, ki si ne bi izbrala iz tega prospekta knjižne zbirke, posamezne knjige in mladinske slikanice.

Slika na naslovni strani:

IVE SUBIC: KURIR

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 1 — Letnik XIII — Januar 1961

Gov. št. 11281/61.

Miran Jarc:

O gozdovi širni ...

O gozdovi širni,
naša zatočišča,
tu spet našli mirni
smo pokoj ognjišča.

Globlje kot drvarjem
ste se nam razkrili.
Tam, kjer pred viharjem
najde v zadnji sili

mir žival pregnana,
ognje smo prižgali.
Pesem prej neznana
srca nam razpali!

O kresovi novi,
puške, bajoneti,
naših strel mostovi
vsepovsod razpeti!

Zarja bo požgala
črne jate vranov,
ko bo privihrala
vojska partizanov.

PRED RAZSULOM

BILO je v tistih žalostnih dneh, ko sa fašistične divizije že osvajale kos za kosom naše domovine. Jugoslovanska vojska se je umikala, enote so ostale brez oficirjev. Ljudstvo je trepetalo pred zlo usodo in preklinjalo izdajalce, ki so okupatorjem na stežaj odprli vrata. Skladišča so bila polna orožja, ki ga pa oblast ni hotela izročiti ljudstvu, da bi se z njim borilo proti sovražniku...

Takrat je odšla v štab IV. armije v Zagrebu delegacija Komunistične partije Jugoslavije, ki sta jo vodila tovariša Josip Kraš in Pavle Gregorič. Zahtevala je orožje, da bi se ljudstvo dvignilo proti Nemcem in ustašem, ki so se že šopirili po mestu ter se pripravljali na sprejem svojih fašističnih gospodarjev in zločinca Pavelića.

Odgovor štaba IV. armade se je glasil: »Ne!«

Stari, skorumpirani oblastniki so se bolj bali lastnega ljudstva kot fašističnih osvajalcev...

Še enkrat je odšla delegacija KPJ v štab IV. armade. Zaman. Gospodje so se razsrdili spričo »predrzne« zahteve predstavnikov ljudstva in general Orlovič, pomočnik načelnika štaba, je hotel delegacijo aretirati...

To je bilo v začetku aprila 1941. leta. Čez nekaj dni je bila vsa Jugoslavija preplavljena z okupatorji...

Poveljstvo stare jugoslovanske vojske ni niti toliko storilo za obrambo domovine, da bi izročilo ljudstvu orožje, ki je ležalo v skladiščih. Rajši ga je izročilo sovražniku. To je bilo zadnje dejanje protiljudske klike, zadnje dejanje izdajalske politike, ki je privedla do razkosanja Jugoslavije.

Za obrambo domovine se je borila edino Komunistična partija, ki je v letih pred vojno stalno opozarjala na fašistično nevarnost ter se borila proti izdajalski politiki kraljevih režimov in proti peti koloni, ki se je bila vgnezdila tudi v vojski.

Delo komunistov v vojski

Partija se je zavedala, kako pomembno je delo komunistov v vojaških enotah, saj so izkušnje iz Oktobrske revolucije v Rusiji dokazale, da so množice delavcev in kmetov v vojaških suknjah lahko dragocen zaveznik proletariata, ki se bori bodisi proti notranjim ali zunanjim sovražnikom. Prodreti v vojsko pa ni bila lahko stvar, ker je bila buržoazija v tem pogledu še posebno budna.

Pri nas v Jugoslaviji je izšla partijska direktiva za delo v vojski okoli leta 1930. Med prvimi so nastale partijske organizacije na vseh štirih podmornicah bivše jugoslovanske vojne mornarice. Vsaka podmornica je imela svojo partijsko celico. Celico na podmornici »Nebojši« sta morala dva komunisti kmalu zapustiti, ker so ju odkrili. Partija ju je poslala na šolanje v Moskvo.

V tem času je partija delovala v vojski preko komunistov, ki so bili vpoklicani na

orožne vaje ali na odsluženje vojaškega roka. Vsak tak komunist je pred odhodom dobil natančna navodila, kaj naj dela v enoti, v kateri se bo znašel. S pismi in obiski svojcev so nato komunisti vzdrževali zvezo s svojo organizacijo in prejemale direktive; če se je le dalo, pa so se povezali z organizacijo v kraju, kjer so služili.

Komunisti so imeli v vojaških enotah obsežno področje dela. Poleg pojasnjevanja raznih političnih dogodkov so se zavzemali tudi za pravice vojakov in za spoštovanje zakonitosti. Znano je, kakšno vzdušje je vladalo v bivši jugoslovanski vojski glede odnosov med oficirji in podoficirji na eni in vojakji na drugi strani. Čeprav je bilo prepovedano pretepati vojake in čeprav so imeli vojaki pravice do določenega minimuma v prehrani, počitku in oblačenju, se pogosto njihovi nadrejeni tega niso držali, vojak pa se ni imel kam pritožiti. Kakor je bila vsa Jugoslavija ječa narodov, tako je bilo tudi v njeni vojski, saj vojaki niso imeli niti tistih malenkostnih državljskih pravic kakor civilisti: niso se smeli politično udeleževati, prepovedali so jim brati časopise, češ da mora vojska ostati izven strankarskih bojev itd. Niti vojaki niti oficirji niso imeli volilne pravice.

V vojski je cvetela korupcija, zlasti v višjih štabih. Bivša jugoslovanska vojska je prevzela večje število bivših avstroogrskih oficirjev in bivših ruskih carskih oficirjev, ki so se prej bojevali proti Rdeči armadi v vrstah raznih belogardističnih enot. Razne oficirske skupine so se med seboj prikrito bojevale za nadoblast. Mnogo oficirjev bivše srbske vojske, ki so med I. svetovno vojno izšli iz ljudstva in so kot taki imeli vsaj malo demokratičnega čuta, so nasilno odstranili. Tako kot sama država je bila tudi vojska velikosrbska tvorba, kar se je izkazalo tudi pri sprejemanju kandidatov v oficirske šole. Oficirje nesrbske narodnosti so ovirali pri napredovanjih. Sam sistem napredovanja je bil sicer načelno zasnovan na sposobnosti posameznika, ki naj bi se pokazala pri izpitih za čine, toda na izpitne komisije so vplivale razne oficirske skupine, politične stranke, podkupnine in tudi osebne zveze.

Vojna doktrina bivše jugoslovanske vojske je bila zgrajena na zastarelih taktičnih in strateških principih iz leta 1918. Temu je bil prirejen ves sistem urjenja vojakov ter šolanje podoficirjev in oficirjev. Zaradi industrijske zaostalosti bivše Jugoslavije je imela vojska orožje, opremo in tehniko najrazličnejših tipov. Pri nakupovanju vojne opreme so delovali kapitalistični zakoni z neizogibnimi posledicami — korupcijo in podkupovanjem.

Svojo avtoriteto so po načelih kapitalističnih armad oficirji vzdrževali s pomočjo odvojenosti od moštva in podoficirjev. Sposoben podoficir je imel velike težave, če je hotel postati oficir. Če se mu je posrečilo opraviti izpit,

Napredne ljudi, zlasti komuniste, ko so opozarjali na fašistično nevarnost in bili pripravljeni braniti domovino, je protiljudska oblast preganjala in jih zapirala v ječe in taborišča ter konfinirala. Na sliki vidimo skupino internirancev v konfinaciji v Ivanjici

ni mogel napredovati tako kot oficir, ki je končal vojno akademijo. Oficirji so ga gledali kot vrinjenca, njegovi prejšnji tovariši so se ga izogibali, pa tudi družiti se z njimi ni smel zaradi oficirske etikete. Z moštvom so živeli in delali le podoficirji in kaplarji. Surovost le-teh je postala pri našem ljudstvu že pojem. Izhajali so večidel iz najbolj zaostalih plasti naših narodov. Najbolj značilne lastnosti teh ljudi so, bile primitivizem, surovost, nepopustljivost in sovraštvo do vsega naprednega. Saj je vojska gradila moralo vojakov po načelih pruskega kralja Friderika, ki je trdil, da se mora vojak bolj bati kaplarjeve palice kakor sovražne krogle...

Dandanes si posebno mlad človek, ki ni služil vojske v bivši Jugoslaviji, težko predstavlja, kaj vse je moral mladenič preživeti tisti dve leti ali devet oziroma osemnajst mesecev, ko je služil »kralju in otadžbini«. Koliko ponižanja in trpljenja samo zato, da bi zadovoljil nenormalnega nagnjenja posameznikov in postal še sam tak! Ta vojska se ni pripravljala za boj proti sovražniku, ampak za boj proti lastnemu ljudstvu, če bi se kdaj uprlo.

Komunisti so morali vojakom previdno pojasnjevati, kakšna bi morala biti vojska, da bi služila ljudstvu. Nikakor niso smeli zagovarjati stihijskih uporov in dezertacij, saj je take izpade izkoriščal režim za krute represalije. Marsikateri komunist se je moral zagovarjati

pred vojaškim sodiščem že zato, če se je boril proti nečloveškemu ravnanju z vojniki.

Z zaostrevanjem mednarodnega položaja zaradi nacistične ekspanzije je postajalo delo v vojski čedalje bolj pomembno. Vladajoča skupina buržoazije v bivši Jugoslaviji je začela iskati zveze z nacisti. Ljudstvo pa je bilo proti nacizmu.

Daljnovidni sklepi

Protinacistična zavest naših narodov se je zlasti izkazala ob frankistični vstaji in intervenciji sil Osi v Španiji ter ob italijanskem napadu na Etiopijo. Simpatije množic so bile jasno na strani napadenih. Po odstotkih gledano je bilo v mednarodnih brigadah v Španiji največ Jugoslovancev.

Pri tem pa ni šlo samo za pomoč španskemu ljudstvu. Partija se je zavedala, da bodo prej ali pozneje tudi v Jugoslaviji dozorele razmere za revolucionarne akcije in da bodo takrat v bitkah prekaljeni španski borci mnogo pomenili kot prvovrsten poveljniški kader. Kasneje, med NOB, se je pokazalo, kako daljnovidni so bili sklepi Partije ter njeno prizadevanje za vrnitev španskih prostovoljcev iz francoskih taborišč po zlomu republikanske vojske. Bivša jugoslovanska vlada se je dobro zavedala, kaj bi španski prostovoljci pomenili doma v državi, in jim je prepovedala vrnitev

v domovino. Pozneje je pod pritiskom javnosti sicer nekoliko spremenila svoje stališče in zahtevala, da morajo prostovoljci podpisati izjave, da se kesajo in da so bili zapeljani, ko so šli v Španijo. Prostovoljci pa so to odbili, ker bi se s tem odrekli svojega revolucionarnega prepričanja. Čeprav je bilo življenje v francoskih taboriščih nezno, se prostovoljci niso odrekli svojega prepričanja, razen zelo redkih izjem. Partija je organizirala celo vrsto peticij, da bi oblasti dovolile vrnitev »Špancev«. Istovremeno pa je organizirala tudi pošiljanje paketov v taborišča, da bi lažje vzdržali. Kasneje se je večina prostovoljcev vrnila domov po drugi poti.

Pred odločilnimi urami

Po prihodu tovariša Tita za sekretarja CK so se razmere v Partiji konsolidirale. Novo partijsko vodstvo je posvetilo še več pozornosti delu v vojski, povezovanju vseh poštenih in protinacističnih aktivnih oficirjev s Partijo. Kot sad tega prizadevanja je vzniknilo nekaj partijskih organizacij med aktivnimi oficirji. Najbolj znana je bila celica oficirjev v Zagrebu.

Na V. državni konferenci v Zagrebu je bil posvečen delu v vojski poseben referat, ki ga je imel Mitar Bakić. Sestavljen je bil na podlagi že obširnega narodnoobrambnega dela. Spričo naraščajoče fašistične nevarnosti je Partija že leta 1938 pozvala komuniste in komunistično mladino, naj se uče ravnati z orožjem za dvig obrambne sposobnosti države. Napredni študentje beograjske univerze so po direktivi Partije organizirali predvojaško vzgojo, napredne žene in dekleta v mnogih mestih in vaseh pa so na pobudo Partije opravile tečaje za bolničarke. V. konferenca je odobrila prizadevanja Partije, da okrepi obrambno moč države, in hkrati sklenila, da se ustanovi pri Centralnem komiteju KPJ v največji tajnosti vojaška komisija, ki jo bo vodil član KPJ in ki bo imela nalogo, dvigati obrambnega duha v vrstah jugoslovanske vojske, v primeru napada na Jugoslavijo, oziroma izdaje med vojno pa prevzeti v svoje roke vojaško vodstvo in nadaljevati boj proti okupatorju.

V Sloveniji je bil za poročanje po vojaški liniji zadolžen pokojni Oskar Kovačič. V Celju je delal po vojaški liniji Slavko Šlander, ki je med drugim poročal o razgovorih z Dražo Mihailovićem, ko je bil ta v celjski garniziji.

Prve dni II. svetovne vojne je CK izdal proglas o odnosu Partije do vojne. Centralni komitej je zavzel stališče proti obema vojnima taboroma, ki ju je oba označil kot imperialistična. Nekaj pred začetkom vojne je bil namreč sklenjen nenapadalni pakt med Nemčijo in SZ, ki je zmedel večino partijskih vodstev po drugih državah, da so začeli gledati Nemčijo kot zaveznika v boju proti kapitalizmu. To je bilo posebno izrazito v Franciji. CK KPJ pa je zavzel v tem pogledu zelo rezervirano stališče. Kljub paktu, ki ga je sklenila SZ z Nemčijo, je vodstvo jugoslovanske Partije vztrajalo pri svoji odločitvi, da se je treba priprav-

ljati na obrambo proti fašizmu in nacizmu. To stališče je odločilno vplivalo na delo Partije v vojski.

V tem času se je v vojski zaostriło nasprotje med protifašistično usmerjenimi oficirji in simpatizerji nacistov. Pokazalo se je, da je generalni štab neodločen, da v vojski kar mrgoli vohunov, da vojska ni pripravljena na boj, da je neizurjena in slabo oborožena, da so mobilizacijski načrti pomanjkljivi itd. Mnogi so se začele zavedati, da taka vojska ne bo mogla braniti državo pred dobro oboroženimi, izurjenimi in zmaganimi nacističnimi divizijami.

Vse to je prišlo do polnega izraza v kratki vojni aprila 1941. Povsod se je razbohotilo razdiralno delo pete kolone, vojska je bila brez glave in satanski načrti sovražnikov so se hitro uresničili. Vojaškim poveljstvom ni bilo niti malo do tega, da bi se vojska borila proti napadalcem; izdajalskim oblastnikom je šlo le za to, da bi vojska čimprej kapitulirala in da bi se s polnimi žepi umaknili na varno, oziroma podali roko okupatorjem.

Pred začetkom fašističnega napada na Jugoslavijo je dal Centralni komitej KPJ komunistom in njihovim simpatizerjem navodilo, naj se odzovejo mobilizaciji, če pa jih ne bi klicali v vojsko, naj se prijavijo kot prostovoljci. Nešteto se jih je prijavilo, toda poveljstva so jih odbijala z najrazličnejšimi izgovori. Nešteto je bilo fantov, ki bi se bili radi borili, pa jim niso dali orožja in so se smejali njihovemu protifašističnemu razpoloženju... Niti takrat, ko je bil sovražnik že prekorračil meje, jim niso dovolili, da bi se borili...

Dne 10. aprila 1941 je bila v Zagrebu konferenca CK KPJ (ki je sicer že pred tem nenehno zasedal). Takrat je vojska že razpadla. Člani CK so bili mnenja, da s staro vojsko ni moč več računati, in sklenili, da je treba organizirati odpor na novi osnovi. Ustanovljen je bil vojni komitej s tovarišem Titom na čelu. Prva naloga komiteja je bila izvajanje navodila, naj partijske organizacije skrijejo orožje razpadle vojske in naj tudi sami organizirajo vojne komiteje, ki naj bi pozneje prerasli v štabe. Potem se je CK preselil iz Zagreba v Beograd, od koder je bilo najlažje voditi priprave na vstajo po vsem ozemlju okupirane Jugoslavije.

M. P.

TRNOVA POT V DOMOVINO

Letos bo Zavod »Borec« med drugim izdal tudi knjigo Ivana Hariša-Gromovnika v slovenskem prevodu. Naši bralci so že lansko leto brali dva odlomka iz te zanimive knjige, v kateri je opisana pot revolucionarja, ki je pred drugo svetovno vojno prehodil vso Ameriko, potlej pa se je proslavil kot diverzant najprej v španski državljanski vojni, nato pa v narodno-osvobodilni borbi Jugoslavije. Iz Španije ga je vodila pot kakor nešteto drugih španskih borcev v francoska koncentracijska taborišča, od koder je pobegnil, šel kot delavec v Nemčijo, odondod pa v Jugoslavijo k partizanom. — Objavljamo odlomek, v katerem je pisec opisal trpljenje v francoskem koncentracijskem taborišču in pobeg iz njega.

IZ SVOBODE smo prišli v taborišče; prej svobodni volkovi v gorah — zdaj sužnji. Fašizem je bil že začel pohod, kar pa ni za nas nič pomenilo. Dasiravno smo se do včerajšnjega dne borili proti zlu, ki je širom po svetu razpelo krila, dasiravno je bila zdaj tarča Hitlerjeve vojske Francija in z njo ves svet, čeprav je zagazil svet v očitno katastrofo, so še naprej ravnali z nami kot s sovražniki in sužnji. Tista Francija, nad katero smo se bili tako navdušili ob prvem srečanju z njo, dežela, ki je svojčas prva razširila svobodomiselne ideje, je pahnila v taborišča borce proti fašizmu, proti zlu, ki je že potrkalo na njena vrata. Vojna je bila na pragu, vojna se je naposled začela.

Po prihodu iz Španije so nas najprej spravili v manjše taborišče, od koder pa so nas kmalu premestili. Tudi v novem taborišču nismo bili dolgo.

Taborišča so stražili Senegalci, ki so ravnali z nami kot z zvermi. Vsakemu poskusu pobega, vsakemu najmanjšemu sumljivemu koraku je sledila preprosta in neizprosna kazen: strel v čelo. Hrane smo dobivali toliko, da smo bili očitno obsojeni na počasno umiranje. Hlebec kruha si je delilo petindvajset ljudi.

Morda sem hitro preživel to mučno obdobje, a se mi ne zdi vredno, da bi opisoval potovanje v zaprtih kamionih, preštevanje in razporejanje po taboriščih pa neizogibna zasliševanja. Iz Španije v zapor! Mar je moč to pojasniti, ko še nam ni bilo kaj prida jasno? Francija je privolila, da nas bo sprejela, tako da smo prvi hip menili, da bo tu, če že ne azil, vsaj odskočna deska za naprej. Pa smo se znašli, ne vede zakaj, v položaju najhujših vojnih zločincev. Tako je kasneje samo Hitler ravnal z ljudmi, ki jih je gonil iz zaslužjenih dežel. Mar naj se znova spomnim tistih peščenih, z žico obdanih ledin zraven morja, kjer ni bilo niti hiš za prebivanje niti drevja, da bi se lahko umaknili pred soncem in dežjem? Kajpak, človek je bitje, ki se kaj hitro znajde, ki si lahko iz nič ustvari najnujnejše za obstoj. Kakšno šotorsko krilo, kakšna deska, bogvedi od kod prinešena, razpeta srajca ali odeja — pa imaš streho.

Ponoči je zraslo iz tal bedno naselje in dokazovalo, da hočejo ljudje živeti in da bodo vztrajali v tem hotenju.

Ta iznajdljivost je bila samo del raznolikega življenja, ki je začelo utripati v taborišču. Ničesar nismo pozabili, ničesar opustili. Nihče ni vedel, kakšen bo jutrišnji dan,

zato pa je bilo treba kar se da izkoristiti vsak nov dan. In mi, komunisti, smo vsak dan kolikor moč bolje izkoristili. Prithotapljeno partijsko gradivo nam je bilo dobrodošlo. Delo ni niti trenutek zastalo. Imeli smo malone redne sestanke in predelovali gradivo, ko da živimo v najbolj brezskrbni prostosti.

Sekretar naše partijske organizacije v taborišču je bil Vlado Četković.¹ Nedvomno gre njemu zasluga, da je naša partijska organizacija brezhibno delovala in da smo vzdržali v tistih dneh, ki niso bili nič lažji od najhujših v Španiji.

Bilo pa je še nekaj, kar nas je držalo pokonci, kar je zlasti od bolezni in ran onemoglim tovarišem pomagalo prestati to novo preizkušnjo. Mnogi izmed njih ne bi bili nikdar videli domovine, da ni bilo pomoči, ki jo je pošiljala Komunistična partija Jugoslavije kakor tudi pripadniki nekaterih organizacij iz Francije. Prihajali so paketi z živili in obleko, ki so pomenili še mnogo dni življenja.

Ne bom pripovedoval o neskončnih dneh, o stradanju in o trenutkih, ko smo se komaj obvladali, da se ne bi zagnali proti bajonotom temnopoltih stražarjev. Afrikanci, ki so nas stražili, so bili proti nam zverinsko razpoloženi. Morda je bilo to že leta in leta kipeče sovraštvo proti belemu človeku, ali pa so nasedli propagandi, ki se ji je posrečilo, da nas je naslikala kot krivce gorja na svetu. Morda je bilo še kaj tretjega? Skratka, iz oči črncev je sijalo nepopisno sovraštvo, ki že v primeru najmanjšega prestopka ni nič dobrega obetalo.

Prav tako ne bom opisoval deževnih in vihnarnih noči, ko je veter odnašal naše revne cunje, jih vrtnčil, trgal in odnašal na bodečo žico, ki se ji nismo smeli približati. Ne maram misliti na noč, ko smo se hoteli splaziti skozi bodečo žico in ukrasti nekaj desk, pa se je tedaj zablskalo orožje in prikovalo dva tovariša na tla.

Cele ure smo bili postrojeni — to je bila kazen za nepokorščino. Fizični obračun kot povračilo za upornost. Strel v glavo kot opozorilo ostalim.

Nemci so bili že pregazili Francijo in pripravljali napad na novo žrtev. O tem smo razpravljali na sestankih in prišli do neprijetnega zaključka, da bi utegnil biti zdaj na vrsti Balkan, predvsem naša domovina. Ni smo smeli več čakati.

— Danes pojdeš s Pavlom v mesto k zoboderu — mi je nekega dne sporočil Vlado Četković.

Začudeno sem ga gledal, ne da bi ga razumel. Zobje me niso boleli in sem bil zato mnogokrat srečen, ko sem videl, kako se drugi zvijajo od bolečin. Tudi Pavlu Vukomanoviću², ki je bil zraven, ni šla stvar v glavo.

— K zdravniku pojdeti — je nadaljeval Vlado. — Ko pa bosta v mestu — naravnost v Jugoslavijo.

Spogledala sva se, nato pa spet uprla oči v sekretarja.

— Dobila bosta propustnici — je dalje razlagal Vlado. — Z vama pojde tudi tovariš Moša Štumberger, da bo prinesel vajini propustnici nazaj in da bomo tako za nekaj dni zabrisali sled za vama.

Vlado je poskrbel tudi za popotnjo. Vsak je dobil štruco kruha in dva kilograma slanine, zraven pa še sto frankov in nekaj kock sladkorja. Oba s Pavlom sva imela ameriški potni list in sva menila, da nama bo to olajšalo pot.

Sama sebi nisva verjela, da odhajava iz taborišča. V mestu nama je Štumberger kupil vozovnici in se poslovil.

Medtem ko sva čakala na vlak, se nisva upala sprehajati po mestu, ampak sva sedela v kotu postajne čakalnice in si prizadevala, da bi bila čimmanj vidna. Pavle je še kar dobro govoril francoski, zato sem vse pogovore in odgovore prepustil njemu.

Ko je prispel vlak, sva smuknila v kupe, ki je bil najbližji. Dih mi je zastal. V kupeju sta sedela dva žandarja. Že sem stopil korak nazaj, pa me je Pavle pocukal in mi z očmi povedal, naj ostanem.

Žandarja sta bila zelo vljudna in zgovorna. Najprej sta vprašala, kdo sva in kam potujeva. Prve zanke sva se srečno izognila, ker jima je Pavle pojasnil, da sva rudarja, da sva delala pod Pireneji in da se vračava domov. Potlej je bil pogovor prijetnejši, ko pa je prišlo do obeda, so splahneli vsi zadržki. Midva sva imela slanino, Francoza pa vino — to je bilo več ko dovolj. Čeprav sem si prizadeval, da bi v kotu dremal in se tako izognil vsakega pogovora, sem se moral na posled le udeležiti gostije. Tako sem se zavoljo dobrega francoskega vina malo otajal, pri čemer mi je pomagalo tudi to, da ves čas potovanja ni nihče zahteval niti vozovnic niti legitimacij.

Bivši španski borci v taborišču Gours v Franciji

Ko sva šla na postaji v Lyonu mimo kontrole, sva se smehljala in kramljala z najinima sopotnikoma. Pavle je enega žandarja celo prijel za pod pazduho.

V mestu sva morala poiskati zvezo, ki je v takih urah bolj potrebna ko denar. Morala sva se seznaniti z razmerami in se odločiti, kod in kam. Po navodilih, ki sva jih dobila v taborišču, sva poiskala tistega človeka.

— Ne kaže, da bi šla takoj dalje — nama je dejal. — Najprej morata pametno pretehtati vse možnosti. Namera, da gresta najprej v Nemčijo na delo, nato pa ob prvi priliki v Jugoslavijo, ni slaba. Toda ponavljam, bodita previdna! Nemci so skoraj v vsej Evropi. Vzbuditi ne smemo niti najmanjšega suma.

Potlej mi je dal naslov nekega svojega znanca, tapetnika, kjer naj bi se nastanila za prvo silo.

Ali sva si napak zapomnila naslov ali pa se je zgodilo kaj nepredvidenega — tistega tapetnika nisva našla.

Začela sva že obupavati, ko sva po naključju zavila v ulico, ki je bila vsa razkopana zaradi polaganja kanalizacijskih cevi. Na ulici je delalo mnogo delavcev. Obstala sva in prisluhnila. Lastnim ušesom nisva verjela — slišala sva domačo govorico. Kmalu nato sem zaslišal vzklik in videl, kako Pavle teče proti nekemu delavcu, čigar obraz se je široko smejal.

Skupina Ličanov, delavcev, naju je sprejela z odprtimi rokami. Razen omenjenih je

Pavle našel med delavci tudi nekaj svojih ožjih rojakov.

— Brez skrbi bodita, vsaj prve dni — je dejal Pavlov prijatelj, ko je slišal, da sva brez denarja in brez strehe. — Malo se oddahnita, to je zmeraj dobro. Tu je mnogo naših ljudi, tako da ne bosta imela nobenih težav.

To noč sva prvikrat po tolikih mesecih spala pri ljudeh. Sicer sva dolgo kramljala s svojimi sonarodnjaki, kar pa naju še malo ni utrudilo, ampak narobe.

— Jutri se morata javiti sekretarju naše partijske organizacije — je dejal Pavlov tovariš. — Našli vama bomo tudi sobo, ker naši stanodajalci neradi vidijo, če koga pripeljemo. Glede plačila bodita brez skrbi.

Morda bo kdo vprašal, zakaj se nisva takoj odpravila v Jugoslavijo, ker se vojna na Balkanu še ni bila začela. Tudi to možnost sva proučila. Bilo pa je prav dobro znano, da Nemci ne izdajajo takih dovoljenj. Kajpak, nama se je mudilo domov. Želela sva biti čim bližje domovini, pri tem pa so nama prav Nemci lahko pomagali. Ker jim je bila delovna sila zelo potrebna, so oborož sprejeli vsakogar, ki se je prijavil na delo. To je bil glavni razlog, da sva izbrala prav to pot.

¹ Vladimir Četković-Vlado, španski borec, prvoborec in narodni heroj. Padel 1944. leta.

² Pavle Vukomanović-Stipo, španski borec, prvoborec in narodni heroj. Zdaj rezervni podpolkovnik JLA v pokoju.

Iz časov državljanske vojne v Španiji: prizor s parade mednarodnih brigad, v katerih je bilo poleg pripadnikov najrazličnejših narodov tudi mnogo jugoslovanskih državljanov

Po ilegalnih kanalih v Španijo in nazaj

ČEPRAV je bilo jasno, da ima vlada Ljudske fronte v Španiji neizprosnega sovražnika v domači reakcionarni buržoaziji in komandnem kadru vojske ter v mednarodnem fašizmu, ni dovolj upoštevala te nevarnosti, tako da jo je presenetil upor, ki ga je ob podpori Rima in Berlina začel general Franco dne 18. julija leta 1936.

Ko je upor izbruhnil, je bilo jasno, da bi bilo moč zamujeno nadoknaditi le z naglimi ukrepi in ob podpori mednarodnega antifašističnega gibanja. Naše partijsko vodstvo je bilo med prvimi, ki je sklenilo organizirati pomoč španski republikanski vladi. Takratni Pokrajinski komite KPJ za Slovenijo je sestavil poseben odbor z nalogo, da nudi učin-

kovito pomoč španskemu ljudstvu. V tem odboru sta bila med drugimi Tone Šušteršič in Slavko Židanek, kurirske posle pa je opravljala Darinka Židanek.

Ta odbor je s sodelovanjem članov Partije organiziral nabor prostovoljcev po Sloveniji in jih pošiljal v Pariz po ilegalnih kanalih, ki so imeli javke v Avstriji in Franciji. Kdor je imel možnost legalnega potovanja, si je seveda oskrbel potni list. Prostovoljci so se javljali iz vrst delavcev in izobražencev, predvsem študentov, nekaj pa je bilo tudi kmetov in obrtnikov. Tako je dospelo v Španijo okrog 400 Slovencev, dobra polovica izmed njih iz jugoslovanskega dela Slovenije, ostali pa iz Slovenskega Primorja, ki je

bilo pod Italijo, ter iz vrst slovenske ekonomske in politične emigracije v evropskih in izvenevropskih deželah.

Potem ko je v mesecu juniju leta 1937 propadla velika akcija prevoza prostovoljcev z ladjo izpred Dubrovnika, je PK KPJ za Hrvaško zadolžil Pavla Žaucerja, da organizira preko Slovenije nove ilegalne kanale še za prostovoljce z juga. V ta namen ga je PK povezal z dr. Pavlom Gregoričem in Pepom Polakom.

Tako je Žaucer organiziral najprej kanal preko Maribora in Svedene s pomočjo autobusnega šoferja Rudija Frasa. Iz Ljubljane sta vodila še dva kanala, in sicer preko Žirovnice in Hrušča, ki pa nista uspešno funkcionirala. Zato je Žaucer sam začel voditi prostovoljce preko meje — čez Peco, Stol in Golico. Vodil je po potrebi tudi dvakrat tedensko skupine po pet do sedem ljudi. Vsem je priskrbel originalne planinske legitimacije za gibanje v obmejnem pasu in je vodil nekatere le do meje, druge pa tudi čez mejo v Rožno dolino. V Celovcu je bila javka, ki je vodila najprej do nekega delavca v Anabüchelu v predmestju Celovca, kjer je bil nekak sprejemni center za transport do Pariza.

Po teh kanalih so odhajali prostovoljci iz Hrvaške, Bosne in Srbije. Največkrat zveze v Avstriji niso funkcionirale, zato je avstrijska policija mnogo prostovoljcev vrnila, toda posamezniki so nato skušali po drugih kanalih prekoračiti mejo, včasih tudi po večkrat, tako da so najvztrajnejši končno le dospeli do cilja.

Delo pa se ni omejevalo samo na nabor prostovoljcev, temveč je Partija izdajala in organizirala tudi razpečevanje letakov in knjižice »Mučeniška Španija«, literature, ki je pojasnjevala boj španskega ljudstva proti fašizmu. Organizirala je tudi številne napisne akcije, ki so pozivale k solidarnosti z republikansko Španijo in njenim bojem proti fašizmu.

V legalnih levičarskih listih so člani Partije napisali niz člankov, ki so prikazovali resnične razmere v Španiji in po-

bijali klevete, ki jih je razširjal predvsem klerikalni tisk.

Ko so bili slovenski prostovoljci z ostalimi preživelimi španskimi borci internirani v francoskih taboriščih, je »Rdeča pomoč« takoj organizirala vso možno pomoč. S pritegnitvijo sorodnikov in ostalih naprednih ljudi je organizirala

zbiranje denarja, živeža in obleke.

Ko so Francozi in Nemci sklenili, da bodo poslali španske prostovoljce na prisilno delo v Nemčijo, je Partija organizirala kanale iz nemških taborišč do osvobojenih predelov Jugoslavije. Po teh kanalih se je vrnilo v domovino kakih

230 do 250 borcev vseh jugoslovanskih narodnosti, med njimi okoli 70 Slovencev. Ti so se potem vključili v Narodnoosvobodilno vojsko, kjer so s svojimi izkušnjami in hrabrostjo — nad polovico jih je padlo v NOB — pripomogli h končni zmagi proti fašizmu.

Ivan Kreft

Fana Kočovska-Cvetković, najmlajši narodni heroj Jugoslavije

OD FEBRUARJA 1942. leta do konca 1957. leta je prejelo Red narodnega heroja 1307 borcev narodnoosvobodilne vojne Jugoslavije. To so ljudje vseh jugoslovanskih narodnosti in vseh poklicev, delavci in kmetje, študentje in uradniki, mladinci in mladinke.

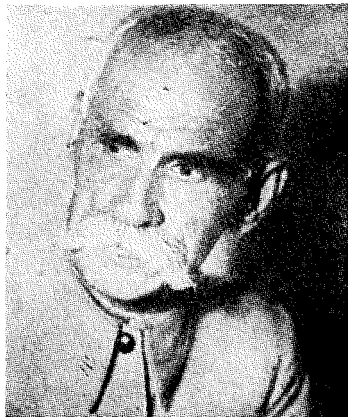
Vodilna vloga Komunistične partije v vstaji in narodnoosvobodilni vojni se zrcali tudi v podatkih o narodnih herojih. Skoraj vsi so bili namreč člani Komunistične partije in Zveze komunistične mladine Jugoslavije (SKOJ). Nad 800 jih je bilo članov KP in SKOJ že pred začetkom vstaje, večina ostalih pa je bila sprejeta v članstvo KP in SKOJ med narodnoosvobodilno borbo.

Od 1307 narodnih herojev se jih je 1261 — torej ogromna večina — že leta 1941 vključilo v narodnoosvobodilno borbo, vsi ostali pa so se vključili vanjo leta 1942 in 1943. Padlo jih je 897 — največ v drugem, tretjem in četrtem letu vojne. Neposredno v

borbi jih je padlo 642, ustreljeni so bili 104, obešenih je bilo 13, zaklanih 12, živi zakopani 3... V zaporih so jih umorili 20, enega so živega sezgali, enega nabodli na kol... Med padlimi je 55 takih, ki so se sami ubili, da ne bi prišli sovražniku v roke. Največ jih je padlo v najlepših letih, v starosti od 19 do 25 let...

Podatki o socialnem poreklu narodnih herojev pričajo o širini narodnoosvobodilnega gi-

Đoko Pavičević, najstarejši narodni heroj Jugoslavije

banja Jugoslavije, v katerem so sodelovali skoraj vsi sloji jugoslovanskega prebivalstva. Največ je bilo med njimi delavcev — 490; sledijo jim kmetje (226) in študentje (167). Med delavci so zastopani v največjem številu kovinarji (66).

Zanimivi so tudi podatki o tem, kje so bili narodni heroji rojeni: 282 na Hrvaškem, 278 v Bosni in Hercegovini, 295 v Srbiji, 244 v Črni gori, 161 v Sloveniji, 66 v Makedoniji. Izven meja Jugoslavije je bilo rojenih 17 narodnih herojev.

Od skupnega števila narodnih herojev je 1220 moških in 87 žensk. Živih pa je samo še 835 moških in 62 žensk (po podatkih iz 1. 1958).

Najstarejši narodni heroj je star 88 let. To je Đoko Pavičević iz Nikšića v Črni gori. Najmlajši narodni heroj pa ima 33 let. To je Fana Kočovska-Cvetković iz Makedonije, ki je imela komaj 14 let, ko se je vključila v narodnoosvobodilno borbo.

Stolpec smrti

MIHA KLINAR

Spominu Tomaža Volfa, najstarejšega talca med tisoči, ki so jih v letih 1941 do 1945 v Sloveniji postrelili Nemci.

TISTE DNI — dan potem, ko je smeli partizan Cankarjeve čete kaznoval jeseniškega nemškega župana in nekdanjega petokolonca Karla Luckmanna pri belem dnevu v osrčju Jesenic — se je nemški bes ponovno razdivjal v vsej grozovitosti. Lepaki širrom po Gorenjski so naznanjali ustrelitev petdesetih talcev, med katerimi je bil tudi on. Mnogi delavci, ki so se tistega sončnega aprilskega dne vračali iz tovarne in se z grozo ter prikritim gnevom v srcu ustavljali pred lepaki z imeni talcev, so ga poznali. Nekateri so celo delali z njim, preden je šel v pokoj. Zato se jim je ob njegovem imenu v notranjosti prižgala podoba krepkega in gosto zraščene človeka z valjavskimi kleščami v rokah. Videli so ga, kako z močnimi rokami lovi razbeljeno tračno železo. Med osivelimi, na krtačko pristriženimi lasmi, se mu lesketa znoj, ki ga sproti popija peklenska vročina, razlivajoča se po obratu in vonjajoča po smrdljivem generatorskem plinu. Takega so gledali dan za dnem in tak se jim je vtisnil v spomin.

Najstarejši so vedeli, da je bil komunist. Že leta 1919 je postal. Takrat jih je bilo mnogo. Več kakor polovica vseh delavcev, zaposlenih v tovarnah Kranjske industrijske družbe na Jesenicah, Javorniku in na Dobravi. Vrelo je tisto leto in kazalo je, da se bo svet spremenil kar sam od sebe in da bo z lahkoto prišlo do tistega, kar se je zgodilo v Rusiji. Tudi volitve naslednje leto so razodevale takratno razpoloženje med njimi. Jesenice in Koroška Bela, pod katero je spadal Javornik, obe občini sta se ponašali s komunističnima županoma. Malo pred železničarskim štrajkom pa ju je oblast odstavila. Med delavstvom je zavrelo. Ali se niso med železničarskim štrajkom pripravljali na obo-rožen spopad z vojaštvom, ki ga je oblast poslala v jeseniško dolino? Oblast, ki je ta-

krat niso hoteli priznati in ki so jo hoteli s silo odstraniti! Ali ni ta, ki je sedaj napisan med ubitimi na lepaku, takrat pozival k upor? Ali jih ni pripravljaj, da bi se uprli, ko bo prišlo povelje, in potem ustoličili oba odstavljena župana? Toda povelja ni bilo. Streli na Zaloški cesti v Ljubljani so zadušili štrajk in s štrajkom tudi upor, ki so ga delavci pričakovali.

Kmalu potem so se delavske vrste zamajale. Komunistično stranko so prepovedali. Jeseniškega predsednika Štefana Weissa so prijeli žandarji. Korošec je bil in prav na Novo leto pred enaindvajsetimi leti so ga izgnali iz države. Pa tudi od drugod so prihajale novice o zapiranju in izgonih. Ob nasilju oblasti nad komunisti je plahnelo navdušenje za komunizem in revolucijo. Marsikdo med njimi, ki prebirajo ta-le lepak, nič nenavaden za te dni, je takrat odpadel. On pa, ki je napisan v stolpcu smrti v petinštiri-

deseti vrsti, ni klonil in je vztrajal. Vztrajal do konca!

*

Čutil je poglede drugih delavcev na sebi, ko je prebiral lepak, in odmaknil je pogled, da bi kdo ne razbral, da sta bila s starim Tomažem včasih prijatelja, dasi ju je ločilo več kakor deset let. Zbal se je tudi, da bi kdo utegnil uganiti, da je aktivist, eden redkih, ki jih tiste dni niso še odkrili in zaprli.

Meglilo se mu je pred očmi. Le s težavo se je odtrgal od gruče pred oglasno desko in kakor omotičen odtaval proti domu.

Mislil je na Tomaža. Spoznal ga je tisto leto, ko je prišel na Javornik. Hvaležen mu je bil, ker mu je pomagal preko prvih težav in ga izuril za valjavca. Prej je bil pomožni delavec. Pomožni delavci pa so imeli najslabši zaslužek. Zato mu je vselej zmanjkalo denarja za družino. Kot valjavcu se mu je zaslužek znatno izboljšal, saj so bili valjavci zaradi težavnega in nevarnega dela plačani bolje kakor drugi delavci. Hvaležen Tomažu, mu ni odrekel, ko ga je bil nekoč poprosil, če bi mu hotel napraviti neko uslugo.

— Prav rad — je rekel.

Tedaj ga je Tomaž prodorno pogledal s svojimi svetlikajočimi se in nekoliko mežikajočimi očmi.

— To veš, da so revolucijo v Bolgariji zadušili? — je začel.

— Vem. Bral sem. — Ni vedel, kaj hoče Tomaž od njega.

— Znaš molčati? — ga je nato vprašal.

— Znam — je odgovoril.

— Nekaj bolgarskih ubežnikov se je zateklo k nam — je rekel tiho in z mirnostjo, ki je ni nikoli izgubil.

— In? — še vedno ni vedel, kaj hoče od njega Tomaž.

— Bi hotel do jutri vzeti nekoga in ga skriti? Mene žandarji nenehno opazujejo in zato bi bilo za Bolgare na mojem domu prenevarno.

Ni mu mogel odreči.

Popoldne (jeseni bo od tega že devetnajst let, je pomislil) je neko dekle pripeljalo bolgarskega ubežnika. Naslednji dan, že navsezgodaj zjutraj, ko je bila še trda tema, je prišel ponj Tomaž, obut v težke čevlje, in odpeljal Bolgara.

Kam, takrat ni vedel. Kasneje, ko je bil posvečen v ilegalne skrivnosti, je zvedel, da ga je popeljal preko Karavank čez mejo do

— Volfa so ustrelili — je rekla...

Lichtensteinove elektrarne v Podrožici; tam je bila javka, ki jo je vzdrževal neki avstrijski delavec.

Tomaž je šel večkrat tja in se vračal z ilegalnim tiskom in propagandnimi letaki. Dve leti kasneje, pred božičem, je peljal tja dva pomembna sindikalna funkcionarja. Nekaj dni kasneje, potem ko se je vrnil, pa so ga zaprli in obsodili na sedem mesecev težke ječe.

Spominja se, kako shujšan se je vrnil Tomaž iz zapor. Prej temni lasje, le tu in tam posejani s sivimi, so mu popolnoma osiveli. Na njegovem obrazu pa je bilo zapisano trpljenje, ki ga je kmalu izrinila še večja kljubovalnost.

Ne, Tomaž ni odnehal! Prav tiste dni, komaj deset let je od tega, je varno popeljal preko meje neko črnogorsko komunistko, ki jo je policija iskala po vsej državi. Tudi tokrat se je obrnil nanj, da jo je skril. In kako prav je imel! Saj so tisto noč žandarji napravili pri Tomažu preiskavo.

Mlada, lepa je bila, se spominja. Dva dni se je skrivala pri njem. Še večkrat sta se

potem menila o njej in Tomaž mu je zaupal njeno zgodovino. Na poti iz Cetinja v Beograd je bila pobegnila detektivoma iz avtomobila. Ko jo je potem izsledila nedaleč od Boke Kotorske orožniška patrulja, je oba orožnika v samooobrambi ubila z revolverjem. Nato je s Federlovo pomočjo — z njim je bila povezana, tedaj je služil vojaški rok pri vojni mornarici na podmornici »Smeli« — našla zvezo z jeseniškimi komunisti.

— Vse za zmago revolucije, je rekla takrat, ko sva se poslavljala — mu je pripovedoval potem Tomaž. In on ji je rekel, da ne ve, če jo bo dočakal; petinpetdeset let mu je že, a kljub temu mu ne bo nikoli žal, da je delal. Vesel bo, če jo bodo dočakali mladi...

Ni je dočakal. Ta dan, deset let kasneje, so ga Nemci ustrelili, je razmišljal, ko se je vzpenjal v breg proti samotni hišici.

»Si bolan?« ga je vprašala žena, ko je vstopil.

Zagledal se je v zrcalu ob oknu. Bil je bled ko mrlič.

»Ne,« je odgovoril. »Zopet so streljali talce. Volfa so ustrelili.«

»Tomaža?« je prebledela.

*

»Volfa so ustrelili,« je rekla, ko je odprla vrata in jih naglo zaprla za seboj.

Kakor da bi ga kdo elektriziral, je dvignil glavo iznad okupatorskega tednika Karawanken-Boote, ki ga je iz dolgočasje prebiral. Rekel pa ni nič. Samo eno od tistih petih cigaret, ki so mu jih na pike odmerili Nemci, je prižgal; žena je opazila, da mu drhtijo roke.

»In Okrožnika... in Iskro... in Pavla Robiča... in Kavalarja... in Aleša. Petdeset so jih,« je pripovedovala.

Ni je poslušal. S tresočo se roko je spustil vžigalnik v suknjič, prekrojen iz nekdanje žandarske uniforme, ki jo je za vselej slekel tisti dan, ko so prišli Italijani in za njimi Nemci. V tistem trenutku mu je bilo, kakor da bi z uniformo slekel tudi svojo preteklost in osebnost višjega jugoslovanskega žandarmerijskega narednika, komandirja orožniške postaje na Koroški Beli, človeka, ki je zvesto služil vladam; kdo ve kolikim, saj so se mnogokrat menjavale in kdo neki bi si mogel zapomniti vse ministre za notranje zadeve od Draškovića in Živkovića in Korošca in drugih, ki jim je moral biti pokoren in izpolnjevati njihove ukaze. Ti ukazi so se

sem in tja menjavali, saj je pod Živkovićem moral zapirati celo klerikalce, v nečem pa se ne glede na režim niso spremenili: v sovravstvu do komunistov. Ni bilo meseca, da bi ta ministrstva preko banske uprave in okrajnega načelstva ne opozarjala žandarmerijskih postaj na komunistično nevarnost in vedno znova zahtevala sezname o ljudeh, osumljenih prevratne komunistične dejavnosti. Bogve, koliko takih seznamov je v času svojega službovanja napisal. In na vsakem je bilo ime tistega, o katerem mu je žena pravkar pripovedovala, da so ga Nemci ustrelili.

»Kakšne strahote doživljamo, saj ni tedna, da ne bi streljali talcev,« je slišal jadikovati ženo.

Molčal je. Ni hotel pred ženo razkrivati svojih misli, ki mu jih je krčil skozi možgane boleč sram, še bolj pa strah, da bi kdo utegnil zvedeti zanje. Če bi vedeli zanje tisti v hostah, je mislil, bi mu prav gotovo ne prizanesli. Poslali bi koga nadenj in ga ubili, kakor so predvčerajšnjim Joklja, čeprav on, nekdanji orožniški komandir, ni hotel postati »folksdojčer« in je odklonil tudi nemško vabilo, da bi postal nemški orožnik, z izgovorom, da je prestar.

Že ob razsulu in tedaj, ko so začeli komunisti odhajati v hribe, je spoznal, kako zgrešeno in kako klavrno neumno je bilo njegovo življenje. Ob razsulu je sežgal vse sezname z imeni komunistov in, ko so komunisti (tisti, ki so jih nekoč proglašali za sovražnike države št. 1) odhajali v hribe, da bi branili domovino, mu je zaradi sežganih seznamov nekoliko odleglo. Od njega Nemci, ki jih je, odkrito povedano, sovražil, ne bodo zvedeli za nikogar, dasi je včasih, misleč, da opravlja svojo dolžnost, komuniste vestno zasledoval in o njih sestavljal natančno kartoteko. On je nastavl pred enaindvajsetimi leti past Cirilu Koširju, ki se je umaknil po izglasovanju zakona o zaščiti države v Avstrijo. Ko ga je patrulja, ki jo je poslal v zasedo, ujela, je vestno zbral vse podatke o Koširju in njegovem delovanju. Toda Koširja ni več, je vedel. Od takrat, ko so ga leta 1924 prišli in izgnali (kdo ve, če so ga res?), ni nobene sledi več za njim. Potem je vzel na piko Volfa, o katerem je kmalu po božiču od agentov, ki so delovali v Avstriji, zvedel, da je popeljal dva moška in dve ženski čez mejo v Avstrijo. Še pred novim letom, na Silvestrovo, ga je zato are-

tiral, v njegovo spremno pismo pa je s svojo lepo izpisano okroglo pisavo napisal:

— Volf je prepričan komunist in se kot tak vodi v tukajšnjem seznamu... Poroča komandir orožniške postaje Koroška Bela, titularni narednik itd.

Tako je napisal takrat in, ko je zapiske o Volfu ob razsulu sežgal, da ne bi prišli v roke Nemcem, se je rahlo pomiril. Tudi z Volfom samim sta se pobotala, dasi sta bila nekoč največja sovražnika.

Da se je pobotal z njim, ga je gnal v prvi vrsti strah, da bi Volf ne opozoril nanj tistih v hosti in ga označil, kar je v resnici tudi bil: zagrizen sovražnik in preganjalec komunistov.

— Pravi osel sem bil takrat, človek, ki ni imel pojma, kaj je prav in kaj ni — je pripovedoval Volfu in mu dal za tiste v hosti celo nekaj municije, ki jo je po naključju našel doma v predalu.

— Pomiri se — ga je tolažil takrat Volf. — Zdaj moramo pozabiti na nekdanja nasprotja. Všeč mi je, da nisi izročil Nemcem seznamov in da nisi hotel na nemško žandarsko prevzgojo v Celovec.

Volfove besede so ga pomirile. In v resnici mu je bilo, kakor da je postal popolnoma drug človek. Vendar ne za dolgo. Ko je zvedel, da je jeseniška policija izročila vse sezname komunistov Nemcem in ko so na podlagi teh seznamov zaprli tudi starega Volfa, se ga je ponovno lotil nemir.

Da mu je morala žena prav sedaj poročati o Volfovi smrti, ki ga je navdala znova s tesnobo in s strahom! Dobro je vedel, da so ga pred meseci Nemci prav na podlagi njegovih seznamov, ki so jih dobili od nekdanje jeseniške policije, aretirali.

Rad bi odgnal te misli, ki so ga pekle. Potopil bi se rad v branje in mehanično je prebiral že nekajkrat prebrane besede in stavke v tedniku, ki ga je zaradi vedno bolj drhtečih rok položil predse na mizo. A ni razumel niti besede. Misli so ga žgale v mozhganih in ga žgale v oči, da so se črke megljeno razblinjele in se je časopis vedno bolj spreminjal v belo polo papirja, na kateri je bilo z lepo zaokroženimi, pravimi lepopisnimi črkami napisano:

— Volf je prepričan komunist in se kot tak vodi v tukajšnjem seznamu...

Dobro se še spominja tistega Silvestrovega! Zaslišal je Volfa, nato pa ga je poslal v zapore okrajnega sodišča v Radovljici. V

sprememnem pismo je napisal in priložil prepis izvirnika, ki ga je poslal jugoslovanski konzulat iz Avstrije in ki je poročal, da je dne 21. decembra 1924 Tomaž Volf, delavec Kranjske industrijske družbe, doma s Slovenskega Javornika, prekoračil z Ljubljancanoma Aleksandrom Koblarjem in Ladislavom Kordeličem brez potnega lista jugoslovansko-avstrijsko mejo in odšel v Podrožico, kjer so dvignili prepovedano literaturo in prepovedan propagandni material pri nekem avstrijskem delavcu-komunistu, zaposlenem v Lichtensteinovi elektrarni v Podrožici. Jugoslovanski konzulat je bil o tem zaupniku v Jugoslaviji prepovedane komunistične stranke že prej obveščen od svojih agentov, kljub temu pa ni hotel interverirati pri avstrijskih oblasteh, da ne bi izdal svojih agentov in vohunov v avstrijski republiki. Nehote je konzulatu pomagala avstrijska obmejna patrolja, ki je Volfa, Koblarja, Kordeliča in obe ženi na njihovem povratku zasačila, jih prijetela in odvedla na policijski komisariat v Beljaku, kjer so jim odvzeli zavoje z ilegalno komunistično literaturo, med katero (o, kako dobro se spominja!) sta bili sedma in osma številka »Balkanske federacije« in zavoje izvodov »Manifesta makedonske revolucionarne organizacije«. Beljaška policija je nato popeljala prijete do meje in jih izpustila, svoje odkritje pa sporočila jugoslovanskemu konzulatu. Ta je nato obvestil vse obmejne žandarmerijske postaje v Jugoslaviji in divizijskega generala Stojanovića, takratnega poveljnika graničarskih enot na Gorenjskem. Spominja se, da je general Stojanović poslal kmalu po Volfovi aretaciji k njemu nekega oficirja z zahtevo, naj mu pošlje seznam in po možnosti tudi fotografije oseb, osumljenih komunističnega delovanja, da bi jim lahko obmejne graničarske enote in patrolje posvetile še posebno pozornost.

— Tudi njegovo zahtevo sem z vso vestnostjo izpolnil — si je očitel nekdanji orožniški komandir, ki ga je misel na Volfovo ustrelitev vse bolj peklila in ga navdajala z mučnim občutkom sokrivde, dasi je od takrat, ko se je trudil z zbiranjem obremenilnega gradiva zanj, preteklo že več kakor osemnajst let.

— Kriv sem, indirektno kriv — ga je žgalo in misel, četudi se ji je upiral, ga je nosila v nekdanje dni.

(Konec prihodnjič)

»Ta razstava je pretresljiv memento«

TRIKRAT sem vzel pero v roke, hoteč napisati nekaj besed o vtisih, ki jih je napravila name — prav tako kakor na tisoče drugih — razstava »Okupatorjevi zaporji in taborišča« v Muzeju narodne osvoboditve v Ljubljani. Trikrat sem odložil pero, ker nisem našel besed za opis grozljivih podob fašističnega uničevalne-

ga sadizma, ki je bil pred pol-drugim desetletjem živa, kruta resnica; ker bi bil preskromen moj opis trpljenja žrtev, ki so umirale za žicami in rešetkami; ker bi bile preskromne besede, s katerimi bi hotel opisati grozote pekla v Auschwitzu, Ravensbrücku, Buchenwaldu, Mauthausnu in nešteti drugih taboriščih.

Pomešal sem se med obiskovalce, ki so molče hodili od dokumenta do dokumenta. Večina izmed starejših je sama doživela te strahote. Razstava jim ni prikazala pravzaprav nič novega — in vendar so vsi nemo strmeli in razmišljali. Kdo se ne bi zamislil ob tem mozaiku gorja, ki je uničilo milijone in milijone življenj širom po Evropi! Kdo ne bi obstal pred zemljevidom, ki priča, da je bila med drugo svetovno vojno Nemčija tako rekoč eno samo ogromno koncentracijsko taborišče! Okostnjaki... Vešala... Rabeljski obrazi esesovcev... Plinske celice in krematoriji... Lačne oči otrok za žico... Biči, verige, dresirani psi...

Preskromne so besede, da bi preklele zločince, ki so ustvarili to gorje in se ob njem naslajali. Ni besed, da bi z njimi obsodili vse tiste, ki so pomagali nacističnim rabljem in zagovarjali njihovo početje, kakor na primer zagrebški nadškof Stepinac, ki je 1. januarja 1942 dejal, da je Hitler božji poslanec...

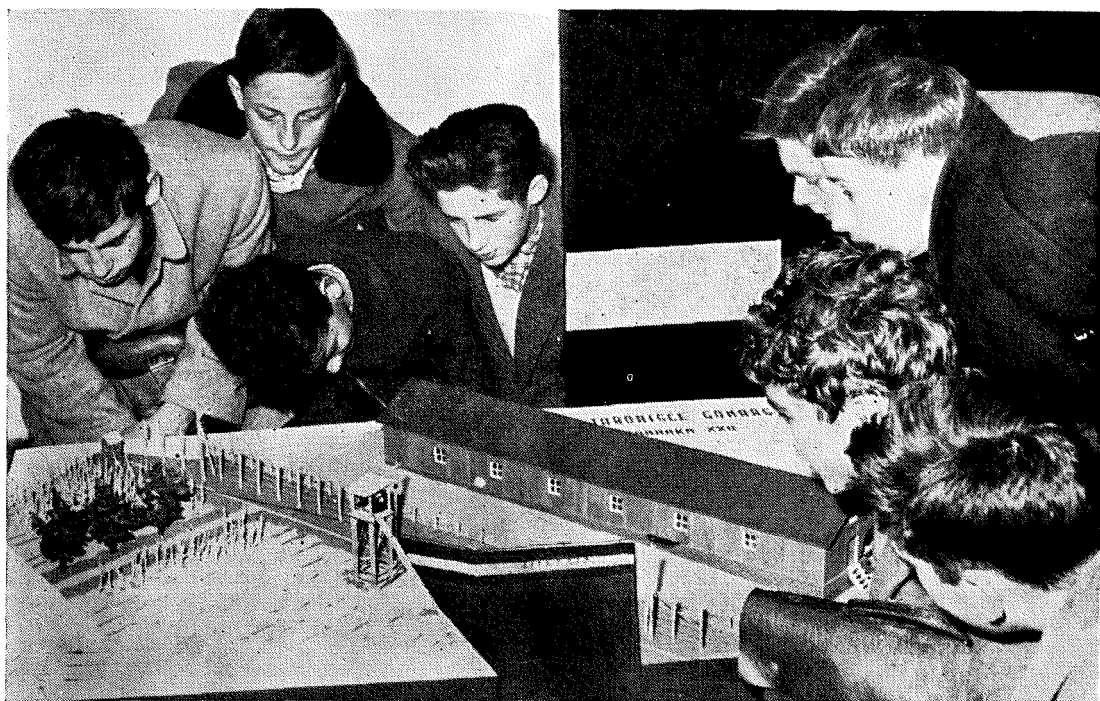
Ljudje so prihajali in odhajali, vsi globoko zamišljeni. Niti med šolskimi otroki nisem opazil smeha. Tu in tam je kdo vzdihnil in stisnil pesti.

»Kaj vse so počeli, da bi nas uničili!« je dejal starejši možak.

»Toda uničili nas niso!«

Posnetek z razstave: pred dokumenti nacističnega nasilja

Z razstave »Okupatorjevi zaporji in taborišča«: skupina otrok ogleduje maketo taborišča v Gonarsu. Zlasti se zanimajo za rov, po katerem je skupina internirancev pobegnila v svobodo

»Če bi bili nacisti zmagali, bi bilo že po nas.«

»Da, če bi bili zmagali. Ampak krivica ne more nikdar zmagati!«

Okrog makete, ki predstavlja taborišče v Gonarsu, se je prerivala gruča dijakov. Zanimal jih je zlasti rov, ki ga je bila izkopala skupina internirancev, da so po njem zbežali v svobodo.

»Kako so le mogli, ko je bilo vse zastraženo?« je dejal eden izmed njih.

Po kratkem molku je nekdo dejal: »To je bilo zelo tajno in organizirano... To je organizirala Partija.«

Vesel sem bil, ko sem slišal te besede iz mladih ust. Kaj takega je bila zmožna le Komunistična partija — tega naj se zaveda tudi mladina. Partija, ki je vodila narodnoosvobodilno borbo, ljudsko revolucijo. Partija, ki je naše ljudi tako prekalila s svojim borbenim duhom, da niti najhujša grozodejstva v taboriščih in zaporih niso mogla streči njihove uporne misli. Večina

naših internirancev je junaško prenašala trpljenje in s prezirom gledala nacistično nadutost. Kakor doma, tako so se tudi v ječah in taboriščih vedli kot člani svobodoljubnega naroda, ki rajši umre, ko da bi ponižno upognil hrbet pod fašistično knuto.

Preden sem zapustil razstavo, sem si ogledal še spominsko knjigo (oziroma knjigo vtisov). Mnogo njenih listov je bilo že popisanih. Na belih listih so se vrstila imena bivših zapornikov in internirancev, imena dijakov in dijakinj, vojakov iz južnih krajev, okorne črke preprostih ljudi...

»Ta razstava je pretresljiv memento!« je zapisal nekdo.

»Ogledale smo si to edinstveno razstavo in ob ogledu ponovno sklenile, da bomo posvetile vse svoje moči rasti naše domovine ter s tem izkazale spoštovanje in hvaležnost plemenitim žrtvam,« so zapisale gojenke neke ljubljanske šole.

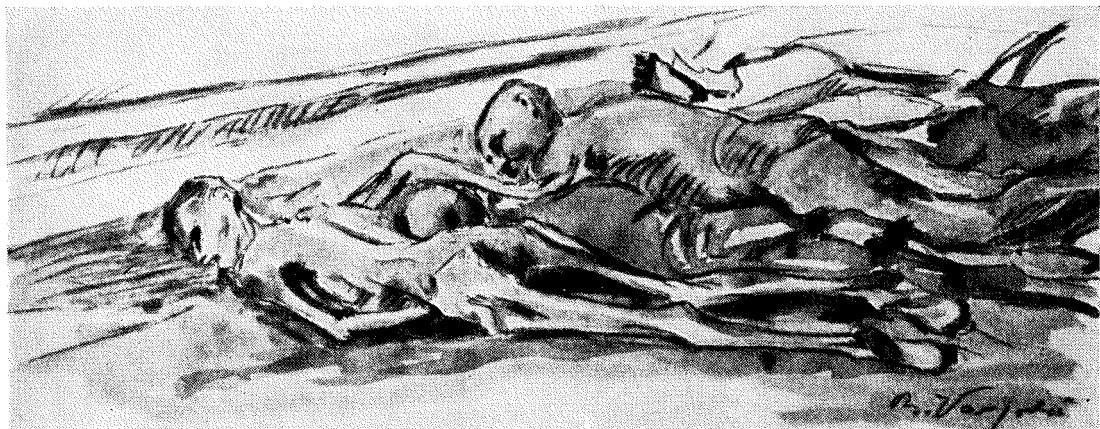
»Ko gledamo to razstavo, nas navdaja misel, da je treba

nemški nacizem zatreti, da ne bi nikdar več prišlo do tega, kar je bilo v drugi svetovni vojni,« se glasi eden izmed zapisov.

»Tako razstavo je treba večkrat ponoviti,« je zapisal neki možki.

H koncu tega skromnega sestavka naj dodam še pismo, ki ga je v zvezi z razstavo poslal uredništvu naše revije književnik Lojze Krakar. Takole pravi:

»Kot eden izmed mnogih slovenskih političnih internirancev in zapornikov iz druge svetovne vojne toplo pozdravljam zamisel Muzeja narodne osvoboditve in Sekcije bivših političnih zapornikov, internirancev in deportirancev pri GO ZB Slovenije, ki sta ob lanskem 29. novembru priredila v Ljubljani razstavo »Okupatorjevi zaporji in taborišča« ter se tako ob 15-letnici osvoboditve spomnila tudi naše preteklosti, trpljenja in bojev po fašističnih ječah in taboriščih. Se posebno pozdravljam to našo prvo večjo raz-

B. Vaupotič: Vsakdanja slika pred karantenskimi bloki v koncentracijskem taborišču Dachau

stavo o fašističnih zaporih in internacijah zato, ker vidim in vem, da marsikdaj prehitro pozabimo na zlo, ki so nam ga prizadejali okupatorji. In če že nam, očitno, te stvari bledijo v spominu, kako naj se šele vsega tega zla zaveda mladina, za katero je to že zgodovina! A ta zgodovina je bila strašna in izkušnje iz nje so spričo novih nevarnosti vojne zelo aktualne, zato se ne bojmo, da bi mladino »zamorili«, če ji bomo pripovedovali tudi o tem in jo na izkušnjah očetov učili, kako naj se upre takemu zlu!

Sam sem preživel eno Hitlerjevih taborišč smrti in zdaj že petnajst let podoživljam ves ta pošastni uničevalni stroj, ki mu pravimo koncentracijska taborišča. Dejstva in gradivo o njih prilično poznam — in reči moram, da so prireditelji naše razstave vestno zbrali, kar se je zbrati dalo, in dostojno prikazali z razpoložljivimi sredstvi in na skromnem prostoru vse bistveno iz zaporov v domovini ter taborišč v Italiji in najhujše: taborišča v Nemčiji. Škoda bi bilo, če ta razstava ne bi šla iz Ljubljane še v druga slovenska mesta in če bi zbrano gradivo po koncu razstave odšlo v pokoj. Kaj ko bi Muzej narodne osvoboditve tudi tem stvarjem namenil stalen prostor?

In končno še nekaj besed o umetniškem delu razstave. Menim, da je stari pregovor, da umetnost med vojno molči, zadnja vojna ovrgla — ne sa-

mo med partizani, ampak celo v najhujših pogojih v taboriščih, kjer so imeli ljudje le malo upanja, da pridejo živi ven. Pretresljive, čeprav drobne stvari, ki jih vidimo na tej razstavi, so del spričevala naše umetnosti med vojno in

iskrene privrženosti boju za svobodo in lepši svet. Te stvari bi bilo treba izdati v posebnih publikacijah, kakor name ravamo izdati najboljše literarna dela slovenskih političnih internirancev — književnikov v nekakšni posebni antologiji.»

LOJZE KRAKAR:

Pesnikovo drevo v taborišču smrti

Sredi nacističnega taborišča v Buchenwaldu pri Weimarju je rastlo mogočno staro drevo, pod katerim je nekoč pisal Goethe.

*Med okostnjaki s komaj še živečo,
ječečo dušo, sredi muk, kletvin,
v posmeh življenju, v žalosten spomin
drevo je rastle s krošnjo zelenečo.*

*Tu je nekoč poet in velikan
zamišljeno sedel, smo govorili,
in njim, ki zdaj so svet na križ pribili,
pel o ljubezni, sam ljubezni vdan.*

*Je vedel, da bo tisočglavi zmaj
kdaj vstal iz njih, ki vanje je sejal
vse, kar so pokončali v sebi zdaj?*

*Ne, če takrat bi vedel, da zdivjal
nekoč bo narod, ki mu vse je dal,
bi ga preklel, kot ga preklinja zdaj*

polmrtva raja, zgažena do tal.

Buchenwald, 1945

KREMATORII

so bili

prepočasni

TO JE zgodba enega izmed dve sto preživelih izmed dvanajst tisoč na smrt obsojenih. To se je zgodilo 3. maja 1945. pred Neustaatom ob mrzlem Severnem morju. Zavezniške vojske so se bližale Hamburgu. V taborišču Neungamme je ostalo še dvanajst tisoč pripornikov. Krematoriji so delovali prepočasi, da bi sežgali toliko ljudi... Ostali pa so tudi sveži sledovi... in zato si je v teh zadnjih dneh vojne eden izmed Hitlerjevih inženirjev ubijanja izmislil takšenle epilog drame teh tisočev ljudi; prepeljati jih po železnici v Lübeck, iz Lübecka pa z ladjami na ogrodje nekdanje luksuzne prekomorske ladje »Cap Alcone« in jih vse potopiti. Dvanajst tisoč ljudi bi izginilo brez sledu, pokopani bi bili v ogromnem 34.000 tonskem jeklenem zaboju globoko v hladnem vodnem grobu... Toda tisti dan, določen za ta pogreb, edinstven v vsej zgodovini, se je zgodilo nekaj drugega. Zgodilo bi se pravzaprav isto... Bila je usodna pomota, ki je tisti dan hodila skupaj z možnostjo rešitve.

Eden izmed preživelih obsojencev je bil Rudi Paškvan, zdaj novinar »Novega lista« na Reki. V svoji pretresljivi zgodbi je najprej navajal dejstva, potem pa ponovil vprašanje, ki si ga je sam dostikrat zastavil: »Kako sem ostal živ? Kako sem se rešil, pa nisem bil ne toliko močan ne toliko spreten ne surov ne brezobziren, pa tudi sreča mi ni naklonila kotička blizu izhoda iz ladijskega trebuha, niti koščka deske ali plutovine...?«

Prispelo je torej štiri tisoč pripornikov kot zadnji transport iz taborišča Neungamme v Lübeck 26. aprila v prekladalno luko in vsak izmed njih s svojimi petinšestdesetimi kilogrami teže je postal del nenavadnega tovora ladij »Deutschland« in »Tielbeck«. Od običajnega tovora so se razlikovali samo po tem, da so se vendar lahko vpraševali: Kam... kam nas peljejo?

»Ali ste slutili kako zlo?«

»Ne... V začetku ne... V polmraku globokega hladnega ladijskega trebuha se je razširila vest, da nas peljejo na Dansko... Ne vem, ali je prišla ta vest iz želja ali pa jo je vrgel med nas kak esesovec. In v tej grozljivi duplini se je menda na tisoče ljudi v desetih jezikih spomnilo besed: krava in mleko, edina asociacija, vezana na Dansko...«

»Kje pa ste bili do tretjega maja?«

»Šest dni smo čepeli v ladijskem trebuhu. V pristanišču... Vsak dan opoldne jih je nekaj izmed nas odšlo na palubo po dva sodčka vode... Samo vode... Pred odhodom je vsak izmed nas dobil paket švedskega Rdečega križa. To je bila vsa naša hrana.«

»Kolikšen je bil paket?«

»Hm, kakih pet kilogramov... Toda nekateri so že v vlaku pojedli vse. Prav ti so najbolj pritiskali na tovariše, ki so nosili vodo: kam nas peljejo... Vi morate to vedeti, saj ste bili pri stražarjih... Ti naši tovariši, ki so nosili vodo, so najprej odgovarjali, da ne vedo, nazadnje pa so le popustili in omenjali Dansko ali nekakšne otoke.

»Ali je vseh šest dni trajala ta zmeta?«

»Ne... Kdaj pa kdaj nas je obšla ta slutnja, zadnje tri dni čedalje manj. Nenadoma smo postali živahni, potem pa smo se spet pogreznili v nekakšno otopenost. Včasih je nastala takšna tišina, da si dobro slišal, kako se ljudem blede. Nekateri so bili menda znoreli od

lakote in strahu, strašno so se drli... Naravnost zavijali so... Proti koncu so nekateri izmed nas takšne tudi pretepali... Peti dan je pretepanje zajelo polovico ladijskega trebuha... Prostora pa je bilo toliko, da si komaj sedel. Pretepanje se je širilo kot požar. Potlej pa je za hip vse utihnilo. Še zdaj ne vem, kako in zakaj. Zdelo se mi je, da se je tišina razlila čez vse nas.«

»Koliko je bilo Jugoslovanov?«

»Kakih osemdeset. Držali smo se skupaj sredi ladje, pod glavno odprtino njenega tre-

buha, ki je bila zmeraj pokrita. Razlikovali smo se v marsičem od drugih, ker smo bili vsi politični priporniki. V glavnem partizani. Nismo bili podlegli volčjemu zakonu taborišča: skrbi samo zase, kar se je esesovcem vendarle delno posrečilo doseči med interniranci... Pozneje boš videl, kako se je to maščevalo. Kako strašna je moč slepega oklepanja življenja... Krenili smo torej 3. maja zjutraj ob petih in pluli do ene popoldne.»

»Kako da se tako natanko spominjaš časa?«

»To je zanimivo... V slogu taborišča... Ivan Venerus, šofer s Sušaka, je delal kot interniranec v tovarni tempiranih bomb in tam je izmaknil uro. Uro, ki sproži eksplozijo... določi čas nekomu namenjene smrti... In ko smo krenili na pot, je vse spregovorilo in vse ugrabalo. Nekateri so dvomili, da nas peljejo na Dansko i spričo dolgega čakanja i zato, ker nas niso hranili. Skupina Italijanov pa je zatrjevala, da nas nedvomno peljejo na Dansko in da smo tu čakali samo zato, da nam pripravijo ondi prostore... Tam pa je tudi hrane dovolj...

Ob eni popoldne pa se je ladja ustavila in proti optimizmu tistih Italijanov je začela vriga glodati njen bok. Sidro se je menda spuščalo deset minut, hrupno ko da strelja najstrašnejši mitraljez. Potem je nastala popolna tišina. Niti ene besede ni bilo slišati. Celotni stražarji se niso pojavljali nad odprtino s svojim heraus... ven...! Nihče več ni ugibal. Potem pa se je spet, nekako čez pol ure, oglasilo isto glodanje. Tedaj je nastalo mrmrnanje... Ladja vzdiguje sidro. Odleglo nam je. Neki tovariš mi je smeje se dejal: 'Pravkar sem premišljal o tem, ali tudi na morju ljudi duše s plinom... Vendar, Danska...' To njegovo Dansko je zaglušila strašna eksplozija. Ladja se je v temeljih stresla. Začutil sem udarec v hrbet. Počasi sem se obrnil na levo. Zasmrdelo je po nečem osmojenem. V bližini sem opazil razmesarjene ljudi, za menoj pa je zijala v ladijskem boku luknja, skozi katero je pritiskala voda. Sledila je še ena detonacija, v sprednjem delu ladje. In spet se je ladja stresla. Zaslišal sem enako škrtanje... kot da vzdigujejo sidro... In tedaj sem spoznal, da nekdo mitraljira ladjo...«

»In...«

»Vsevprek je klicalo na pomoč, nastala je panika, kriki so bili edini glas, ki sem ga slišal. Vse je pritiskalo k izhodu, k lestvam, po katerih se lahko vzpenja samo en človek. Stal sem pri miru, da bi videl, ali sem krvav. Presenečen sem opazil, da mi iz levega rokava moli košček kosti... Roko pa sem lahko premikal. Za stebrom, kjer sem sedel, je stala še ena lestev, polna ljudi, nihče pa ni plezal po njej, ker je bila odprtina zaprta. Ko sem iskal izhoda na drugi strani stolpa, sem opazil nekatere prečke, oddaljene približno meter druga od druge. Po njih sem splezal na vrh. Butnil sem z roko v odprtino. Nič. Obstal sem, da bi si oddahnil, da bi počakal. Morda se bo kdo spomnil in mi odprl. Dotlej sem gledal, kaj se dogaja pod menoj. Mrlički plavajo po vodi, pred izhodom pa se je kakih sto ljudi zgnetlo v

gručo. Bil sem naravnost srečen, da se nisem stiskal med njimi, da nisem nikogar grizel in da ni nihče grizel mene... Redki so zlezli iz ladje. Voda je vdiralala vanjo... Ladja se je nagnila in zamajal sem se na svoji opazovalnici... Utegnil sem premišljati, vdati se v svojo usodo... in celo smilili so se mi ti ljudje. Hotel sem jim od zgoraj nekaj zaklicati, morda: Fantje, le počasi, drug za drugim. Toda vse to bi bilo zaman... Potem pa mi je šinila v glavo misel, da bi se morda mogel rešiti tudi sam. Toda zavrnil sem to srečo, pregnal misel, da sem odmaknjen od njih... Strmoglavil sem mednje...

»Morda je prav v tej odmaknjenosti odgovor na vprašanje: kako si se rešil?«

»Morda... Celotno zanesljivo.«

»Saj si bil nekaj časa nad tem dogajanjem... Utegnil si tudi misliti, vtem ko drugi v gneči niso mogli...«

»Da... Zares... Brž ko pa sem prišel mednje, sem se nekako strnil z njimi. Nekateri so skakali na to morje glav in plavali po njih do lestev. Tudi jaz sem trenutno storil tako, pa me je to morje nenadoma pogoltnilo. Komaj sem se prerinil med nogami... Sedel sem v bližini in se zamislil. Spomnil sem se, da se moram sleči. Ne bodo me imeli za kaj prijeti. Previdno sem potegnil kost skozi rokav in se pripravil na nov poizkus. Kar me je nekdo poklical iz bližine. Bil je Ivan Venerus, tovariš z uro iz bombe. Bomba mu je bila malo prej odtrgala nogo. Prosil me je, naj ga odnesem iz te gneče, češ da hodijo po njem. Zahvaljeval se mi je, jaz pa sem mu obljubil, da bom sporočil njegove pozdrave svojcem.«

»Ali te je morda ta obljuba ohrabrila?«

»Čudno... Šele zdaj vidim, da me je tisti hip prevzel nekakšen občutek varnosti. Zanašal sem se na rešitev. Spominjam se, da me strah ni prevzel. Stal sem še zmeraj ob strani in gledal, ko da še zmeraj stojim nad njimi, nad tem krčevitim prerivanjem in smrtjo. In tedaj sem opazil... Da... V tem je bila rešitev... Ladja se je še bolj nagnila, voda je že pljuskala čez lestve. Spomnil sem se, da mnogi ne znajo plavati, pa bi radi zlezli iz ladje. Ne znajo plavati in zato se vodi umikajo. Zaplaval sem. Na desni strani so bile lestve malone prazne. Skočil sem. Že sem bil na prečkah... Ozrl sem se... Nihče se ni vzpenjal za menoj... Dobro, da sem stal nekoliko višje. Zakaj tudi drugi niso mogli stati tako visoko! Dobro, da nisem bil stisnjen v tem človeškem klobčiču...«

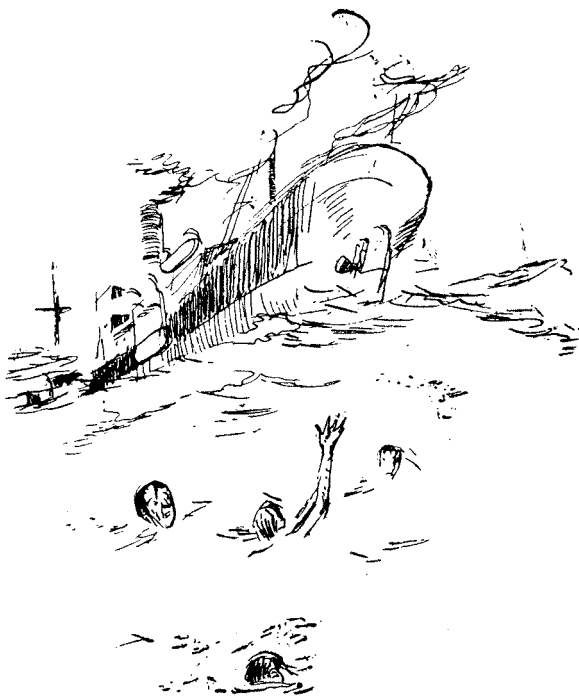
»Kaj pa se je dogajalo na palubi?«

»Nekaj trenutkov sem lahko tudi to opazoval. Kapitanski mostiček je bil stlačen, po palubi so nemočni tekali tisti, ki niso znali plavati, valovi pa so že pljuskali čez ladjo. Niti na poklopec nisem pozabil, ker sem malo prej butal vanj z roko. Nisem ga mogel odpreti. Iskal sem kos lesa. Ničesar ni bilo. Na drugi ladji, na 'Tielbecku' se je dogajalo isto. Bil sem presenečen, ko sem kakih pet ali šest sto metrov pod seboj opazil ogromno ladjo, vso v

plamenih. Bil je „Cap Alcone“. Naposled sem skočil v morje. Niti čutil nisem, kako je mrzlo. Malo prej sem potegnil na palubo, ki se je bila že pogreznila v morje, starega Poljaka, ki se je krčevito oprijemal vrvi. Klical sem se od tiste grede, ker ni znal plavati... V morju sem se oziral, da bi morda zagledal kako desko. Neke grede se je držalo kakih dvajset ljudi. Videl sem, da ne znajo plavati, in pognal sem se od tiste grede. V bližini sem opazil do vrha poln čoln. Tudi njemu se nisem smel približati. S čolna so udrihali z vesli po vsakomur, kdor se ga je hotel oprijeti. Prav tako je bilo s splavom... Veter, valovi... Opazil sem balo slame... Nihče se je ni držal... toda tako se je bila napila vode in postala težka, da je ni bilo mogoče potiskati naprej. Izpustil sem jo. Zaplaval sem od stoterih glav, da se me ne bi katera izmed njih oklenila, in spet sem si zazelel tovariša. Strašno mi je bilo biti sam. Razlegali so se grozljivi kriki. Prijel me je krč v nogi. Ležeč na hrbtu sem jo podrgnil. Nekateri so kričali SOS. Komu? Obala je bila kakih deset kilometrov daleč. Ladji sta bili videti čedalje manjši. Eden izmed plavacev se mi je zdel znan. Bil je moj dobri znanec iz taborišča, Poljak Vacek, srednješolec iz Varšave. Plavala sva skupaj. „Deutschland“ se je prevrnila. Ogrodje je štrlelo iz vode kot otoček, in na tem otočku je mrgolelo ljudi. Sami taki, ki niso znali plavati... Otoček je postajal čedalje manjši... Že je bil videti kot samo črta na obzorju, po kateri so se še zmeraj gnetli obupani ljudje... In tedaj... Nad pogreznjeno ladjo se je morje za hip pomirilo, ko da je usoda pogoltnila tudi valove.»

»Kako si pa vzdržal do obale?«

»Saj nisem vzdržal... Spet vprašanje brez pravega odgovora. Da! Nenadoma je začela padati še toča. Led zaledom. Krči so me prijemali. Od obale so odplule tri ladjice! Rešitev? Izmed plavajočih so tu pa tam koga potegnili iz morja... Drugim so se ognili... Rafali... Bodi miren, Rudi, sem si prigovarjal. Ubijejo tiste, ki se oprijemljejo teh ladjic. Ena ladjica se je obrnila proti nama. Plula je zelo počasi, Vacek se je pognal proti njej, oprijel se je vrvi, viseče s krme, začel je plezati. Tudi jaz sem se ji približal. Vacek se je že oprijel ograje, neki mornar je potegnil revolver... Krvav madež nad Vackovim grobom. Tudi jaz sem plaval proti tisti vrvi... Ladjica se je obrnila. Opazil sem lestve, oprijel sem se jih in jel plezati. Pričakoval sem, da bo zdaj zdaj počilo. Vacek ne bo ostal sam... Mornar me je potegnil iz vode... Zakaj? Šklepetajoč z zobmi sem mu rekel: Massieren... Spet letala... Mi-tral-jirajo morda. Na njih bele zvezde. Ameriška letala... O, kako usodna pomota. Zdaj vse razumem... Ameriški piloti so mislili, da gre za nemški konvoj. Še zdaj ne vedo, da plavajo po morju interniranci, da jim kličejo: „Mi smo interniranci, ne ubijte nas.“ „Cap Alcone“ še gori, kot zadnji, najstrašnejši Hitlerjev krematorij... Ladjice beže k obali. Nikogar več ne sprejmejo... Po nas niso prišle. Rešiti so ho-

tele samo esesovce. Morda je tisti mornar mislil, da sodim tudi jaz mednje. Kdo ve. Morda pa je hotel samo rešiti človeka. Da bi mu bila vest mirna... Še ena strašna eksplozija. „Cap Alcone“ je zagrnit dim. Nemec me masira in počasi se mi jasni, kaj se je zgodilo. V trebuhu orjaške ladje je zadonela eksplozija, namenjena nam... Namenjena osmim tisočem naših tovarišev, prepeljanih na „Cap Alcone“ pred nami...»

»Kakšen je konec te zgodbe?«

»Nemec me je odgnal v kuhinjo, v njej sta drhtela dva nemška vojaka. Imela sta ploščice na prsih. Prišli smo na obalo. Gnali so nas med dve baraki v svojem oporišču. Bilo nas je kakih štirideset z vseh ladj. Drhteli smo, toda dolgo nikogar ni bilo. Nemci so izginili. Umaknili so se... Kar smo zagledali angleške in ameriške vojake. Vse to se je zgodilo v pičli uri. Angleži in Američani so se nam skoraj solznih oči opravičevali. Sami so rekli, da bi bili morda lahko tudi vse rešili smrti, na katero so nas bili obsodili esesovci v zadnjih trenutkih svoje oblasti.«

Rudi je obmolknil. Gledal sem molčečega, potem pa sem se spomnil kosti, ki mu je molala iz rokava. Zavihal je rokav. Pozna se mu brazgotina, kot da je bil cepljen. Ni se upal dotakniti te kosti, dokler ni prišel zdravnik. Bila je tuja kost, košček kosti nekega mrtvega tovariša, Rudi pa je bil prepričan, da je njegova. Niti čudno se mu ni zdelo, kako je mogel plavati z zlomljeno roko. Morda se mu je zdelo, da so to tiste neznane sile, ki lahko zacelijo tudi zlomljeno roko.

NAPAD NA POSTOJANKO BELIH MORILCEV

Objavljamo odlomek iz teksta za knjigo o belogardističnem morilskem gnezdu na Urhu pri Ljubljani, ki jo pripravlja tovariš STANE LENARDIČ. V odlomku je opisan napad na omenjeno postojanko septembra 1943, po kapitulaciji Italije.

POLOM Mussolinijeve Italije je tudi urhovske, bizoviške in druge belogardiste spravil čisto iz tira. Čez noč so ostali brez gospodarja. Kaj sedaj? Preplašeni in zmedeni so čakali novih navodil. Kot je bilo moč zvedeti, so se nekateri potuhnili, slekli uniforme, drugi so se skrivali pred partizani v gozdovih okoli Urha, partizani pa so jih lovili in preganjali, če so le zvedeli, kje se držijo.

Dan pred napadom na postojanko na Urhu — mislim, da je bilo 17. septembra leta 1943 — je bil 4. bataljon Cankarjeve brigade v Lipoglavu, se spominja France Grad, ki je imel takrat partizansko ime Tone. Takrat je bil star 18 let in je bil komandir 1. čete. Tisti dan je dobil v štabu bataljona posebno nalogo, naj gre v patroljo z desetimi borci in zve, če se kje v okolici potikajo belogardisti ter kje so v bližini Nemci in koliko jih je.

Tone je odšel dopoldne tistega dne z desetimi partizani iz Lipoglava. Ni šel po cesti, temveč po robu gozda ter se previdno in počasi bližal vasi Sostro. Se sedaj se spominja, da je bilo tistega dne lepo vreme. Odprl se mu je razgled na Ljubljano, ki je že dolgo ni bil videl. Bil je že leto dni pri partizanih. »Tako blizu je Ljubljana,« si je mislil, »slabo urico hoda in že bi bil tam. Kdaj bo to?« — je premišljeval. Bil je prepričan, da pojde kmalu tja. In res si ni mogel misliti, da bo ta pot do osvoboditve Ljubljane dolga še skoraj dve leti.

Tone je prišel s svojo desetinco do neke hiše — imena se ne spominja — nad Sostrim. Stala je ob robu gozda in se mu je zdela najbolj prikladna, da v njej »potipa« za razpoloženjem. V hiši so bili veseli, igrala je harmonika in plesali so, Tone in nekaj partizanov so se previdno približali hiši, ostali so bili skriti v gozdu.

Ko so prišli v hišo, so rekli, da so terenci in da jih zanima, če je kdo kaj slišal o Nemcih ali belih. Spraševali so, kdaj so jih nazadnje videli, toda zanimivo — nihče ni ničesar vedel. To partizanov ni presenetilo, ker so si pač razlagali, da jih tod nihče ne pozna in da so zato ljudje previdni... A vendarle se je partizanom čudno zdelo, ker se nikakor niso mogli zblížiti s temi ljudmi. Sklenili so oditi dalje in še drugje poskusiti srečo. Toda hladno, pravzaprav sovražno vzdušje v tej hiši jih je opozorilo, da morajo biti še bolj previdni.

»In res smo bili,« se spominja Tone. »Ne vem, kako bi se bilo vse izteklo in če bi vam sedaj lahko sploh pripovedoval o teh dogodkih, da nismo bili takrat tako previdni. Na robu gozda, na vrhu vzpetine, od koder smo obvladovali del vasi pod seboj, kamor smo namerali oditi, sem postavil v zaselo mitraljezca in dva strelca, ki naj bi nas ščitili ob umiku, če bi nas v vasi napadli.«

Sedem partizanov je zelo previdno odšlo v vas Sostro, in sicer tja k cerkvi, v zaselek, ki mu pravijo domači Sv. Lenart. (Vas Sostro je zelo raztresena.) Vsak je imel že vnaprej določeno nalogo. Nekateri so začeli lepiti pozive za mobilizacijo, drugi so pisali po stenah gesla, Tone pa je stopil do najbližje hiše po informacije. »V hiši sem našel neko žensko, Habičevo,« pripoveduje Tone. »Ko me je zagledala, se mi je zdelo, da se je ustrašila. Potem se je pa takoj znašla in me začela vabiti, naj grem v hišo, da bom popil kozarček žganja (takrat nisem vedel, da je v hiši gostilna). Kako bi se mi prileglo! Toda nekaj je govorilo v meni: bodi previden, ne zaupaj... ne zaupaj!«

Tone je odklonil povabilo in vprašal:

»Povejte, če so Nemci v vasi!«

Gledala je nekam preplašeno in se ozirala naokrog, kar se mu je zdelo zelo sumljivo.

»Ni jih,« je odgovorila.

»Kaj pa beli?«

»Ni jih,« je mencaje izjecljala.

Ta hip je zaropotalo. Iz cerkvenega stolpa je zaregljalo, na griču pa je odgovorili partizanski mitraljez.

»V hipu mi je bilo jasno, v kakšno kašo sem padel,« pripoveduje Tone. »Fantje, juriš, umik!« sem zavpil.

Stekli so iz vasi proti gozdu. Položaj je bil zelo nevaren. Beli so jih skušali obkoliti, jim preprečiti umik ter jih zajeti v kotlini z navzkrižnim ognjem. Mitraljezec na griču je neprestano tolkel po koloni belih, ki so hoteli zastesti rob griča. Če bi uspeli, bi jim onemogočili umik.

Toda četudi so jih ščitili mitraljezec in dva strelca, je bilo zelo težko prebiti se iz vasi. Teči so morali po precejšnji čistini in so bili ves čas tarča mitraljezcu v zvoniku. Imeli so neverjetno srečo. Samo eden je bil ranjen: partizanu Milanu je strel preluknjal uho.

Tone se je srečno vrnil v bataljon in prinesel dobre informacije, če že ne o Nemcih, pa vsaj o belih.

Tone je večkrat razmišljal o tem dogodku. Zvedel je, da so bili v tisti hiši, kjer niso »ničesar vedeli« o Nemcih in belogardistih, tudi preoblečeni belogardisti. Po končani vojni si je šel ogledat te kraje, kajti človek rad obuja spomine na dogodke, ko mu je šlo za življenje, pa se je rešil. Seveda je obiskal tudi tisto hišo v vasi. Še vedno je bila tam gostilna. Tudi tisto žensko je našel. Ni ga prepoznala. Naročil je dva deci vina in začel z njo pogovor.

»Ali se spominjate, kako je prišel po kapitulaciji Italije k vam neki partizan, ki je spravedal po Nemcih in belogardistih?«

Gostilničarka ga je gledala, premišljevala in dejala:

»Ne, nič kaj takega se ne spominjam.«

»No, vam bom pa jaz malo pomagal,« je dejal Tone. »Veste, jaz sem tisti, ki ste me vabili v hišo, mu ponujali žganje... no, sedaj se spominjate, kako je bilo naprej...?«

Nekaj hipov je molčala, ga začudeno gledala, potem pa vzkliknila: »Joj, ali ste še živi...!« in se sesedla na stol.

Drugi dan — to je bilo 18. septembra, kot se spominja Tone — je 4. bataljon Cankarjeve brigade že dopoldne odšel v napad na Urha. Tone s svojim vodom je dobil nalogo, naj gre v zasedo proti Bizoviku, poleg tega pa je imel na skrbi previjališče za ranjence. Ostale čete so se bližale Urhu po gozdu od Orljega, ker so hoteli zajeti še nekatere belogardiste, ki so se potikali tam okoli... Tone pravi, da je bila sobota. Postojanko na Urhu so napadli med tretjo in peto uro popoldne. Boj je trajal približno dve uri. Že je kazalo, da bodo cankarjevci likvidirali postojanko. Zvedel je, da so partizani prodrli že do pokopališkega zidu. Napadati je bilo zelo težko, ker so bili beli utrjeni, branili so se iz bunkerjev in iz postojanke. Med bojem — kot se spominja Tone — ni padel noben partizan; bilo je samo osem ranjenih, pet laglje in trije huje.

»Položaj se je v trenutku spremenil, ko so prišli belim na pomoč Nemci,« pripoveduje Tone. »Baje se je posrečilo urhovskemu cerkovniku, znanemu belogardistu Jesihu, da je že takrat, ko so partizani šele obkoljevali postoj-

janko, neopazno izmaknil pete in se odpeljal po Nemce v Vevče. Pripeljali so se na kolesih. Da je bilo to izdajstvo, sklepam tudi po tem, ker so nam Nemci udarili v hrbet. Tako dobro je lahko poznal položaj samo domačin: pripeljal nam je Nemce za hrbet, in sicer tako spretno, da so nas presenetili. Takrat smo imeli velike izgube. Umikati smo se morali po čistini in naglo. Kdor se je znašel, je že šlo. Najbolj so jo izkupili novinci, ki so se zaradi streljanja od zadaj zmedli. Mislim, da je takrat padlo kakšnih devetnajst ali dvajset partizanov.«

Tone pripoveduje, da so takrat Nemci pritiskali z več strani. Partizani so se umikali po gozdovih proti Lipoglavu. Vse ranjence, ki jih je imel na skrbi njegov vod, so rešili in jih poslali v bolnišnico.

»Umik je bil izredno težaven,« pripoveduje Tone, »in dasi smo se zelo trudili, nismo mogli odnesti s seboj mrtvih in ranjencev. To me je hudo peklo, saj se ne spominjam druge bitke, kjer bi bili pustili ranjence na bojišču. V partizanski tradiciji je bilo, da smo žrtvovali tudi življenje, samo da smo rešili ranjence.«

Četrti bataljon se je vrnil v Cankarjevo brigado, ki je odšla napadat nemške obmejne postojanke v Zasavju. Približno mesec dni po napadu na Urha pa je Tone zvedel za zelo zanimiv doživljaj nekega borca te brigade. Njegovega imena se ne spominja. Ve samo to, da je bil Ljubljčan, star približno 35 do 40 let.

Ko so Nemci udarili bataljonu, ki je napadal Urha, v hrbet, je prišlo povelje: takoj umik. Starejši, že izkušeni partizani, so se znašli ter se prebili, mnogi novinci pa so izgubili razsodnost. Takrat je bilo namreč v bataljonu precej novincev, ki so prišli k partizanom po kapitulaciji Italije. Tak novinec je bil tudi omenjeni Ljubljčan.

Ker ga ni bilo v četo, so mislili, da je padel. Po enem mesecu pa se je nenadoma pojavil živ in nekoliko shujšan. Pripovedoval je, kako so jih Nemci nenadoma napadli ter da je bil ranjen v ramo in roko. Zato se tudi ni takoj znašel, in preden mu je uspelo prebiti se, je bil že obkoljen. Videl je, kako so belogardisti začeli pobijati ranjence, on se je pa potuhnil in se naredil mrtvega. To mu je uspelo, ker je bil ves krvav. Tako je čakal, dokler se niso umaknili, izkoristil priložnost in se zavlekel v grmovje ter odondod odšel globlje v gozd.

Dalj časa je taval, dokler ni prišel do samotne hiše nekje na Orljem. Bil je zelo lačen, žejen in oslavljen zaradi izgube krvi. Tvegati je bil v potrkal pri tisti hiši. Doma je našel neko žensko. Začudeno ga je pogledala, rekla pa nič. Ko jo je prosil, mu je dala vodo, malo kruha in nekaj cunj, da si je obvezal rano.

Potem je slišal, kako je škrtnil ključ v ključavnici. Stopil je k hišnim vratom in ugotovil, da so zaklenjena. Sumljivo se mu je zdelo, ker mu ni bila povedala, da namerava oditi. Še bolj sumljivo pa je bilo to, da je ni bilo od nikoder nazaj. Začel je tuhtati, kako bi se rešil iz pasti. Na oknih — kot je navada pri naših hišah na kmetih — je bila železna mreža. Po-

skusil jo je vlomiti, pa ni šlo. Vsa vrata so bila zaklenjena in zaman jih je poskušal odpreti. Pa tudi moči ni imel, saj je imel samo eno roko zdravo. Bilo mu je čedalje bolj vroče. Premagal je slabost, ki se ga je lotevala. Končno je našel odprta vrata v klet. Od tam se mu je posrečilo vlomiti okno ter se rešiti.

»Kaj je bilo potem z njim, ne vem, kajti po vojni ga nisem srečal nikoli več,« je končal zgodbo Tone.

France Selan, ki je bil takrat na svojem domu v Dobrunjah, se tudi spominja tistega napada partizanov v septembru 1943 na postojanko na Urhu. Takrat je zelo pokalo okoli postojanke in on se je veselil, da bodo partizani obračunali z urhovskimi morilci. Pravi, da so se partizani ustavili tudi pri njihovi hiši, ki leži blizu gozda. Skril se je v kozolec, ker je

odondod najlaže in nemoteno opazoval okolico. Ko je slišal, da je prenehalo streljanje, se je splazil iz kozolca, da bi pogledal, kakšen je položaj. Takrat seveda ni vedel, da so prišli Nemci na pomoč urhovcem. Toda kmalu je videl, da je prišlo veliko Nemcev, in naštel je precej kamionov, s katerimi so se pripeljali iz Ljubljane če Bizovik proti Dobrunjam.

»Videl sem, kako je prišel iz gozda neki partizan,« pripoveduje France. »Star je moral biti kakšnih 20 let. Bil je brez orožja. Ranjen je bil v glavo. Dejal sem mu, naj beži, ker da so tukaj Nemci. Pokazal sem mu tudi, kam naj se skrije, toda ne vem, kaj mu je bilo, da je rinil kar naprej. Verjetno je bil zaradi rane na glavi nekoliko zmešan. Nemci so ga ujeli. Pozneje sem zvedel, da so ga izročili belogardistom, ki so ga med potjo proti Ljubljani pretepali in mučili, pri bloku pa so ga ubili.«

S starimi puškami in rjastimi naboji ...

V JANUARJU 1943 je 3. trnovska četa taborila v stajah v Upalah na Vojskem. V četi je bilo tedaj kakih 30 do 40 partizanov; komandir je bil Čemberlajn, komisar pa Slovenko. Zjutraj 3. februarja je prihitela v naše taborišče kurirka in obveščevalka Čibejeva Olga iz Gornje Tribuše. Povedala nam je, da je prejšnji dan prišla v vas patrolja italijanskih vojakov iz Idrije in aretirala v gostilni »Pri Skoku« njenega brata Cirila, ki je bil terenski aktivist. Vojaki da so oboroženi s puškami, pištolami in bombami, s seboj imajo tri mule, ki jim nosijo hrano, prenočujejo pa kar v gostilni. Olga ni vedela, koliko časa se bodo vojaki zadržali v gostilni in kam pojdejo, prosila pa nas je, naj rešimo brata, preden ga odpeljejo v postojanko.

Uro kasneje sta komandir in komisar sklicala četo ter vprašala, kdo se prostovoljno prikladi za napad na vojake. Javili smo se vsi, zato je komandir določil za napad samo tiste, ki so imeli puške. Bilo nas je samo 14, vsi pa smo bili novinci, partizani najdlje 2 meseca. Nihče izmed nas še ni streljal s puško, ker ni bilo nabojev, pa tudi nevarno bi bilo pokati, ker bi nas slišali. Naše puške smo dobili pri kmetih, ki so jih hranili še od prve svetovne vojne. Koman-

dir je vsakemu izmed nas dal po 8 nabojev; to je bilo vse, kar smo imeli. Pa še ti naboji so bili nezanesljivi in rjasti. Zaradi tega nam je komandir zabičeval pred odhodom, naj streljamo samo tedaj, kadar bo zadetek popolnoma verjeten, Čibejevega Cirila pa da moramo brezpogojno rešiti. Za našega poveljnika je bil odrejen Ludvik Kogoj-Lado, pot pa nam je kazala Cirilova sestra Olga.

Ko se je zdanilo, smo odšli. Do takrat se navadno podnevi nismo kazali, to pot pa smo jo mahnili kar skozi Gornjo Tribušo. Gostilni, kjer so prenočevali Italijani, smo se približali na kilometer daleč. Prežali smo v gozdičku, da bi lahko ugotovili, kam bodo šli Italijani. To je bilo potrebno zato, ker nismo vedeli, po kateri poti bodo odšli proti Idriji. Nekako ob enajstih smo jih videli, kako gredo po kolovozu proti Čibejevi hiši. Takoj smo po bližnjici odšli za njimi, jih prehiteli in postavili zasedo pri Gačniku nad kolovozom. Italijani so šli s Cirilom na njegov dom, da bi napravili hišno preiskavo. Na kraju, kjer smo čepeli v zasedi, je bilo snega do pasu. Nestrpnost smo pričakovali, kdaj bodo prišli vojaki.

Že pozno popoldne so nam ogledniki prišli povedat, da se vrsta vojakov premika od Či-

bejevega doma proti naši zasedi, seveda v primernih razmakih in s puškami, pripravljenimi na strel. Naš poveljnik Lado je še enkrat pregledal, kako smo razmeščeni v zasedi, in dal zadnja navodila. Posebno je naglasil, da moramo najprej streljati na oficirja.

Kakih 300 metrov pred nami so se vojaki zbrali v gručo in obesili puške na rame. Najbrž so mislili, da so že na varnem, ker so se oddaljili od Čibejeve hiše. Ura je bila okrog štirih popoldne; vojaki so lepo v vrsti prikorakali pred našo zasedo. Sredi kolone so bile tri mule, od katerih sta dve nosili hrano, na eni pa je jездil Ciril, ki se je pritoževal, da ne more hoditi.

Ustrelili smo vsi hrati. Vojaki so se začeli skrivati po snegu in nam odgovarjati. Cirila še zdaj vidim, kako se je pognal z mule in preko potoka Gačnika stekel v gozd. Italijanski oficir je sicer streljal za njim s pištolo, vendar zaman. V istem trenutku ga je namreč smrtno zadela svinčenka iz italijanske puške. Zdaj je prevzel poveljstvo nad patroljo njegov namestnik, ki je toliko časa vpil »avanti Savoia«, da jo je tudi on skupil. Vojaki si sploh niso upali dvigniti glave iz snega, kaj šele, da bi se dvignili in tekli proti nam. Ko je tudi namest-

nik utihnil, je še sem in tja počil kak strel. Z naboji smo varčevali, ker smo jih imeli malo.

Ko smo spoznali, da so Italijani obupali, smo jih po dvajsetih minutah boja pozvali, naj se vdajo. Odgovorili so nam, da se bodo vdali in nam izročili vse, kar imajo, samo če jih pustimo pri življenju. Presenečeni in veseli zaradi uspeha, smo bili seveda brž za to. Naš poveljnik Lado pa je bil previden, ker se je bal, da je njihova vdaja samo past in slepilo za nas. Zaklical jim je, naj vse orožje zložijo na kup in se odmaknejo za kakih 50 metrov proč. Nekoliko so se temu predlogu upirali, nazadnje pa so le storili tako, ker smo jim ves čas grozili s svinčenkami.

Ko smo šli iz zasede proti njim s puškami v rokah, so od strahu trepetali in se obenem čudili, ker je prva med partizani korakala proti njim Olga s kolom v roki. Orožja namreč ni imela. Vojaki so nam hteli izročiti tudi čevlje in obleko, pa smo jim odločno povedali, da imamo vsega dovolj in da smo jih napadli le zato, da bi rešili Cirila in dobili orožje, s katerim se bomo bojevali proti fašizmu. Njegov oficir in podoficir sta ležala mrtva, pet vojakov pa je bilo hudo ranjenih. Zato so pri sosednem kmetu v Maganiji zaprosili gospodarja, da je mrtve in ranjene odpeljal v karabinjersko postojanko na Vojskem. Tam so prenočili, naslednjega dne pa so z močnim spremstvom odšli v Idrijo.

Naš napad je torej popolnoma uspel. Rešili smo Cirila, zaplenili 27 pušk, 5 samokresov, dosti bomb in 1200 nabojev za puške. Na naši strani ni bil nihče ranjen. Ubita je bila tudi ena izmed treh mul, izza katere sta imela kritje dva vojaka, ki jima je rešila s tem življenje. Še dolgo je ležala ob poti v snegu in nas spominjala uspešnega napada.

Takoj po napadu so k nam prihiteli prebivalci iz Gačnika. Bili so zelo veseli, s seboj so prinesli obilo pijače in jedače. V taborišče smo se vrnili že ob mraku. Komandir in komisar sta nas javno pohvalila pred vso četo.

Tako smo bili pogumni, da smo hoteli précej napasti karabinjerje na Vojskem, pa komandir in komisar tega nista dovolila. Še isto noč so prišli k nam vsi Čibejevi: Ciril, Olga, Marica in mati, ki je zaradi starosti odšla v ilegalo; Franc pa je bil že prej partizan.

Naslednje dni, ko se je razvedelo za naš uspeh, je prišlo k nam toliko prostovoljcev, da se je naša četa kar potrojila. Že drugi dan po napadu je prišlo na Vojsko precej vojakov iz Idrije in sosednih postojank. Zanimivo je bilo opazovati, s kakšnim strahom so obkoljevali Čibejevino v strelski vrsti. Posestvo so oropali in po-

slopja požgali. Istočasno so oropali Gačnikovo hišo, ki je bila blizu kraja, kjer smo napadli Italijane. Domače bi bili odpeljali v internacijo, če se ne bi bili pravočasno umaknili. Kasneje smo iz Idrije zvedeli, da je tudi tistih pet ranjenih vojakov umrlo.

Preživeli vojaki so po Idriji govorili, da je iz partizanskih pušk tako močno pokalo, kot bi nanje streljali s težkim orožjem. Zadelek je napravil rano v velikosti kurjega jajca. To smo si razlagali s tem, da smo streljali z naboji, ki so imeli izstrelke razjedene od rje.

Franc Rejec-Kuhar

ODMEVI IZ MEDNARODNE ARENE

Crescendo azijsko-afriške skupine

V AFRIKI se je lani osamosvojilo kar osemnajst držav. Več kot v vsej novejši zgodovini tega kontinenta. To je bila veličastna afriška pomlad, ki je potisnila v ozadje vse druge dogodke tega leta, vse volitve, vse konference in vse ostalo, kar je zabeležila kronika na naših petih kontinentih.

Proces osvoboditve afriških narodov se je začel 150 let za osvobodilnim gibanjem držav Latinske Amerike. Toda že od začetka se je stopnjeval v mogočen in veličasten crescendo! Kar pogledamo: leta 1946 so bile na kontinentu, trikrat večjem od Evrope, le tri samostojne države, in sicer Južnoafriška unija, Etiopijska in Liberija. V Združenih narodih je bil sicer tudi predstavnik Egipta, toda ta je moral bolj upoštevati mnenje Foreign Officea (britanskega zunanjega ministrstva) kot pa svoje vlade. Zdaj je v Afriki že 27 držav. Afriško-azijska skupina je postala medtem tako močna v Združenih narodih, da morajo z njo računati prav vsi. Ta skupina, ki šteje med svoje Ciper, a izključuje Izrael, nacionalistično Kitajsko (Formozo) in Juž-

noafriško unijo, ima sedaj 46 od 99 glasov v Združenih narodih, torej dobro polovico!

Nekdaj so z obal Gvinejskega zaliva, iz današnje Gane, Dahomeje pa tudi Gvineje in Slonokoščene obale odhajale v Ameriko, na plantaže Georgie, Caroline, Virginije, z eno besedo — ameriškega Juga, kolone sužnjev. Današnja svobodna Nigerija se je pred osemdesetimi leti še imenovala Slave Coast — Suženjska obala! Zdaj pa razpravljajo predstavniki afriških držav v Parizu, Londonu, Organizaciji Združenih narodov o najbolj zamotanih meddržavnih vprašanjih. Na raznih univerzah Evrope in Amerike študira kar tri tisoč ganskih študentov, prav toliko pa se jih pripravlja za nadaljevanje svojih študij v Sovjetski zvezi.

In vendar še ni minilo sto let, odkar so ugotovili, kje izvirajo Nil, Niger in Kongo, tri največje afriške reke, ni še trideset let tega, kar so prvi avtomobili prevozili Saharo. Leta 1870 so začele evropske države prodirati načrtno v Afriko in razdelile kontinent na kose. Čez nekaj let pa bodo

Novi vetrovi v Latinski Ameriki

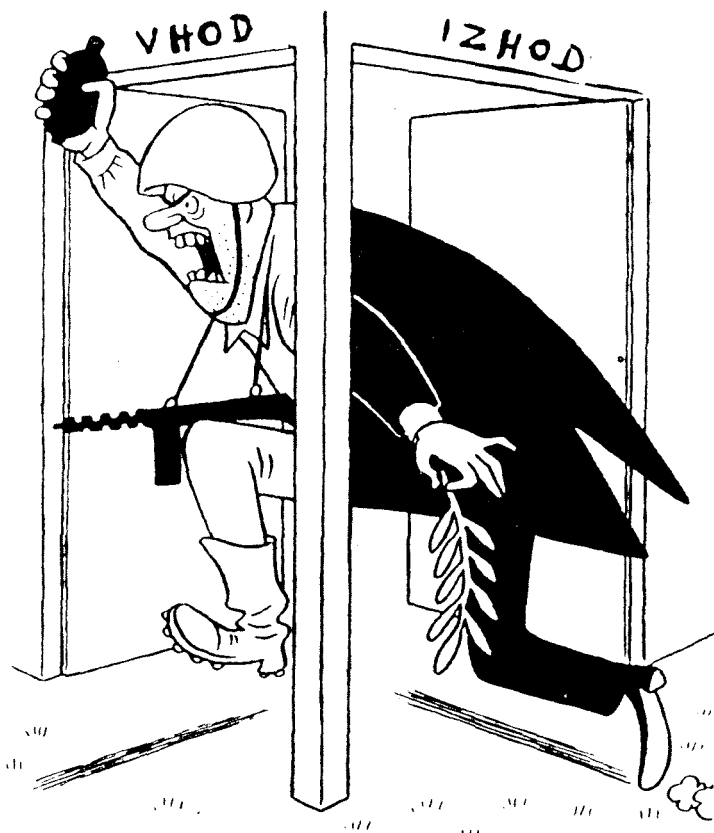
KUBA je korakala lansko leto vseh 366 dni, kolikor jih je imelo to prestopno leto, po začrtani poti, ki ni bila postлана s cveticami.

Vse do strmoglavljenja diktatorja Batiste je bil ta otok v bistvu velika ameriška farma. Zdaj je to že zgodovina. Geslo »zemlja tistim, ki jo obdelujejo« je postalo dejstvo. Na plantažah, haciendah bivših veleposestnikov, so lani ustanovili vrsto zadrug, traktorski hpostaj, šol, zavetišč. Sladkor s Kube, ki je šel prej pretežno v Združene države, gre sedaj po vsem svetu.

Kuba je v lanskem letu navezala stike s celo vrsto držav. Vključila se je v svetovno trgovino, v veliko osvobodilno gibanje, ki ruši stare zidove in odpira nove vidike.

Visoko so dvignili zastave tudi v Argentini, Čilu in Mehiki. V teh treh državah so slavili 150-letnico osvoboditve izpod španske oblasti. V Mehiki pa so istočasno proslavljali tudi 50-letnico mehiške revolucije, katere trajna spomenika sta nacionalizacija petrolejske industrije in agrarna reforma. Ta ni še stoddotno izpeljana, zlasti ne ob ameriški meji, vendar v Mehiki ni več kolonata, ni več obveznih davčev gospodarju. Ta razmerja so striktno določena z zakonom.

Novembra se je nebo nad Srednjo Ameriko nenadoma stemnilo. V celi vrsti držav, od Guatemale do Nicaragua in Salvadorja ter Hondurasa, so skušale razne fevdalno vojaške diktature utrditi svojo oblast in zategniti pas ljudem. V nekaterih državah je prišlo do odkritih spopadov z upornišskimi skupinami in manifestanti, vendar razni Somoze in Ydigorasi niso niti za las utrdili svoje oblasti. Nasprotno, njihova oblast je od danes na jutri. V vsej Latinski Ameriki so zdaj le še tri prave diktature, trije diktatorji; to so Stroesner v Paragvaju, Trujillo v Dominikanski republiki in Somoza v Nicaragui. Koliko časa še?

Belgijska politika v Kongu: pri enih vratih ven z oljno vejico, pri drugih noter z orožjem...

lahko v evropskih prestolnicah obujali le še spomine iz Afrike. Zadnje postojanke kolonialnega imperija se podirajo. Afriški veter je razgnal oblake, ki so se stoletja in stoletja kopičili nad tem kontinentom.

Še se skušajo nekateri vrniti skozi zadnja vrata v Afriko — Belgijci skušajo obdržati Kongo, Francozi pa so dali Mavretaniji neodvisnost, da bi obdržali tam svoje baze in rudnike — vendar se jim načrti sproti podirajo. Res je, Kongo ima velike težave, kakršnih lani nismo predvidevali, toda kolesa zgodovine ne more nobena sila zavrteti nazaj. Doba, ko se je Evropa širila in bogatela na račun Afrike in izkoriščala ceneno črnsko delovno moč, tone v minulost.

Vendar v Parizu še goje v tem pogledu velike iluzije. Ne vsi, saj je prav v letu 1960 velik del francoske javnosti, književnikov, študentov pa tudi preprostih vojakov-rekrutov, ostro obsodil nadaljevanje alžirske vojne, tragedije, ki se vleče že v sedmo leto in je terjala že milijon nedolžnih žrtev.

Uradni Pariz še vedno govori sicer o »alžirskem« Alžiru, misli pa na francoske interese, na kolone in trgovce, ki so se naselili na tej strani Sredozemlja. To je velik, črn madež na vesti Francije. Kri, prelita po alžirskih planinah, poljih, med makijami in oljčnimi gaji, bo še desetletja govorila. Francija v Alžiriji ne more dobiti bitke. Tudi Velika Britanija se je morala umakniti iz Indije, Egipta, Sueza!

Ugibanja po izvolitvi Kennedyja

JOHN KENNEDY je najmlajši državni predsednik v zgodovini ZDA. Vsi drugi, Wilson, Roosevelt, Eisenhower, Truman, so imeli nad šestdeset let, ko so se vselili v Belo hišo. Toda časi, ko je moral imeti ameriški prezident sive lase in že dve tretjini življenja za seboj, so mimo. Kennedyjev kabinet bo vsaj za deset, če ne še za več let mlajši, kot je bil Eisenhowerjev.

Dimenzije Kennedyjeve zmagre res niso prepričevalne (Kennedy je zmagal le z večino 140.000 glasov), toda to še ne pomeni, da je le 51-odstotni predsednik. S Kennedyjem prihaja namreč v Belo hišo nov človek, ki ni odgovoren za napake prejšnjega režima.

Roosevelt je prišel v Belo hišo po velikem polomu na newyorški borzi, Kennedy pa prihaja po osmih letih republikanskega tavanja za dogodki. Niso redki, ki zatrjujejo, da je to državnik velikega formata in mu zato prerokujejo, da bo ostal v Beli hiši do leta 1968. V predvolivni kampanji se je boril kot lev, a tudi sedaj ga ne čaka nič lažja naloga. Prve izpite bo moral prestati že koj po vselitvi v Belo hišo. Trenutno pa še izbira svojo ekipo, svoje sodelavce.

Čim bolj se stari Eisenhower dejansko umika iz političnega življenja in se Kennedy pripravlja na novo funkcijo, tem bolj raste upanje, da bi lahko prišlo letošnje pomlad do novega vrhunškega sestanka, novega poskusa, da se zgladijo ostre konice med Zahodom in Vzhodom. To bi pozdravili vsi, ki vidijo v mednarodnem sodelovanju edini izhod iz sedanje slepe ulice. Seveda ni preveč verjetno, da bi do tega sestanka prišlo že to pomlad, vendar že samo dejstvo, da se vrata spet odpirajo, vliva več upanja in optimizma.

Seveda pa ključ miru, ključ dobre volje, ni in tudi ne more biti v rokah štirih velikih Jugoslavija je že večkrat in ob vsaki primerni priliki javno in glasno opozarjala na to, da je mir stvar vseh, da o raz-

orožitvi ne morejo razpravljati v zaključenem krogu, da Azija (posebno Indija, Indonezija) in Afrika (zlasti Združena arabska republika) ne moreta gledati križem rok, kako drugi odločajo o svetovnih vprašanjih.

Predsednik Tito je na jubilejnim zasedanju Združenih narodov s tribune Generalne skupščine opozoril na veliko

in čedalje večjo vlogo malih držav in v tej zvezi še prav posebno na vlogo in pomen Združenih narodov, te največje organizacije naše dobe.

Prav kongoška kriza je pokazala, da je odgovornost te organizacije iz leta v leto večja. Pokazala pa je tudi, da ta organizacija ni izpolnila pričakovanj in da štiti prej evropske interese v Kongu kot pa težnje Afrike. Zato je njen voz obital in bodo potrebni veliki napori, da bi spet krenil naprej.

Plus ali minus?

OD BRAZILIJE do Japonske je več kot deset tisoč kilometrov, med izvolitvijo Quadrosa za predsednika Brazilije in zmage japonskih liberalcev — pravzaprav konservativcev — pa sta bila vmes le dva meseca. Toda medtem ko bo skušal novi predsednik naravnati politiko Brazilije bolj na srednjo pot, za nekaj stopinj bliže nevtralnosti, od japonske vlade kaj takega ne moremo pričakovati. Spoznanje, da je njeno naravno tržišče in njena surovinska baza Kitajska, ne pa daljna Amerika, le počasi prodira v zavest japonskih politikov. Toda japonski parlament je lani vseeno ratificiral (potrdil) vojaško pogodbo z Washingtonom. To še ne pomeni, da so topovi že pripravljeni, pa tudi ne vliva upanja, da je pomiritev že pred vrati.

Do volitev v Zahodni Nemčiji je še daleč, vendar se že vse stranke intenzivno pripravljajo nanje. Posebno socialdemokrati. Z Willyjem Brandtom kot zastavonošo imajo prav gotovo več upanja, da bodo potisnili Adenauerja na stranski tir. Njihova volivna gesla bodo popolnoma v znamenju nemškega »booma« (gospodarskega razvoja). Politična platforma nemške socialdemokracije, ki jo je Ollenhauer leta 1952 nasledil od Schumacherja, se je spremenila v vseh osnovnih točkah. Stranka ni več proti obvezni vojaški vzgoji, nemški oboro-

žitvi, Atlantskemu paktu in atomski oborožitvi. Brandt je pripravljen, da sprejme tudi celotno zunanjepolitično nasledstvo Bonna. Toda, ali ne bodo v takem položaju volivci v veliki negotovosti, koga naj sploh volijo?!

Tudi v Južni Afriki so lani glasovali, in sicer za republiko. Toda s tem se praktično za črnce ni nič spremenilo. Južna Afrika je ostala zanje ghetto, dežela z ločenimi parki, vagoni, trgovinami itd. za belce in črnce. Čas se je tam res ustavil!

Toda prestopno leto 1960 se je kljub vsem minusom zaključilo v znamenju plusa, zlasti če upoštevamo čedalje večjo moč nevezanih držav.

V lanskem letu so se razširili naši stiki s celo vrsto dežel. Navezali smo diplomatske stike z afriškimi deželami, razširili trgovinsko izmenjavo z Latinsko Ameriko, vzpostavili nove generalne konzulate. Državni sekretar za zunanje zadeve Koča Popović je obiskal celo vrsto azijskih držav. Proti koncu leta je obiskal tudi Avstrijo in Italijo.

Naša meja z Italijo je sedaj tista, prek katere teče največja reka turistov v Evropi! To so rezultati politike aktivnega sožitja, sporazumnega reševanja mednarodnih vprašanj. Naše načelo je z vsemi in proti nikomur. In s tem načelom se naša država uveljavlja po vsem svetu.

Miran Ogrin

Muzej V. konference KPJ

IZ SREDIŠČA Zagreba drži pokockana cesta proti vzhodu, na slavonsko stran. Pripelje te na Dubravo, ki je zdaj znana po zagrebškem študentskem naselju. Pred vojno so se sem selili bogataši, da bi imeli mir in da bi uživali čist zrak. Gradili so vile, ki so bile živo nasprotje tamkajšnjih proletarskih stanovanj.

V tem naselju sta se pred vojno odigrala dva zgodovinsko važna dogodka: ustanovni Kongres KP Hrvatske in V. državna partijska konferenca. Dlje časa je delovala v Dubravi tudi višja partijska šola, v osamljenih vilah so dolgo časa stanovali člani CK.

Zdaj je Dobrava nekoliko raztreseno in razpotegnejeno naselje z značilnimi, majhnimi hišami, med katerimi stoje vile nekdanjih bogatašev. Zdaj se nam zdijo te vile, ki so bile še pred dvajsetimi leti

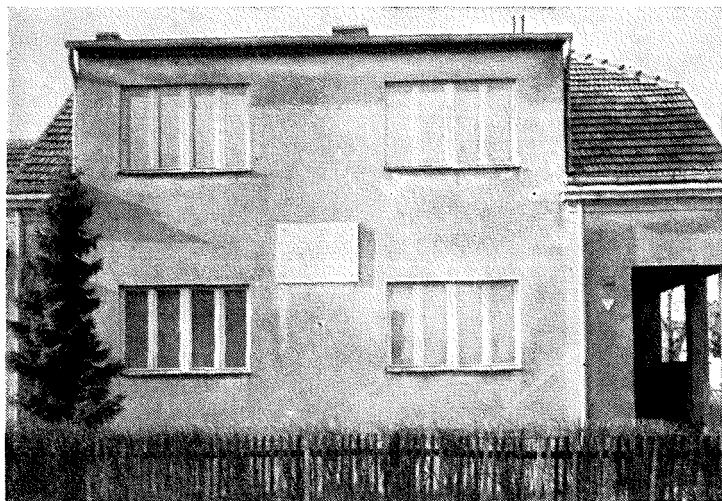
simbol razkošja in bogataške objestnosti, že hudo skromne. Okrog njih je zraslo že marsikaj lepšega, kakor pa so te tvorbe povprečnega malomeščanskega okusa izpred 20 let.

V hiši, kjer je bila V. konferenca, je zdaj muzej. To je v Bihaški ulici št. 20, v enonadstropni vili, precej daleč od zadnje tramvajske postaje. V Zagrebu imajo več takih manjših muzejev, saj se je v mestu odigralo mnogo dogodkov, ki so tesno povezani z zgodovino naše Partije. Zagrebška partijska organizacija je namreč s svojim zdravim proletarskim čutom za revolucionarno poštenost pod Titovim vodstvom odločilno pripomogla k utrditvi Partije ter k prenehanju frakcijskih bojev.

Pritličje hiše je zdaj spremenjeno v razstavne prostore. Tu so fotografski posnetki

partijske literature, policijskih dokumentov in podatki o organizaciji konference. Iz teh podatkov se vidi, da je vilo najel po nalogu Partije inženir Pavao Koporič »za svoje privatne potrebe«. To se je zgodilo 1. oktobra 1940. Konferenca pa se je pričela 19. oktobra in se končala 23. oktobra. Udeležilo se jo je 105 oseb, delegatov in članov CK ter gostov. Tačas je bilo v Jugoslaviji približno 12.000 članov Partije in 30.000 skojevcev. Partija je bila že okrevala po hudih časih notranjih razprtij in režimskega nasilja. Organizacija konference s tako številno udeležbo, ki je pomenila v ilegalnih pogojih mogočno taktično zmago v boju proti policiji, je bila nov dokaz, da stoji Partija na trdnih nogah in da uživa zaupanje množic delovnih ljudi. V posebni sobi muzeja so referati, ki so jih vodilni tovariši pripravili za konferenco. V mapah, ki so z vijaki pritrjene na mize, so razgrnjene široki javnosti do zdaj malo znane podrobnosti iz političnega življenja pred dobrimi dvajsetimi leti, ko je bila sklicana V. konferenca. Zlasti je zanimiv referat tovariša Tita z naravnost preroškimi citati.

Posebna stena je posvečena pomoči KPJ boju španskih narodov. Iz podatkov, pobranih iz dokumentov, ki so zdaj v Moskvi, je razvidno, da se je udeležilo španske državljanske vojne na strani republikancev 1192 jugoslovanskih državljanov. Sem niso všteti Primorci in Istrijani, ki so vpisani kot italijanski državljani, ter tisti naši državljani, ki so prišli v Španijo prve dni vojne in kmalu padli. (Franjo Lasmanović iz Šibenika je prišel v Španijo že 20. avgusta 1936, komaj mesec dni po začetku frankistične vstaje.) Nadalje je tu razpredelnica o narodnostnem sestavu naših španskih borcev, o činih, ki so jih dosegli, in o tem, iz katerih držav so prišli v Španijo. Po teh podatkih je padlo v Španiji 670 naših državljanov, torej več kakor polovica udeležencev. Udeležba naših ljudi v španski državljanski vojni je pomenila ve-

V tej hiši — Bihaška ulica 20 v Zagrebu — je bila oktobra 1940 zgodovinska V. konferenca KPJ, ki se je je udeležilo 105 delegatov in gostov. Hiša je spremenjena v muzej, na njenem gradlju pa je vzidana spominska plošča. Med muzejskim gradljom v hiši vzbuja pozornost zlasti referat tovariša Tita

liko manifestacija proletarske solidarnosti in moči naše Partije; mnogi večji narodi s številnejšimi Partijami so prispevali za boj v Španiji veliko manj.

V prvem nadstropju je najbolj zanimiva sejna dvorana. Pravzaprav je to le podolgovata soba, v katero se je stežka stisnilo vseh 105 ljudi. Rdeče dekoriran oder s slikami klasikov marksizma ter znaki srpa in kladiva, preproste lesene klopi in govorniški pult ti pričarajo pred oči zgodovinsko vzdušje. Klopi so tajno izdelali v svojih delavnicah zagrebški mizarji, komunisti. Prvotno je bila soba premajhna, zato so porušili steno med dvema sobama, opeko poskrili in po konferenci spet sezidali steno.

Od tistih, ki so se udeležili konference, jih je zdaj še malo živih. Slovencev je bilo 12. Med njimi so bili tudi Vida

in Tone Tomšič, Tone Dolinšek, Miha Marinko, Slavko Šlander, Miloš Zidanšek, Boris Kidrič in Tomaž Godec.

Spali so v podstrešni sobici, na slami, ki jo je pripeljal z avtomobilom partijski aktivist. Kuhale so ženske, udeleženke konference. Obiskovalec si lahko pričara pred oči prijetno domačnost podstrešne sobice. Obenem pa začne občudovati iznajdljivost in sposobnost tistih, ki so konferenco organizirali tako, da ni bilo prav nič sumljivega: ne potovanje kompromitiranih, že večkrat zaprtih in obsojenih komunistov, ki so jih policijski agenti stalno nadzorovali, ne nakupi velikih količin hrane, ki je bila potrebna za toliko ljudi, ne prevoz slame, klopi in drugih potrebščin.

»Muzej V. konference KPJ« si je vredno ogledati, čeprav je daleč od središča mesta.

M. P.

V Slovenjem Gradcu obnavljajo muzej

V STAREM mestnem magistratu v Slovenjem Gradcu je našel zavetje in streho muzej ljudske revolucije. O njem je bilo že tu in tam kaj napisanega; znano je, da je neutrueden zbiralec podatkov iz naprednega gibanja in narodno-osvobodilne borbe njegov upravnik Bogdan Zolnir, ni pa bilo doslej še pravično ocenjeno veliko delo, ki je bilo v teku desetih let obstoja opravljeno v tem muzeju.

Muzej ima v pritličju večjo sobo, ki mu rabi za pisarno in arhiv. V drugem nadstropju pa je vrsta razstavnih prostorov.

Sicer je v drugem nadstropju trenutno vse razdejano; prostori so prazni, zidarji razbijajo stene. Muzejska zbirka, ki je bila doslej samo provizorično postavljena, bo v šestih sobanah na novo urejena. Scenarij je izgotovljen, prav tako načrti za opremo razstave. Spretna in iznajdljiva roka inž. arh. Rudija Zupana iz Maribora, ki je dala lepo zunanjo podobo že maribor-

skemu muzeju NO, bo tudi tu, kot vse kaže, uspešno opravila svoje delo.

Desetletnica muzeja sovpada z dvajsetletnico vstaje. V prazničnem letu 1961 bodo Slovenjgradčani odprli nov muzej ljudske revolucije, ki bo prikazoval zgodovino naprednega gibanja pred vojno in osvobodilnega boja štirih dolin — Mislinjske, Mežiške, Zgornjedravske in dela Šaleške doline ter Koroške. Doslej si je ogledalo muzejske zbirke vsako leto 4000 do 5000 ljudi. Prav gotovo si bo prenovljene zbirke ogledalo še mnogo več obiskovalcev.

Toda v kaj hudih krčih se poraja novi muzej v Slovenjem Gradcu. Predvsem so težave z denarjem. Skoraj nerazumljivo je, da je za prezidavo in ureditev prostorov doslej na razpolago komaj nekaj več kot milijon dinarjev, manjka joče tri milijone pa si bo moral muzej pridobiti s tem, da bo izdal zgodovinsko publikacijo in nabral zanjo oglase. Pa bi bilo še to težko izvedljivo,

da se ni za zadevo zavzel agilen predsednik občinskega odbora ZB NOV v Slovenjem Gradcu Ivan Lakovšek-Rok in da ne bi pri tem pomagal stari koroški partizan Matjaž — inž. Pavle Žaucer, ki je predsednik muzejskega upravnega odbora.

Kdor bo šel skozi razstavne prostore, pa mu bo na ogled samo del tistega bogastva, ki ga slovenjgraški muzej v resnici hrani. V omarah v pisarni so svežnji listin s podatki iz naprednega in osvobodilnega gibanja, izdelane so kronike občin, ki jih obsega muzejsko delovno področje, izdelana je celo prva varianta topografije, ki seveda ni popolna, vendar obsega prav gotovo že večino krajev, povezanih z zgodovino NOB.

Upravnik muzeja tovariš Bogdan Zolnir je položil predme zajeten spis, opremljen z bogatim slikovnim gradivom: »Partizanski tisk ob Mislinji, Meži in Dravi«. Znanstveno delo, dokumentirano in preverjeno, vendar poljudno napisano, ena sama velika zgodba o tiskarjih, ki so se v najprimitivnejših razmerah borili s pisano besedo za ideje osvobodilnega boja.

Za Bogdana Zolnirja ni uradnih ur, včasih ni niti razločka med dnevom in nočjo: ves se posveča zgodovini narodno-osvobodilnega boja. S kakšnim veseljem ti pokaže dragoceno listino, ki jo je našel na podstrešju koroške hiše, ali ti prebere kakšen nedavno pridobljen podatek, ki ti z nove strani ali popolneje osvetli kak dogodek iz NOB!

Ko bodo čez nekaj mesecev v Slovenjem Gradcu odprli prenovljeni muzej ljudske revolucije, bo treba Bogdanu Zolnirju krepko stisniti roko!

France Filipič

Med »Morskim levom« in »Barbarosso«

Uredništvo »Borca« je sklenilo, da bo v letošnjem letniku objavilo nekaj značilnih odlomkov iz spominov bivšega britanskega premiera WINSTONA CHURCHILLA na drugo svetovno vojno. Izbrali smo odlomke, ki govorijo o pripravah Nemčije in Italije na okupacijo Jugoslavije in na vojno s Sovjetsko zvezo, o izdajalski politiki predvojnega jugoslovanskega režima, o 27. marcu in 6. aprilu 1941 itd.

Med branjem teh odlomkov bo sicer bralec marsikje naletel na kako nepravilno prikazano dejstvo, kar je pač razumljivo, saj se je Churchill ogreval za monarhijo in stari družbeni red v Jugoslaviji. Hkrati pa bo bralec videl, da Churchill priznava najvažnejša zgodovinska dejstva: da je bila politika starega jugoslovanskega

režima gnila, da je moral Hitler zaradi jugoslovanskega 27. marca odložiti napad na Sovjetsko zvezo, kar je katastrofalno vplivalo na njegove načrte, itd.

Vsekakor je Churchillov dnevnik zelo važen zgodovinski dokument, zato upamo, da ga boste sicer kritično, toda z zanimanjem brali.

DNE 31. decembra 1940 je Hitler pisal Musoliniju:

»... 6. JUGOSLAVIJA. Jugoslavija previdno pridobiva na času. Če bodo okoliščine ugodne, bo morda sklenila z nami nenapadnalno pogodbo, zdi se pa, da za zdaj ne bo pristopila v nobenem primeru k Trojnemu paktu. Ne nameravam doseči ničesar več, dokler naši vojaški uspehi ne bodo zboljšali psihološke klime.

7. RUSIJA. Ker pač moramo mirno gledati na nevarnost, ki izhaja iz razvoja notranjih konfliktov v nekaterih balkanskih državah, je potrebno predvideti skrajne posledice in imeti v pripravljenosti instrumente, da bi jih preprečili. Ne predvidevam, da bi Rusi karkoli podvzeli proti nam, dokler je Stalin živ, in zato ne bomo doživeli nikakih resnih sprememb. Menim pa, Duce, da je bistveno in največje važnosti za zadovoljiv konec vojne to, da bi se dovolj močna nemška vojska lahko uprla katerikoli možnosti na Vzhodu. Kolikor močnejša bo vojska, toliko manjša bo verjetnost, da bi jo morali uporabiti proti nepredvideni nevarnosti. Naj dodam k temu splošnim ugotovitvam, da so naši sedanji odnosi s Sovjetsko zvezo odlični. V najkrajšem času bo sklenjena trgovinska pogodba, ki bo zelo ugodna za obe strani in lahko upamo tudi na pametno rešitev nekaterih nesoglasij...«

... Tem nevarnostim se je tedaj pridružila še najhujša, namreč grožnja balkanskim državam, včevši Grčijo in Turčijo, da jih bo Hitlerjev imperij absorbiral s obljubami ali z ustražovanjem, ali pa zasedel, če ne bi hotele kloniti. Ali se morajo ponoviti v jugovzhodni Evropi isti neprijetni dogodki, ki smo jih morali gledati na Norveškem, na Danskem, Nizozemskem, Belgiji in Franciji? Ali naj bodo podjarmljene vse balkanske države, skupaj z junaško Grčijo, druga za drugo, in osamljena Turčija prisiljena odpreti nemškim legijam pot v Palestino, Egipt, Irak in Perzijo? Mar ni nobene verjetnosti, da bi ustvarili kako balkansko zvezo in balkansko fronto, zaradi katerih bi novi nem-

Noč nad Londonom med bombardiranjem leta 1940

ški napad postal predrag, da bi ga sploh poskušali izvesti? Ali ne bi že sam balkanski odpor proti Nemčiji zbudil ugodnih posledic v Sovjetski zvezi?

... Dne 7. januarja (1941) je von Ribbentrop obvestil vodilne ljudi nemške misije v Moskvi:

»Že od začetka januarja je v teku premestitev velikih nemških enot iz Nemčije v Romunijo preko Madžarske. To premikanje poteka ob polni podpori madžarske in romunske vlade. Trenutno bodo čete nastanjene v južni Romuniji... Vojaški ukrepi, ki smo jih podvzeli, so naperjeni izključno proti britanskim silam, ki iščejo bazo v Grčiji, ne pa proti katerikoli drugi balkanski državi, tudi proti Turčiji ne.

Kolikor bi prišlo do morebitnih razgovorov, vam svetujemo, da se v glavnem vedete zadržano...«

Schulenburg, nemški veleposlanik v Moskvi, je odgovoril 8. januarja:

»... V Moskvi se širi že precej govorica o nemških četah, ki so bile poslane v Romunijo; menijo, da gre za kakih dve sto tisoč mož. Tukajšnji vladni krogi, sovjetski radio in tisk pa se še niso ukvarjali z zadevo.

Sovjetska vlada se bo zanimala za premike teh čet in bo hotela vedeti, kakšen je namen teh koncentracij in še posebej, v kakšni meri bi utegnile vplivati na Bolgarijo in na Turčijo (obe morski ožini). Prosim, pošljite mi primerna navodila.«

Nemški zunanji minister je odgovoril še isti dan:

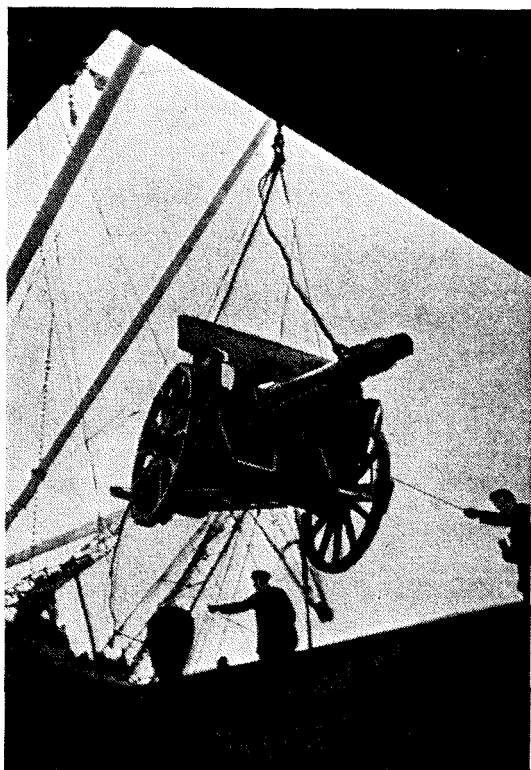
»... Prosim Vas, da ne govorite s sovjetsko vlado o vprašanju premika nemških čet proti Romuniji. Če pa bi vas o tem vprašal Molotov ali kaka druga vidna osebnost sovjetske vlade, Vas prosim, da mu odgovorite na podlagi Vaših poizvedb, da je pošiljanje nemških čet izključno vojaški ukrep, ki ga narekuje varnost pred Anglijo...«

Sredi januarja so se silno vznemirjeni Rusi pozanimali v Berlinu,

Dne 21. januarja je bil ruski veleposlanik poklican na nemško zunanje ministrstvo. Sporočili so mu, da... ima Anglija namen ustvariti si, kar je že v teku, oporišče za operacije na grških tleh... Zato so v teku koncentracije čet na Balkanu in njihov namen je samo ta, da preprečijo Angležem ustvaritev kakršnegakoli mostišča na grških tleh. Vlada Reicha je prepričana, da taka akcija lahko samo koristi Rusiji, ki nedvomno nasprotuje angleški ustalitvi v tistih predelih.

Pri tem se je zadeva pomirila.

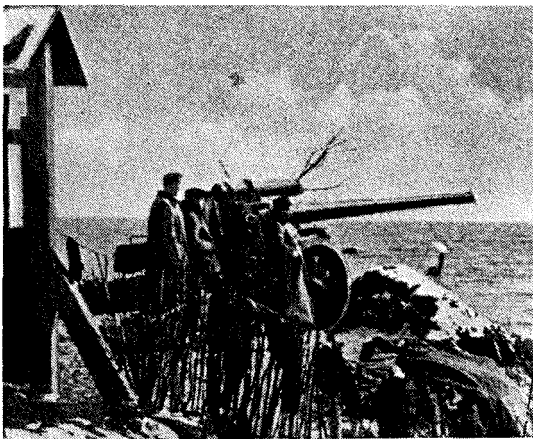
... Proti koncu leta 1940 se je Hitler zavedel, da ne bo mogel uničiti Velike Britanije z direktno zračno ofenzivo. Bitka za Veliko Britanijo je bila njegov prvi poraz; divjaško bombardiranje velikih mest ni ukrotilo niti naroda

Nemško izkrcavanje v Afriki

niti njegove vlade. Priprave za napad na Rusijo v začetku poletja 1941 so zavzele dobršen del nemških zračnih sil... Za Hitlerja je bilo nadaljevanje zračne ofenzive proti Veliki Britaniji potrebno in umešno kot kritje priprav proti Rusiji. V svoji optimistični razporeditvi marša je predvidel, da bodo Sovjeti kot prej Francozi pogaženi v šestih tednih in da bodo vse nemške sile potem proste za dokončno uničenje Velike Britanije v jeseni 1941... Nemška vojska je načrt *Morski lev* (proti Vel. Britaniji) tedaj nadomestila z načrtom *Barbarossa* (proti Rusiji)...

... Če bi Jugoslavija, Grčija in Turčija skupaj sledile namigu naše čarovne palice, bi po našem mnenju Hitler morda pustil nekaj časa Balkan pri miru ali pa se tako spoprijel z našimi kombiniranimi silami, da bi tamkaj nastala fronta večjih dimenzij. Takrat še nismo vedeli, da je usmeril vse svoje napore za gigantski vdor v Rusijo. Če bi bili to vedeli, bi z večjim zaupanjem gledali na izid naše politike. Razumeli bi, koliko je tvegalo zaradi svoje neodločenosti pri izbiri med dvema akcijama; spravljal je v nevarnost obedve in prav lahko bi kompromitiral važnejšo zaradi predhodnega pohoda na Balkan. Tako se je tudi zgodilo, toda mi tega nismo mogli vedeti... Naš namen je bil, opogumiti in združiti Jugoslavijo, Grčijo in Turčijo...

Nemci v Bolgariji, na obali Črnega morja

Dne 28. februarja 1941 je zunanji minister Eden pisal ministrskemu predsedniku Churchill:

»...Turki so upali, da bi v primeru napada za nekaj časa zadržali Nemce; računali pa so na to, da jim bomo takoj priskočili na pomoč... Izjavili so, da so pripravljeni dogovoriti se o akciji z jugoslovansko vlado, od katere pa so do zdaj prejeli samo izmikajoč se odgovor glede zblizanja, ponujenega jim na našo pobudo. Bojijo se, da bi Rusi napadli, če bi se Turčija zapletla v vojno z Nemčijo...«

Zdaj moramo osvetliti svoje napore za povrnitev jugoslovanske vlade. Vsa solunska obramba je bila odvisna od jugoslovanske intervencije in zato je bilo neizogibno potrebno, da bi to že bilo storjeno. Dne 2. marca se je gospod Campbell, naš beograjski veleposlanik, sestel v Atenah z ministrom Edenom. Sporočil mu je, da se Jugoslavlani bojijo Nemčije in da državo pretresajo politične težave. Vendar pa je bilo še vedno možno, da bi privolili v sodelovanje, če bi jih seznanili z našimi namerami v zvezi s pomočjo Grčiji. Eden in Grki so se bali, da tega ne bi zvedel sovražnik.

Dne 5. marca je zunanji minister napotil gospoda Campbella nazaj v Beograd in mu izročil zaupno pismo za regenta. V njem mu je opisal usodo Jugoslavije, ki bi jo doletela pod oblastjo Nemcev. Izjavil je, da se Grčija in Turčija nameravata boriti, če bosta napadeni. V tem primeru bi se Jugoslavija morala pridružiti nam. Regentu je bilo treba osebno sporočiti, da so se Angleži odločili pomagati Grčiji kar se le da hitro in učinkovito s kopenskimi in zračnimi silami. Če bi bilo možno poslati kakega oficirja iz jugoslovanskega generalnega štaba v Atene, bi mu omogočili udeležbo pri naših razgovorih. Obramba Soluna je bila odvisna od tega, kako se bo vedla Jugoslavija...

Eden je 7. marca 1941 pisal ministrskemu predsedniku:

»...4. Poraz Grčije zaradi pomanjkanja naših nadaljnjih naporov za njeno obrambo s pomočjo intervencije na kopnem bi pomenil največjo nesrečo. Ves svet ve, da so nam zmage v Libiji omogočile lažje razpolaganje z vojaškimi silami. Brez dvoma bi bila Jugoslavija izgubljena...«

Dva dni pozneje sem telegrafiral gospodu Edenu v Kairo:

»1. Popolnoma soglašam z vsebino Vaših brzojavk z Balkana. Videti je, da je dana še ena možnost za intervencijo Jugoslavije in več kot ena, da bodo njena vrata ostala zaprta...«

In istemu v Kairo, 14. marca 1941:

»1. Prišel sem do zaključka, da je bolje, če ostanete na Bližnjem Vzhodu, dokler ne bo dozorela začetna faza te krize... Obnašanje Jugoslavije še ne pomeni, da moramo zavreči vsako upanje in vsak hip lahko nastane položaj, ki bi Vam omogočil obisk v Beogradu...«

5. Ali mi lahko poveste, zakaj Papagos ne umakne iz Albanije treh ali štirih divizij, da bi ojačil svoje desno krilo? Italijani so baje v zadnjih dneh utrpeli poraz. To in pa dejstvo, da se nemško prodiranje še ni začelo, mu nudi dovolj časa, da izvede tako operacijo... Gotovo ima Papagos upravičene razloge za to. Če se Vam posreči izvedeti zanje, Vas prosim, da mi jih sporočite.

6. Seveda, če bi Jugoslavija intervenirala, bi to opravičilo razvrstitev grških sil v Albaniji. Vendar o tem ne vemo nič. Mislim, da sta Vi in Dill pazljivo proučila možnosti jugoslovanskega napada na Italijane v Albaniji. Na tem sektorju bi lahko dosegli prvorazredno zmago in bi se istočasno oskrbeli z velikansko količino vojnega materiala, ki jim je potreben za ohranitev neodvisnosti in ki ga ne bi mogli najti nikjer drugod...«

Menil sem, da je prav, če seznanim predsednika Roosevelta z našimi načrti:

10. marca 1941

»Rad bi Vam sporočil, kaj smo sklenili glede Grčije. Čeprav je bila misel na napredovanje iz Bengazije v Tripoli zelo vabljiva, kljub precejšnjim silam, ki bi jih potrebovali pri tem, smo bili mnenja, da je naša dolžnost pomagati Grkom. Ti so nas obvestili o svojem sklepu, da se bodo uprli nemškemu napadalcu, četudi bi ostali sami... Zato bomo v najkrajšem času poslali v Grčijo del nilske armade in čim bolj okrepili naše zračne sile...«

V tem položaju je jugoslovanska intervencija odločilnega pomena. Nobeni državi se še ni ponudila taka vojaška prilož-

nost. Če bodo napadli Italijane v Albaniji za hrbtom, se utegne po kratkem času zgoditi nekaj, kar ne more predvideti nihče. Celoten položaj bi se lahko preobrnil in tudi Turčija bi se odločila v naš prid. Imamo vtis, da bi Rusija, ki jo vodi predvsem strah, dala Turčiji vsaj zagotovilo, da je ne bo napadla na Kavkazu ali na Črnem morju. Samo mimogrede Vam omenim, da bi bil zdaj skupen nastop Vaših veleposlanikov v Turčiji, Rusiji in predvsem v Jugoslaviji velikanskega pomena in bi utegnil nagniti tehtnico na našo stran...»

Vojna z Jugoslavijo

Po umoru kralja Aleksandra oktobra 1934 v Marseillu... se je začelo obdobje, ki je bilo kritično za enotnost jugoslovanske države. Položaj Jugoslavije kot neodvisne evropske države je začel izgubljati svoj pomen. Sovražna politika fašistične Italije in gospodarsko prodiranje hitlerjevske Nemčije v jugovzhodno Evropo sta pospešili ta proces. Propadanje notranje stabilnosti ter nasprotja med Srbi in Hrvati so izpodkopavala sile te južnoslovanske države. Pod regentstvom kneza Pavla, prijatelja in v sodobnost zaljubljenega moža, je ugled monarhije splahnel. Doktor Maček, vodja hrvaške kmečke stranke, je trmasto odbijal sodelovanje z vlado v Beogradu. Hrvaški ekstremisti, ki sta jih šteli Italija in Madžarska, so se v tujini trudili, da bi Hrvaško odcepili od Jugoslavije. Beograjska vlada se je začela odtujevati sodelovanju z Balkansko zvezo, da bi se z »realistično« politiko čim hitreje približala silam Osi. Slavni zagovornik takšne politike je bil Milan Stojadinović, ki je 25. marca 1937 podpisal italijansko-jugoslovansko po-

Hitler in general von Brauchitsch nad zemljevidom vzhodne Evrope

godbo. Kaže, da je svoje ravnanje opravičevala s tistim, kar se je zgodilo naslednje leto v Münchenu. Zaradi notranjega zavezništva s hrvaško kmečko stranko in srbskega nasprotovanja, kakor tudi zaradi vse tesnejših zvez z Italijo in Nemčijo, je bil Stojadinović porazen na splošnih volitvah. Moral se je umakniti v februarju 1939.

Novi ministrski predsednik Cvetković in njegov zunanji minister Marković sta se trudila, da bi pomirila vsak dan zahtevnejši sili Osi. Avgusta 1939 je prišlo do sporazuma s Hrvati, na podlagi katerega je Maček vstopil v beograjsko vlado. V istem mesecu je prispela vest o rusko-nemškem paktu. Kljub ideološkim razlikam so Srbi vedno čutili vezi sorodnosti s slovansko krvjo Rusov. Sovjetsko obnašanje v času Münchena jih je navdalo z upi, da je še vedno mogoče ohraniti enotnost Vzhodne Evrope. Toda podpis usodnega pakta je po splošnem mnenju pomenil, da je bil Balkan nenadoma izročen silam Osi. Francoski poraz v juniju 1940 je za južne Slované pomenil izgubo tradicionalne prijateljice in zaščitnice. Rusi so odkrili svoje namere v Romuniji ter zasedli Besarabijo in Bukovino. Avgusta 1940 sta Italija in Nemčija na Dunaju izročili Transilvanijo Madžarski. Mreža okrog Jugoslavije se je vedno bolj zoževala. Novembra 1940 se je Marković prvokrat tajno napotil v Berchtesgaden. Posrečilo se mu je priti nazaj, ne da bi formalno povezal svojo državo s silami Osi, toda 12. decembra so podpisali pakt o prijateljstvu z Madžarsko, eno od satelitov Osi.

Bolj ko so se množili vtisi podobnih dejanj, bolj je rasla naša zaskrbljenost...

(Sledi nadaljevanje)

Romunski kralj se je pobratil z Nemci ter jih sprejel kot zaščitnike

Knjižni programi naših založb za proslavo 20-letnice vstaje

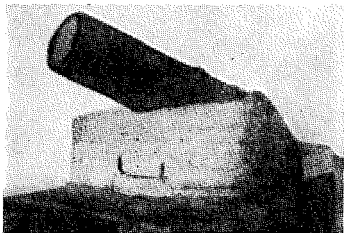
BESEDA GVERILA je španskega izvora in pomeni malo vojno (guerilla). Prvikrat je prišla v rabo leta 1807, ko je Napoleon napadel Španijo in si jo skušal pokoriti. Naletel pa je na močan odpor španskih rodoljubov-gveriljerov, ki so napadali njegovo vojsko na partizanski način in ji prizadejali velike izgube. Ker mu je primanjkovalo vojakov na frontah v drugih deželah, je leta 1813 zapustil Španijo.

BICIKLE so uporabljali v nekaterih vojskah že konec devetnajstega stoletja. Italijanska in nemška vojska sta imeli že leta 1886 nekaj samostojnih velosipedskih (kolesarskih) čet. V ostalih evropskih vojskah so uvedli kolesarske čete v začetku tega stoletja.

OKLOPNE AVTOMOBILE so začeli izdelovati v začetku tega stoletja. Oboroženi so bili z mitraljezi. Prvikrat so jih praktično uporabili v turško-italijanski vojni leta 1911 v Libiji.

NAJKRAJŠA VOJNA v zgodovini je bila zanzibarsko-angleška vojna avgusta 1896. leta, ki je trajala samo 37 minut.

PRVI PARTIZANSKI TOP v Jugoslaviji je izdelal partizan Božo Majkić v vaški kovačnici v Podgrmčju meseca januarja 1942. leta. Glavni del tega topa je bila cev možnarja iz bližnje cerkve sv. Nikole; stojalo je bilo leseno. Granate so izdelovali iz vodovodnih cevi in jih polnili z eksplozivom iz neeksploziviranih letalskih bomb.

Izstreljena granata je letela z brzino 400 metrov v sekundi 1000 metrov daleč. Prvič so s tem topom streljali v borbi proti domobrancem na Gorči. Potlej so ga prepeljali na položaje blizu Japre, kjer so v enem dnevu izstrelili iz njega 72 granat. Avgusta 1943. leta, ko so krajiške brigade zaplenile nekaj italijanskih topov, je šel partizanski top »v pokoj«.

ROČNE BOMBE so začeli izdelovati partizani leta 1942, po osvojitvi Drvarja. Takrat so odnesli iz tovarne »Šipad« livarske naprave in jih prepeljali v gozd. Bombe, ki so jih ulivali, so bile podobne znanim kragujevskim bombam; polnili pa so jih z eksplozivom iz neeksploziviranih letalskih bomb. Nanje so vrezovali svoj znak: Partizanski VTZ (Vojno tehnični zavod).

Zagrebska založba »Lykos« je v svoj knjižni načrt vključila dela: LIKA V NOB, delo novinarja Vlada Oreškovića, SLAVONIJA V NOB, delo Gabre Vidovića, in ISTRA V NOB, delo Mahmuda Konj-hodžića. Milan Nožinić bo prispeval roman o Nadi Dimić pod naslovom ENA IZ DIJAŠKE ČETE. Izšla bo tudi knjiga HEROJI GOVORIJO — spomini naših najvišjih političnih osebnosti na začetek vstaje, ki jih zbira novinar Vojo Popović. Program obsega tudi dve deli iz življenja v avstrijskih koncentracijskih taboriščih: D. Čalića ZAPISKE ŠTUDENTA in A. Vojinovića PONOVRNO SVOBODNI.

Založba »Otokar Keršovani« z Reke pripravlja v knjižni zbirki »Domači pisatelji« roman Danila Nahmijasa RAZVEJANO SEME, ki bo opisoval življenje v taborišču med zadnjo vojno in sodelovanje v NOB.

»Mlado pokolenje« iz Beograda bo počastilo 20. obletnico vstaje s knjigo JUGOSLOVANSKA REVOLUCIJA. Knjiga bo reprezentativno opremljena in obogatena s številnimi fotografijami, ki bodo skupno z besedilom prikazale vstajo v različnih krajih Jugoslavije. Program obsega še izdajo šestih knjig — med njimi tri antologije proze in poe-

zije, inspirirane po NOB. Tri knjige bodo obsegale reportaže z isto tematiko.

Založba »Kultura« ima v načrtu šest zvezkov o revolucionarni poti KPJ. Delo bo zelo obsežno, saj bo obsegalo okrog 1000 strani, ki jih bo izpopolnjevalo bogato dokumentirano gradivo. I. in II. zvezek bosta prikazovala obdobje od 1917 do 1935, III. in IV. pa od 1935 do 1941. V dveh knjigah bodo zbrani spomini pomembnih revolucionarjev na NOB.

Beograjska založba »Nolit« pripravlja delo pod naslovom ZAPISNIK PIŠE TISTI, KI PREŽIVI. To bo monografija o šumadijskem partizanskem odredu. Izšla pa bo tudi zbirka esejev pod naslovom KNJIŽEVNOST IN UMETNOST S TEMATIKO IZ NOB in še druga zbirka pod naslovom UMETNIŠKI SPOMENIKI S TEMATIKO IZ NOB.

Miran Jarc: Človek in noč

V KAOTIČNEM času po I. svetovni vojni je stopil v krog slovenskih umetnikov tudi Miran Jarc, doma iz Novega mesta. Sprva je bil nemiren iskalec človekovega poslanstva in pristaš modernih umetniških struj. Potem se je v času med

obema vojnama začel poglobljati v konkretne družbene probleme ter prisluškovati napovedim socialnih kriz. Tako se je sčasoma uvrstil med socialne realiste, čeprav je ostal še vedno zamaknjen, pesimiistično nastrojen pesnik. Po-

tem so ga pritegnili problemi slovenske zemlje, ki ji je grozila zla usoda; tako je izklesal svoj umetniški izraz in poglobil svojo izpoved. V zatišju pred viharjem ni bilo mesta za optimizem. Potem je prišla okupacija, prvi strelji, talci, upor in vse ostalo. Takrat je dokončno zaživel tudi Miran Jarc. Z rešenimi interniranci na Verdu je odšel v svobodne gozdove in bil poleti leta 1942 eden redkih umetniških ustvarjalcev na svobodnem ozemlju. Na Rogu je v nekaj kratkih mesecih dopolnil svoje življenjsko poslanstvo. »Mnogo živim, literarno,« je pisal iz partizanskih gozdov ter izražal svoje navdušenje nad novim življenjem, ki se je tu rojevalo. Začel se je pripravljati, da s svojo pesmijo izrazi vse tisto, kar je prinašal veliki čas, hkrati pa, da se posveti kulturno prosvetnemu delu med partizani. Toda okupatorji so konec avgusta pretrgali njegovo življenjsko pot. V roški ofenzivi je omahnil neznano kje na Rogu, ne da bi mogel uresničiti svoje zamisli.

Kot je bil v življenju tih in skromen človek, ki nikoli ni silil v ospredje, kakor je bila tiha in samotna njegova smrt, tako je bilo tudi z Jarčevo umetnostjo. Ko da so po vojni vsi pozabili nanj in njegova dela. Vseh petnajst let svobode ni izšlo nobeno njegovo delo, razen nekaj drobnih ponatisov. Da se oddolži spominu pesnika in pisatelja ter da njegovo delo približa današnjemu bralcu, se je Cankarjeva založba odločila izdati izbor njegovega dela. Tako je pred kratkim izšla knjiga z naslovom ČLOVEK IN NOČ. Vanjo je urednik uvrstil v celoti tri pesniške zbirke, ki jih je Miran Jarc izdal med obema vojnama, njegove pesmi nastale med vojno, večinoma v svobodnih gozdovih, dve noveli in roman Novo mesto. Zajetni knjigi, v katero uvaja bralca uvod Juša Kozaka, je urednik dodal še spremno besedo, v kateri je po kratkem prikazu pesnikove življenjske poti obdelal predvsem umetniško ustvarjalnost Mirana Jarca ter opredelil njegov pomen za

slovensko književnost ter naš današnji čas. Jarčevi pesniški govorniki, vseskozi odkriti in umetniški, s katero je izražal pesnik svoja socialna in nacionalna čustva ter slutnje nečesa velikega, moramo tudi dandanes priznati polno vrednost, čeprav seveda njegova umetnost ne sega med vrhove

slovenske književnosti. Toda tak, kot je, je Miran Jarc svetel lik poštenega iskalca resnice, lik človeka umetnika, ki je v usodni uri našel svoje mesto in zapel v svobodnih gozdovih o slutnjah nečesa velikega, pa je prekmalu padel kot partizan.

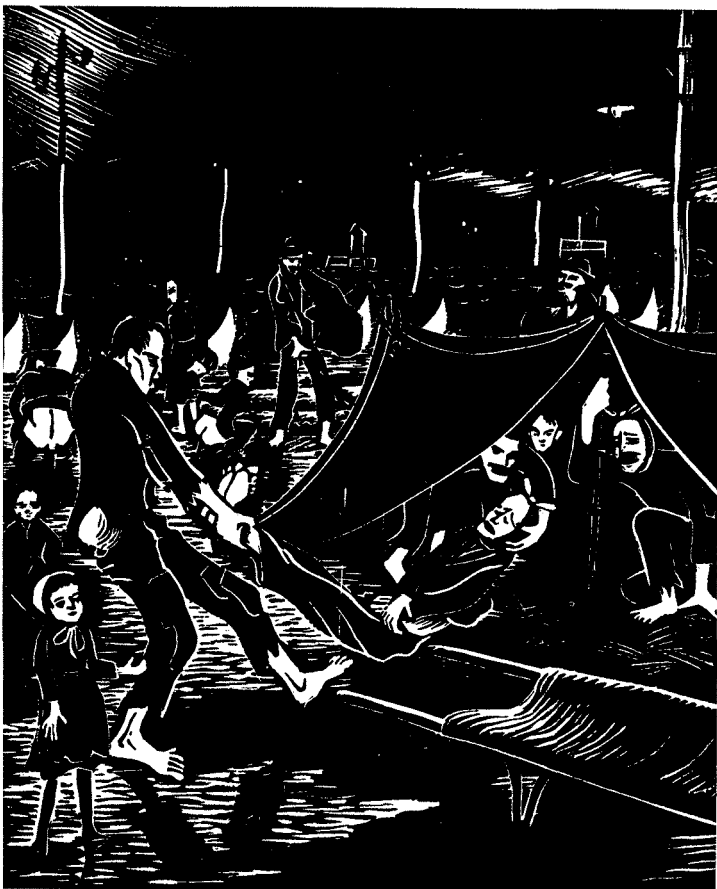
S. R.

Knjiga o zaporih in taboriščih

TIK pred otvoritvijo razstave »Okupatorjevi zaporji in taborišča« je izšla brošura pod istim naslovom, ki jo je izdal in založil Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani.

Brošura podaja v zgoščeni dokumentarni obliki vso zgodovino okupatorskega nasilja in njegovih posledic na Slo-

venskem. V prvem poglavju nam osvetli začetke nasilja. Med drugim pravi, da so prišli Nemci v Slovenijo z že izdelanimi seznamami »nevarnih« oseb. Te seznane so napravili pred vojno s pomočjo pete kolone. Zato ni čudno, da so se zaporji napolnili kmalu po okupaciji. V tako imenovani

Janez Lajevic: Rab 1942

Ljubljanski pokrajini, kjer so gospodovali Italijani, pa je bilo drugače. Italijani namreč niso imeli organizirane pete kolone, ki bi se ob zasedbi lahko oprli nanjo, zato so se povezali za vrhovi slovenskih meščanskih strank, ki so, boječ se za svoje gospodarske pozicije, začele sodelovati z njimi. Prvi udarec italijanske okupacijske oblasti je veljal vidnim protifašistom iz Slovenskega Primorja. Sledil je odlok, da je treba zapreti dvaintrideset najbolj znanih ljubljanskih komunistov.

V brošuri so navedeni in na kratko opisani vsi okupatorski zapor in taborišča. Opisano je tudi trpljenje zapornikov in internirancev ter njihov boj pod vodstvom KP in OF, ki so ga nadaljevali za žicami in rešetkami.

V zadnjem poglavju je opisano delovanje naših likovnih umetnikov v taboriščih. Njihove stvaritve so dragocen dokument o fašističnem nasilju, hkrati pa dokazujejo, da fašisti kljub strahotnim uničevalnim metodam niso mogli ubiti človeka v človeku.

Opozoriti pa moramo na napako na drugi strani ovitka, kjer je navedeno, da je sodelovala pri pripravah na razstavo »Sekcija internirancev, deportirancev in vojnih ujetnikov pri Glavnem odboru ZB NOV Slovenije«. Pravilen naziv te sekcije je namreč: »Sekcija bivših političnih zapornikov, internirancev in deportirancev«. Bivši vojni ujetniki so organizirani v posebni sekciji.

Knjiga o pohodu ob žici okupirane Ljubljane

OKRAJNI odbor ZB NOV v Ljubljani je založil in izdal 146 strani obsegajočo brošuro »Partizanski pohod ob žici okupirane Ljubljane«. Poleg čisto organizacijskih podrobnosti z lanskega pohoda pri naša publikacija tudi dokaj obširen in temeljito dokumentiran prispevek sodelavca In-

stituta za zgodovino delavskega gibanja, zgodovinarja Matije Žganjarja, z naslovom »Ljubljana, obkoljena z bodečo žico«. Prispevek je ilustriran s fotografskimi posnetki.

Pisec je obdelal zgodovino italijanske zasedbe Ljubljane in nasilja fašistične soldateske na nov in izviran način, kakršnega še nismo imeli prilike spoznati v naši publicistiki. Posebno je zanimivo njegovo obravnavanje italijanske reakcije na rastoče osvobodilno gibanje v Ljubljani in bližnji okolici, ki se je izražalo v neprestanem strahu pred vstajo pristašev OF v mestu in istočasnim partizanskim napadom od zunaj. To je doslej skoraj neznan element v naši zgodovini, ki bi ga kazalo kdaj še podrobneje obdelati in podkrepiti tudi z druge strani: z dokumenti in izjavami naših aktivistov. Matija Žganjar je namreč obdelal vso zadevo predvsem po italijanskih virih, le delno se je posluževal pisem tovariša Kardelja in Borisa Kidriča.

Drugače pa je očitno, da je prispevek prestal pomanjklji-

vo jezikovno in tiskovno korekturo. Bralca bo tudi motilo dosledno prevajanje italijanskega izrazoslovja, kakor n. pr. »peta kolona« za organizacijo OF v mestu, »polkovni poročnik« (tenente colonnello) za podpolkovnika. Nadalje je pisec namesto izraza »infanterija«, ki je italijanski vojaški pojem, uporabljal »slovenski« prevod »pešadija« namesto pehota. Namesto »infanterija« pa je kar dvakrat zapisal »fanterija«. Tudi izraz »žični centri« na strani 27 ni primeren. Po smislu se vidi, da je avtor dopisa v italijanskem originalu skušal povedati, da nameravajo uporniki napasti centre za zvezo, torej radijske oddajnike, telefonske centrale itd. Tudi izraz »fotoelektričen«, ki ga avtor pripispevka uporablja za reflektorske ali osvetljevalne postaje ob žični ograji okoli mesta, ni pri nas v navadi. Fotoelektrična celica je izum novejšee dobe in pomeni nekaj čisto drugega — aparat, ki zaradi pojave nekega predmeta ali živega bitja v določenem kraju sproži alarm.

Nova knjiga »Zbornika dokumentov«

ZGODOVINSKI inštitut Jugoslovanske ljudske armade v Beogradu je izdal lani konec leta deveto knjigo VI. toma »Zbornika dokumentov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov«. Znano je, da je vsa izdaja Zbornika razdeljena v tome, od katerih vsak obravnava NOB v eni izmed naših republik. Tako je VI. tom ves posvečen Sloveniji. Deveta knjiga toma pa obravnava december 1943, torej čas, ko se je po kapitulaciji Italije naša vojska kalila v bojih z novim, nevarnejšim sovražnikom in pri tem premagovala velike težave zaradi svoje neizvežbanosti, ki je bila posebno očitna po množičnem prilivu novih borcev.

V Zborniku, ki ima svoja republiška uredništva, so objavljeni izbrani dokumenti iz naših in sovražnih, zaplenjenih arhivov.

Sovražnih dokumentov je v 9. knjigi Zbornika razmeroma zelo malo. Iz tega lahko sklepamo, da so se tačas bojevale proti NOV predvsem enote nemške redne vojske in v manjši meri policijske področne enote. Zato tega arhiva ni, ker so enote redne vojske po končani akciji odšle kdo ve kam in se znašle ob koncu vojne nekeje v tujini, arhiv pa je bil uničen ali je prišel v roke zaveznikom, ki so ga odpeljali v svoje dežele in ga za zdaj ni mogoče dobiti. Nemci so proti koncu vojne spoznavali, da NOV ne bodo uničili. Čeprav so še zmerom pisali o »banditih«, zveni iz njihovega pisanja prikrito priznanje, da imajo pred seboj dobro organiziranega sovražnika, ki ima svojo vojsko in ki je zelo nevaren. Tudi prebivalstvo ocenjujejo kot »naklonjeno banditom«, toda nič

več niso sposobni izvajati represalije. V političnem smislu pa so ocene položaja največkrat zgrešene in kažejo, da so bili v tem oziru nacistični poglavarji le diletanti, ki so se s terorjem povzpeli na oblast, to pa so izkoriščali za osebno bogatitev. Posebno dokument št. 165, ki ga je podpisal Rö-sener, je v tem pogledu zanimiv in kaže, kako so nacistični veljaki tolažili sami sebe in metali pesek v oči tudi višjim poglavarjem. Poleg tega so nacisti zvedeli le za drobce vsega dogajanja, in še to največkrat samo slučajno.

Partizani v anekdotah

Sait Orahovac je pri »Svijetlosti« v Sarajevu izdal zbirko anekdot pod gornjim naslovom. Knjiga obsega čez 200 najpomembnejših anekdot iz narodnoosvobodilne borbe. Ni treba posebej poudarjati, da je knjiga nadvse zanimivo pa tudi prijetno čtivo. Anekdote so bile že objavljene v raznih časopisih in revijah, nekatere med njimi pa so medtem postale že popularne. Njihova temeljna črta je v izvrstno podanem vzdušju, in barvitosti in živosti, česar pogosto pogrešamo v literarnih delih, ki opisujejo to obdobje. Od anekdot nasploh se razlikujejo po neposrednosti, pristnosti. Kljub pogostni jedkosti, naperjeni proti sovražniku, pa vendar izstopa humanistična nota.

Orahovčeva zbirka anekdot izpodbuja tudi nas, da bi izdali podobno zbirko, saj se je tudi v naših časopisih in revijah v teku let nabralo kar lepo število teh posebnih prikazov partizanskega življenja.

Županjci v borbi

ŽUPANJCI V BORBI je knjiga, ki jo je izdalo »Društvo prijateljev muzejev« v Županji. To je knjiga spominov in zapiskov o sodelovanju ljudstva nekdanjega županijskega okraja v NOB. Materiali so novi in izvirni in v nizu podob ter doživljajev rekonstruirajo in osvetljujejo važno, ne dovolj znano obdobje v

zgodovini tega kraja. Delo prikazuje življenje v gozdovih in v zaledju, v taboriščih in ječah, teror in zverinstva ustašev ter gestapovcev kakor tudi seveda akcije partizanov, njihovo delo, uspehe in neuspehe ter drzne podvige posameznikov, vse do množičnega upora ljudstva v posameznih vaseh. Članki so fragmentarni.

Knjiga o Miti Ceniću

Dragoslav Ilić je pri beograjskem »Radu« izdal delo MITA CENIĆ. Čeprav je bil Cenić pomemben revolucionar, je bil doslej malo znana osebnost iz naše revolucionarne preteklosti, kajti nič posebnega ni bilo napisanega o njem. Zato je tembolj pozdraviti to Ilićevo knjigo, ki je izšla v zbirki »Liki revolucionarjev«. Čeprav ima delo majhen obseg, je vseeno dragoceno, saj je avtor izbral najboljšo pot, da bi prikazal Mito Cenića — za- tekel se je k virom. Pri tem je uporabljal gradivo iz arhivov CK ZKJ in Državnega arhiva LR Srbije.

»Petelin na oknu«

Milan Nikolić je našemu občinstvu že znan, saj je njegov roman o vohunstvu med NOB izšel tudi v slovenskem prevodu, po njem pa so posneli tudi film. Zdaj je pri isti založbi — »Džepni knjigi« v Sarajevu — izdal novo delo pod naslovom PETELIN NA OKNU. Piscu se pozna, da dobro obvlada svoj posel — zna zgraditi zgodbo, ji dati primerno mero dramatičnosti in akcije; dogodke zna logično povezati, v dialogu se je otre-sel literarnosti in slabem po-menu te besede. Njegovo novo delo prikazuje bando, ki iz Nemčije uvaža v našo državo ponarejen denar. Pri tem se poslužuje ljudi, ki so bili med zadnjo vojno povezani z oku-patorjem. Tako nadaljujejo s svojim izdajalskim delom, s katerim so se omadeževali med vojno.

Čeprav se delo gladko bere, kritika avtorju zameri uporabo nekaterih starih rekvizitov, ki precej motijo — n. pr. nenavadna podobnost dveh oseb in podobno.

FILMI, KI NAS ZANIMAJO

»Kapetan Lešić«

Kapetan Lešić je junak, ki si vse upa. Ko partizani osvobajajo Prizren, si kapetan izmislil akcijo, da moramo ob njej strmeti. Z zaplenjenimi kamioni, ki naj bi pripeljali obkoljenim Nemcem pomoč, vdre v središče mesta, naravnost v hišo, kjer je nemški štab, in ga zajame. Osvoboditev je tu, toda kapetanov brat Ahmet odide v gore z balisti. Ti pobijajo naše stražarje, ljudske odbornike in druge zavedne ljudi. Kapetan je zaradi tega nesrečen; ljudje mu namreč očitajo, da vse te stvari počenja tudi njegov brat.

Kapetan Lešić ve, da njegov brat ni slab, zato se na lastno

pest odpravi v gore k balistom ter prepriča brata in nekatere druge, da se vrnejo. Ob povratku očita komandant Lešiju prestopke in ga zbode, češ da je poskrbel le za svojega brata. Tedaj si kapetan izmislil prevaro. Po radiu objavijo vest, da so Ahmeta in druge povratnike-baliste obesili. Nato kapetan zbeži v gore k balistom, da bi maščeval brata. Balisti ga sprejmejo. Po raznih zapletljajih se vsa zadeva konča tako, da pade vsa skupina balistov v spretno postavljeno zasedo. Če k temu dodamo še ljubezen med kapetanom in domačo učiteljico ter ljubezen med vodjo bande

in pevko-vohunko, je to vsa zgodba filma.

Film je obrtniško dobro izdelan. Tudi vodilna misel je dobra. Gledalec je najbrž zadovoljen z njim vse dotlej, dokler ga gleda. Ko pa se zamisli nad njegovimi zapletmi, spozna, da so psihološko zelo medlo utemeljeni in prikrojeni tujim vzorom, da so mnogi trenutki napetosti privlečeni za lase, ker drugače film ne bi bil dovolj mikaven.

M. S.

»Signali nad mestom«

VSE KAŽE, da se je od vseh jugoslovanskih filmskih podjetij pri podajanju partizanske snovi najbolj uveljavilo zagrebško podjetje »Jadran-film«. Po »Koti 905« in vrsti drugih uspešnih filmov je novembra prišel v Ljubljano še najnovejši film »Signali nad mestom«.

Film obravnava podobno zgodbo, kot je posneta v slovenski »Akaciji«. Dva ilegalca potujeta skozi Karlovac na osvobojeno ozemlje. Enega odkrijejo in ujamejo ranjenega, drugi tava brez zveze po neznanem mestu in išče poti k partizanom. Partizani skušajo rešiti ranjenega tovariša-ilegalca in šoferja taksija, ki ga je vozil ter pri tem padel v roke ustašem. Vod partizanov se prelevi v domobrance in prikoraka v mesto, blokira bolnišnico in odpelje ranjenca na varno, medtem ko so šoferja taksija že ubili. Drugi ilegalce najde zvezo s tovariši in odide skupaj z njimi iz mesta. Vmes je še nešteto zapletov, med katerimi so nekateri dokaj psihološki, čeprav bi lahko film uvrstili med akcijske filme. Poleg tega učinkujejo posamezni prizori na gledalca humoristično. Večkrat se zgodi, da samo počasnost okupatorskega vojaškega aparata reši partizane v sovražnih uniformah pogube sredi množice sovražnih vojakov. Posebno Tošo žanje s svojo junaško šaljivostjo in najbolj kritičnih trenutkih simpatije publike.

»Signali nad mestom« je film, ki je o njem težko reči kaj slabega. V režiji je enovit,

filmski in dinamičen. Pri »Jadran filmu« ne bolehajo za gledališkim načinom prikazovanja. Scenarist se sicer ne drži zgodovinskega dogajanja, toda zgodba sama zveni verjetnostno in realistično. V tem oziru daleč nadkriljuje »Ak-cijo«.

S psihološke strani je v ospredju problem odnosa mlade zdravnice do osvobodilnega gibanja in v zvezi s tem do njenega nekdanjega zaročenca Ranka, partizanskega komandanta, preoblečenega v domobranskega nadporočnika. Če bi imel kaj kritičnega pripomniti, bi lahko v tem pogledu. Zdravnica je malomeščansko dekle, ki je sicer imela zveze z naprednimi krogi že pred vojno, med vojno pa se ne more odločiti. Zanje je NOB pustolovščina, ki ni primerna za ženske. Ne mislim zanikati, da takih ljudi ni bilo, toda ves razvoj zdravnice in njeno omahovanje v kritičnem trenutku sta premalo prikazana. Tudi sama usoda zdravnice gledalcu ni pojasnjena do kraja, saj ob koncu filma ne ve, ali so jo zaprli ali spustili, ali pa je postala izdajalka.

Podobno je z ujetim ustaškim tajnim policistom, ki partizanom v domobranskih uniformah sam pove, kdo je in pod čigavim poveljstvom služi. Takega tipa partizani v tistih časih ne bi izpustili, pa čeprav bi bil hudo ranjen in brez moči.

Preveč trdi in neusmiljeni so bili tisti časi! Če je scenarist potreboval za celovitost svoje zamisli živega ustaškega agenta, ki potem brez sramu izda zdravnico, ki mu je rešila življenje, bi dosegel enak učinek, če bi zdravnico izdal kdo drug, da je poznala partizanskega poveljnika.

M. P.

»X-25 poročac«

ŠTUDENT, ki je do vojne živel v svetu knjig in znanosti, se ob začetku vojne znajde v nepričakovanem položaju. Pomaga mu prijatelj, ki je že povezan in dela v podtalnem gibanju, in ga pritegne. Toda njegovo delo bo težavno

in tvegano: s pomočjo bratranca, vplivnega esesovca, ki je prišel v Zagreb, si mora pridobiti zaupanje nemške esesovske komande v Zagrebu in se vrniti med sovražnike. Po trdih preizkušnjah ga Nemci sprejmejo in izučijo za obveščevalca; pošljejo ga celo na partizansko osvobojeno ozemlje, da bi poročal o položaju enot. S padalom se spusti na osvobojeno ozemlje, iz Zagreba pa javijo na partizanski štab o njegovem prihodu. Vse se dobro steče in pri tem likvidirajo celo pravega nemškega špijona. Nato se vrne v Zagreb. Nemci ga začno po ofenzivi sumiti, ker so se partizani že pred ofenzivo pregrupirali. Izkaže se, da »ni bil kriv«. Znađe se pa kmalu zatem v nerodnem položaju, ko staknejo ustaši pri aretiranjem ilegalcu spisek kolaboracionistov in osumljenih ljudi, ki jih je »X 25« ukradel iz šefove jeklene blagajne. Nemci pa hkrati sumijo tudi tajnico in jo nadzorujejo. »X 25« se tedaj odloči, da bo prekinil svoje delo in se rešil na osvobojeno ozemlje. Najprej se poslovi od matere, ki je dotlej trpela težke muke, ker je menila, da sodeluje z okupatorjem. Nato gre k bratrancu, se maščuje nad njim in mu odnese zaplenjene spiske. Končno reši še tajnico, o kateri je prepričan, da je antifašistka, ker ga je nekoč zalotila ob šefovi blagajni, a ga ni izdala. Oba odideta v partizane.

To je zgodba. Film gledamo kar z zanimanjem. Včasih pride do napetosti, ki zadržujejo dih. Ko se pa človek zamisli, ali so se take stvari res dogajale pri nas, mu nehote uide nasmešek. V filmu gre namreč vse ko po maslu. Imeli smo res drzne obveščevalce, ki so stokrat lokavo preslepili okupatorja. Imeli smo ljudi, ki so dosegli take obveščevalne uspehe, da niti izšolani obveščevalci niso mogli doseči večjih. Ne verjamem pa, da je bil možen tak primer, kot ga prikazujejo v filmu »X 25 poročac«.

Ta zgodba ni resnična; vsaj prikazana ni tako, da bi človeka prepričala, da bi utegnila biti resnična.

M. S.

Brišejo nam

Na sliki je spoznal sebe in svoje mučitelje

TOVARIŠ Valentin Kropivšek iz Kamnika je glede fotografije št. 17 v 10. številki »Borca« letnik 1960 navedel naslednje:

Ujeti partizan na sliki sem jaz. Ujeli so me Nemci, in sicer policisti, 8. septembra 1943 v Tuhinju pod Kozjakom. Bil sem borec Šlandrove brigade. Z njo sem šel proti Savi, da bi prišli preko na italijansko ozemlje. Vodil sem bataljon, ki je bil sestavljen iz Pohorskega in Koroškega bataljona. Nemci so nas pričakali v zasedi ob glavni cesti skozi Tuhinjsko dolino. Bil sem prvi v koloni. Začeli so na nas streljati. Za menoj je hodil moj tovariš, doma iz Dolskega pri Litiji, ki je dobil rafal v trebuh in čez kako uro umrl. Jaz sem legel na zemljo, tisti trenutek pa so že Nemci skočili name. To se je zgodilo še v temi, nekako ob štirih zjutraj. Iz puške sem izstrelil še tri strele nanje. Tretjemu tovarišu, ki je bil ranjen v peto, se je posrečilo pobegniti. Ostali borci so se umaknili brez žrtev.

Med policisti sem poznal še Grošelovega iz Kostanja, ki je zdaj emigrant v Argentini (drugi od desne). Četrtri od desne, ki je obrnjen proti fotografu z levo stranjo, na rokavu pa ima orla, je bil doma iz Laz pri Litiji. Bil je raztrganec in pri Gestapu. Slišal sem, da je kasneje padel. Ta je tudi ubil mojega tovariša in drugega ranil, ker je bil mitraljezec. Ostali so policisti; bilo jih je kakih 80. Oficir je menda kreisleiter iz Kamnika. Imel je rumeno uniformo.

Partizan sem postal 28. februarja 1943. Ker sem bil rojen l. 1922, bi bil moral v nemško vojsko. Vstopil sem v Zasavski bataljon. Nato sem bil premeščen v Savinjski bata-

ljon in z njim sem prišel v Šlandrovo brigado. Bil sem ob zajetju desetar in sem imel našito zvezdo na rokavu, čeprav sem opravljal funkcijo vodnika. Bluza, ki sem jo nosil, je bila gasilska in smo jo zaplenili nekeje v Savinjski dolini. Zaradi zvezde in bluze so me precej topli in zasliševali. Uklenili so me tako močno, da se mi še zdaj poznajo na rokah sledovi lisic. Pri meni so našli tudi novo karabinko nemškega izvora, poročila in zapiske o mojem vodu, 100 nabojev in dve nemški bombi. Najhuje je bilo, ker sem zadnji hip pred zajetjem še streljal na Nemce.

Slika je posneta v Šmartnem v Tuhinju za župniščem. Slik je moralo biti še več, ker so me fotografirali z vseh strani in večkrat. Na obrazu se mi pozna otekline zaradi pretepanja. Bil sem tako stopen, da sploh nisem mogel vzdigniti leveice. S puškinimi kopiti so me namreč hudo topli po činu, ki sem ga imel na nadlahti. Tudi prsta nisem mogel več dati v usta. Kri mi je tekla tudi iz ušes in nosu.

Nato so me naložili na oklopnik. Na sprednjo stran so dali neko klop in me vozili po Tuhinjski dolini. Pri tem so me spraševali, kje smo hodili. Izgovarjal sem se, da tukaj ne poznam krajev. Še isti dan so me odpeljali v zapore v Kamniku. Tam sem bil tri dni v bunkerju v kleti, potem pa v celicah. Po osmih dneh so me odpeljali z osebnim avtomobilom v Begunje. Tam me niso več zasliševali. Tri dni sem bil brez hrane v bunkerju, tri dni pa v celici. V Begunjah sem bil 9 tednov. Odtod so nas 16 ujetih partizanov odpeljali z vlakom v Steinbruck na madžarski meji, kjer je bilo taborišče za vojne ujetnike. Moji tovariši so bili večinoma ujetniki z Žirovskega vrha. Iz Steinbrucka so nas odpeljali na Dunaj v

civilne zapore, kjer smo bili spet samo dva dni. Z Dunaja smo šli v taborišče za vojne ujetnike Mossburg VII a, kjer so nas spet zaprli, ker nas niso priznali za vojne ujetnike. Iz tega taborišča so nas poslali v Dachau. Po dveh mesecih so nas priznali za redno vojsko, zato so nas iz taborišča poslali nazaj v taborišče za vojne ujetnike Mossburg.

Valentin Kropivšek,
Kamnik

Kdor piše knjige s tematiko NOB, naj ne potvarja resnice!

KADAR utegnem, posebno pa na letnem dopustu, najrajši berem razne spomine in kronike iz NOB, ker še vedno rad obujam spomine in dogodke, ki sem jih osebno doživel v partizanih.

Tako sem lani na dopustu prebral knjigo »Daj mi roko, pomlad«, ki jo je napisala Mimi Malenšek iz Šentvida nad Ljubljano. Vendar pa moram takoj povedati, da knjiga ne ustreza zgodovinski resnici. Pisateljica Malenškova opisuje v tej knjigi partizanstvo, vsaj tako se mi zdi, v Gorenjesavski dolini in Udenborštu leta 1942. V podkrepitev gornje trditve navajam odstavke z 42. strani knjige, ko komisar razbitega odreda tov. Branko razmišlja, kako je organiziral odred: »Odred je bil njegovo delo; ni še pozabil, koliko si je prizadeval, preden je zbral neorganizirane skupine, v katerih je bilo včasih samo po pet ali šest ljudi in so se polagoma spreminjale v gverilske grupe. V njih so bili ljudje vsake vrste. Bili so romantični zanesenjaki z dolgimi lasmi in bradami, ki so se zaklinjali, da se ne bodo obrili in ostrigli, dokler ne bo svobode, fanatični monarhisti, ki so verovali v četniškega vojško Mihailoviča kot preroka in sanjali o Ravni gori, zbeganci, ki so ušli Nemcem in prepričevali sebe in druge, da bo vojne vsak čas konec. Ljudje, ki so po vaseh trosili najbolj nemogoče vesti o popolnem porazu Nemcev na vzhodni fronti in o Angležih,

ki se bližajo Berlinu, potem še gošarji, ki so hoteli varovati samo sebe in kvečjemu še domačo vas in se niso hoteli podrediti disciplini, bili so ateisti in verski fanatiki, rusofili in anglofilci, ljudje vseh prepričanj in končno tudi izgubljeni, ki bi spadali pred kriminalnega sodnika. Vse te ljudi je prepričeval tako dolgo, da se mu je posrečilo iz njih ustvariti odred, toda zmeraj se je nerad spominjal tistega časa. Takrat je moral biti trd, pogosto tudi neusmiljen! — Torej niti besedice o članih KP ali simpatizerjih KP, ali vsaj o poštenih delavcih jeseniškega in kranjskega bazena, čeprav vsi ljudje vedo — saj je bilo o tem že dovolj napisanega — kdo je sestavljal prve partizanske čete ter organiziral in vodil borbo na Gorenjskem.

Se več je takih »spodrsljajev« v knjigi, o kateri po lastni izkušnji vem, da se niso zgodili. Tako je n. pr. Ris, komandir neke terenske enote — ko je le-ta iz zasede razbila nemški osebni avtomobil s ptniki in so Nemci kot protukrep tam zažgali žago, delavce pa postrelili kot talce — doživel tak duševni pretres, da je prosil za premestitev v brigado, ker takih akcij ni hotel več izvrševati, vodstvu se pa ni hotel zameriti. Na njegovo mesto je prišel Smeli, ki pa je z Nemci, konkretno s Kramerjem, sklenil nekakšno »premirje«, da ne bo izvrševal akcij, Nemci pa so pustili partizane pri miru. Na 194. strani beremo: »Ta Smeli, ki je poveljnik partizanske skupine nekje na tem področju, je pameten in uviden človek. Niti enkrat se ni zgodilo, da bi nemška ali partizanska izvidnica trčili druga ob drugo. Kadar je Kramer moral poslati poročilo o svojem področju, je mirno lahko zapisal, da je vse v redu, v najlepšem redu. Na konferenci ga je kreisleiter stavil drugim za zgled.« — Ne verjamem, če je zgodovinsko točno, da bi na Gorenjskem sklepali takšne kompromise.

Se več je takih in podobnih primerov v omenjeni knjigi, katerih navajanje pa bi bilo

preobširno za ta sestavek. Knjige namreč ne nameravam literarno ocenjevati, ker je to pač stvar literarnih kritikov, pač pa hočem opozoriti bralce revije »Borec« na to, kaj vse in kako pišejo o NOB ljudje, ki so vojno preživeli doma. Po drugi strani pa me je napotil, da pošljem to pismo uredništvu »Borca«, tudi pomislek, kako si bo današnja mladina predstavljala NOB, če bo brala takšne knjige. Predstavljala si jo bo popolnoma drugače, kakršna je dejansko bila. Če hoče kdo pisati knjige s partizansko tematiko, naj nikar ne potvarja resnice.

Zelim, da ta sestavek objavi vaša revija, da se bodo še ostali bralci seznanili z vsebino omenjene knjige, oziroma precenili njeno verodostojnost.

Danilo Šolar, Ljubljana

»To so borci Dolenjskega odreda...«

Tovariš Jože Peskar-Fric iz Kamnika nam je poslal pismo s tole vsebino:

»V 11. številki »Borca«, letnik 1960, sem na sliki št. 40 med nedokumentiranimi fotografijami spoznal borce Dolenjskega odreda. Fotografija je bila posneta jeseni 1944 nekje pri Gabrovki na Dolenjske, ne vem pa natančno, kje in v kateri vasi. Takrat se je Dolenjski odred sukal na tem področju z nalogo, spremljati Transporte novincev iz Stajerske in Dolenjske. Tudi na tej fotografiji je več civilistov in zdi se mi, da je bil to eden izmed mnogoštevilnih transportov novincev.

V ospredju je komandant 3. bataljona odreda Janez Kocjančič-Stojan s Studenca pri Ljubljani. Pogovarja se z bataljonskim kurirjem, čigar ime in priimek sem že pozabil. Skrajni desni za Stojanovim hrbtom, ki stoji, je Jože Okorn iz Stične, ki je bil takrat menda tudi kurir. Na Okornovi desni strani za Stojanom stoji bataljonski bolničar, čigar ime sem prav tako pozabil. Na desni strani bolničarja, nekoliko bolj v ozadju, je Boris.

Kako se piše, sem pozabil, zdaj je zaposlen v tovarni »Induplati« v Jaršah. Sicer pa ne morem popolnoma za gotovo trditi, da je to Boris, ker je na sliki njegov obraz nekoliko nejasen. Boris je bil takrat komisar čete v 3. bataljonu.

Kdo je slikal, ne vem, ker me ni bilo zraven. Stojan je zdaj v Beogradu. On bi vedel še več podrobnosti o fotografiji, jaz pa vem samo to, kar sem napisal, ker poznam te ljudi. Bil sem namreč Stojanov namestnik.«

Še o filmu »Akcija«

O »Akciji« so že toliko napisali dobrega in pohvalnega in se pritoževali zaradi slabe ocene na filmskem festivalu v Puli, da bi človek vsem tem zapisom in prerekanjem komaj še kaj dodal. Zdi se mi pa le potrebno še nekaj povedati.

Ko sem bral v prvi knjigi Borčevih »Dokazov« Presingerjev zapis o osvoboditvi jetnikov-talcev iz Starega piskra, sem si mislil, da bi pripovedovanje bilo neprimerno bolj učinkovito, ko bi ga spreten režiser prenesel na filmsko platno. Tako filmska se mi je zdela zgodba, da sem jo že videl na platnu. Takrat še nisem vedel, da je stvar že opravljena. Našel se je scenarist, ki je osvoboditev jetnikov-talcev iz Starega piskra že uporabil. Tako smo gledali film, ki pa ni film o znani celjski akciji.

Kdor je film gledal, se bo pač strinjal, da je scenaristu služila resnična zgodba, ki bi bilo treba zanjeto napisati snemalno knjigo, kot predloga za psihoanaliziranje in za »umetniško« prikazovanje nečesa, kar se je lahko porodilo v možganih ljudi, ki imajo sicer umetniške ambicije, nima jo pa najmanjše predstave o naši NOB. Res ne vem, zakaj je dopustno kvariti tako lepe akcije, kakršna je osvoboditev Starega piskra. Če naj s po-tvorbami, z nemogočim psihoanaliziranjem, z izkrivljenim prikazovanjem resničnega dogajanja iščemo novih poti in izraznih možnosti v našem filmskem ustvarjanju, smo na napačni poti.

Milko Štolfa

Razpis nagrad

ZA NAJBOLJŠA DELA S PODROČJA LITERATURE, UPODABLJAJOČE UMETNOSTI,
GLASBE IN FILMA OB 20. OBLETNICI REVOLUCIJE

REPUBLIŠKI odbor za proslavo 20. obletnice revolucije razpisuje nagrade za najboljše dela s področja literature, upodablajoče umetnosti, glasbe in filma, ki bi z obravnavanjem revolucionarne tematike (predvžno revolucionarno delo doma ali na mednarodnem področju, ljudska revolucija in narodnoosvobodilni boj, graditev socializma po vojni itd.) prispevala k proslavi 20. obletnice revolucije in obogatila zakladnico del o naši revoluciji.

V POŠTEV PRIDEJO:

1. *Leposlovna dela* (pesmi, romani, novele, drame, eseji itd.), ki bodo objavljena v katerikoli založbi ali vsaj sprejeta za objavo od dneva tega razpisa pa do konca leta 1961. Od dramskih del v rokopisu pridejo v poštev tista, ki bodo do konca leta 1961 prvič izvajana ali sprejeta za izvajanje v kateremkoli gledališču ali pri Zvezi Svobod in prosvetnih društev Slovenije.

2. *Zgodovinsko-dokumentarna dela* (obsežnejša zgodovinska dela, študije, razprave itd.), ki bodo kjerkoli objavljena ali sprejeta za objavo od dneva razpisa do konca leta 1961.

3. *Spominska literatura* (spominski zapiski o posameznih dogodkih ali osebah, biografije itd. ter zbirke spominov), ki bo kjerkoli objavljena ali sprejeta za objavo od dneva tega razpisa do konca leta 1961.

4. *Likovno-umetniška dela* (slikarstvo, kiparstvo, grafika), ki bodo kjerkoli prvič objavljena (razstavljena ali tiskana oziroma sprejeta za tisk) od dneva tega razpisa pa do konca leta 1961.

5. *Glasbena dela* (opere, simfonije, koncerti, kantate, komorne skladbe, zborovske skladbe in množične pesmi s capello ali s spremljavo itd.), ki bodo prvič izvajana od dneva razpisa do konca leta 1961 ali sprejeta za izvajanje od RTV Ljubljana, katerekoli opere ali filharmonije ali od Zveze Svobod in prosvetnih društev Slovenije.

6. *Filmski scenarij* oz. filmske zgodbe za celovečerne filme (za odrasle in mladino) in za kratke oziroma dokumentarne filme, ki bodo realizirani do konca leta 1961 ali do tega roka

sprejeti za realizacijo od filmskega podjetja po sklepu njegovega filmskega sveta.

Skupna vrednost nagrad je 7.000.000 din.

Žirija bo glede na pomembnost in kakovost predloženih del razdelila ustrezno število 1. oziroma 2. nagrad. Prve nagrade se določajo na 500.000 din, druge pa na 300.000 din.

Žirija (skupna in za posamezne umetniške zvrsti) bo imenovana kasneje.

Razglasitev in podelitev nagrad bo 27. aprila 1962.

Ljubljana, dne 29. novembra 1960.

Razpis partizanskega pohoda »Ob žici okupirane Ljubljane« za leto 1961

OKRAJNI odbor Zveze borcev NOV Ljubljana razpisuje ob sodelovanju Ljudske mladine Slovenije, Zveze prijateljev mladine Slovenije in Atletske zveze Slovenije v spomin na herojsko Ljubljano v letih okupacije in v počastitev 20. obletnice pričetka oborožene vstaje jugoslovanskih narodov

PARTIZANSKI POHOD »OB ŽICI OKUPIRANE LJUBLJANE« ZA LETO 1961

Prireditev ima manifestativni in tekmovalni značaj.

TEKMOVALNE KATEGORIJE

Manifestativni del pohoda obsega naslednje kategorije:

1. množični partizanski marš za moške, ženske in mešane ekipe na 15 km dolgi progi;
2. množični partizanski marš za moške, ženske in mešane ekipe srednjih in vajenskih šol na 15 km dolgi progi;
3. množični partizanski marš za moške, ženske in mešane ekipe pionirskih odredov, sestavljene iz dijakov oziroma dijakinj 4. in 5. razreda osnovnih šol na 3 km dolgi progi;
4. množični partizanski marš za moške, ženske in mešane ekipe pionirskih odredov in mladinskih aktivov, sestavljene iz dijakov oz. dijakinj 6., 7. in 8. razreda osnovnih šol na 4 km dolgi progi.

Tekmovalni del pohoda obsega naslednje kategorije:

1. štaf. 3000 m $\times$ 4000 m $\times$ 5000 m $\times$ 5000 m $\times$ 4000 m $\times$ 3000 m za moške ekipe (24.000 m);
2. štafeto 5 $\times$ 2000 m za ženske ekipe (10.000 metrov);
3. štafeto 5 $\times$ 2000 m za moške ekipe srednjih in vajenskih šol (10.000 m);
4. mali maraton (25.000 m);
5. tekmovalni pohod za moške ekipe na 25 km dolgi progi;
6. tekmovalni pohod za ženske ekipe na 15 km dolgi progi.

DATUM TEKMOVANJA

Prireditev za obe kategoriji množičnega partizanskega marša za moške, ženske in mešane ekipe pionirskih odredov in mladinskih aktivov bo dne 27. aprila 1961.

Prireditev za vse druge kategorije, razen za obe kategoriji množičnega partizanskega marša za moške, ženske in mešane ekipe pionirskih odredov in mladinskih aktivov, bo dne 7. maja 1961.

TEKMOVALNI POGOJI

Tekmovanje v vseh kategorijah manifestativnega in tekmovalnega značaja, razen v malem maratonu, je ekipno. Ekipo sestavlja 5 tekmovalcev, ki morajo, razen v štafetah, prispeti na cilj istočasno, sicer se plasma in rezultat oziroma uspešen zaključek tekmovanja ne upoštevajo.

Pravico do nastopa v posameznih kategorijah imajo:

1. v množičnem partizanskem maršu za moške, ženske in mešane ekipe vse osnovne, družbene in strokovne organizacije, odredi predvojaške vzgoje, ekipe enot Ljudske milice in ekipe enot Jugoslovanske ljudske armade s tekmovalci oziroma tekmovalkami, rojenimi do leta 1950;
2. v množičnem partizanskem maršu za moške, ženske in mešane ekipe srednjih in vajenskih šol vse srednje in vajenske šole z rednimi dijaki;
3. v množičnem partizanskem maršu za moške, ženske in mešane ekipe pionirskih odredov, sestavljene iz dijakov oziroma dijakinj 4. in 5. razreda osnovnih šol, vsi redni dijaki oziroma dijakinje navedenih razredov;
4. v množičnem partizanskem maršu za moške, ženske in mešane ekipe pionirskih odredov in mladinskih aktivov, sestavljene iz dijakov oziroma dijakinj 6., 7. in 8. razreda osnovnih šol, vsi redni dijaki oziroma dijakinje navedenih razredov;
5. v štafeti 3000 m $\times$ 4000 m $\times$ 5000 m $\times$ 4000 m $\times$ 5000 m $\times$ 3000 m moške reprezentance mest in občin s področja Federativne ljudske republike Jugoslavije ter vabljene reprezentance evropskih in izvenevropskih mest;
6. v štafeti 5 $\times$ 2000 m ženske reprezentance mest in občin;
7. v štafeti 5 $\times$ 2000 m moške ekipe srednjih in vajenskih šol, sestavljene iz rednih dijakov srednjih in vajenskih šol;
8. v malem maratonu tekmovalci s področja Federativne ljudske republike Jugoslavije, ki jih prijavijo njihovi klubi, ter tekmovalci, ki jih prijavijo posamezne nacionalne zveze, včlanjene v Mednarodno atletsko zvezo (IAAF);
9. v tekmovalnem pohodu za moške ekipe vse osnovne družbene in strokovne organizacije,

odredi predvojaške vzgoje, ekipe enot Ljudske milice, enot Jugoslovanske ljudske armade s tekmovalci, rojenimi leta 1942 in prej;

10. v tekmovalnem pohodu za ženske ekipe vse osnovne družbene in strokovne organizacije s tekmovalkami, rojenimi leta 1941 in prej.

Za vse tekmovalce in tekmovalke, prijavitelne za kategorije štafet in mali maraton, veljajo omejitve, razvidne iz tekmovalnega pravilnika Atletske zveze Jugoslavije.

ZDRAVNIŠKI PREGLEDI

Za vse tekmovalce in tekmovalke v tekmovalnih kategorijah je potrebno potrdilo o zdravniškem pregledu, vpisano v prijavnici obrazec. Zdravniško potrdilo prijavljenega tekmovalca za mali maraton pa mora biti priloženo prijavi. — Kasneje prispelih samostojnih zdravniških potrdil tekmovalna komisija ne bo upoštevala, čeprav bodo poslana še pred zaključnim rokom prijav.

Zdravniška potrdila za obe kategoriji tekmovalnega pohoda lahko izdajajo vse vojaške, obratne in šolske ambulante ter ambulate okrajnih zavodov za socialno zavarovanje in zdravstvenih domov.

Zdravniška potrdila za štafete in mali maraton lahko izdajajo izključno samo športni zdravniki. Iz zdravniškega potrdila prijavljenih tekmovalcev za štafeto mora biti razvidno, da so tekmovalci oziroma tekmovalke sposobni preteči dva, tri, štiri oziroma pet kilometrov. Za registrirane atlete srednje in dolgoprogaše ter smučarje-tekače ni potrebno zdravniško potrdilo.

V zdravniškem potrdilu tekmovalca za mali maraton mora biti izrecno naglašeno, da je tekmovalec v taki fizični formi, ki mu omogoča nastop v malem maratonu. Vsak tekmovalec malega maratona bo pred tekom ponovno zdravniško pregledan po zdravniku, ki ga bo določil organizator teka. Tekmovalcu se lahko prepove nastop glede na rezultat zdravniškega pregleda pred tekmovanjem samim.

Na zahtevo člana zdravniške komisije, na zdravstvenih postajah ali na progi se morajo tekmovalci podrežati zdravniškemu nasvetu, prav tako pa tudi zahtevi za odstop od nadaljnjega tekmovanja. Mali maraton bo spremljala zdravstvena komisija, ki jo bo določil organizator.

PROGE

Tekmovalna komisija bo objavila načrt in opis prog za posamezne kategorije najkasneje do 28. februarja 1961.

Proga za vse kategorije, razen za mali maraton, poteka po kolovozih, poljskih poteh, cestah in mestnih ulicah. Proga za mali maraton vodi po makadamskih, asfaltnih in betonskih cestah.

Proga za moške ekipe v tekmovalnem pohodu ima 137 m višinske razlike. Proga za množični partizanski marš za moške, ženske in mešane ekipe na 15 km, za množični partizanski marš za moške, ženske in mešane ekipe sred-

njih in vajenskih šol na 15 km, proga za vse tri štafete in proga za tekmovalni pohod za ženske ekipe na 15 km ima 34 m višinske razlike. Obe kategoriji množičnega partizanskega marša za moške, ženske in mešane ekipe pionirskih odredov in mladinskih aktivov ter mali maraton so brez višinske razlike.

Pri objavi rezultatov za kategorije manifestativnega značaja bodo upoštewane samo tiste ekipe, ki bodo premagale progo, kakor izhaja iz naslednjega:

ekipe množičnega partizanskega marša za moške, ženske in mešane ekipe v manj kot treh urah;

ekipe množičnega partizanskega marša za moške, ženske in mešane ekipe srednjih in vajenskih šol v manj kot dveh urah in tridesetih minutah;

ekipe množičnega partizanskega marša za moške, ženske in mešane ekipe pionirskih odredov, sestavljene iz dijakov oziroma dijakinj 4. in 5. razreda osnovnih šol, v manj kot tridesetih minutah;

ekipe množičnega partizanskega marša za moške, ženske in mešane ekipe pionirskih odredov in mladinskih aktivov, sestavljene iz dijakov oziroma dijakinj 6., 7. in 8. razreda osnovnih šol, v manj kot tridesetih minutah.

Vrstni red v kategorijah tekmovalnega značaja bo določen po času, ki ga je ekipa — oziroma v malem maratonu posameznik — porabila za pot.

Ekipe v obeh kategorijah tekmovalnega pohoda lahko hodijo ali tečejo po vsej dolžini proge.

Ce bo v posameznih kategorijah štafet prijavljenih več kot 30 ekip, bo tekmovanje v teh kategorijah izvedeno po skupinah. V takem primeru bo določen končni vrstni red ekip po času, ki so ga ekipe porabile za pot.

Za končni vrstni red oziroma za ekipe, ki bodo uspešno zaključile tekmovanje, bodo upoštewane samo tiste ekipe, ki ne bodo napravile med potjo nobenega prekrška proti razpisu in tekmovalnim predpisom partizanskega pohoda »Ob žici okupirane Ljubljane« za leto 1961.

Za tekmovanje v vseh kategorijah štafet in malem maratonu veljajo tekmovalna pravila Mednarodne atletske zveze (IAAF).

Ura pričetka tekmovanja ter zborna mesto za posamezne kategorije za odhod na tekmovanje bosta objavljena najkasneje po zaključku prijavnega roka.

Tekmovalna proga bo po vsej dolžini vidno označena. Organizator bo vzdolž celotne proge za mali maraton vidno označil razdalje v kilometrih.

Ob vsej tekmovalni dolžini proge bodo postavljene številne sodniške in rediteljske kontrole, ki bodo skrbela za pravičen in nemoten potek tekmovanja.

Tekmovalci za vse kategorije manifestativnega in tekmovalnega značaja, razen v kategorijah štafet in za mali maraton, so lahko oblečeni in obuti poljubno, vendar prireditvi primerno. Tekmovalci iz kategorije štafet in malega maratona morajo biti oblečeni, kakor

predpisuje tekmovalni pravilnik Mednarodne atletske zveze (IAAF).

Tekmovalci v vseh kategorijah manifestativnega in tekmovalnega značaja, razen v kategorijah štafet in za mali maraton, lahko med tekmovaljem uživajo hrano, ki so jo vzeli s seboj na pot.

NAGRADE

Zmagovalna ekipa v vsaki tekmovalni kategoriji in prvoplasirane ekipe Zveze borcev NOV v obeh kategorijah tekmovalnega pohoda in zmagovalce malega maratona prejmejo naslov »Zmagovalec partizanskega pohoda OB ŽICI OKUPIRANE LJUBLJANE ZA LETO 1961« v ustrezni kategoriji in pokal zmagovalca v trajno last. — Člani prvoplasiranih ekip oziroma zmagovalce malega maratona prejmejo zlato, drugoplasiranih ekip oziroma drugoplasirani tekmovalce malega maratona srebrne in tretjeplasiranih ekip oziroma tretjeplasirani tekmovalce malega maratona bronaste plakete. Vsi, ki prejmejo plakete, prejmejo še praktična darila. Vsi udeleženci tekmovalja v vseh kategorijah tekmovalnega značaja prejmejo nagradni kupon za žrebanje za številna praktična darila, če premagajo progo, kakor je razvidno iz naslednjega:

šafeta 3000 m $\times$ 4000 m $\times$ 5000 m $\times$ 5000 m $\times$ 4000 m $\times$ 3000 m v manj kot eni uri in petinštiridesetih minutah;

šafeta 5 $\times$ 2000 m za ženske ekipe v manj kot petdesetih minutah;

šafeta 5 $\times$ 2000 m za moške ekipe srednjih in vajenskih šol v manj kot štiridesetih minutah;

mali maraton v manj kot eni uri in petinštiridesetih minutah;

tekmovalni pohod za moške ekipe v manj kot treh urah;

tekmovalni pohod za ženske ekipe v manj kot dveh urah in tridesetih minutah.

Kupone za žrebanje prejmejo tudi vsi udeleženci tekmovalja v kategorijah manifestativnega pohoda, ki nastopajo v ekipah, kolikor bodo uspešno končale tekmovalje.

Vsi udeleženci partizanskega pohoda »Ob žici okupirane Ljubljane« za leto 1961 prejmejo spominsko značko partizanskega pohoda »Ob žici okupirane Ljubljane« za leto 1961.

PRIJAVE

Odbor za partizanski pohod »Ob žici okupirane Ljubljane« za leto 1961 bo izdal posebne prijavnice obrazce, ki bodo dostavljeni do 28. februarja 1961 vsem osnovnim družbenim in strokovnim organizacijam, odredom predvojaške vzgoje, šolam ter enotam Ljudske milice in Jugoslovanske ljudske armade na področju Ljudske republike Slovenije. Prireditelj bo poskrbel, da bodo do istega roka prijavnice obrazci na voljo tudi vsem organizacijam, odredom, šolam in enotam na področju ostalih jugoslovanskih ljudskih republik.

Vse ekipe iz kategorij tekmovalnega pohoda, ki ne bodo imele na prijavi potrjeno, da so po-

imensko navedeni tekmovalci oziroma tekmovalke, razen za registrirane atlete srednje in dolgoprogaše in smučarje-tekače, zdravniško pregledani in sposobni za tekmovalje, bodo avtomatično uvrščeni v ustrezne kategorije manifestativnega pohoda. Organizator jih o tem ne bo obveščal posebej.

Prijava tekmovalcev za štafeto 3000 m $\times$ 4000 m $\times$ 5000 m $\times$ 5000 m $\times$ 4000 m $\times$ 3000 m mora vsebovati še dolžino proge za posameznega tekmovalca.

Pravilno izpolnjene prijave pošljite na naslov:

Odbor za partizanski pohod »Ob žici okupirane Ljubljane« za leto 1961, Tekmovalna komisija, Ljubljana, Resljeva c. 9, soba 29.

Rok za pošiljanje prijav za obe kategoriji množičnega partizanskega marša za moške, ženske in mešane ekipe pionirskih odredov in mladinskih aktivov je 15. april 1961.

Rok za pošiljanje prijav za vse kategorije, ki bodo tekmoval 7. maja 1961, je 25. april 1961.

Dokaz za pravočasno odpremo prijave je datum poštnega pečata. Kasneje prispele prijave Odbor za partizanski pohod »Ob žici okupirane Ljubljane« za leto 1961 lahko odkloni ali upošteva. Dokončno prijavo za štafeto, iz katere bo razviden vrstni red v štafeti, mora oddati vodja ekipe na zbornem mestu za odhod na tekmovalje.

RAZNO

Po tekmovalju 7. maja 1961 bo ob 18. uri zbor vseh tekmovalcev na Centralnem stadionu ob Titovi cesti, kjer bo slovesna razglasitev zmagovalcev.

Žrebanje kuponov za praktična darila bo na slavnostni akademiji v proslavo Dneva mladosti dne 25. maja 1961 v Ljubljani.

Morebitne pritožbe vlagajo vodje ekip pismeno pritožbeni komisiji, ki bo poslovala za tekmovalje dne 27. aprila 1961 vse do 19. ure v prostorih pisarne Odbora na Resljevi cesti 9, soba 29, za tekmovalje dne 7. maja 1961 pa do 22. ure v stavbi Slovenske filharmonije na Trgu revolucije, v naslednjih dneh do vključno 15. maja 1961 pa v prostorih pisarne Odbora na Resljevi cesti 9, soba 29.

Stroški za vožnjo, prehrano in morebitno prenočišče za vse udeležence zunaj Ljubljane gredo v breme tekmovalcev, oziroma organizacij, šol, odredov, enot in prijaviteljev štafet, ki jih pošljejo. Organizacije, ki potrebujejo za svoje tekmovalce prenočišča na večer pred tekmovaljem, morajo potrebe po prenočiščih prijaviti hkrati s prijavo.

Informacijska pisarna bo poslovala dne 27. aprila od 8. do 19. ure v prostorih pisarne Odbora na Resljevi cesti 9, soba 29 ter od 6. maja od 6. ure do 7. maja do 22. ure v stavbi Slovenske filharmonije na Trgu revolucije ter na glavni železniški postaji.

Razpis razlaga tekmovalna komisija Odbora za partizanski pohod »Ob žici okupirane Ljubljane« za leto 1961.

Skrb za varstvo borcev in invalidov prehaja na občine

Sredi novembra lani je tovarišica Lidija Šentjunc, sekretarka za socialno politiko in komunala vprašanja Zveznega izvršnega sveta, govorila na tiskovni konferenci o nekaterih problemih borcev in invalidov. Vsebine njenega izvajanja nismo mogli še objaviti, zato jo na kratko objavljamo v tej številki.

TOVARIŠICA Lidija Šentjunc je omenila, da so na seji odbora za socialna vprašanja ZIS razpravljali o problemih varstva borcev in invalidov. V svojem govoru je med drugim naglasila tudi tole:

V predpisih, ki so sedaj v veljavi, so zajete vse oblike skrbi za naše borce in vojaške vojne invalide in sedaj nastaja samo vprašanje, kam postaviti težišče dela, da bi bili vsi ti predpisi realizirani v praksi. Uvideli smo, da se to da z malo truda in ob sodelovanju družbenih činiteljev doseči v občini, torej tam, kjer živijo borci in invalidi, ki čakajo na reševanje svojih problemov.

Vsi tisti, ki so sami zainteresirani, da uveljavijo svoje pravice in pa odločujoči činitelji v takih krajih naj poiščejo najprimernejše metode dela za organiziranje popolne in vsestranske skrbi za borce in invalide in jim pomagajo, da čimprej in brez težav pridejo do pravic, ki jim jih zagotavlja zakon.

V svojem nadaljnjem izvajanju je tovarišica Šentjunc naglasila, da bo zaradi pomanjkanja kadra v mnogih krajih, kjer je večja koncentracija borcev in kjer so tudi sicer take potrebe, treba ustanoviti posebna socialna središča, ki bi izven delovnega območja ljudskih odborov, reševala razne zadeve in probleme varstva borcev in vojaških vojnih invalidov.

Med problemi, ki jih morajo reševati v občinah, so predvsem zaposlovanje, usposabljanje in rehabilitacija borcev in vojaških vojnih invalidov, njih stanovanjski problem in oskrbovanje z ortopedskimi pripomočki. Sem spada tudi skrb za vzdrževanje grobov padlih borcev.

Posebne pomena je tu še zaposlovanje in vključevanje

borcev in invalidov v gospodarstvo. To ni potrebno samo zaradi potrebe po zvišanju življenjske ravni teh ljudi in njihovih družin, marveč tudi zaradi tega, ker edino na ta način lahko aktivno borci in invalidi sodelujejo v vsem družbeno političnem in ekonomskem dogajanju v naši socialistični družbi. S tega vidika dobiva tudi šolanje borcev in invalidov poseben pomen. To so tudi borci in invalidi sami razumeli, kajti v dopisne šole se jih je letos vpisalo več tisoč.

Preko dopisne šole na univerzo

Dne 26. novembra 1960, pred Dnevom republike, je na Ekonomski srednji šoli v Ljubljani 52 bivših borcev in bork prejelo spričevala o uspešno končani srednji ekonomski šoli. Prehodili so težavno pot od leta 1957, ko jih je zbrala Dopisna ekonomska šola in jim omogočila, da so poleg svoje zaposlitve študirali in zadostili svoji želji po strokovnem izpopolnjevanju. Izrabili so ves svoj prosti čas in s trdnjo voljo dosegli presenetljive uspehe: 10 jih je izdelalo z odličnim, 25 s prav dobrim, 15 z dobrim in 2 z zadostnim uspehom.

Na zaključni slovesnosti je bilo težko razložiti, kdo med zbranimi je maturant in kdo profesor. Najstarejši maturant ima namreč 52 let, ostali pa tudi niso več mladi. Vsi so bili zadovoljni in ponosni: maturant zato, ker so prišli do mature s trdim delom, predstavniki Dopisne ekonomske šole in profesorji pa zato, ker so utrli pot dopisnemu načinu šolanja ter dokazali njegovo možnost in učinkovitost v praksi.

Slovesnosti je prisostvoval tudi podpredsednik Glavnega odbora ZB Slovenije tovariš Rudolf Janko, ki je pred razdelitvijo spričeval dejal: »Danes se počutimo prav tako kakor v narodnoosvobodilni borbi po uspešno opravljeni akciji... Ko smo ustanovili Dopisno ekonomsko šolo, nismo dvomili, da bo dosegla uspeh; da bo uspeh tako lep, pa tudi nismo pričakovali.«

Med pogovori z maturanti smo zvedeli, da jih namerava precej nadaljevati študije na univerzi.

Predstavljamo vam tri maturante, da boste videli, kako so premagali težave in prišli do mature.

Pred štirimi leti si Ivan Cenčič, Lojze Kunstelj in Stane Majnik ter še nekaj sto njihovih znancev in prijateljev iz partizanov ne bi mislili, da bodo »na stara leta« — nihče ni imel manj kot 30 let — začeli študirati. Zdaj imajo že

Dosedanji ukrepi in zagotovljena sredstva omogočajo, da bo stanovanjski problem borcev in invalidov rešen v 4—5 letih. V ta namen so v prvi fazi zagotovljena sredstva v višini 4,5 milijarde dinarjev, a v prihodnjih letih se bodo ti fondi obnavljali iz sredstev Jugoslovanske loterije. Zdaj je problem stanovanj postavljen na prvo mesto in pri tem pripada odločilna vloga občinam. Na ta način je bila l. 1960 omogočena gradnja 2500 stanovanj za borce in invalide.

Tovarišica Šentjunc se je ustavila tudi pri ugotovitvi, da so občine edine poklicane skrbeti za grobišča padlih borcev NOB, ker so ta ponekod najbolj neurejena. To skrb nalagajo občinam tudi zakonski predpisi, ki se nanašajo na varstvo spomenikov. Seveda se pri tem računa tudi na sodelovanje mladinskih, pionirskih in drugih družbenih organizacij.

srednjo šolo. Skripta, iz katerih so se učili, so odložili pred dvema mesecema.

Lojze in Stane pravita, da komaj čakata, da bi se vpisala na fakulteto: »Če bova takoj nadaljevala, bo veliko lažje.«

Zdaj se jima mudi. Tudi drugim se tako mudi. Pred tremi dobrimi leti sta prvič po dolgem času vzela v roke knjige, pravzaprav skripta dopisne šole.

»Saj ne boš vzdržal,« so »tolažili« znanici.

S tako »tolažbo« jih je začelo kar lepo število, s podobno je začel Lojze, ki je že imel hčerko v prvem letniku ekonomske srednje šole:

»Študirala sva skupaj. Tudi diskutirala sva večkrat o tem in o onem. Prekašala me je v teoriji, jaz sem pa imel več izkušnj.«

Diplomirala sta nekako skupaj: hči in oče. Razlika je bila morda le v tem, da so očetovo diplomsko domačo nalogo »Reorganizacija trgovske mreže v Domžalah« prevzeli na občini kot zrel izdelek, kot elaborat.

* * *

Ivan Cenčič je doma nekje na Kobariškem. Otrok je bila polna hiša. Ni še dobro odrasel kratkim hlačam, ko se je že zaposlil v gozdu. Kmalu pa je postal nevaren Italijan. Ti so ga odvedli v »bataglione speciale« na Sardinijo. Italija pa je kapitulirala in tedaj si je Ivan na tujem lahko pripel na rokav jugoslovansko zastavo z rdečo zvezdo. Zdaj je v Ljubljani in je diplomiral s pomočjo Dopisne šole.

»Koliko je Vaših vrstnikov še doma?«

»Skoraj vsi smo se raztepli po svetu.«

»Mislite, da je še kdo dovršil srednjo šolo?«

»Ne vem; slišal sem, da so nekateri študirali.«

»Kako ste pa vi študirali?«

»Poleg službe je šlo trdo. Ko pa sem dosegel prve uspehe, sem tudi v službi naletel na veliko razumevanje.«

In zdaj se bo Cenčič vpisal na univerzo. Pred dvajsetimi leti se mu še sanjalo ni o njej.

* * *

V pogovoru s tremi diplomiranci ekonomske srednje šole, ki so študirali s pomočjo Dopisne šole v Ljubljani, smo na isto vprašanje dobili približno isti odgovor.

»Če ne bi bilo Dopisne šole, najbrž ne bi doštudirali.«

Začelo se je nekako pred štirimi leti. Lojze Kunstelj iz Domžal pripoveduje:

»Samo konec razpisa sem ujel po radiu. Takoj sem se šel zanimat za šolo.«

Zvedel je za pogoje in se začel zanimati za študij. V začetku je bilo težavno. Pol leta je potreboval, da je naučil, kako je treba študirati. V začetku, pravi, so mu nehote pri branju skript uhajale misli drugam: v tovarno, na teren, k družini.

Lojze je trgovski potnik tovarne keramičnih izdelkov. Ima »fičota« in je z njim nekajkrat prepotoval Slovenijo in Istro. In kolikor ima kilometrov njegov fičo, toliko kilometrov so se z njim prevozila tudi skripta dopisne šole: »V kovčku sem imel poleg perila vedno tudi skripta.«

Včasih sta s Stanetom Majnikom vzela skripta in se s fičotom odpeljala v naravo.

»Koliko ste študirali povprečno na dan?«

»Tri do štiri ure.«

»Pred izpiti, ko se nam je mudilo, smo seveda potegnili,« se oglasi Stane.

»Če bi nam plačali študijske ure kot nadure v tovarni, bi bila milijonarja,« se pohvali Lojze.

»Malo manj,« ga popravlja Stane.

Razgovor se je zavlekel. Človek, ki je opravil veliko delo, se rad spominja vseh nadrobnosti.

In danes sta in nista milijonarja. Ko se je bilo treba marsičemu odreči, ko sta se vpisala v šolo, nista mislila na denar. Pravzaprav sta mislila: vpisala sta se, da bi si pridobila kvalifikacijo in si s tem izboljšala položaj. Podobno, ko takrat, ko sta odhajala v Dolenski odred in v Šlandrovo brigado: šla sta, ne da bi mislila nase, vendar zato, da bi jima bilo po vojni bolje.

* * *

Obiskali smo tri izmed tri sto in nekaj bivših dopisnikov, ki so dokončali šolo. Tri, ki so diplomirali v skupini dvainpetdesetih in ljubljanski ekonomski srednji šoli. Od šest sto vpisanih jih je že do-

končalo ali prešlo že prej na višje ali visoke šole tri sto šestdeset. S temi šestdesetimi odstotki je tudi Dopisna šola v Ljubljani dosegla uspeh, kakršnih nimajo druge šole te vrste po svetu.

Diplome jim pa niso darovali. Četudi bi jo, je ne bi sprejel niti Lojze, niti Stane, niti Ivan, niti kdo drug izmed vseh 360, ki so končali srednjo šolo s pomočjo dopisne.

Profesorji, ki so jih imeli pri izpiti, so dopisnike hvalili: »Čez dopisnike ne dovolim reči niti besede,« je govoril sicer strog profesor, »pridite k izpitu in boste videli, da so to resni ljudje; to so borci.«

Na mnoge bivše borce, ki so po vojni zasedli to ali ono vodilno mesto, so tudi nekateri ljudje, ki se lahko izkažejo s papirji o dokončani fakulteti, gledali z nezaupanjem. Ti niso pomislili, da si je človek v mesecu dni partizanskega življenja pridobil toliko življenjskih izkušenj, kolikor si jih normalno pridobi človek v dobrem semestru na univerzi. In vendar se mnogi bivši borci niso zadovoljili s tem. Dokazati so hoteli in hočejo, da znajo premagati še take težave in si pridobiti potrebno znanje. Prvi izmed tistih, ki so začeli pred štirimi leti na Dopisni šoli, so se že vpisali na fakultete in višje šole.

* * *

Dopisna šola ima prve diplomirance. Medtem ko so se njeni prvi dopisniki vzpenjali k znanju iz letnika v letnik, je raslo število drugih, ki so si prav tako želeli znanja. Zdaj jih je na Dopisni šoli že nad pet tisoč. In število je iz dneva v dan večje. Uspehi vlečejo, pravi star pregovor. Še bolj pa naganja potreba. Bivši borci vse bolj občutijo potrebo po znanju, po izobrazbi. Le možnosti je treba. Za to pa skrbi organizacija Zveze borcev, ki skuša učinkovito pomagati vsem, ki se odločijo za študij. Pri tem niso važna leta, važna je le volja. Ko človek uspešno prebrodi prvo težavo, je ni sile, ki bi ga zadržala. O tem so nam govorili tudi dopisniki, ki so pravkar diplomirali. S.

Iz dela organizacije Zveze borcev v občini Maribor-Center

NAMERILO se je tako, da sem našel v pisarni občinskega odbora Zveze borcev Maribor-Center administratorko Vando Fonovo in predsednika občinske organizacije Bineta Ravnikarja. Zapletel sem se z njima v obširen pogovor. Ura je minila kakor trenutek in zvedel sem prenekatero podrobnost iz dela organizacije. Prijetno mi je obnavljati spomin na to, kako sta se moja sobesednika ob posameznih problemih razvnela, kako je bilo čutiti ves čas njuno zavzetost za vse, kar sta obravnavala.

Najprej sem povprašal, kako je z otroki padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Teh otrok da je zdaj še 118 na skrbi ZB — sta mi povedala. Skrbi z njimi je kar dovolj. Neprestano je treba bedeti nad njimi, zasledovati njihovo šolanje in jim stati ob strani v teh težkih dneh, ko so mnogi med njimi še v puberteti. Več kot ugodna je bilanca njihovih šolskih uspehov: lani so zaostali samo trije. Tistim, pri katerih je med letom zaškripalo v šoli, so priskrbeli priložnostne ali tudi vse leto trajajoče instrukcije. Organizacija je tako povezana s šolo, da je sproti, ob vsaki konferenci obveščena o uspehu otrok, da jim ob nihanju učnih uspehov lahko takoj nudi pomoč. Samo lani so izdali za instrukcije 89.000 dinarjev.

Zvedel sem tudi, da se je s prenekaterim otrokom treba ukvarjati kar naprej. Vsakih štirinajst dni se prikaže v pisarni s svojimi problemi. Kako pa teh tudi ne bi bilo, saj je pot v življenje združena z nešteti težavami!

Poleg omenjenih 118 otrok pa jih je dvajset že na univerzi. Tudi študij le-teh še vedno skrbno spremlja občinski odbor Zveze borcev. Razen tega omogoča vsem otrokom padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, da gredo med počitnicami na letovanje. Kdor hoče, lahko letuje v taboru ZB, kdor pa se želi pridružiti kakšni drugi organizaciji ali

pa iti na letovanje na lastno pest, mu za to Zveza borcev prispeva 6000 dinarjev. Vse otroke obdarujejo za Novo leto, maturantom in tistim, ki zaključijo šolanje, kupijo novo obleko, pa tudi med letom se še najde prenekatera prilika za izdatno pomoč.

Moja sobesednika sta me opozorila na razveseljivo dejstvo: Mnogo sinov in hčera padlih je že končalo šolanje in se vključilo v poklice. Toda v zadnjem času vse pogostejše prihajajo in prosijo Zvezo borcev, naj jim pripomore, da se bodo lahko še naprej šolali. Vse močnejša je težnja po višjih kvalifikacijah.

Sicer pa je čutiti med člani Zveze borcev nasploh ta stremeljenja. Bilo je razdobje, ko so se stari borci, ki so bili po tovarnah, obratih in ustanovah na položajih in delovnih mestih, na katerih se niso čutili zadovoljne, množično pripravljali na upokojitve. Zdaj je že drugače, zdaj se borijo za prekvalifikacijo, za strokovno usposabljanje. Pri tem so že odigrali pomembno vlogo aktivni Zveze borcev po tovarnah in obratih. Tako je vrsta borcev pred nedavnim dobila prekvalifikacijo na železniški postaji v Mariboru, prav tako v tovarni čevljev, isti proces je v teku v Mariborski tekstilni tovarni; 34 borcev se poleg službe šola v dopisni ekonomski in administrativni šoli ter v večerni gimnaziji; štirje so začeli prav od spodaj — dokončujejo namreč obvezno osemletno šolo.

Povprašal sem, kako je kaj s stanovanjskim problemom, pa je Bine Ravnikar zavzdihnil in dejal, da bi se o tem lahko ves dan pogovarjali in da je toliko problemov, da jih je še pregledati težko.

Potem mi je začel razkladati.

Ko je bila razpisana prva anketa o potrebah, se je prijavilo 124 borcev. Pri občinski organizaciji Zveze borcev so bile ustanovljene 4 podkomi-

sije, ki so do sedaj pregledale že 104 stanovanja in na podlagi ugotovitev sestavile prednostne seznane. Nekateri primeri so bili neverjetno pereči. Tako je na primer 7-članska družina stanovala v 15 m² velikem prostoru.

Tako je bilo do konca leta 1960 rešenih nad 60 primerov. Sem so vštete stanovanjske zamenjave pri rušenju objektov. Ta uspeh seveda ne bi bil mogoč, če ne bi problemom borcev posvečali toliko pozornosti na občinskem ljudskem odboru, zlasti se zavzemajo za to predsednik občine Janko Markič ter oba podpredsednika Vera Kolaričeva in Tone Ulrih.

Stanovanjski problem pa seveda še zdaleč ni rešen. Nasprotno, ko se je pokazalo, da občinski odbor Zveze borcev zadevo resno rešuje, je število prošenj za dodelitev stanovanj bivšem borcev naraslo na 240.

Pogovor se je dotaknil tudi zdravstvenega stanja borcev. Anketa je pokazala, da je zdravih samo 5 odstotkov, vsi ostali trpijo na posledicah vojni naporov. L. 1960 so 72 borcev in invalidov poslali na zdravljenje, 8 so jih predlagali za upokojitve po 80. členu; 42 članov Zveze borcev prejema trenutno priznavalnino iz občinskega sklada, nekaj pa jih je predlaganih tudi za republiško priznavalnino.

Dne 29. novembra se je zbralo 112 borcev in invalidov pri predsedniku občinskega ljudskega odbora. Vsi so bili pogoščeni in obdarovani. In vsi borci, ki prejemajo priznavalnino, so prejeli za 29. november dvojno.

Še in še se je razpletal pogovor — o lepih proslavah 29. novembra v občini Maribor-Center, med katerimi je bila ena najlepših odkritje spominske plošče narodnemu heroju inž. Jožetu Hermanku v Stanetovi ulici, o tem, kako se pripravljajo na proslavljanje 20-letnice vstaje, itd.

Pa je minil čas pogovora. S polno beležnico podatkov sem odšel iz pisarne. Zares, občinski odbor Zveze borcev Maribor-Center zasluži priznanje za svoje plodno delo.

France Filipič

PRAVNA POSVETOVALNICA

STANOVANJE IN DELOVNO RAZMERJE

Vprašanje: Po upokojitvi kot oficir JLA ste se zaposlili in preko ZB vašega kraja zaprosili za drugo primernejše stanovanje. Odbor ZB se je zaradi pomanjkanja sredstev obrnil na ustanove, kjer so posamezni prosilci za stanovanja zaposleni. Tako je tudi vaša ustanova dela za stanovanje 3 milijone dinarjev. Dobili ste odločbo za stanovanje od občine, pa tudi od ustanove, v kateri ste zaposleni. V obeh pa piše, da morate v smislu čl. 144 skleniti pogodbo in se zavezati, da se boste iz stanovanja izselili, če bo službeno razmerje v ustanovi prenehalo po vaši krivdi. Vedeli bi radi, ali morate tako pogodbo podpisati in vas lahko v primeru odpovedi prisilno izselijo iz stanovanja, čeprav ste borec NOV iz leta 1942.

Odgovor: Vaši podatki so najbrž nekoliko netočni, kolikor se tičejo člena, na katerega se sklicujete, kakor tudi vprašanja prenehanja delovnega razmerja po krivdi. Obstojita namreč dve možnosti.

Po določbah čl. 144 Zakona o stanovanjskih razmerjih (najbrž imate v mislih ta zakon) lahko ob sklenitvi delovne pogodbe delavec da izjavo, da se bo iz stanovanja, ki ga dobi od ustanove, izselil, brž ko mu bo iz kateregakoli razloga prenehalo delovno razmerje, zaradi katerega je dobil stanovanje. Taka izjava preneha veljati, če je tisti, ki jo je dal, prebival v stanovanju deset let. V slučaju prenehanja delovnega razmerja pred potekom desetletne dobe pa se mora delavec v primeru odpovedi stanovanjske pogodbe izseliti iz stanovanja in nima pravice zahtevati niti najnujnejših prostorov.

Po določbah čl. 140 Zakona o stanovanjskih razmerjih pa je mogoče odpovedati stanovanjsko pogodbo tistemu, ki je dobil stanovanje glede na svojo delovno razmerje takrat, če delovno razmerje preneha po lastni odpovedi ali po disciplinski sodbi. V primeru take odpovedi pa je treba tistemu, ki naj se iz stanovanja izseli, priskrbeti najpotrebnejše prostore.

Niti v prvem niti v drugem primeru ne gre torej za krivdo. Pač pa je v prvem primeru pogoj vsako prenehanje delovnega razmerja, v drugem primeru pa lastna odpoved. Posledice so v prvem ali drugem primeru različne, ker je v drugem primeru treba priskrbeti najpotrebnejše prostore. V primeru pismene pogodbe po določbah čl. 144 pa vam ne gredo niti najnujnejši prostori.

Ni nam znano, kakšne pogoje vsebuje pogodba, katere podpis se zahteva od vas. Pogodbe seveda niste dolžni podpisati, je pa vprašanje, če bo nakazilo stanovanja brez pogodbe ostalo v veljavi. Samo zato, kar ste borec NOV, se ne morete sklicevati na posebno stanovanjsko zaščito, ki bi bila večja, kot gre vsem državljanom po zakonitih določilih.

POSLEBSANJE

INVALIDOVEGA ZDRAVJA

Vprašanje: Ste vojaški vojni invalid šeste skupine zaradi poškodbe noge. V zadnjem času opazate, da se vam stanje slabša in da se vam mišica na nogi, tam kjer ste bili ranjeni, suši. Ko hodite, vas boli. Vprašujete, ali se vam lahko prizna invalidnina višjega razreda?

Odgovor: Seveda je možno, da se vam zaradi poslabšanja zdravstvenega stanja prizna višji invalidski razred in s tem tudi višja invalidnina. Zakon o vojaških vojni invalidih to izrecno dopušča. Napraviti morate posebno vlogo in v njej izkazati, da je podana verjetnost, da so nastale spremembe, ki vplivajo na vaše invalidske pravice. Na vašo zahtevo se bo uvedel postopek, v katerem boste seveda poslani tudi na zdravniški pregled.

POVEČANJE OSEBNE POKOJNINE

Vprašanje: Bili ste v NOV pred 9. septembrom 1943, vsa vaša pokojninska doba pa znaša nekaj nad 41 let. Kljub temu pa je Zavod za socialno zavarovanje odločil, da se vam osebna pokojnina poveča le za 40 %, ker se vam za povečanje pokojninske dobe šteje

le 8 let. Ta izračun let pa po vašem ni pravilen, ker bi se vam za pokojnino moralo šteti vseh 41 let pokojninske dobe, za povečanje torej ves čas nad 30 let, ki je predpisan za doseg pogojev za pokojnino.

Odgovor: Vsekakor imate prav, ne pa zavod, ker je v podobnih primerih odločalo že Vrhovno sodišče v upravnih sporih. V smislu čl. 214 zakona o pokojninskem zavarovanju se uživalcem pokojnine, ki so uveljavili pravico pred 1. I. 1958 in imeli ob upokojitvi nad 35 oz. nad 30 let pokojninske dobe, pokojnina poveča, in sicer po 5 % za vsako polno leto dela nad 35 oziroma 30 let, potem ko so izpolnili pogoje za polno pokojnino in tudi pred izpolnitvijo določene starosti. Za povečanje pokojnine se torej šteje vsako polno leto presežka pokojninske dobe in ne le dejanska delovna doba, prebita po izpolnitvi pogojev za polno pokojnino. Če ste že leta 1942 izpolnili pogoj tridesetletne pokojninske dobe, imate pa po tem datumu 11 let presežka pokojninske dobe, vam bi moral zavod priznati vseh enajst let in povečati pokojnino za 55 %. V smislu odločb Vrhovnega sodišča torej se za povečanje polne osebne pokojnine šteje vsako polno leto priznane pokojninske dobe, ne pa le dejanska delovna doba, prebita po izpolnitvi pogojev za polno pokojnino.

ALI MI PRIPADA ODPRAVNINA?

Vprašanje: Zaposleni ste že več kot dvajset let. Pri sedanjem podjetju ste zaposleni nepretrgoma osem let. Prišli ste navzkriž s sekretarjem in zdaj so vam delovno razmerje odpovedali. Radi bi vedeli, kakšen je odpovedni rok in, ali vam pripada odpravnina.

Odgovor: V smislu določb Zakona o delovnih razmerjih velja za vas, ki imate nad dvajset let delovne dobe, petmesečni odpovedni rok. Če so vam odpovedali na krajši rok, je to nepravilno in vam bo moralo podjetje plačati zaslužek oz. plačo za ves petmesečni odpovedni rok.

Po določilih zakona o delovnih razmerjih vam pripada tudi odpravnina, ker imate nad dvajset let delovne dobe. Višina odpravnine znaša štirimesečni plačo oz. zaslužek za redni delovni čas po tarifni postavki. Odpravnina se izplača lahko naenkrat, lahko pa tudi v obrokih.

● **BEOGRAD** — Novembra je obiskal Jugoslavijo kot gost CO ZB NOV Feruccio Parri, direktor Instituta za zgodovino protifašističnega odpora Italije v Milanu. Obiskal je predsednika ZB NOV tovariša Aleksandra Rankovića. Ko se je vračal, je obiskal tudi Zagreb.

● **BITOLA** — Šestnajstletnico osvoboditve mesta so proslavili med drugim tudi z odkritjem spominskega doprsnega kipa komandirju 1. bitoljskega partizanskega odreda Đorđu Naumovu, ki ga je izdelal Aleksander Ivanovski. Spomenik stoji na dvorišču tovarne »Đorđe Naumov«.

● **LOZNICA** — Na združenem domu v Lozničkem Polju so odkrili spominsko ploščo padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja iz tega kraja in bližnje okolice.

● **BONN** — V Frankfurtu so aretirali Eichmannovega sodelavca, bivšega višjega oficirja SS dr. Otto Hunscheja. Obtožen je, da je dal pomoriti 1500 Židov iz Madžarske.

● **RIM** — Trije pripadniki italijanskega neofašističnega »socialnega gibanja« so v noči med 24. in 25. novembrom lani sneli ploščo s spomenika socialistu Matteottiju, katerega so Mussolinijevi skvadrasti v času vzpona fašizma zverinsko ubili. Kot odgovor na neofašistično izzivanje so tisoči meščanov obiskali spomenik in položili nanj mnogo vencev.

● **BEOGRAD** — Ob Dnevu republike, 29. XI. 1960, je sovjetski državljani Boris Polčenko, ki zdaj živi v Anapu, poslal uredništvu lista »Crvena zvezda« naslednjo brzojavko: »Prosim vas, da preko vašega lista sporočite socialistične pozdrave in najlepše želje vsem bivšim borcem 13. udarne brigade »Mirka Bračića«. Naj večno veje nad nami veter prijateljstva! Naj nikoli več matere ne prelivajo solza nad grobovi svojih sinov! Naj cvetejo rože na grobovih hrabrih sinov, ki so dali svoja življenja za neodvisnost in socializem! — Bivši komandir 1. voda 13. brigade »Mirko Bračić«, 14. slovenske divizije, Boris Volčenko.«

● **MARIBOR** — Za Dan republike so v Smetanovi ulici odkrili spominsko ploščo revolucionarju Jožetu Hermanku, narodnemu heroju, ki so ga Nemci ustrelili leta 1941.

K **RATKE** **NOVICE**

● **ŠABAC** — V mačvanski vasi Pričinović so za Dan republike lani odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja iz vasi in okolice.

● **DEBAR** — Za Dan republike so odkrili doprsna kipa narodnih herojema Libanu Kabaji in Ibeju Palikući. Svečanosti se je udeležilo 8000 prebivalcev mesta in okolice.

● **PRISTINA** — V Nedakovcu pri Vučitrnu so za Dan republike odkrili spominsko ploščo padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja iz teh krajev.

● **NOVA GORICA** — Za Dan republike so v Plavah odkrili spominsko ploščo 21 padlim borcem in talcem iz tega kraja in bližnje okolice. Istočasno so odkrili tudi 6 metrov visok obelisk iz belega armiranega betona.

● **SARAJEVO** — Lani novembra so tudi v Sarajevu ustanovili dopisno šolo za bivše borce in invalide. Šola bo imela za začetek le dva oddelka: knjigovodski in administrativni.

● **NOVI SAD** — Leta 1958 in 1959 so invalidi v Novem Sadu dobili 20 stanovanj. Naslednjih dvajset bo vseljivih z začetku leta 1961. V vovodini zdaj po ugotovitvah ankete živi 761 družin borcev in invalidov v neurejenih stanovanjskih razmerah. Sklad za gradnjo stanovanj za invalide in borce pa ima 400 milijonov dinarjev. Do konca leta 1964 naj bi zgradili 600 stanovanj za borce in invalide.

● **BEOGRAD** — Ob petnajstletnici ZVVI je Zveza študentov medicinske fakultete v Beogradu priredila skupen večer študentov medicine, profesorjev fakultete ter predstavnikov invalidov. Pogovarjali so se o invalidski zakonodaji in o posebnostih zdravljenja ranjencev in bolnikov med NOB. Pokazalo se je, da so taki sestanki lahko zelo koristni.

● **TALIN** — V kraju Jagala, 30 km od Talina, so našli posmrtno ostanke 3000 Židov, Čehov in Slovakov, ki so jih pobili nacisti leta 1944 na ukaz Aleksandra Sacka.

● **KRANJ** — Ob praznovanju občinskega praznika v Bohinju so odpril v prostorih žage »Tomaž Godec« razstavo o dogodkih med NOB v Bohinju.

● **KRANJ** — Za lanski Dan republike so v Poljanah odkrili spomenik 160 padlim borcem s tega področja. Proslave se je udeležilo nad 3000 domačinov in gostov.

● **KARLOVAC** — Lani so v karloškem okraju dali nad 100 milijonov dinarjev za stanovanja bivših borcev in invalidov. Zdaj gradijo 130 stanovanj, v prihodnjih letih pa bodo sezidali 700 stanovanj za invalide in bivše borce.

● **SKOPJE** — Štiri tisoč študentov in profesorjev skopske univerze je zbralo 10,750.000 dinarjev prostovoljnih prispevkov za zgraditev spominske grobnice dijakov in njihovih profesorjev, ki so jih Nemci postrelili leta 1941 v Kragujevcu. Akcija se je razširila tudi na dijake in učence drugih školskih šol.

● **GLINA** — V vasi Klasnici so konec novembra lani odkrili spomenik 7. udarni banijski diviziji, ki je bila ustanovljena v tej vasi leta 1942. Poleg spomenika so odkrili tudi spominski vodnjak.

● **BEOGRAD** — Na pobudo Zveze prijateljev mladine Jugoslavije je bil od 15. decembra 1960 do 15. januarja 1961 mesec zbiranja pomoči za alžirske otroke. Kupljene predmete bo poslal v Alžirijo Jugoslovanski Rdeči križ.

● **PRAGA** — V začetku decembra je Zveza protifašističnih borcev ČSR na tiskovni konferenci predložila javnosti dokumente o odgovornosti za nacistične zločine sedanjega državnega sekretarja v Adenauerjevi vladi dr. Globkeja. Ta je bil eden izmed avtorjev nacističnih rasističnih zakonov in je osebno sodeloval pri njihovem izvrševanju na ozemlju ČSR.

● **BEOGRAD** — Iz uredništva in uprave glasila Centralnega odbora ZB »Crvene zvezde« je bilo novembra ustanovljeno založniško podjetje, ki bo izdajalo tudi knjige.

● **KJÖBENHAVN** — V enem izmed kinematografov so vrteli švedski dokumentarni film o nacističnih zločinah nad Židi. Čisti dobiček od predstave, 3500 novih francoskih frankov, so poslali kot prispevek fondu Ane Frank.

Bliskov juriš

BILO je v decembru leta 1943. Narodni heroj Albert Gruden-Blisk se je vračal zjutraj s skupino borcev z uspele akcije in se mimogrede ustavil na križišču ceste Črnuče—Podgorje. Pomislil je: »Kaj če bi postavili nekje tu zasedo in počakali na Nemce? Večkrat se peljejo z avtomobili po cesti.«

Blisk je bil odličen borec. Imel pa je tudi to dobro lastnost, da se je za akcijo hitro odločil. Tako je storil tudi to pot.

»Če smo že tu, malo stopimo s ceste in počakajmo na Nemce!«

»Ampak poglej, Blisk! Okrog in okrog sama goljava.«

»Nič ne skrbi! Tamle v gozdičku si bomo nalomili vejčevja in si napravili ob cesti zaklone. Bo že šlo! Kar za mano!«

Obakraj ceste je bila pusta kraška pokrajina, posuta z belim kamenjem in nizkim brinovim grmičevjem. Blizu mesta zasede je bil borov gozdiček kot oaza sredi puščave.

Borci niso dolgo čakali — zaslišali so brnenje motorja. Tedaj so pozabili na mrz. Napeto so zrl v smer, od koder bi moral pripeljati avtomobil.

»Ga že vidim!« se je oglasil borec na krilu zasede.

»Osební avtomobil!« se je oglasil drugi.

»Po zvoku motorja in obliki vozila bi rekel, da je znamke Lanča!«

»To ni sedaj važno, kakšne znamke je. Ko pride bliže, udarimo po njem in konec,« je rekel Blisk.

Ko je pripeljal avtomobil do zasede, so zapele brzostrelke in puškomitraljez.

Prvi streli so zadeli šoferja. Pa tudi ostalim Nemcem niso prizanesli. Avtomobil je zdrvel čez rob ceste v kraško kotanjo. Razen šoferja so bili ubiti tudi štirje oficirji.

Borci z Bliskom na čelu so se veselili uspele akcije. Niso pa računali, da se lahko še kaj pripelje po cesti za prvim avtomobilom. In res — kmalu

nato so opazili kamion, poln nemških vojakov, ki so takoj udarili po partizanih. Seveda tudi Bliskovi borci niso držali križem rok. Pokalo je z obeh strani. Med bojem pa je vzel na muho Bliska nemški mitraljezec, stoječ na kamionu za težko bredu.

Ena številnih svinčenk je zadela Bliska v roko. Na srečo je bila rana lahka.

To je seveda Bliska pogrelo in je zaklical:

»Juriš!«

Tudi Nemci niso odnehali.

Že po kratkem in neenakem boju je Blisk uvidel, da s peščico borcev ne bo kos mnogo številnejšim Nemcem. Zato je ukazal umik v bližnji borov gozdiček. Umaknili so se brez izgub.

Bombe v razkuževalnem kotlu

»SEDAJ se boste najprej skopali in očistili,« je dejal komandant diverzantskega bataljona svojim borcem, ko so prišli pozimi 1944. leta v Moslavino.

Šli so v neko hišo, kjer so bili kotli za razkuževanje in zasilna kopalnica. Vsi so se slekli in vrgli obleko v kotle; samo Ivan ni vsega oddal: imel je namreč usnjen površnik, ki bi mu razkuževalni postopek škodoval, zato ga je obesil na steno, v njegove žepe pa zmašil dve bombi in nekaj streliva. Potlej se je šel v drugo sobo kopat. Za njim pa je prišel k razkuževalnim kotlom komandant, ki ga je usnjen površnik na steni takoj zbodel v oči. »Kdo se ni držal ukaza?« je zakričal. Ker se ni nihče javil, je zgrabil površnik in ga vrgel v kotel.

Ko je Ivan prišel iz kopalnice, ni našel površnika.

Takoj ko je utihnilo razgredo orožje na obeh straneh, so pobrali Nemci svoje mrtve in jih odpeljali v Kastelec. Tu so sklicali vse vaščane, jim pokazali mrtvece ter napovedali veliko racijo.

Blisk se je spet zamislil in se hitro odločil. Poklical je šoferja-motorista Stojana in se odpeljal z njim z motornim kolesom kar po cesti in pri belem dnevu skozi Gabrovico na Ost in dalje preko glavne ceste Koper—Trst proti rafineriji Aquili. Bil je oblečen kot partizan, le kapo je bil snel z glave. Tako se je pripeljal v predmestje Trsta, kjer je pred bunkerjem stala gruča Nemcev.

Trrr... je zapela Bliskova brzostrelka in že sta obležala dva Nemca na tleh.

Nato se je odpeljal skozi Dolino proti Kastelcu.

Tako se je končal eden izmed številnih podvigov, s katerimi se je ta hrabri borec maščeval nemškim in italijanskim fašistom za njihove zločine.

Drago Suhi

Mislil je, da mu ga je kdo za šalo skril; tedaj pa je stopil k njemu komandant in dejal: »A ti si tisti saboter! Tvoj površnik sem vrgel v kotel.«

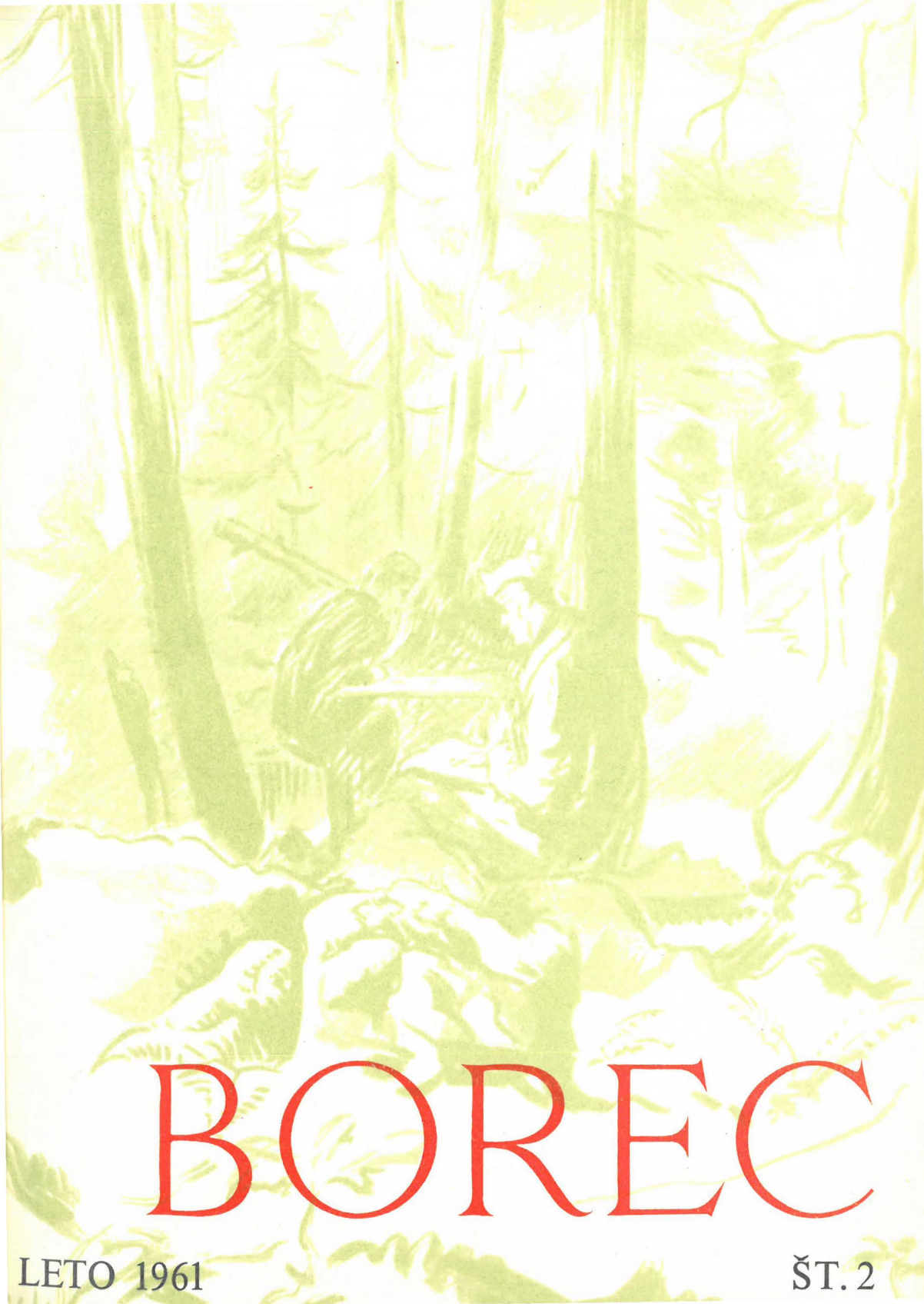
Ivan je prebledel. »Tovariš komandant, v površniku so bombe,« je izjekljal.

Komandant je planil proti vratom in zakričal: »Vsi ven, rešite se, v kotlu so bombe!«

Hiša je bila v hipu prazna in borci so nagi stopicali po snegu. Naposled se je Ivan ojunail — sam se je vrnil v razkuževalnico in izvlekel svoj površnik z bombama iz kotla.

Zgodilo pa se je, da so prav tačas prišli mimo hiše člani neke zavezniške misije. Debelo so gledali nage fante in vprašali, kdo je to ukazal. Komandant pa jim je dejal:

»Bógami, tudi vi bi takole stali, če bi se znašli poleg kotla, kjer se kuhajo bombe!«

BOREC

LETO 1961

ŠT. 2

BOREC

VSEBINA 2. ŠTEVILKE

Izobraževanje na prvo mesto (F. Š.)	49
Opozarjali smo na fašistično nevarnost in pripravljali množice na odpor (Ivan Novak-Očka)	50
Zoreli smo v mlade komuniste (Martin Greif)	52
Samo do devetega poglavja (Viktor Stopar)	53
Manifest »Kaj hočemo« (Ivan Kref)	54
Pred vojno na severni meji (Andrina Zaucer)	55
Mladolenik v Glavnjači (Rudi Pušenjak-Uragan)	57
Ideja odevja (Jože Stražišar-Miha Klinar)	60
Sestali smo se v hišici na hribu (Viktor Stopar)	61
Ljudem, ki so mu bili nevarni, je izdajalski režim namenil Bilečo (Pepca Kardelj)	61
Stolpec smrti (Miha Klinar)	63
Velik uspeh razstave »Okupatorjevi zapori in internacije«	66
Film o grozotah koncentracijskih taborišč (F. Š.)	68
Napis za nagrobnik (Marička Znidaršič)	68
Petič po stezah partizanske Jelovice	69
Ko je minil prvi dan bojev (Ivan Jan)	70
Razplet na Pokljuki (Mile Pavlin)	73
V partizanski bolnici (Marička Znidaršič)	74
Ponoči skozi Maribor (R. S. Neil, prevedla K. Š.)	75
Veseljaška (Tone Seliskar)	77
KAKO SO SE BORILI V DRUGIH DEŽELAH:	
Brigante (Giulio Mazzon, prevedel L. V.)	79
IZZA KULIS II. SVETOVNE VOJNE:	
Presenečenje med pripravami na »Barbarosso« (Winston Churchill, prevedel L. V.)	83
ODMEVI IZ MEDNARODNE ARENE:	
Odgovor de Gaulle (Miran Ogrin)	87
Zmagati ali umreti (Mile Pavlin)	90
Eichmann in Eichmanni (Jože Sircelj)	92
DROBNE ZANIMIVOSTI	94
NOVOSTI NA KNJIZNEM TRGU:	
Franta Komel: Narodnoosvobodilna borba v Sloveniji (M. P.)	95
»Prispevki za zgodovino delavskega gibanja« (P. Š.)	96
MED KNJIGAMI NA TUJEM:	
»Ali je to naključje?« (D. Azanjac)	97
PIŠEJO NAM:	
Mednarodne zveze internirancev	98
Avtorstvo partizanskih pesmi (Ludvik Kukavica)	99
Podatki o sliki št. 31 (Tone Hočevnar)	100
Slika z volitev v Zgornji Savinjski dolini (Martin Klinar-Darko)	100
ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:	
Pred dokončno ureditvijo partizanskih grobišč v Žužemberku in Suhi krajini (M. P.)	101
Na Gorenjskem za 20. letnico začetka revolucije	101
Zapisek o fasciklih (M. P.)	102
Lep uspeh »Kajuhovega natečaja«	103
Iz muzejske zbirke v Zgornji Radgoni (Jože Janež)	104
Prva stopnica k večji izobrazbi (M. P.)	105
Zahvala	105
PRAVNA POSVETOVALNICA	106
KRATKE NOVICE	107
NENAVADNE ZGODBE:	
Srečno naključje (Karel Kozar-Miha Klinar)	108
Nekega dne na pragi (M. P.)	108
IŠČEMO PODATKE	109

Revija »Borec« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije — Založba »Borec«, Ljubljana, Titova 17, direktor Milan Skerlavaj-Petrač. — Revijo urejuje uredniški odbor: Mitja Ribičič, Tone Fajfar, Milan Skerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan, Jože Bertonec-Marjan, France Sušteršič in Mile Pavlin. Glavni in odgovorni urednik France Sušteršič. — Rokopise pošiljajte Uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Trg revolucije št. 1, poštni predal 195. Telefonska številka uredništva: 22-736. Posamezna številka revije »Borec« stane 80 dinarjev, letna naročnina je 600 dinarjev, polletna 300 din. Letna naročnina za tujino 1000 din. Naročnino pošiljajte na naslov: Založba »Borec« (za revijo), Ljubljana, Titova 17, poštni predal 195, ali na čekovni račun pri Narodni banki v Ljubljani 600-70. — Naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 3180-000-74. — Rokopisov ne vračamo. — Klišej, tisk in vezava: CZP »Ljudska pravica«, Ljubljana.

OBČINSKI LJUDSKI ODBOR ČRNOMELJ

se ob občinskem prazniku spominja vseh partizanov in aktivistov, ki so med osvobodilno vojno delovali na področju občine Črnomelj

Vsem občanom pa želi uspehov pri delu

Črnomelj
19. februar 1944
19. februar 1961

Slika na naslovni strani:
BOŽIDAR JAKAC: V ROŠKEM GOZDU

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 2 — Letnik XIII — Februar 1961

Izobraževanje na prvo mesto! ^{7. maj 1961}

MORDA bo kdo dejal, da je o problemih, ki sodijo v okvir tega naslova, že dostikrat slišal in bral, vsled česar nam jih ni treba spet ponavljati. Toda naloge v zvezi z izobraževanjem odraslih so v sedanji fazi družbenega razvoja tako važne, da bi bilo hudo nápak, če bi jih imeli za navadne kampanjske naloge, ki jih čez nekaj mesecev lahko spraviš na »stranski tir« v vrsti problemov. Gre za novo, stalno obliko našega reformiranega šolstva, ki ji je potrebna vsestranska pomoč, da bi si čimprej utrla pot med množice. Največ pomoči pri tem pa nedvomno zaslužijo bivši borci, ki zaradi udeležbe v ljudski revoluciji in povojni graditvi temeljev socializma niso imeli možnosti za šolanje in strokovno izpopolnjevanje, so pa še vedno dragocen kader, ki bi ga v nadaljnjem družbenem razvoju težko pogrešali. Zato naj bo pospeševanje šolanja in strokovnega izpopolnjevanja bivših borcev, o katerem je razpravljal tudi zadnji plenum Centralnega odbora ZB, na prvem mestu med številnimi nalogami naših organizacij.

Kako je potrebno, da posveti organizacija ZB temu problemu čimveč skrbi, jasno govore podatki iz lanskega popisa članstva: od 907.949 članov ZB Jugoslavije ima popolno srednješolsko, višjo in visoko izobrazbo samo 74.301 član, medtem ko jih ima 528.997 samo osnovno šolo, 186.192 pa jih je brez šolske izobrazbe. Hkrati je popis pokazal, da je 59 odstotkov bivših borcev mlajših od 45 let, kar pomeni, da se glede na svojo življenjsko dobo še lahko izobrazijo in pridejo do kvalifikacije.

Število izobrazbe in strokovne izpopolnitve potrebnih je torej zelo veliko. S tem

seveda ni rečeno, da po osvoboditvi ni bilo to vprašanje deležno nobene pozornosti. Ob družbeni pomoči je po vojni 21.668 bivših borcev dovršilo srednjo šolo in 7749 univerzo. Relativno gledano pa je to število zelo majhno, kakor je majhno tudi število tistih, ki so pridobili boljšo kvalifikacijo na delovnih mestih. Vzroki za to so povezani z značilnostmi povojnega razvoja, ko je bila osnovna naloga, dvigniti deželo iz zaostalosti, oziroma ustvariti materialno bazo za nadaljnji razvoj, ko gospodarstvo zaradi slabo razvitih proizvodnih sil še ni imelo tako ostrih zahtev glede strokovnih kadrov. V zadnjih letih se je položaj temeljito spremenil, razvoj je šel skokovito naprej, s čimer so se povečale tudi potrebe po izšolanih, oziroma strokovno izpopolnjenih kadrih. Z navedenega gledišča je lani razpravljala o problemu izobraževanja tudi Zvezna ljudska skupščina ter mu s posebno resolucijo nakazala perspektive in odprla široke možnosti. Na tej osnovi si utira pot posebna oblika šolstva, ki naj bi omogočala vsakomur, da si pridobi ustrezno izobrazbo, ne da bi prekinil delovno razmerje.

Pri nas v Sloveniji je dokazala zlasti Dopisna šola za bivše borce, da je tako izobraževanje mogoče, da je uspešno in da si lahko vsakdo, ki ima trdno voljo, pridobi z njim prav tako solidno znanje, kot če bi obiskoval redno šolo. Zato bi bilo prav, če bi vse naše organizacije čim prepričljiveje razložile svojim članom, kako je moč priti po tej poti do izobrazbe. Hkrati je njihova dolžnost, da vplivajo na vodstva podjetij, kjer so bivši borci zaposleni, da jim bodo posvetila čim večjo skrb.

Opozarjali smo na fašistično nevarnost in pripravljali množice na odpor

KMALU po prihodu Hitlerja na oblast v Nemčiji smo se simpatizerji naprednega delavskega gibanja jasno zavedali, da je druga svetovna vojna neizbežna. Zavedali smo se tudi, da brez organiziranega dela ne bo uspeha v delavskem gibanju.

Zato smo se pričeli posamezni simpatizerji naprednega delavskega gibanja iskati in tako sva se leta 1935 našla s pokojnim herojem Lojzetom Kebetom, ki je takrat živel in delal v Tacnu v tovarni Sevnik.

Sestajala sva se v moji čevljarški delavnici v Tacnu in začela razmišljati, kakšne oblike dela naj začnemo za preobrazbo in združevanje naprednih ljudi. Pokojni Kebe, ki je imel neke zveze v Ljubljani, je kmalu zatem predlagal, naj ustanovimo delavsko kulturno društvo »Vzajemnost« ali esperantski tečaj, kamor bi pritegnili zlasti mladino. Odločila sva se za esperantski tečaj, kjer smo lahko zajeli vso mladino, ne glede na njen svetovni nazor. To je bilo leta 1936.

Kasneje smo ustanovili esperantski klub. Odziv za esperantski tečaj je bil razveseljav, saj se je povabilo odzvalo kakih trideset ljudi. Med to mladino smo začeli širiti razno napredno literaturo, ki jo je prinašal pokojni Kebe iz Ljubljane.

Uspeh te vzgoje in dela v esperantskem klubu se je kmalu pokazal: posamezni mladinci so se razvili v dobre agitatorje naprednega delavskega gibanja. Iz tega kluba nam je leta 1939 uspelo ustanoviti delavsko kulturno društvo »Vzajemnost«, kjer je sodeloval tudi pokojni Marjan Rožanc.

Delo Partije se je čedalje bolj širilo. Člani Partije smo iz dneva v dan bolj sodelovali v raznih organizacijah in društvih, kot na primer v Društvu kmečkih fantov in deklet, v pevskem društvu »Zarja«, pri Sokolu itd. Svoje postojanke pa smo si poskušali pridobiti tudi v klerikalni, na pol vojaški organizaciji Slovenskih fantov.

V vseh teh organizacijah smo širili napredno literaturo. Sadovi te dejavnosti so se pokazali posebno ob »Anschlussu« v Avstriji. Voditeljem raznih političnih strank ni uspelo zajezi enotnega nastopa ljudi različnih političnih prepričanj pri manifestacijah proti Hitlerjevemu vdoru v Avstrijo, ob katerem so se pojavile Hitlerjeve enote na naših mejah.

Ob nekaterih narodnih praznikih smo organizirali tudi kresovanje. Ob takih dneh so se pod Šmarno goro zbirale množice raznih političnih pripadnosti. Tako smo organizirali zborovanja, kjer smo govorili o nevarnostih fašističnega napada in zasužnjenja Jugoslavije in mobilizirali množice za enoten odpor.

Seveda smo kresovali tudi za Prvi maj, in sicer na Grmadi in na Šmarni gori. Leta 1939 so nas na Grmadi ob tej priložnosti pričakali orožniki. Kres je zato uspel le na Šmarni gori. Zažgali smo ga kakih sto metrov pod vrhom in je gorel vso noč do sončnega vzhoda kljub orožniški straži, ki je bila na vrhu, a si ni upala v njegovo bližino. Zanj je skrbel pokojni Miha Novak. Prinesel je kanglo nafte, v katero je namočil nekakšne stare cunje in jih obesil na tri zvezane drogove, da so delovale kot stenj. To je dajalo velik plamen, ki je bil viden po vsej ljubljanski kotlini. Ob tej priložnosti so me na Grmadi aretirali orožniki in zahtevali, naj jim dam jamstvo, da ne bo kresa. Tega jamstva jim seveda nisem mogel dati, vendar so me kljub temu izpustili. Kres pa je vendarle gorel vso noč. Ko ni uspel na Grmadi, je uspel na Šmarni gori.

Okoli leta 1939 smo snovali tudi kmečko-delavsko gibanje in organizirali po vaseh odbore, v katere smo pritegovali delavce in kmete. Ob tem smo širili tedanje napredno časopisje, kot na primer Ljudsko pravico in ostale kratkotrajne kmečko-delavske časopise.

Tačas smo zelo pospeševali tudi razvoj delavske mladine v »Vzajemnosti«. Med drugim smo organizirali tudi več predavanj za mladino. Na teh predavanjih smo širili napredni svetovni nazor. Priredili smo več izletov. Spominjam se izletov v Kamnik, Trbovlje in na Tičnico za Šmarno goro. Zadnji izlet je bil v avgustu leta 1940, združen z zborovanjem vseh društev »Vzajemnost« iz ljubljanske okolice. Na tem zborovanju se je zbralo več sto naprednih ljudi. Dopoldne je bil kulturno-prosvetni in politični program, popoldne pa prosta zabava. Izlet je bil zelo dobro organiziran.

Čeprav je bil izlet izdan in čeprav je policija ves teden poizvedovala o njem, ni mogla izslediti mesta zborovanja. Šele ob koncu zborovanja so vdrli med nas orožniki in nas hoteli razgnati. Čeprav so orožniki razganjali zborovalce z nasajenimi bajoneti na puškah, se množica ni razšla, pač pa smo enotno in s pesmijo na ustih odkorakali na Skaručno, kjer smo nadaljevali s prosto zabavo. Nekaterim udeležencem zborovanja je ob tej priložnosti uspelo napojiti nekatere orožnike in jim nasuti peska v puškine cevi. Posledica vsega tega je bila, da so začeli v naslednjih dneh preganjati vidnejše člane »Vzajemnosti«.

Leta 1939 smo reorganizirali našo terensko partijsko organizacijo. Nastala je nova partijska organizacija, ki se je naglo širila. V tej organizaciji so me izvolili za sekretarja.

Organizacija je štela ob okupaciji šestindvajset članov, v skojevsko organizacijo pa je

Posnetek z enega izmed številnih izletov, ki jih je pod vodstvom komunistov prirejala v letih pred vojno Ljudska fronta v ljubljanski okolici

bilo vključenih okoli trideset mladih komunistov. Nato smo organizirali še več uspešnih akcij.

Ena izmed večjih akcij je bila protidraginjska akcija prvo nedeljo v mesecu septembru leta 1940 pred občinskim poslopjem v Smartnem. Pri tej akciji so se posebno pokazali sadi našega dela med množicami, saj se je demonstracije udeležilo okoli 1500 ljudi, mož, žena z otroki in mladine. Množica je zahtevala kruha in prepoved izvoza kruha Hitlerju v Nemčijo. Ko je tedanji klerikalni župan Juvan opazil, da se bliža množica občinskemu poslopju, je pobegnil in pustil v uradu le prestrašenega tajnika. Ta je skušal ljudem tolmačiti, kako se župan trudi za izboljšanje prehrane, češ da je priskrbel vagon otrobov za prašiče. Množica razjarjenih ljudi je odgovorila, da zahtevajo kruh, da niso prašiči in da naj jedo otrobe Hitlerjevi vojaki. Iz množice so izbrali delegacijo, ki je predložila pismene zahteve občini. V njih smo zahtevali, naj se zniža cena moke in žita ter se povečajo racionirani obroki. Tajnik občine je poskušal priklicati orožnike na pomoč, kar pa mu ni takoj uspelo. Pomoč je prispela šele čez pol ure. Množica se orožnikov ni prestrašila, temveč jih je naskočila in pritiskala k zidu. Ljudje so jih ozmerjali s hlapci in priganjalci reakcije. Odvzeli so jim orožje.

Naslednjo nedeljo se je protidraginjska akcija iz solidarnosti z akcijami v drugih občinah ljubljanske okolice ponovila. Naslednjega dne so sledile represalije. Žandarji so aretirali mene in Dušana Pirjevca ter naju z avtomobilom odpeljali pred okrajnega načelnika, ki nama je naložil po 3000 dinarjev globe. S pritožbami sva plačilo kazni zavlačevala, in preden bi jo morala plačati, je propadla stara Jugoslavija. Čez štirinajst dni so kaznovali še vrsto drugih vidnejših demonstrantov, in sicer vsakega s 1500 dinarjev globe. Tudi ti so s pritožbami zavlačevali plačilo kazni in je zaradi propada stare Jugoslavije sploh niso plačali.

Tako pripravljene na odpor nas je zatekla okupacija. Précej ob propadu stare Jugoslavije smo po nalogu Partije zbrali vse dosegljivo orožje, ki ga je bilo precej, in ga skрили v varna mesta. V juliju leta 1941 smo nato ustanovili Rašiško partizansko četo, ki je imela takoj v začetku dovolj orožja za svoj nastop.

Dokaz za množično predvojno delovanje Partije v tem kraju je v tem, da so bili v Rašiški četi ne le komunisti in skojevci, temveč tudi številni simpatizerji KP. Še lepši dokaz za to pa je dejstvo, da je ljudstvo s tega območja okoli petindevetdesetodstotno ali skoraj v celoti sodelovalo v NOB.

Ivan Novak-Očka

Slovenska mladina

Ljubljana, 1. junija 1938

Cena 2— Din

Uvodna številka

PRIMOŽ TRUBAR: »Slovensko ljudstvo je dobro, pošteno, zvesto, odkritosrčno, gostoljubno in blago..., ampak vse prehudo in preveč praznoverno.«

FRANCE PREŠEREN: »Mladenci! zdaj se pije
Zdravljica vaša, vi naš up!
Ljubezni domačije
Noben naj vam ne vsmeri strup!
Ker p... nas
Bode vas
Jo srčno branit klical čas.«

FRAN LEVSTIK: »Vedim, od kod je burja name pihala tačas, in tudi vem, odkod piba zdaj: vendar sem trden kot skala, niti za las ne odstopim od tega, kar sem preverjen, da je prav in potrebno.«

IVAN CANKAR: »Prijatelj, globlje poglej! Ali ne vidiš, odkod te nove sile? Življenje se drami v nižavah, ki so spale. Oči se odpirajo, iščejo luči, roke se iztezajo, iščejo ciljev. Kaj za to, če prihaja pomlad v viharju in povodnji! Iz te, črne naplavine bo vzklila bujna rast!«

SREČKO KOSOVEL: »Vrnil sem se iz tujine domov, priskočeval sem šelesta godov.
Nad vsemi rodovi se dani,
vse se prebujajo, da zaživijo.
Kaj pa moj narod, moj narod, moj narod?«

Borbenega duha slovenske mladine so pred vojno dvigali tudi napredni časopisi, zlasti »Slovenska mladina«

Zoreli smo v mlade komuniste

Leta 1935 je obiskal komunist Maks Gašparič v Mariboru napredne mladince in jih vabil naj bi se včlanili v sindikat. Mene je povabil, naj bi se vpisal v sindikat kovinar-skih delavcev.

Mi mladinci takrat še nismo razlikovali komunistov od socialdemokratov. Čeprav je Partija agitirala med nami, naj se vključimo v sindikat, mi tega nismo vedeli.

V sindikat smo se vključili večinoma mladi delavci in vajenci iz revnih delavskih družin. Imeli nismo nobenih materialnih možnosti za kakršno koli udejstvovanje v kulturnem, fizikalnem ali drugem življenju. Vsi smo bili slabo oblečeni, nihče izmed nas ni vedel, kaj je to zimski plašč ali pa nova obleka. Vsi vajenci smo bili do skrajnosti izkoriščani. Za nas ni veljal osem-

urni delavnik. Delati smo morali tudi ob nedeljah, za kar pa sveda nismo prejeli nobene nagrade.

Zaradi takega stanja nam je postala Delavska zbornica nekaj drugi dom. Tu so bile vendarle neke možnosti za naše udejstvovanje.

Vodstvo sindikatov v Mariboru je bilo tedaj v rokah socialdemokratov. Ti pa niso v začetku posvečali večje pozornosti temu nenadnemu vključevanju mladincev v sindikate.

Jeseni leta 1935 je bilo v sindikatu organiziranih že precej mladincev. Čeprav smo bili iz različnih strok in tako organizirani v raznih strokovnih organizacijah, smo se vendar šteli vsi skupaj za eno organizacijo. Vsi smo se dnevno sestajali v Delavski zbornici. Na teh sestankih je bil vedno navzoč kakšen član tedanjega partijskega komiteja. Navadno sta bila to Maks Gašparič ali pa Leo Novak.

Življenje mladih delavcev in vajencev v Delavski zbornici je bilo pestro. Nabavili smo mize za namizni tenis, ustanovili smo dramsko in pevsko sekcijo ter študijske krožke. Precej je pomagal mladini tedanji strokovni tajnik Stanko Vidovič.

V zbornico so zahajali tudi mladi študentje, ki so se izdajali za delavce. Ti študentje so bili skoraj izključno otroci revnih delavcev. Z njimi nas je družilo veliko tovarištvo in prijateljstvo, tako da praktično ni bilo nikake razlike med študentom in delavcem.

Spominjam se, da je bil med temi mladinci najbolj aktiven Leo Novak, ki je bil profesor petja in vodja našega pevskega zbora. Razen tega je imel tudi več predavanj. Še dobro se spominjam, ko nam je govoril o kitajski revoluciji. Tu sem prvič slišal o tako imenovanem »dolgem pohodu« kitajske Rdeče armade.

Partija, ki je budno spremljala naše delo v zbornici, je poskrbela, da smo dobili potrebno marksistično literaturo. Temeljito študijsko delo v Delavski zbornici pa ni bilo mogoče, ker so nam socialdemokrati nasprotovali. Zaradi tega smo se pričeli sestajati tudi izven zbornice.

V magdalenskem predmestju smo ustanovili študijski krožek, kjer smo študirali Engelsovo knjigo »Izvor družine« in pa seveda zgodovino VKP (b).

Največ smo pridobili na sestankih, ki jih je vodil znani komunist in bivši robijaš Jože Hermanko. To je bil človek, ki se ga naša tedanja generacija spominja z velikim spoštovanjem in ljubeznijo. Kot znan komunist, ki je več let presegel na robiji, je bil pod tedanjim režimom brez državljan-skih pravic. Zaradi tega ni smel v Delavsko zbornico.

Da bi nam vseeno koristil, je Partija organizirala izlete v bližnjo okolico Maribora, predvsem na Pohorje. Tu nam je Hermanko v gozdu govoril o komunizmu, o revoluciji, o Sovjetski zvezi, o življenju in delu na robiji. Učil nas je revolucionarnih pesmi. Od nje-

ga smo se naučili »Internacio-nalo«, »Nabrusimo kose« in še nekaj ruskih revolucionarnih pesmi.

Hermanko nam je v razumljivi besedi obrazložil prve pojme o marksizmu. Zelo zanimivo je znal razlagati vse pojave in spremembe, ki nastajajo v družbi. Njegovo razlaganje ni bilo suhoparno, temveč zelo živahno in izredno razgibano.

Ena izmed vrlin Hermanka je bila tudi v tem, da je bil izredno skromen in tovariški. Vse, kar je imel, je delil z nami. Spominjam se, kako smo se pozimi tiščali v kaki predmestni gostilni, pili jabolčnik in poslušali našega Hermanka. Kljub revščini, v kateri je živel, je znal v nas prebuditi ponos proletarcev, ki bomo zgradili nov svet.

Tako smo počasi zoreli v komuniste.

Martin Greif

Samo do devetega poglavja

KONEC meseca oktobra leta 1940 me je Boris Kidrič poklical na sestanek v Streliško ulico.

»Si pripravljen, da odpotuješ?« me je brez posebnih uvodov nagovoril.

Takrat sem bil brezposeln. Razen tega sem živel v ilegali, in ne da bi kaj premišljal, sem odgovoril:

»Pripravljen sem, jutri lahko grem.«

»Ni časa do jutri,« je rekel. »Pojdi domov, vzemi prtljago in pridi kar takoj v gostilno k 'Tičku na gričku' za ljubljanskim Gradom.

»Prav,« sem odgovoril, in odšel proti domu.

Uro pozneje sem s skromno prtljago že koračil po Streliški ulici in se ustavil v gostilni. Tam sta bila poleg Borisa Kidriča še Tone Tomšič in neki neznanec.

Okrog devete ure zvečer smo Boris Kidrič, Tone Tomšič in jaz sedli v avtomobil, neznanec pa je vozil, ter se odpeljal proti Novemu mestu in naprej v Zagreb.

V Zagrebu sem prespal noč v nekem ilegalnem stanovanju

skupaj s Tonetom Tomšičem, medtem ko sta Boris Kidrič in neznanec odšla po svojih opravkih. V tem stanovanju so mi predstavili nekega zagrebškega ilegalca, ki je imel nalogo, da me vodi naprej. Tu sem šele izvedel, da grem na neki seminar. Dogovorila sva se za vlak in vagon, v katerem se bova dobila ter skupno odpotovala v Split. Naslednjega dne sva se res dobila in dopotovala v Split, od koder sva šla z avtobusom do Makarske, kjer sva se prijavila v uradu za tužce. Povedala sva tuji imeni in čudno se mi je zdelo, da uradnik ni zahteval legitimacije. Verjetno sem bil vide-ti zelo smešen, ko sem ves preplašen gledal svojega neznanca in uradnika, ki sta se pri pisanju prijavnice oba začela smejati kot le kaj. Človek na uradu je namreč vedel vse o našem sestanku. On naju je odpeljal v neko vilo, ki je stala na rtiču poleg svetilnika precej na samem. V njej je bilo že mnogo drugih tovarišev, ki so prišli tja z istim namenom kakor midva. Moj spremljevalec je bil predavatelj ter sklep-am po slikah, ki sem jih vi-

del po vojni, da je bil Rade Končar.

Namen našega seminarja v Makarski je bil proučevanje zgodovine VKP(b).

Predavatelji so podajali posamezne teme iz zgodovine VKP(b) zelo izčrpno. Predavali so Edvard Kardelj, Krsto Popivoda in moj neznanec, verjetno Rade Končar. Odgovarjali so tudi na različna vprašanja v zvezi z organizacijo in konspiracijo Partije.

Na seminarju v Makarski sem med drugim zvedel, kako zverinsko so v zaporih mučili Krsta Popivoda, ko so mu z ostrim predmetom strgali piščal na nogi.

Na tečaju je bila takrat tudi Vida Tomšič, ki je prišla v Makarsko po neki drugi poti kakor jaz. Spominjam se, da je bila takrat skoraj brez las, ker je uporabila za njihovo barvanje kot ilegalca, da bi na ta način spremenila videz, premočan koncentrat barvila.

Od vseh udeležencev seminarja smo imeli izstop iz vile le štirje, ki smo bili na občini tudi formalno prijavljeni.

Predvideno je bilo, da bo tečaj trajal trideset dni. Prav ko smo obdelovali deveto poglavje Zgodovine VKP(b), pa smo morali nadaljnje delo prekiniti. Povod za to sta bila dva domačina, ki sta se ustavila pod nekim oknom naše vile in govorila tako glasno, da ju je nekdo izmed tovarišev slišal.

Kmeta sta se čudila, da niso v vilo tako velike količine hrane, redko pa se vidi, da bi kdo prihajal iz hiše. V glasnem pogovoru sta izrazila misel, da so v hiši neki »tajni« ljudje, ki se nočejo prikazati domačinom. Nekaj časa sta v tem smislu govorila, nato pa sta odšla. Skupaj s predavatelji in dvema tovarišicama, ki sta kuhali, nas je bilo tedaj v vili okoli trideset.

V štiriindvajsetih urah smo morali pospraviti svoje stvari in vilo izprazniti. Odšli smo iz Makarske po skupinah z ladjo ali avtobusom do Splita in potem naprej vsak na svoj dom.

Predelali smo torej samo devet poglavij VKP(b). Za ostalo so nam priporočili, naj gradivo preštudiramo sami.

Viktor Stopar

Manifest »Kaj hočemo«

PO SKLEPU delegatskega zborovanja Kmečko-delavskega gibanja dne 3. septembra 1939 v Celju se je to slovensko ljudsko gibanje preimenovalo v »Zvezo delovnega ljudstva Slovenije«. Ime nam je znano že iz leta 1922, ko so se v Zvezi kot koaliciji združile pri občinskih volitvah v Ljubljani tri stranke: KPJ, SLS in socialisti proti listi Žerjavove stranke. Toda to staro ime je

sedaj pomenilo nekaj popolnoma novega, pomenilo je ljudsko gibanje z delavskim razredom in njegovo avantgardo Komunistično partijo na čelu. Ta zveza ni bila organizirana ne kot koalicija ne kot stranka. Na delegatskem zborovanju v Celju je sicer bilo sklenjeno, da se bo Zveza prijavila kot stranka, toda pozneje se je pokazalo, da ne bi kazalo organizirati Zvezo kot

stranko, tudi če bi bila glede na teror kaka stvarna možnost, ker bi gibanje tako izgubilo širino vseljudskega protifašističnega in narodnoobrambnega gibanja vsega slovenskega ljudstva, ne glede na politično pripadnost in svetovni nazor. O tem so bile izmenjane misli z vsemi predstavniki v gibanje vključenih osnovnih skupin. Dr. Kukovec, predstavnik skupine, ki se je štela za del kmečko-demokratske koalicije, je še pred celjskim delegatskim zborovanjem privolil v priključitev njegove skupine Zvezi delovnega ljudstva na čelu z Leskoškom, predstavnikom slovenskega delavstva in Partije. Soglasje dr. Kukovca je bilo zelo važno, saj je bil on vse od leta 1936 predsednik Glavnega skupnega odbora Slovenskega Kmečko-delavskega gibanja.

Tudi z druge, programske plati je bilo prvo delegatsko zborovanje ZDLS v Celju dobro pripravljeno. Še pred zborovanjem je bil izdelan in razposlan osnutek oklica snujoče se Zveze delovnega ljudstva. Tako so delegati lahko dali osnutek oklica v razpravo somišljenikom. Na delegatsko zborovanje so prinesli osnutek s pripombami in dopolnitvami.

Policija je pred končanim zborovanjem, toda že po izvolitvi Glavnega odbora s Francem Leskoškom na čelu, prepovedovala nadaljnje zborovanje. Glavni odbor ga je zaradi tega 29. oktobra ponovno sklical v Ljubljani v prostorih gostilne »Kmet« na Gosposvetški cesti. Ko je v te prostore vdrla policija in zborovalce razgnala, so se delegati konspirativno sestali v gostilni Loyd, kjer so sprejeli oklic z naslednjimi glavnimi zahtevami:

»Hočemo svobodo, popolno narodno svobodo in ljudsko demokracijo. Hočemo popolno svobodne volitve v vsa ljudska zastopstva (občinske odbore, slovenski parlament, državni parlament...).

Hočemo popolno politično, gospodarsko in kulturno osamosvojitve slovenskega naroda... Hočemo popolno davčno reformo. Obdavčenje naj bo progresivno... Slovenskim občinam se mora zagotoviti po-

*Z enega izmed predvojnih delavsko-kmečkih zborovanj v Celju.
Govori tovariš Franc Leskošek*

polna samouprava... Hočemo svobodni razvoj ljudskega združništva...

Slovensko kmetstvo ljudstvo zahteva: Razlastiti se morajo brez oškodnine veleposestva, gozdovi in vinogradi domačih in inozemskih bogatašev, cerkve in države. Polja in vinogradi naj se brezplačno razdele kmetom, ki so zemlje najbolj potrebni, predvsem pa tistim, ki že sedaj obdelujejo to zemljo...

Slovensko delavstvo zahteva popolno svobodo strokovnega združevanja in boja v vsem obsegu do popolne stavkovne pravice... Ta sindikalna pravica mora veljati za vse delavstvo brez izjeme... tudi za delavstvo v državni službi (železnice, pošta itd.) ter za poljedelsko delavstvo...

Zaščititi se mora mlada delovna sila.

Zaščititi je treba delovne žene.

Zato mora biti geslo delovnega ljudstva Slovenije:

...VZETI SVOJO USODO V SVOJE LASTNE ROKE! USTVARITI SI SVOJO LASTNO POLITIČNO STRANKO, KI BO PREDSTAVLJALA ZVEZO VSEGA DELOVNEGA LJUDSTVA SLOVENIJE...«

Ko je bila v smislu predlogov delegatskega zborovanja izvršena končna redakcija oklica, pri kateri je sodeloval sam tovariš Edvard Kardelj, so oklic predložili v podpis zaupnikom Zveze delovnega ljudstva.

Oklic je režim bolj vznemiril kakor katere koli druga akcija od petomajskih volitev leta 1935 naprej. Zvezo delovnega ljudstva je oblast proglasila kot komunistično organizacijo. Klerikalni tisk s »Slovincem« na čelu je pri tem odigral svojo običajno vlogo. Banska uprava je orožniškim postajam in policijskim upravam ukazala, da podpisnike aretirajo, zaslišijo in izroče okrožnemu sodišču v Ljubljani. Sodišče je dobilo iz Beograda navodilo, da pripravi po zakonu o zaščiti države velik »protikomunistični proces«. Toda nameravanega velikega procesa proti podpisnikom manifestu se režimu ni posrečilo organizirati. Prvič je bilo vso akcijo težko prikazati kot ilegalno, saj so o manifestu javno razpravljali na dveh delegatskih zborovanjih v Celju in Ljubljani, pa tudi na nekaterih krajevnih sestankih, drugič pa je slovenska in jugoslovanska javnost poznala podpisnike kot borce proti fašizmu, ki je vse bolj ogrožal tudi Slovenijo. Zato režim ni tvegala konflikta z javnim mnenjem. Režim se je končno maščeval tako, da je nekatere podpisnike po krajšem preiskovalnem zaporu poslal v koncentracijsko taborišče Bilečo.

V zgodovini Komunistične partije Slovenije sodi manifest »Kaj hočemo« vsekakor med njene najvažnejše dokumente.

Ivan Kreft

tovarišev dobila nalogo, naj se vključim v krajevne organizacije, posebno v društvo »Sokol«, in preko njih razvijam narodnoobrambno delo. Zagotovili so mi, da bom dobila partijsko povezavo, brž ko bo odločeno, h kateremu okrožnemu komiteju bo pripadala Mežiška dolina. Dokler nisem dobila povezave, sem hodila po navodila v Maribor k tovarišu Zidanšku. Enkrat ali dvakrat pa sta prišla iz Celja tudi tovariša Apih in Vrunč, s katerima sem se pomenila o svojem bodočem delu. Mežiške organizacije so bile v rokah raznih političnih strank in tudi članstvo se je rekrutiralo iz različnih slojev.

Izmed družtev je bil v Mežici najbolj aktiven Sokol. V njem so delali največ rudniški uslužbenci in učiteljstvo. Sokolska mladina pa se je rekrutirala predvsem iz vrst delavcev. »Vzajemnost« so vodili socialdemokrati. V gledališki družini in pevskem društvu so sodelovali tudi člani in mladina, ki so telovadili pri Sokolu. V »Planinskem društvu« so imeli močno postojanko domači hitlerjanci.

V takem vzdušju je postal pritisk klerikalcev čedalje večji, takratni banovinski šolski nadzornik Jeglič je nam, naprednejšim, na učiteljskih konferencah grozil z represalijami, če bi se ukvarjali z državni nasprotno politiko. Ban Natlačen je na nekem zborovanju v Mežiški dolini celo obsodil učiteljstvo, češ da je krivo, da je hitlerjanska propaganda ob severni meji tako močna.

Kot načelnica pri Sokolu sem vadila članice in ženski naraščaj. Poleg telovadbe mi je uspelo organizirati skupne izlete ženskega in moškega naraščaja, kjer smo imeli neposredni stik z mladino in večje možnosti za razgovore in politično delo. V Sokolu smo organizirali tudi obmejne patrolje. Delu med delavsko mladino sem posvetila več pozornosti, ker me je v pismu na to opozorila Vida Tomšičeva.

Razen v Sokolu sem delala tudi v »Kolu jugoslovanskih

Pred vojno na severni meji

LETA 1938, ko sem prišla v Mežico na Koroškem, se je v tem obmejnem področju zelo močno razmahnila hitlerjanska propaganda. Po priključitvi Avstrije k Nemčiji so si hitlerjanci hoteli urediti postojanke tudi v jugoslovanskih obmejnih delavskih središčih, posebno v Mežici in Guštanju (Ravne), in si pridobiti simpatije tamošnjih prebivalcev. Pri tem so se posluževali raznih oblik propagande, kot na primer skupinski izletov, raztrošanja letakov, pisanja gesel,

risanja kljukastih križev, oblačenja belih nogavic, štajerskih nož itd.

V Mežici, kamor sem prišla učiteljevat, so me sprejeli kot znano levičarko. Šolski upravitelj me je zelo resno opozoril, da ne želi, da bi se ukvarjala s politiko. Orožniki so bili name še posebno pozorni in so me opazovali, s kom se družim in kaj delam. Zato so mi večkrat tudi sledili.

Jeseni leta 1938 v Mežici še ni bilo partijske organizacije. V Mariboru sem zato od naših

Komunisti in njihovi simpatizerji so se večkrat zbrali v naravi in razpravljali o aktualnih problemih. Na sliki vidimo skupino, ki je šla na izlet k slapu Peričniku v dolino Vrat. Tam je bila varna pred očmi žandarjev in ovaduhov

sister«, kjer sem imela vrsto predavanj o položaju žene pri nas in v svetu. Sodelovala sem v »Učiteljskem pokretu« z raznimi statistikami in anketami ter pritegnila k temu delu tudi ostalo učiteljstvo. Glede narodnoobrambnega dela in dela z mladino sem se večkrat posvetovala s tovariši, posebno s tovarišem Karlom Doberškom. Jeseni leta 1938 in vse leto 1939 še nismo imeli rednih partijskih zvez, pač pa sta nas pogosto obiskovala iz Maribora tovariša Miloš Zidanšek

in Branko Babič, iz Celja pa tovariša Apih in Vrunč. Literaturo sem dobivala iz Marič bora preko Prevalj. Prinašala sta mi jo tovariša Mirko Doberšek in Miha Rigl. Literaturo sem posredovala rudarju Žagarju na Poleno in tovarišu Diehlu v Žerjav. Širili smo legalno oziroma pollegalno literaturo, ki jo je izdajala Zveza delovnega ljudstva: »Industrija v Sovjetski zvezi«, »Kmetijstvo v Sovjetski zvezi« itd. Poleg tega smo dobivali tudi ilegalno literaturo.

V jeseni leta 1940 je prišel v Mežico moj prvi mož, pokojni Ivo Levstik, ki je bil član KP od leta 1938. Še pred njegovim prihodom so vedeli povedati v Mežici, da je novi učitelj »rdeč« in znan levičar. Njegov prihod je revolucionarno delo takoj poživil, ker je bil dober organizator in je znal hitro najti stik s preprostim ljudstvom. Levstik se je iste jeseni udeležil dveh partijskih konferenc, in sicer ene na Pohorju, druge pa na gori Oljki. Po njegovem prihodu so se zveze, ki smo jih vzdrževali posamezni partijci z Mariborom ali Celjem, oblikovale v organizacijsko celoto, iz katere se je ustanovil Komite KP Slovenije za Mežiško dolino.

Prvi ustanovni sestanek komiteja je bil na Lešah in ga je vodil tovariš Miloš Zidanšek. Člani komiteja smo bili: Ivo Levstik, Karel Doberšek iz Prevalj, še dva tovariša iz Prevalj, Branko Diehl iz Žerjava in jaz.

Miloš Zidanšek nam je takrat nakazal naloge in nam dal smernice za nadaljnje delo. Poudaril je potrebo po pritegovanju delavcev v vrste Partije, zlasti v Mežici in Guštanju. Na sestanku smo analizirali položaj v Mežiški dolini, posebno med delavstvom. Delavci mežiškega rudnika so bili v primeri z drugim delavstvom v neki meri privilegirani tako glede plač kakor tudi glede raznih drugih ugodnosti, kot na primer deputatov itd. Spominjam se, da se je Komite KP Slovenije za Mežiško dolino še enkrat ali dvakrat sestel in vzdrževal zvezo z Mariborom. V tem času je bila ustanovljena tudi skojevsko organizacija. Komitè je razširil politično dejavnost v narodnoobrambnem pogledu na vse organizacije in ustvarjal enotno fronto za boj proti nacizmu. Vzporedno je komitè delal tudi za številčno okrepitev Partije.

Uspeh partijskega dela v Mežiški dolini je prišel do izraza poleti leta 1941, ko se je Mežiška dolina vključila v splošni ljudski upor proti okupatorju, in vsa leta narodnoosvobodilne borbe, ko je prav delavska mladina v največjem številu odšla v partizane.

Andrina Žaucer

Mladoletnik v Glavnjači

To je odlomek iz še neobjavljenih spominov tovariša RUDIJA PUŠENJAKA-URAGANA, ki se ga bivši borci spominjajo kot komandanta jurišnega bataljona 15. divizije NOV. Na svoji burni življenjski poti se je leta 1937 kot mlad proletarec znašel v Glavnjači, kjer so ga nečloveško mučili. Takrat še ni imel 17 let...

PO PRVEM pretepanju so me odveli v drugo celico, ki je bila vsaj toliko svetla, da sem lahko razložil predmete v njej. Merila je okoli 4 m². Ležal sem na pogradu, pokrit s kocem. V desnem kotu je stala mizica z vrčem za vodo, v levem pa neizbežna kibla. Visoko pod stropom je bila ozka lina, skozi katero je prihajal pramen svetlobe. Vsake pol ure se je odprla linica v vratih in nekaj sekund me je opazovalo skrbno paznikovo oko. Verjetno sem jim veliko pomenil, ker je prišel k meni zdravnik. Ko me je obračal kot vrečo, sem spet zgubil zavest. Vse telo me je grozovito bolelo. Hrbet sem imel tako stolčen, ko da so hoteli napraviti zrezek iz njega.

Ko sem se spet zavedel, nisem več čutil takih bolečin. Na mizici sem zagledal menažko, leseno žlico in velik kos kruha. Takoj sem se lotil jedi in ugotovil, da je med fižolom precej kosov mesa. Drugi dan me je zopet obiskal zdravnik. Ko me je pregledal in namazal hrbet, je pripomnil, da bi me bilo treba obesiti, ne pa zdraviti, ker sem tako trmast, da nočem govoriti.

Tisti dan sta prišla v mojo celico dva jetnika in odnesla kiblo. To sta delala vsak drugi dan. Nismo pa smeli spregovoriti niti besede med seboj. Bila sta to možaka srednjih let. Večji izmed njiju je imel inteligenčen videz. Nosil je naočnike brez levega stekla; verjetno ga je izgubil, ko so ga pretepali. — Pri četrtem obisku mi je inteligent pomembno namignil proti kibli. Nisem pa takoj razumel. Ko pa sem moral iti na potrebo, sem zagledal pod pokrovom listič. Spom-

nil sem se inteligenta vzel listič in prebral. Pisal mi je Tomo. Pohvalil me je, da se dobro držim, in omenil, da me bodo kmalu izpustili, ker sem mladoleten. Vesel sem bil Tomovega sporočila. Toda zaman sem se veselil. Ko sem bil ponovno na zaslišanju, sem zvedel, da me imajo za nekega Janka Todoroviča, sekretarja beograjske skojevske organizacije. Moja postava je bila kriva, da sem toliko pretrpel. Za svoja leta sem bil izredno razvit, saj tudi zdaj, ko to pišem, tehtam 115 kg brez kakšne posebne debelosti. Moja višina in zunanji opis so se baje čisto ujemali s Todorovičevim, samo 3 leta mlajši sem bil. Niso mi verjeli. Trdno so bili prepričani, da imajo pred seboj Todoroviča.

Štirinajst dni po prvem zaslišanju so me spet prebudili sredi noči. Odpeljali so me v nov prostor in k novemu zasliševalcu. To je bil majhen, črnkast človek, ki je vedno stopal na prste, da bi bil videti večji. Bil je pravi hudič v človeški podobi. Skoraj bi se mu naglas smejal, pa sem se zadržal. Nisem ga hotel prerano razjeziti, ker sem mislil, da me bodo zdaj izpustili, kot mi je bil pisal Tomo. Držal sem se vljudno in pričakoval odpustnico. Zaman. Zasliševalec se mi je začel počasi približevati. Mislil sem si: nič dobrega ne morem pričakovati od njega. Zasmejal se mi je v obraz in me nalahno udaril po rami: »Bi šel rad domov?« Hudiča, kolikokrat so me že to vprašali! Saj morajo vedeti, da si vsakdo, ki pride sem noter, želi, da bi živ prišel ven, da bi šel domov. In začelo se je ponovno zasliševanje. Ko sem mu na vprašanje, kako se pišem, odgovoril, da sem Pušenjak, se je zadržal, naj neham briti norce iz njega.

»Ti si Todorović!« se je povzpел na prste in se nesramno zarežal. Osupnil sem. Šele sedaj mi je postalo jasno, zakaj me držijo tako dolgo tu notri. Črnuh pa je mislil, da me je iznenadil in obraz se mu je razlezel v zadovoljen nasmeh. A motil se je in motili so se vsi policijski krvniki. Zdaj jim lahko očitam nesposobnost in zverinski sadizem, ki so ga zganjali nad ljudmi. Niso se prepričali, če si se res rodil tam, kot je bilo napisano v rojstnem listu, niso se pozanimali pri ljudeh, če si pravi ali ne. Zanje je bilo po-

glavitno, da si bil osumljen politične dejavnosti. Beograjski buržujski kliki je šlo za to, da po vsej sili zatre komunizem, ne glede, kakšnih sredstev se poslužuje.

»No, tovariš sekretar SKOJ«, je bril norca iz mene, »sedaj bova napravila lepo skovjevsko sejico. Vključila bova gramofon, izbrala lepo ploščo, ki ti bo gotovo všeč, če ne boš takoj povedal, kje ste imeli sestanke in kateri ljudje so hodili na te sestanke.«

Molčal sem. Stokrat sem jim že povedal, da ničesar ne vem. Tudi če bi kaj vedel, bi molčal.

»Če nočeš govoriti, boš pa plesal.«

Mislil sem, da me čaka nekaj podobnega kot na prvem zaslišanju. Še enkrat me je opozoril, naj bom pameten in začnem govoriti. Ker ni dosegel uspeha, je skočil vame in me udaril. Porinil sem ga od sebe. Tedaj pa je pritisknil na gumb in že sta vstopila dva močna možaka, visoka vsaj po 1.80 m, atletske postave, z razbojniškim pogledom in žilavko v rokah. Mali zasliševalec jima je ukazal, naj me zvežeta, sam pa je navil gramofon s ploščo o Marijani, ki je bila ravno takrat moderna. Ko sta me »atleta« privezala na klop, zgrajeno prav za take primere, se je začelo neusmiljeno pretepanje z vmesnimi presledki, ko so me spraševali, če hočem govoriti. »Atleta« sta odlično opravila svojo nalogo.

Ko sem se zbudil, sem se znašel v večji, svetlejši celici. Skušal sem se dvigniti, da bi ugotovil, kje sem, pa nisem mogel. Telo me je grozno skelelo. »Ne premikaj se!« sem zaslišal glas za seboj. K meni je prišel mož srednje rasti, črnih las in prijaznih oči. Pomilovalno me je gledal in rekel: »Tebe so pa dobro obdelali, saj si bil kar dve uri nezavesten. Hrbet in zadnji del imaš ves sesan. Bolničar se je celo uro ukvarjal s teboj. Bržkone si precej trmast, drugače te ne bi tako razmrevarili.«

Zaklel sem naglas. Kaj se, hudiča, vti-kajo vame. Saj sta mi že »atleta« dobro pregledala hrbet; ni treba, da se še tu vti-kajo in norčujejo.

Mož se mi je opravičil, češ da ni imel namena norčevati se, ker sam ve, kaj se pravi, imeti tako ustrojen hrbet. Povedal je še, da so ga premestili v to celico zato, da bi mi pomagal, če bi bilo potrebno. Gledal sem ga z nezaupanjem, pomislil sem, da imam spet opraviti z vohunom. Mož je to opazil. Razgalil si je hrbet in mi pokazal

komaj zarastle brazgotine. »Veš, to, kar si do sedaj doživel, še ni vse. Jaz sem že leto dni tukaj. Petkrat so me pretepli do neza-vesti, sedaj so pa pozabili name.«

Pisal se je Marković, po poklicu je bil kovinar. Do aretacije je delal v tovarni va-gonov v Slavonskem Brodu. Bil je komu-nist. To sem ugotovil sam, ker samo pravi komunist je lahko vzdržal leto dni v Glavnja-či, ne da bi priznal in izdal svoje tovariše. Njegovo zdravje je bilo zelo slabo. Gotovo je bil tuberkulozen, saj ga je bila sama kost in koža. Postala sva dobra prijatelja. Stregel mi je, kolikor je pač mogel. Pa tudi sam je bil potreben pomoči in tolažbe. Že leto dni ni dobil nobenega pisma ali glasu iz svo-bodnega sveta. Ves čas je bil v samici, brez družbe. Zato je bil sedaj vesel, ko so ga pre-mestili k meni. Obupali so že nad njim in ga niso več zasliševali. Imeli so ga za neumne-ga, ker je na zasliševanjih govoril vse mo-goče, samo tistega ne, kar so ga spraševali. Tudi mene je nagovarjal, naj se poslužim te metode. Povedal sem mu, da sem nedol-žen. Marković ni mogel verjeti, da nimam še 17 let. »Saj so znoreli! Zapirajo in mu-čijo otroke!«

Bil sem čisto zbit. Dvajset dni nisem mogel sam na kiblo. Vsake tri dni je prišel k meni bolničar. Rane mi je namazal z neko mažo, ki je pekla kot žerjavica. Medtem ko je delal, je govoril: »No fant, dva me-seca boš imel mir pred pretepanjem. Naši fantje dobro mlatijo, a? Tak si ko omlačen pšenični snop. Ko se ti bo kožica zarastla, pa spet, 'jovo na novo'. Samo ne vem, če boš tretjo rundo vzdržal, ker si še malo pre-mlad za naše fante. So pač pretežki zate. Zato je najbolje, da vse priznaš, drugače ne boš prišel več živ odtod, ali pa boš po-stal bebec kot kolega Marković...«

»Pa razumite, da nisem kriv. Verjemite, da niti 17 let nisem star, kaj šele dvajset, kot me dolžite.« Zadrl se je name: »Kraljeva po-licija ne zapira nedolžnih ljudi!« Jezno mi je strgal hraste. Od bolečin sem zavpil, on pa je delal še grje in govoril, da bi nas bilo treba pobiti, ne pa zdraviti. Marković mi je svetoval, naj se drugi ne prerekam z njim, ker je strašen človek. Udeležuje se zasliševanj. Kadar ne gre drugače, poskusi oma-miti žrtev z injekcijami, da bi v deliriju kaj izdala.

Moje rane so se celile počasi, še bolj po-časi so tekli dnevi. Z Markovićem sva se že

vse pogovorila. Sedaj sva samo še ugibala, koliko fižolov bo v kateri porciji. Hrana je bila slaba, kruha pa je bilo kar dovolj. Polagoma sem se toliko pozdravil, da sem lahko sedel in malo hodil. Tekel je četrti mesec, kar sem bil zaprt.

Nekega dne so me spet poklicali, to pot podnevi. Pred mano se je pojavil znani mali črnuh. »Čas je, da se nam lepo izpoveš kot pri popu. Mi že vse vemo, ker nam je Tomo vse priznal. Sedaj samo še priznaj in nato pojdeš lepo domov k svojemu mojstru, da se boš učil naprej.« Prosil sem ga, naj se informirajo v moji občini, da sem res Pušenjak in ne Todorović. Odgovoril je, da že vse vedo in da strahovito lažem. Pričakoval sem, da bom spet tepen. Pod nos mi je pomolil kup papirja in zahteval, da podpišem. Hotel sem videti, kaj bom podpisal. Ker mi niso hoteli pokazati, sem odklonil. Odvlekli so me nazaj v celico, da bi premislil. Marković je bil mojega mnenja — ne bom podpisal dokler mi ne pokažejo, kaj piše na listih.

Čez nekaj časa so prišli spet pome. Ker je bilo vse prigovarjanje brezuspešno, so me

odpeljali v majhno, ozko celico, mi privezali glavo k steni in odprli vodo. To je bil tuš. Vsako sekundo mi je padla na glavo debela kaplja vode, vedno na isto mesto. Imel sem občutek, da mi nekdo s kovaškim kladivom razbija po glavi. To je nekaj strašnega. Čez eno uro pobesniš, začneš tuliti kot žival, izgubiš razsodnost. Po uri mučenja so me vprašali, če podpišem. Ko sem odklonil, so nadaljevali z mučenjem. Živci so mi popustili. Zevedel sem se šele v celici pri Markoviću, ki je prav na debelo preklinjal, kar sicer ni bila njegova navada. Po nekajkratnem »tuširanju« se mi je začelo v spanju blesti. Na mojo srečo so po 15-kratnem mučenju prenehali, ker so videli, da je vse zaman. Nekaj časa sem imel spet mir pred njimi, bil pa sem v strahu, kakšno svinjarijo si bodo še izmislili. Ponoči se mi je bledlo, skakal sem iz postelje in se drl. Bil sem na pol blazen. Marković je toliko časa tolkel po vratih, da je priklical paznika, ta pa potem zdravnika, ki mi je dal pomirjevalno sredstvo. Posledice mučenja sem čutil še nekaj let. Lahko je uničiti zdravje, vrniti pa ga je težko...

Rdeča odeja

BIL je Makedonec in imel je lepo volneno rdečo odejo. Sam ni vedel, kako in zakaj je zašel med nas v Međureče pri Ivanjici, saj je bil popolnoma apolitičen in je ljubil lahkotno in veseljaško življenje. O politiki ni hotel vedeti ničesar, zato pa je toliko več vedel o ženskah in njihovih zapeljivo-

stih. Našim pogovorom v taborišču se je prikrito posmehoval in jih imel za nesmisel. Bil je človek, ki mu je bilo vseeno, kaj tlači družbo in kdo ji vlada. S problemi, ki so mučili nas in o katerih smo nenehno razglabljali, si ni belil glave. Skratka, bil je lahkoživec in ženskar in zadovoljo svojega brezbriznega gledanja na svet tuj nam in svojim rojakom, ki so se ga izogibali, kakor da bi se ga sramovali. Vendar si tega ni gnal k srcu. Mi smo se ga spočetka bali in ga imeli za policijskega konfidenta, dasi ni bil in mu ni nikoli hodilo na misel, da bi koga ovajal in nosil žandarjem na nos naše pogovore. Ko je nekoč slišal, za koga ga imamo, ga je to zabavalo. Bržkone bi ga že zdavnaj pozabil, da ni imel tiste lepe volnene rdeče odeje, mehke in tople, popolnoma drugačne, kakršne smo imeli mi.

»Lepo odejo imaš,« mu je nekoč rekel rudar Hochkraut, ki je bil osrednja oseba v naši baraki in okrog katerega so se zbirali komunisti in v političnem življenju ali v kulturi znani tovariši; med njimi je bil tudi slovenski pisatelj Miško Kranjec.

»Ti je všeč?« je rekel Makedonec na Hochkrautovo pripombo.

»Trpežna in topla je. Rad bi imel tako,« je odvrnil Hochkraut.

Makedonec, ki mu je bilo vseeno, ali je Srb ali karkoli, je upal, da ga bodo kmalu izpustili in da se bo lahko kmalu vrnil k svojim ljubicam. Vsak dan je čakal, da ga bodo klicali na taboriščno komando in mu vrnili vojaško knjižico. Njegovo pričakovanje pa se je izjalovilo in moral je počakati z nami do konca. Zato je postajal iz dneva v dan bolj nestrpen, četudi je nestrpnost spretno prikrival in se delal brezbriznega. Mi se nismo dosti brigali zanj in jaz bi ga, kakor sem že rekel, že zdavnaj izgubil iz spomina, da ob našem odhodu iz taborišča ob Moravi ni spomnil Hochkrauta na svojo rdečo odejo.

»Denar potrebujem,« je rekel. »Si še pri volji, da bi kupil mojo odejo?«

»Seveda, še,« je pritrdil Hochkraut. »Koliko hočeš zanj?«

Makedonec je povedal ceno. Ni bila visoka. Kljub temu pa smo nagovarjali Hochkrauta, naj ne kupi odeje, saj smo odhajali domov — in kaj mu bo potem odeja; doma je vendar ne bo potreboval.

»Kaj vi veste,« nas je zavrnil rudar, ki je poznal menda vse jugoslovanske zapore, kamor so zapirali komuniste. »Ne bo minilo štiri tedne, ko bom doma in me bodo zopet poslali za rešetke ali pa poklicali na podobne 'orožne vaje', kakršne smo preživljali od januarja sem. Potem mi bo ta odeja, ki je topla in mehka, prišla presneto prav,« je rekel in kupil odejo.

Hochkrauta po vrnitvi z »orožnih vaj« niso zaprli. Toda prišli so Nemci in ta znameniti trboveljski rudar je moral kmalu v partizane. Praviijo, da je s seboj vzel volneno rdečo odejo, ki jo je v taborišču ob Moravi kupil od Makedonca, in da je s to odejo kasneje tudi padel za svobodo.

(Po pripovedovanju Jožeta Stražiščarja zapisal Miha Klinar)

Sestali smo se v hišici na hribu

TOVARIŠ Franc Leskošek mi je v začetku meseca junija leta 1939 naročil, naj se z avtobusom odpeljem do Šentvida pri Lukovici. Rekel je, da bo mene in še nekatere druge tovariše čakala tam neka tovarišica, ki jo poznam, ter nas bo peljala naprej. Zaradi konspiracije mi pred odhodom ni povedal ničesar več kot samo to, da gre za važen sestanek. Odpravil sem se na pot in po kratki vožnji prispel v Šentvid. Tam sta nas čakala Slavko Šlander in tovarišica, ki naj bi nas vodila. Iz istega avtobusa je izstopil tudi Tomo Brejc, ki ga pa do takrat še nisem poznal, in še neki Ljubljčan. Tovarišica, ki je bila s Slavkom, nas je vodila v hribe nad Moravčami.

Obstali smo pred staro zapuščeno hišico vrh hriba, ki naj bi jo očistili in pripravili za partijsko konferenco Slovenije. Hišica ni imela drugih prostorov kakor vežo, majhno kuhinjo in še večji prostor. Zaradi tega tudi nismo imeli mnogo dela z urejanjem prostora. Iz vrbovja smo si napravili megle, da smo v glavnem počistili nesnago. Dobili smo tudi nekaj desk in hlodov, ki so nam služili za mizo in klopi. Papir za zatemnitev oken in petrolejke smo imeli s seboj.

Še istega dne, posebno proti večeru, so začeli prihajati k hišici partijski delegati z vseh strani, to je iz Jevnice, Laz in Šentvida. Prihajali so potihoma po dva in dva ali trije skupaj. Vseh skupaj se nas je nabralo kakih trideset ljudi. Izmed njih sem poznal že mnoge, posebno tiste, ki so bili iz Ljubljane.

Preden se je konferenca začela, me je Franc Leskošek predstavil nekemu tujcu. Ta me je povabil v vežo in spraševal po mojih osebnih podatkih in tudi od kdaj sem član Komunistične partije, kje, kdaj in kako sem delal v partijski organizaciji, kako je bilo v zagrebških zaporih, v kateri »provali« sem bil in podobno. Šele pozneje sem izvedel, da je bil tujec tovariš Tito in da me je spraševal zato, ker sem bil

predlagan (in na tej konferenci tudi sprejet) za kandidata CK KP Slovenije.

Konferenca je trajala vso noč in se je zavlekla v zgodnje jutro. Na njej smo razpravljali o marsičem. Spominjam se, da je uvodni referat obsegal poročilo o političnem položaju v Sloveniji, Jugoslaviji in v svetu, ker je bilo jasno, da bo prišlo do nove svetovne vojne, saj so bili za nami že

dogodki v Avstriji in na Češkem. Poleg teh vprašanj smo obravnavali tudi različne organizacijske zadeve. Ob treh poteh, ki so vodile k hišici, smo imeli zvečer ob pričetku sestanka, rano zjutraj in tudi naslednje dopoldne postavljene straže. Zjutraj sem prišel na vrsto za stražo tudi jaz in spominjam se, da sem stražil v krošnji bližnje češnje. Na konferenci nas ni nihče vznemirjal. To je bila III. partijska konferenca Slovenije.

Viktor Stopar

Ljudem, ki so mu bili nevarni, je izdajalski režim namenil Bilečo

V ZAČETKU leta 1940 je bilo obdobje skoraj triletno konsolidacije Komunistične partije Jugoslavije v glavnem zaključeno. Takrat je bila Partija močnejša in enotnejša kot kdajkoli poprej. Takratna jugoslovanska vlada je natančno vedela in čutila, da ji je pri njenih izdajalskih načrtih najnevarnejša KPJ. Zato se je ponovno odločila, da bo poizkušala tako kot leta 1929 spraviti Partijo na kolena. V ta namen so za nas komuniste pripravili taborišče v Bileči, kjer so verjetno imeli namen, da bi nas postopno likvidirali.

Na aretacije posameznih komunistov se je pripravljala policija temeljito. Preden je stopila v akcijo, je pripravila natančen seznam komunistov, ki bi prišli v poštev za Bilečo.

Preko naših zvez smo bili komunisti opozorjeni, kaj pripravlja policija, in velik del naših tovarišev se je ob tej novici umaknil v globoko ilegalo.

Takrat sem bila že poročena. Ko sva z možem zvedela za predvidene aretacije, sva se iz svojega stanovanja v Polju pri Ljubljani preselila na Ježico, kjer sva bila bolj varna.

Predvojna razglednica, na kateri vidimo vojašnice v Bileči, kjer je bilo koncentracijsko taborišče za komuniste

[Handwritten names in Cyrillic script, likely from a manuscript or document.]

Kmalu pa sva ugotovila, da bi bilo bolje, če bi jaz odšla domov in se pokazala sosedom. Toda imela sem smolo, da sem prišla domov ravno, ko so me agenti prišli aretirat. Dobesedno kot naročena sem jim padla v roke. Če bi prišla pet minut prej ali kasneje, bi se že na kak način izmazala, tako pa so me takoj aretirali.

Na policiji sem srečala Angelco Ocepkovo, ki so jo prav tako vlovili, in še vrsto drugih komunistov, izmed katerih se spominjam tovariši Hohkrauta, Venclja Perka, Oskarja Kovačiča, Ivana Krefta in še mnogo drugih. Vedeli smo, da nas bodo odpeljali v Bilečo. Hkrati pa so nas tovariši od zunaj obvestili, da nas bodo s policije odpeljali na železniško postajo Zalog pri Ljubljani, ker se je v Ljubljani policija bala demonstracij.

Kmalu po tem obvestilu so nas res naložili na avtobuse in odpeljali do Zaloga. Moški so bili vklenjeni, medve z Angel-

či, ko nas je agent predal tamošnjim orožnikom in vsakega izmed nas posebej orisal v najbolj črnih barvah.

Ves režim v taborišču je dokazoval, da bi nas u ugodnem trenutku radi vse pobili ali pa nas na kak drug način onesposobili za nadaljnje politično delo.

Komunisti smo kljub terorju v taborišču uspeli zelo hitro vzpostaviti zvezo z zunanjim svetom. Moj mož mi je pisal vsak drugi dan pisma — dragocena za vse kaznjence — v katerih mi je poročal v slovenščini in »v rožicah« vse pomembnejše stvari, ki so se dogajale zunaj. Nekoč me je obiskal celo brat Polde Maček, ki mi je sporočil, da so našli tovariši uredili vse potrebno za primer, če bi nas bilo treba reševati.

S takimi in podobnimi akcijami smo uspeli urediti si znosnejše življenje. Celotni nekatere orožniki so spremenili svoje mišljenje o nas. Uspehi naših prizadevanj so se pokazali zelo hitro. Najprej so nas začeli voditi na kopanje v mesto, pozneje pa smo se lahko hodili kopat celo v bližnjo reko. Tudi stiki med sobami so postali živahnejši.

Pepca Kardelj

Stolpec smrti

MIHA KLINAR

(Nadaljevanje in konec)

Še pred razpravo proti Volfu ga je klical v Radovljico sodnik dr. Fohn, kasnejši policijski komisar in okrajni načelnik. Črno, po zadnji modi oblečeni človek, z monoklom na desnem očesu, je zahteval, naj mu natančno opiše vso Volfovo dejavnost. In on mu je, medtem ko je tajnica zapisala vsako njegovo besedo, opisal Volfa kot navdahnjenega komunista.

— Volf je navdahnjen komunista...

»Navdahnjen«, točno se spominja, da je rabil to besedo in dejal:

— Eden najbolj pretkanih, najhujših javorniških komunistov...

Čez nekaj dni je bil prisoten na razpravi. Spominja se, da Volf ni mogel zaniškati, da je prekoračil mejo z nekim Kordeličem in Koblarjem ter njunima ženama, saj je sodišče razpolagalo z dokazom beljaškega policijskega komisariata. O tajni komunistični stranki pa ni hotel ničesar priznati.

Doktor Fohn (tisti, ki je leto kasneje postal policijski komisar in z gorjačo razganjal žene in otroke na prvomajskem praznovanju na Jesenicah) je naposled obsodil Volfa na

... je prekoračil mejo z nekim Kordeličem in Koblarjem...

tri mesece zapora. Odsedeti bi ga moral v okrajnih zaporih v Kranjski gori, a je medtem prišel poziv z Deželnega sodišča v Ljubljani, naj ga nemudoma pripeljejo v deželne zapore, ker so medtem aretirali tudi Kordeliča in Koblarja.

Takrat so poklicali na Deželno sodišče v Ljubljano tudi njega, žandarmerijskega narednika, kar si je štel v posebno čast in na tihem (priznati si mora!) upal, da bo dobil odlikovanje in napredoval v višji plačilni razred. Bil je navzoč pri preiskavi in prav dobro se spominja, da je Volf priznal, da je popeljal omenjena obtoženca preko meje.

Kakšno zmagoslavje je čutil takrat. Zmagoslavje, ki se je v tem času spremenilo v strah pred povračilom in v notranjo muko zaradi žgočega očitka vesti, ki ga takrat ni poznal in ni niti slutil, da se bo kdaj oglašil v njem. Zmagoslavje je občutil, ker so zlomili trmoglavega Volfa, da je priznal in s tem razkril svoja sodruga, ki sta pred sodiščem trdila, da Volfa sploh ne poznata in da še nikoli nista slišala o njem. Eden je trdil, da je bil v tistem času v Mariboru, drugi v Zagrebu, oba zaradi opravkov, ki sta jih imela kot funkcionarja v strokovnih organizacijah, le-te pa niso bile prepovedane in so bile dovoljene. Razpolagala sta celo s pričami in z dokazi, da so obtožbe proti njima brez osnove.

Volf ju je razkril; že v Radovljici razkril, je takrat razmišljal z zmagoslavjem. Nestrpno je čakal, da bo preiskovalni sodnik soočil z obtožencema že na tri mesece zapora obsojenega Volfa.

Ko so ju prignali pred sodnika in Volfa, se je njegovo zmagoslavje razblinilo.

— Ladislav Kordelič in Aleksander Koblar — ju je predstavil sodnik.

— Nemogoče! — je takrat izjavil Volf. — S tema dvema nisem bil v Avstriji. Bila sta popolnoma druga človeka!

— Dobro premislite, kaj govorite. Pred sodiščem v Radovljici ste izjavili, da ste bili z njima, — ga je ostro prekinil sodnik.

— Seveda sem izjavil. Toda teh dveh gospodov ne poznam! — je vztrajal Volf.

— Govorite resnico?

— Zakaj bi tajil? Spoznal bi ju, če bi bila prava. Tista dva sta si morala sposoditi samo imeni teh dveh gospodov, ki ju v življenju še nikoli nisem videl.

Kakor bi ga kdo oblił z mrzlo vodo, mu je bilo tedaj. Zmagoslavje, da je s pomočjo aretiranega Volfa odkril dva nevarna in prej ko ne vodilna komunisti, zaradi česar bi ga čakalo napredovanje v službi, je splahnelo. In toliko truda je vložil, da je zbral vse obtežilno gradivo! Prav gotovo ga bodo imeli zdaj višji za nesposobnega, če ne celo za navadnega topoglavca. Volf, je z jezo mislil takrat, mu je zmešal štrečno in mu podrl vsa lepa pričakovanja.

Svojo smolo je potožil komisarju obmejne policije na Jesenicah. Ta pa ga je pomiril s skoro neverjetno novico. Eden izmed obtožencev je imel namreč osemletnega sina na Dunaju. Ljubljanska policija je bila izvedela pri neki obtoženčevi sosedu o tem. Pravila ji je bila sama obtoženčeva žena, da ima obtoženec sina iz prejšnjega zakona v Avstriji in kako se njen mož veseli, da se bo sestal v Podrožici z otrokom, ki so ga baje vzgajali neki ljudje, prejkone komunistični emigranti v Avstriji. Ljubljanska policija se je zato obrnila na dunajsko policijo. In res, je pripovedoval policijski komisar, ta je odkrila obtoženčevega otroka in ga zaslislala. Razumljivo, da otrok ni vedel, zakaj gre in je odkritosrčno povedal, da se je o božiču sestal v Podrožici s svojim očetom.

Zaskelelo ga je ob spominu na ta pogovor. Takrat pa ga je žgala jeza nad Volfom in se je veselil tega odkritja. Volf bo kaznovan tudi zaradi krivega pričevanja! Zato se je z veseljem odzval vabilu na razpravo.

— Kako zloben človek sem bil, — se je zgrozil.

Javnosti k razpravi niso pustili. Prisotni so smeli biti le povabljeni.

Rad bi, da bi ugasnila ta podoba pred njim. Podoba, ki jo je danes gledal z drugimi očmi kakor takrat.

Ni ugasnila. Žgala ga je z ognjem, ki more biti le v peklu, če pekel res obstaja. Videl je Volfa mnogo prodorneje kakor takrat, ko je stal pred sodniki Deželnega sodišča v Ljubljani. Miren in ponosen stoji pred njimi. Zdi se mu mnogo večji kot takrat. Ves zravnčan je, kakor da se je razrastel do stropa.

— Vi ste komunist, — sliši sodnika.

— Kako naj bom komunist, — mirno odgovarja Volf. — Sami veste, da je komunistična stranka prepovedana.

— Za trenutek je zavladovala v dvorani tišina, v katero je zazvenel jasni in razločni Volfov glas, v katerem je bilo čutiti ponos.

— Sami veste, — je še enkrat ponovil. — Priznam pa, da sem komunističnega prepričanja in ostal bom do konca.

— Predržež! — je zakričal sodnik in izgubil mirnost človeka, ki naj bi razsojal po veljavnih zakonih.

Zaradi trmoglavosti in predrznosti je bila poostrena njegova kazen. Glasila se je: Sedem mesecev zapora s postom in trdim ležiščem!

— Zakrknjen komunist, — sliši sodnika.

Tedaj pa se je podoba pred njegovimi očmi nenadoma spremenila. Sodnik ni bil tisti, ki ga je obsodil takrat. Sodnik in njegovo oblačilo se je spremenilo v človeka v gestapovski uniformi. Pred njim ne stoji samo Volf. Dolga vrsta jih je.

Sodnik v gestapovski uniformi prebira imena.

Petdeset jih je. Med njimi:

— Thomas Wolf, geboren am 19. XII. 1877, wohnhaft in Jauerburg... Alle wegen der Vergeltung für ermordete zum Tode verurteilt... —

— Vsi obsojeni na smrt! — je zastokal.

*

Tedaj so se odprla vrata. Začudil se je, da je vstopila ženska. Ni videl, kdaj je odšla. Bila je še bolj vznemirjena kakor prej.

»Selijo! Nemci selijo! Vse, ki imajo svoje v hosti. Tudi Volfovo!«

Gledal jo je z izgubljenim pogledom.

»Uboga ženska! Njega so ustrelili! O bog, če pomislim, da si ga nekoč ob vsaki priliki pestil tudi ti!«

Tega očitka ni prenesel.

»Molči!« je zakričal.

Ni mogel vzdržati doma. Vzel je klobuk in odšel. Čeprav ni zadnje čase nikamor zahajal, je zavil h Koniču in se napil. Rad bi zamoril skelečo bolečino, ki ga je žgala.

Pijan, a z žgočim ognjem v srcu, se je opotekel na cesto, na kateri je mrgolelo policistov, ki so strpali ljudi s culami in kovčki na tovarnjake. Bilo mu je, kakor da ga vsi gledajo s sovraštvom. Videl je Volfovo. Vso skrušeno od trpljenja, ki ga ji je prizadejala moževa smrt, so jo na tovarnjaku podpirali ljudje.

»Priznam, da sem komunističnega prepričanja in ostal bom do konca...«

Ni se hotel srečati z njenimi očmi. Njen pogled bi ga ubil, se mu je zdelo. Odmajal se je za vogal in se naslonil na zid.

Ko so tovarnjaki tuleče odpeljali, je zataval na cesto. Blodil je brez cilja. Nekje ga je močno zaneslo k plotu. Pred njim se je belil lepak, prilepljen na tovarniško ograjo.

Zastrmel se je vanj. Oči so pijano zablodile po njem in se niso mogle odtrgati. Stolpec smrti je poplesaval pred njim. Nobenega imena ni mogel razbrati. Le eno mu je gorelo pred očmi:

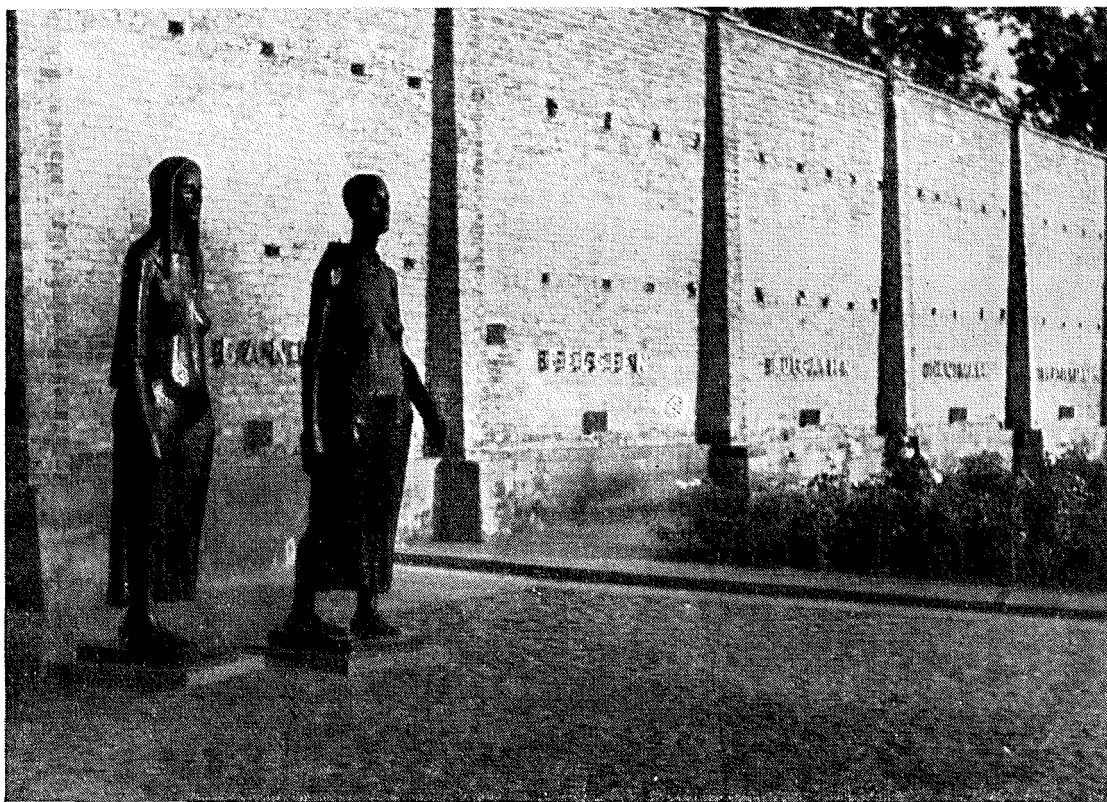
Tomaž Volf...

Bilo mu je, kakor da ga to ime obtožuje in kliče maščevanje nadenj...

Od takrat se je bal prihodnosti. Sprva je upal, da ne bodo zmagali partizani. Ko so zmagali, se je tolažil, da ne bodo raziskovali njegove preteklosti, kljub temu pa se je vanj vračala dan za dnem in ga žgala. Bili so trenutki, ko je ugasnila, potem pa ga je zasklelela še močneje.

Pravi pekel, pekel na zemlji je postalo njegovo življenje.

Čeprav ga ni nihče preganjal, čeprav je imel lepo pokojnino, je neznansko duševno trpel vse do smrti pred nekaj leti.

S spomeniškega prostora v bivšem koncentracijskem taborišču Ravensbrück (foto Milan Kumar)

Velik uspeh razstave »Okupatorjevi zapori in internacije«

Razstava »Okupatorjevi zapori in internacije« v Muzeju narodne osvoboditve v Ljubljani je vzbudila veliko zanimanja. S tem v zvezi smo se obrnili na upravnika muzeja Franca Kreseta-Cobana s prošnjo, naj nam odgovori na nekaj vprašanj.

Kakšen je bil uspeh razstave in koliko obiskovalcev je privabila?

Razstava »Okupatorjevi zapori in internacije« je od vseh dosedanjih občasnih razstav privabila največ obiskovalcev. Samo v mesecu decembru je razstavo obiskalo nad 16.000 ljudi, med temi največ mladine.

Koliko ljudi — bivših zapornikov in internirancev je sodelovalo pri pripravi na razstavo, oziroma poslalo zanjo razne predmete in dokumente?

Za razstavo smo uspeli zainteresirati in razgibati širok krog bivših političnih zapornikov

in internirancev, od katerih so nekateri aktivno sodelovali pri zbiranju gradiva, nekateri pa tudi sami prispevali k razstavi s svojimi fotografijami, dokumenti in predmeti. Teh je bilo nad 130.

Kako bi bilo moč razstavo izpopolniti, če bi jo še kdaj priredili?

Če bi hoteli razstavo še kdaj ponoviti, bi predvsem morali imeti na razpolago primernejše in obsežnejše prostore. Za to razstavo smo zbrali gradiva mnogo več, kot ga je bilo mogoče pokazati v naših tesnih prostorih. Res pa je, da je še veliko gradiva na terenu, pri

internirancih. O tem nam govori več zapiskov v spominski knjigi naše razstave, n. pr.: »Razstava spominskih dokumentov je dobro organizirana, le žal, da hranimo še precej dokumentov naše težke preteklosti doma.« Ali zapis drugega obiskovalca: »Razstava je popolnoma uspela, a zakaj niso zbrani vsi dokumenti?«

Mar ne bi bilo po vašem mnenju umestno, če bi bil v muzeju stalno posvečen okupatorskim zaporom in taboriščem poseben prostor?

Vsekakor bi bilo zelo umestno in potrebno, da bi bilo to področje obširneje zastopano na naši stalni razstavi. O tem smo že mnogokrat razpravljali, toda zaradi pomanjkanja prostora te misli ni mogoče realizirati. Ko pa bo vprašanje pro-

storov muzeja rešeno, bomo prav gotovo tudi temu delu zgodovine skušali dati dostojno mesto.

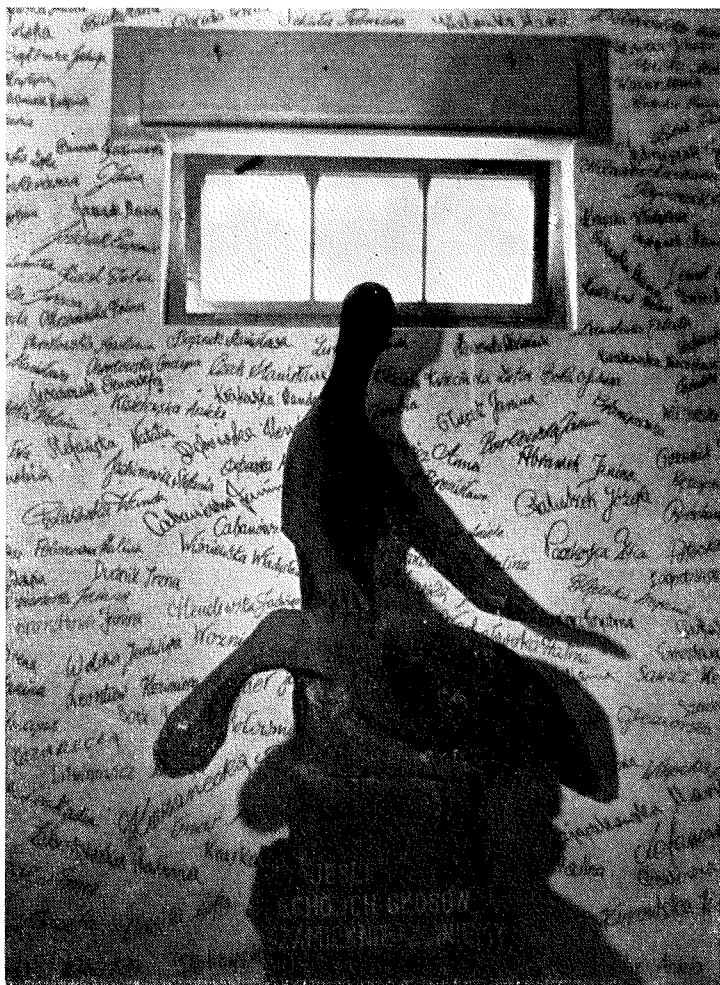
Razstavo nameravate baje peljati še v druga mesta, da bi si jo ogledali tudi ljudje izven Ljubljane. Kam jo nameravate peljati in kdaj?

Iz več okrajev smo dobili sporočila, da bi želeli našo razstavo prepeljati v svoje centre. Prav tako se zanjo zanima tudi mesto Zagreb. Zaradi nekatereh tehničnih težav pa načrta o selitvi razstave še nimamo.

V čem je po vašem mnenju največji pomen te razstave?

Posnetek z razstave »Okupatorski zaporji in taborišča«, ki jo je obiskalo mnogo mladine

Spomenik žrtvam Poljakov v Ravensbrücku (foto Milan Kumar)

Menim, da je razstava padla v pravi čas, saj so prav zdaj militaristične zahteve nacistov vse glasnejše in duh revanšizma vse hujši. Zato je prav, da naše ljudi spomnimo na vse strahote in zlo, ki sta nam ga prinesla nacizem in fašizem. Obenem smo s to razstavo hoteli dati priznanje za držanje in delu bivših zapornikov in internirancev, ki so znali v najhujših dneh vztrajati in z delom pokazati, katere dežele sinovi so. Iz zapisov v spominski knjigi je čutiti, da so bivši zaporniki in interniranci z razstavo zadovoljni. Naj navedem samo enega od dachauskih internirancev, ki je med drugim zapisal: »Ta

razstava naj bo grenak spomin za nas, mlademu rodu pa kažipot, kako je treba čuvati pridobitve revolucije. Naša želja je, da bi se ob teh primerih učila mladina ceniti naše žrtve in svobodo.« — Tudi mladi obiskovalci zapisujejo svoje vtise. Tako so dijaki 3. osnovne šole Poljane takole zapisali svoje občutke: »Podobe, ki smo si jih vtisnili v spomin o prikazu grozodejstev, s katerimi je okupator hotel iztrebiti in uničiti naš narod, nam ostanejo neizbrisne. Hkrati nam bodo v velik pouk, kam privede človeštvo vojna. Potrudili se bomo, da bomo častno sledili za svobodo padlim vzornikom.«

Film o grozotah koncentracijskih taborišč

Že v lanski 12. številki »Borca« ste lahko v članku pod naslovom »Potoval sem v bivša taborišča smrti« brali, da sta uslužbenca RTV Ljubljana Lojze Krakar in Milan Kumar potovala jeseni v Avstrijo, Vzhodno Nemčijo in na Poljsko, kjer sta posnela na filmski trak dokumente o grozotah v koncentracijskih taboriščih Mauthausen, Ravensbrück, Buchenwald in Auschwitz. Potovanje jima je omogočil Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije na predlog Sekcije bivših političnih zapornikov, internirancev in deportirancev.

Dobili bomo torej štiri nove dokumentarne filme, štiri pričevanja o najhujšem zlu, ki je pred dvema desetletjema preplavilo Evropo in pogoltnilo

milijone žrtev. (Filme bo moč predvajati posamezno, ali pa skupaj kot celovečerni film.

Prvi film, t. j. film o koncentracijskem taborišču Ausch-

witz, bo izgotovljen ta mesec, ostali filmi pa v naslednjih mesecih, tako da si jih bomo lahko ogledali ob proslavi vstaje meseca julija.

V tej številki »Borca« objavljamo nekaj posnetkov, ki jih je naredil Milan Kumar v koncentracijskih taboriščih Auschwitz in Buchenwald.

MARIČKA ŽNIDARŠIČ:

Napis za nagrobnik

*Premagali ste v sebi vse skrbi,
junaško borbi gledali v oči
in s pesmijo na ustih v smrt odšli.*

*Le roke ste si za slovo podali,
potem negibno v krvi obležali...
Nad vami žarki sonca so sijali.*

*Spomin na vas nam srca obletava,
čez zemljo sto in sto glasov zdaj plava,
mi, živi, kličemo vam: Slava! Slava!*

Idila v Auschwitzu, pod katero se skriva grozotna, obtožujoča resničnost: v tem močvirju počivajo ostanki nešteti usmrčeni žrtev... (foto Milan Kumar)

Petič po stezah partizanske Jelovice

PREJŠNJI mesec je bil na Gorenjskem peti tradicionalni pohod »Po stezah partizanske Jelovice«.

Letos so se prireditelji lotili organizacije pohoda mnogo temeljiteje kot prejšnja štiri leta. Pri tem jim je pomagal Okrajni ljudski odbor Kranj, ki je sprejel na eni izmed zadnjih lanskih sej sklep o moralni in finančni podpori tej največji športni prireditvi Gorenjske

Vtem ko se je prejšnja leta ves »Pohod« sukal le okrog Dražgoš in Železnikov, se je letos tudi »teritorialno« razširil. Tako so v Bohinju imeli smučarski štafetni tek za odrasle in mladince v spomin na Tomaža Godca. Isti dan so na Jelovici kurili kresove, v Železnikih pa je bil ognjemet. V Dražgošah je nastopil pevski zbor »France Prešeren«, predvajali so diafilm »Dražgoše«.

Naslednjega dne, to je v nedeljo, 15. januarja, je bil v Železnikih start za vrsto tekmovalnih ekip, med katerimi so bile tudi ekipe iz drugih republik in iz vseh slovenskih okrajev. Tako so odrasli tekmovali v teku na 15 km, mladinci v patrolnem teku na 10 km, odrasli pa na 15 km, v slalomu in s sankami. Nato je bilo slavnostno zborovanje pred tovarno »NIKO« s kulturno prireditvijo. Nastopil je Invalidski pevski zbor, igral pa je orkester ljudske milice.

Na Ribnem so imeli pionirji tekmovanje v smučarskem teku in v streljanju z zračno puško. V Kropi je bilo sankarsko tekmovanje, odrasli in mladinci pa so tekmovali v smučarskih skokih.

*

Okrajni odbor Zveze borcev Kranj je pred »Pohodom« poslal uredništvom časopisov in revij devet strani obsegajoč prikaz zgodovinskih dogodkov na Jelovici in okoli nje. Iz tega opisa vzemo, da je bila prva stavka v Kropi že 4. junija 1883, kar pomeni, da je bila kroparska stavka ena izmed prvih stavk v Sloveniji sploh.

S pohoda »Po stezah partizanske Jelovice«: na smučeh po strmem klancu proti Dražgošam

Drugi stavkovni val se je začel pod vplivom jeseniških železarjev leta 1904 in se je razširil tudi na Kropo. Leta 1920 pa je bilo v Bohinju med 24 izvoljenimi občinskimi odborniki 9 komunistov. Za 1. maj 1921 so kroparski socialisti organizirali pohod z rdečo zastavo iz Kroke preko Dobrave v Kamno gorico. V Dobravi pri Kropi je pred II. svetovno vojno nastalo jedro komunistov okoli učitelja Staneta Žagarja. Zadnja leta pred vojno so gorenjski komunisti obširne jeloviške gozdove pogosto izkoristili za razna posvetovanja in sestanke. Orožniki so bili pri tem brez moči, saj niso mogli zastražiti vseh steza in poti. Že junija 1941 so se na Jelovici pojavili prvi ilegalci. Dne 17. julija 1941 je bilo pod Malm Grigorjevcem posvetova-

nje komunistov jeseniškega in kranjskega okrožja. Tu so sprejeli sklep o takojšnjem začetku vstaje. Že 29. julija je bila na planini Vodice iz ilegalcev in prostovoljcev iz vse Gorenjske ustanovljena in zaprisežena Jelovska četa. Skoraj istočasno je nastala na Mohorju tudi 2. kranjska četa, 4. avgusta pa je prišla na Jelovico še Jeseniška četa. Tako je bil iz vseh treh čet na Pogošarjevi plani v Kroparski gori ustanovljen 5. avgusta Cankarjev bataljon. Dne 8. avgusta pa so bataljon na Rženovem robu nad Lipniško planino napadli Nemci — in partizani so sprejeli boj. Padlo je približno 30 Nemcev in trije partizani. Rženov rob je v spomin na prvi spopad Nemcev in partizanov dobil ime »Partizanski vrh«.

Ko je minil prvi dan bojev

O znameniti dražgoški bitki januarja 1941 ste gotovo že kaj slišali ali brali. Prav gotovo pa vas zanima kaj več o njej.

Zavod »Borec« bo letos izdal knjigo Ivana Jana »Dražgoše«, kjer je podrobno opisan boj junaškega Cankarjevega bataljona proti neprimerno močnejšim hitlerjevskim enotam.

Da bo knjiga res zanimiva, vas bo prepričal že naslednji odlomek iz njenega okrog 180 strani obsegajočega teksta.

LED je bil prebit, nemške »vaje« niso uspeli. Bitka je postajala nekaj povsem novega: tolkli so se ves dan, a zvečer se niso umaknili. Sicer so nekateri debelo gledali in se vpraševali, kaj bo, posebno domačini, vendar *prvi dan ni bilo niti besedice govora o umiku*. Kako neki, ko pa jim Nemci niso mogli do živega ne s smučarji ne s topovi ne s tako številno premočjo! Tudi popiti rum jim ni nič zalegel: zmagovalci so bili partizani, ki so se celo okrepili z nemškim orožjem in municijo, čeravno tega ni bilo kdo ve koliko. A kar je bilo najvažnejše: prvi dan so cankarjevci imeli samo enega ranjenca, nemške izgube so bile pa občutne. To potrjujejo izjave domačinov. Franc Ržen z Rudnega je povedal, da so Nemci ponoči vozili zmrznjene mrličke od drva. Tudi drugi so to videli, a število mrličev ni znano. Sicer je bilo v Dražgošah že nekaj pogorišč, a glavna so bila življenja. Domačini, zaskrbljeni zase in za cankarjevce, so molili za partizansko zmago in srečen konec. Vsak je po svoje hotel prispevati k nadaljnjemu razvoju razburljivih dogodkov. Ljudje so to noč že delno spali v posteljah po hišah, podnevi pa so se zaradi varnosti večidel zadrževali po kletah. Neoboroženi ter za orožje in boj nesposobni ljudje so pač s tesnobo v srcih spremljali boj. Ponoči so obiskovali drug drugega, se pomenkovali in ugibali, kako se bo to izteklo, ter poslušali partizane. A ne samo s strahom, tudi s spoštovanjem so mislili na partizane, ki so se tako trdo upirali nemškim napadalcem. Kdo bi si mislil, da jim Nemci res ne bodo kos!...

Nemško poveljstvo teh operacij je začelo dvomiti, če ima o partizanskih enotah, ki jih napada, zadosti zanesljive podatke. Računali so, da se dvestoglavna skupina ljudi pri vsej korajžni ne bi mogla tako uspešno braniti pred njihovimi občutno večjimi in z različnimi oddelki podprtimi silami, če ne bi imeli še kakšnega drugačnega zaledja! Kamorkoli so potipali, povsod je ropotalo, povsod so regljale strojnice, povsod so se morali umakniti s krvavimi glavami. Dejansko je vodil operacije general SS Rössener z Bleda, zato je bilo poveljujočemu oficirju sila nerodno, ko je po prvem dnevu moral sporočiti nekako takole:

»Kaže, da so se v Dražgošah zbrali vsi ali skoraj vsi slovenski uporniki. To je pokazal današnji dan, ko jih nismo mogli uničiti. V

Dražgošah se izredno uporno branijo. Cenimo, da je njihovo število znatno večje, kot smo bili obveščeni. Kamorkoli smo udarili, so peli njihovi mitraljezi, kar pomeni, da so dobro oboroženi. O tem govori tudi dejstvo, da smo danes zgubili več deset mož, še več pa je bilo ranjenih... Potrebna je okrepitev. Predvsem naj bi prišli policijski oddelki, ki imajo v bojih z banditi večkušenj...«

In okrepitev je prihajala. Vso noč je bilo slišati brnenje kamionov. Stražar Čopi je z Bičkovih položajev naštel luči devetindvajsetih kamionov, a to so bili le tisti, ki so imeli luči in ki jih je videl le on.

A vrnimo se na dražgoške položaje v petek zvečer, prvi dan po uvodni bitki. Na tista pobojša se je naselil svojevrsten mir, ki pa so ga sem in tja vendarle zmotili kratki rafali in posamezne rakete. Obe strani sta bili v napetosti, obe strani sta tipali, kako je pri nasprotniku. Mraz pa je kar pritiskal.

V štabu so skrbno pretresli vse dogodke prvega dne bojev in odločili, da ne pojdejo nikamor, ker se je pokazalo, da jim napadalci še ne morejo do živega. Ugotovili so, da je bil ta dan najhujši pritisk usmerjen na Jelenšče, kjer je bil Bičkov vod, topništvo pa je najbolj streljalo na Peči, kjer je bila prva četa in štab, sicer pa da so se Nemci zaganjali na vsej črti, a je niso mogli prebiti. Dražgoše so bile za obrambo res imenitne. Poleg tega je bilo videti, da del napadalcev (Luksemburžani) ni rad jurišal nanje. Tudi domačini so razmeroma dobro prestali začetek, ki je vedno najhujši.

Zdaj, čez noč, so večino borcev potegnili v hiše k počitku, kolikor so se pač obuti in pripravljeni na vse mogli odpočiti, na položajih pa so ostale le straže in zasede. Čeravno Nemcev tik pod vasjo ni bilo čutiti, je bilo vsem jasno, da so čisto blizu, kajti kamioni se niso vračali. Nasprotno! Dotlej je vsak njihov boj, tudi v Poljanski dolini, trajal kvečjemu po nekaj ur ali največ en dan. Več nikakor ne. To pot je bilo drugače. Vendar — ne Nemci ne oni, partizani, niso računali, da se bo boj tako zavlekel. To je že tedaj pomenilo, da je bitka začela postajati nekaj novega! Ali — bili so v skrbah zaradi municije, ki jim je proti večeru začela že zaskrbljujoče potekati. Nekaj so je sicer zaplenili, vendar je bilo to za nove boje še vedno premalo. Zato so imeli namen še bolj varčevati z njo — z natančnim merjenjem, kajpak! In še nekaj: nad Besnico so imeli shranjene precej municije. Odločili so se poslati ponjo. Sestanke so imeli tudi partijci in skojevci.

Najvažnejša naloga to noč je bila, ne dovoliti presenečenja in poslati močnejšo patroljo tja nad Besnico po municijo.

Ilijeva desetina, ki je zvečer prišla z razpotja v vas na počitek, je zvedela, da je zadeva z municijo kritična. To jim je povedal politdelegat Matija Udvanc-Vajs. Poleg odrejenih so se

takoj prijavi prostovoljci. Komisar Bertoncelj ve o tem povedati:

»Vedeli smo, da so pod nami in okoli nas nemške zasede, zato je bil odhod te patrolje zelo tvegan. To smo jim tudi povedali. A fantje so šli. Mi pa nismo bili prepričani, da se bodo vrnili, in zelo nas je skrbelo zanje in še za municijo zraven, ki je pomenila nadaljevanje uspešnega boja...«

France Kavčič, ki je bil tudi s to patroljo, pa dodaja:

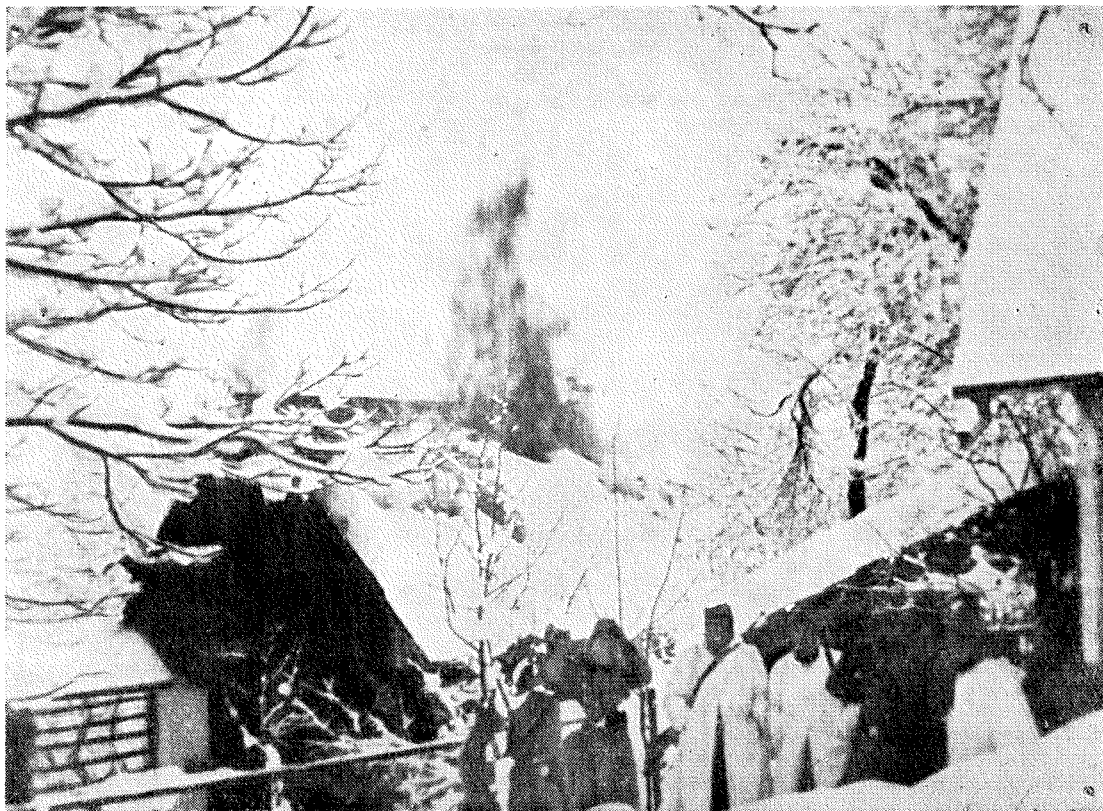
»...Javili smo se prostovoljno. Šli smo mimo tistih položajev, kjer smo zjutraj spustili prve strele proti Nemcem. Gazili smo naprej, zavedajoč se, da hodimo po nevarnem ozemlju. Snega je bilo čez koleno in ponevedoma smo gazili mimo nemških položajev. Šli smo tik ob lajški cerkvi, v kateri so bili Nemci, česar nismo vedeli. Mislili smo, da bo prišlo do streljanja, a vse je minilo, ne da bi počilo. Brez strela smo prigazili tja do Mohorja. Municija je bila v neki lopi na suhem. Nabasali smo jo v nahrbtnike, da nas je kar tiščalo k tlom — in se po isti poti vrnili nazaj v Dražgoše. Spet smo hodili med nemškimi položaji, a tudi nazaj grede je vse minilo brez streljanja. Pravo čudo! Ko smo prigazili nazaj v bataljon, se je že skoraj danilo. Stab, ki je že močno dvomil v naš povratek, se nas je silno razveselil. Kako

ne, saj smo prinesli nekaj tisoč, če se ne motim, okoli pet tisoč nabojev. Bili smo hudo utrjeni, a še bolj zadovoljni nad uspešno opravljeno nalogo.«

Štab je nenehno skrbel za podatke in varnost. O tipanju za Nemci zanimivo pripoveduje Janko Bernik:

»Tisti petek zvečer je komandant Gregorčič dejal, da bi bilo dobro pogledati proti Lajšam. Za tisti ogled sem se javil jaz, za vodnico pa se mi je ponudila neka ženska. Če se ne motim, je bila Micka Fajfar, ki je imela majhno trgovino na Pečeh...«

Šla sva precej daleč, vse do prve hiše v Lajšah. Seveda previdno. Ko sva stopila v hišo, se je od nekod vzela gospodinja. Začel sem jo spraševati, kako da je po hiši tako mokro, pa je naglo in zaskrbljeno začela pripovedovati, da je šlo čez dan mimo hiše več sto Nemcev. Ko pa je blizu tam začel ropotati partizanski mitraljez, so prestrašeni pritekli po tisti poti nazaj ter se zatekli v hišo in klet, čeprav jih je oficir izganjal ven in jim grozil s pištolo. Bali so se partizanov, je končala. Meni se je kar čudno zdelo, kakšni vojaki naj bi to bili (verjetno so bili Luksemburžani, op. I. J.), a zvedela sva dosti. Bila je že trda tema, ko sva se vrnila nazaj ter o vsem poročala...

Po boju v Dražgošah januarja 1942. Nemci pred gorečimi hišami

Še tisti dan sem bil na lastno željo postavljen za kurirja. Zadrževali smo se v hišah; mi smo bili v Beštrovem hlevu. Vsak, ki je bil čez dan na položajih, je vedel dosti povedati, a ker smo bili trudni in premraženi, smo kmalu pospali. Le to se še spominjam, da je nekdo govoril in zavijal po žirovsko: »Jutri bom pa streljal nanje prav v dolino.« Bil je mitraljezec Vinko Žakelj, tisti, ki je imel položaj pri žičnici. Že iz govorjenja sem posnel, da mora biti mitraljezec. Potem sem zaspal... Drugo jutro sem pa že začel kot kurir. Tako sem se seznanjal tudi z ostalimi tovariši na položajih.

To je bilo ponoči po prvem dnevu na Pečeh. Tu je noč potekla mirno.

Drugače pa je bilo pri Jakovi četi pri cerkvi. Tam sta bila še vedno Pečnikov in Robnikov vod. Janez Žvan iz Pečnikovega voda se tistega večera spominja takole:

»Komandir Bernard, ki smo ga vsi spoštovali zaradi njegove sposobnosti in junaštva, nas je zvečer zbral v Prosvetnem domu, kjer smo stanovali, in rekel:

»Fantje, utrjeni, premraženi in počitka potrebni smo vsi. Na straži in dežuranju se bomo menjavali, ker Nemci še niso odšli. Jaz bom vso noč hodil okrog, in če bo kdo na straži spal, ga bom ustrelil brez besede. Ostali morajo počivati brez skrbi! Ste istih misli!?

Tako je dal ta strogi, a edino pravilni predlog pred kolektiv, in vsi smo se strinjali. Ker smo vedeli, da bo Jaka obljubljeno tudi storil, je vsak držal besedo in zato so vsi, ki so počivali, lahko res mirno spali. Sicer pa smo vsi vedeli, da je ozračje napeto.

V zasedi sem bil v mrliški vežici pri cerkvi, kar pri odprtem oknu. Pa bi bilo še pri zaprtem mraz. Čuden kraj za zasedo! Bili smo najzahodnejša zaseda. Vzdrževal sem tudi zvezo med cerkvijo in zasedo. Mimogrede sem bil tudi stražar, zato sem napeto gledal na vse strani. Drugi del zveze je vzdrževal velik, rdeč človek, tesar po poklicu. Zvečer, ko sva se srečala sredi poti, naju je že veselilo, da je boja konec, kot je bilo zvečer običajno. Stala sva sredi poti med cerkvijo in zasedo. Tedaj sva začutila neko govorjenje, potem nekakšen šum. Smučarji! To mora biti naša umikajoča se zaseda, sva bila istih misli. Videla pa je nisva. Čeravno je bila noč, bi morala videti vsaj sence. Pa nič. Zdaj se mi je zdelo že čudno in sem vprašal v temo, kdo je. Neki glas je odgovoril: »Petelin!« Petelin? Kaj naj bi bilo to? Glas neznan, beseda čudna, Petelina ni med nami... Zdaj se mi je posvetilo: belo oblečeni nemški smučarji so se prikradli skozi naše položaje in tisti »petelin« mora biti razpoznavno geslo!

Naglo sem prijel bombo, jo udaril in zabrisal proti »petelinu«, midva pa sva že legla v sneg. Zagrmelo je, potem pa sva se umaknila k cerkvi ter vodniku Pečniku povedala, kaj se je zgodilo...

Nemcev kmalu ni bilo nikjer več, a še prej je malo zaropotalo. Našli smo samo krvav sneg in ostanke sanitetnega materiala. Bombe torej nisem vrغل v prazno!«

Prav o tem večeru in prav o teh dogodkih pa takratni Bernardov kurir Jože Galičič pri-
poveduje takole:

»Zvečer jih je šlo polovico počivat, ostali so bili na položajih. Okoli enajstih ponoči je bila »uzbuna«, ker so, kot smo zvedeli, od Novaka sem prodirali Nemci. Hoteli so nas iznenaditi od strani. Prišli so že tako daleč, da so na naše stražarje pred Prosvetnim domom že streljali. Potem smo z vodnikom Pečnikom šli v strelcih vse do skal, a Nemcev ni bilo več. Pregnal jih je že urni Robnik na smučeh in z brzostrelko, ki jo je bil dobil v poljanskem farovžu, pa Žvanova bomba in rafali naših v bližnji zasedi. Madeže krvi pa smo še videli.

Potem nisem smel spati. Trije smo bili odrejeni spod k poti, ki pripelje iz Rudnega. Med nami je bilo kopopališče in tam naš mitraljezec. Ti nad nami po vsej verjetnosti niso vedeli za nas. Toliko da ni prišlo do zmede in da nisem bil ob glavo. Že ponoči so odondod streljali proti nam, da je kar žvižgalo okoli ušes. Šele zjutraj je bilo pojasnjeno, kako je bilo vse skupaj.

A ko smo ždeli v tisti zasedi, smo tudi to noč slišali brnenje kamionov in tipanje luči skozi noč. Najprej od Selc proti Češnjici, potem pa od tam k Rudnemu. Nič kaj dobro znamenje. Še bo hudič! smo rekli.

Tam je bil tudi Milan Žakelj, član Ingličeve mitraljezne trojke. Tudi oni so slišali to streljanje, a udeležili se ga niso. Ni bilo niti potrebno niti mogoče.

V resnici se je od Novakove kmetije sem hotela prebiti v vas tridesetglava smučarska kolona v belih zaščitnih oblekah, a je bila odkrita in še pravi čas pregnana. Sicer so prodrli med hiše pri cerkvi, a so to predrznost plačali z žrtvami.

Tako drug drugemu niso dali spati, a oboji so se pripravljali na nov vroč dan.

Med streljanjem in vojaškimi podvigi pa štab tudi na propagando ni pozabil, in to na propagando med nemškimi vojaki. V Jakovo četo so prinesli letake, ki jih je narisal Ive Šubic, z napisi: »Bratje, podajmo si roke!« Na njih so bile pesti in sklenjene roke. V dolino sta jih odnesla Miha Demšar in Jože Rupar. Sam Demšar pravi o tem takole:

»Počasi sva se pomikala po zasneženem po-
bočju proti dolini. Tam nisva opazila nobene nevarnosti. Sneg je bil mehak — drugi dan je snežilo — in tako sva lahko hodila potihem. Hodila sva vse tako dolgo, da sva začutila Nemce, ki so se nekaj pogovarjali. Pritihotapila sva se tako, da naju niso videli, in jima pripela plakate na najbližje drevo. Takrat je bilo namreč rečeno, da so med Nemci tudi taki vojaki, ki se bodo gestapovcem kmalu uprli in obrnili orožje.

No, potem sva počasi in zadovoljno racala nazaj po hribu. Hodila sva teže, a brezskrbneje kot prej. Lepo sva šla k počitku, ki pa je bil prekratek. Komaj sva si malo ogrela mrzle kosti, je spet prišlo povelje:

»Fantje, gremo na položaje!«

Razplet na Pokljuki

JESENI 1942 in zgodaj spomladi 1943 so vznemirile bohinjsko dolino čudne in nepojasnjene aretacije najboljših aktivistov. Očitno je bil na delu izdajalec, ki je dobro poznal ljudi in njihovo vlogo v osvobodilnem gibanju. Marsikdo si je belil glavo in ugal, kdo naj bi bil zagonetni izdajalec, toda vse zaman. Krog sumljivih je bil čedalje širši.

Nekako jeseni 1943 se je vosovcem zazdelo čudno, kako more biti Janez Iskra iz Srednje vasi član rajonskega komiteja KPS za Bohinj. Bil je kovač v Železarni Jesenice, sicer pa že več mesecev v bolniškem staležu. Večkrat se je norčeval iz nespametnih nemških zdravnikov, češ da jih je znova preliščil. S potovanj je prinašal partizanom na tisoče cigaret, denar in druge potrebščine. Prinašal je tudi papir, letake, orožje in druge stvari. Vsi so se mu čudili in ga imeli za pogumnega. Tačas je bil rajonski komite sestavljen iz nekaj ilegalcev, večina ostalih članov pa je živela na svojih domovih.

Drugače je bil Janez Iskra iz Jereke. V Srednjo vas se je priženil. Ljudje so ga že pred vojno poznali kot delomrzneža. Obnašal se je izzivalno, rad je hodil lepo oblečen. Potem je prišla okupacija, začela se je vstaja v bohinjskem kotu. Iskra je pomagal partizanom, dokler ga niso spomladi 1942 zaprli. Po nekaj tednih se je vrnil iz Begunj, ogorčen nad Nemci. Začel je iskati stikov z OF. Kmalu se ji izkazal kot zelo aktiven sodelavec, opravil je vsako nalogo in mnogo koristil. Gaber iz Nomenja, sekretar KPS bohinjskega rajona, ga je sprejel v KPS. Kmalu je postal član komiteja...

Poleti 1942 je napeljal od nekod v Srednjo vas opeko in les ter se pripravljaj, da si bo začel zidati hišo.

Eden izmed vosovcev je nekoč Iskro vprašal odkrito, kaj naj pomeni čudna dobrohotnost nemških oblasti proti njemu. Iskra mu je vprašanje zelo zameril. Takoj se je pritožil sekretarju Gabru, ki je nato na sestanku v gozdu nad Podjelami očital trem tovarišem, da sumničijo najboljši ljudi in da Iskra noče več sodelovati z njimi. Vosovci so zdaj začeli še bolj poizvedovati za Iskro, za njim so se pletle niti, ki naj bi pojasnile njegova čudna in pogosta potovanja na Bled in Jesenice.

Potem je kot strela z jasnega presenetila Bohinj vrsta novih aretacij. Neke noči so policisti pobrali vse »legalne« člane rajonskega komiteja — razen Iskro, ki je ostal doma. Zdaj se je sum še bolj zgostil. VOS ga je poklical na zasliševanje na Javornico nad Srednjo vasjo. Z njim je govoril Gaber, ki pa ga je opravičeval in zatrjeval vosovcem, da je Iskra popolnoma nedolžen. Samo po naključju, je dejal, Nemci ne vedo za njegovo delo... Zato je Iskra še vedno nemoteno potoval po Gorenjski.

Toda izdajalec in njegovi gospodarji vseeno niso vsega predvideli. Žena Antona Sodje iz Češnjice, člana rajonskega komiteja, je šla v Begunje obiskat moža. Paznike je podkupila s cigaretami in kepo bohinjskega masla, da so jo pustili nekaj minut govoriti z možem, seveda v navzočnosti paznika, skozi železno mrežo. Zagledala je moža, vsega krvavega in obvezanega, izmučenega in sestradanega. Skri-

vaj ji je šepnil, da je z njimi med drugimi tudi Janez Iskra, ki da so ga Nemci posebno hudo mučili. Ves obvezan in krvav da zdaj hodi od enega do drugega člana bohinjskega rajonskega komiteja in jih nagovarja, naj vse priznajo, saj Nemci tako vse vedo in ni vredno tajiti...

Ženo je ta vest udarila kot grom, da ni mogla niti ziniti. Naglo je odšla od moža, ki ga je takrat zadnjič videla. Kmalu nato so ga ustrelili kot talca. Vsa zbegana je tavalala proti Radovljici, sedla na vlak in se odpeljala domov. Takoj je poiskala zvezo s partizani, saj je slutila, kako važno je zanje sporočilo o Iskri, ki sploh ni bil zaprt. Torej je podtaknjenec, ki služi Nemcem...

Zdaj ni bilo o Iskri nobenega dvoma več. Tudi Gabrova vloga je postala jasna, zato ga vosovci o odkritju niso niti obvestili. Zvedeli so, da je Iskra nekje na Bledu. Čakali so ga v grmovju nad Bitnjami, ob cesti v Zgornjo bohinjsko dolino. Kmalu po prihodu vlaka so ga videli prihajati. Toda z njim je bilo nekaj oboženih Nemcev in nekaj civilistov, partizanskih zaupnikov. Če bi streljali, bi lahko koga zadeli...

Zato so vosovci zaprosili Jakoba Kosa iz Jerke, naj zvabi izdajalca k sebi. Kos je Iskri natvezel, da ima doma vrata in okna iz neke vile na Pokljuki, ki bi jih Iskra lahko uporabil pri zidavi svoje hiše. Pohlep je Iskro pripeljal v partizanske roke. Vosovci so obkolili njegovo rojstno hišo, kjer se je oglasil na poti h Kosu. Potem so ga odpeljali na Pokljuko.

MARIČKA ŽNIDARŠIČ:

U partizanski bolnici

Na ozkih, nizkih posteljah ležijo tihi, drobni kot pomladne rože: Bogo, Mile, France, Miha, Jože in z motnimi očmi v strop strmijo.

Kot hrast je bil naš mitraljezec Bogo. Neko noč pa je na mino stopil, v tisoč svetlih sanj se je potopil, in se prebudil z eno samo nogo.

Ostali so krog njega kakor liki. Vsakdo si na tistem dneve šteje... Vihar življenja jim v obraze veje, nad nje se nemo sklanjajo zdravniki.

Včasih pride belo pismo z doma, mati, sestra, morda žena piše: hudo nam je, odkar si šel od hiše in slednjo uro k tebi misel roma.

Na ozkih, nizkih posteljah ležijo tihi, drobni kot pomladne rože: Bogo, Mile, France, Miha, Jože, in o svobodi, o svobodi govorijo.

Zasliševali so ga dva dni. Sprva se je branil in otepal, toda dokazi so bili neizpodbitni. Potem je klonil in začel pripovedovati. Nemci so ga pridobili za sodelovanje z gestapom v begunjskih zaporih. Rekli so mu, naj izbere smrt ob kolu — v najboljšem primeru taborišče — ali pa sodelovanje z njimi. Odločil se je za zadnje. Sprejel je nalogo, naj se kaže navdušenega pristaša OF. Njegove sodelavce, ki so jih zaprlj z njim vred, so Nemci postrelili ali spravili v taborišča, kjer so kmalu pomrli. Tako so odstranili vse, ki so kaj vedeli o njem. Po izpustu iz zapora so mu priskrbeli bolezenski dopust in mu ga vedno sproti podaljševali, ga zakladali s cigaretami in drugimi potrebščinami. Prejemal je tudi redno mesečno plačo. Na zvezo z gestapom je hodil na Bled, kjer se je sestajal z Rosumeckom, enim vodilnih gestapovcev. Vsakokrat, kadar je moral na sestanek z njim, se je pripeljal mimo njegove hiše komandir orožniške postaje v Srednji vasi in samo pogledal na dvorišče. To je bil znak za Iskro, da je takoj drugo jutro sedel v Bistrici na prvi vlak in se odpeljal na Bled. Nemci so mu priskrbeli tudi opeko in les za zidavo hiše.

Glavna njegova naloga pa je bila, da bi zvalbil v dogovoru z Gabrom vse aktiviste KPS, SKOJ, AFŽ in OF na skupen sestanek v neko dolinico med Jerko in Podjelami. Tam bi jih obkolili Nemci in jih polovili ali pobili...

Poleg tega je imel Iskra v bohinjskih vaseh dvanajst obveščevalcev, ki so ga obveščali o govoricah, kretanju partizanov in aktivistov ter o mišljenju posameznikov. Vsakemu je plačeval mesečno po nekaj sto nemških mark, ki mu jih je v ta namen dajal gestapo. Če so ti vohuni imeli kaj več sreče, jih je nagrajeval z večjimi ali manjšimi količinami sicer strogo racioniranih cigaret. Ti vohuni so bili tudi zaroček bele garde, ki naj bi jo kmalu, že čez nekaj mesecev, ustanovili v Bohinju.

Tako se je zvedelo marsikaj, kar je prej povzročalo hude skrbi vosovcem in vsem poštenim Bohinjcem. Niti bele garde so se pletle od gestapa v bohinjske vasi in iskale ljudi, kakršni so bili Iskra, Gaber in Martin Mencinger ter vsa njihova družčina, ljudi, ki so najprej zaradi strahu za lastno kožo ali zaradi pohlepa po denarju in blagu izdajali svoje rojake tujcem, nato pa so bili pripravljeni stopiti odkrito v službo zavojevalcev, zdaj že pod plaščem »boja proti komunizmu«. Sam Iskra je priznal, da ga je spravil v izdajstvo pohlep po lastni hiši, pomešan s strahom pred izgubo življenjskih dobrin. Naposled je skrušeno dejal, da ve, kaj je zaslužil.

Partizanska pravica je bila trda in neusmiljena. Zato so tudi vsi sodelavci Iskre z njim vred prejeli zaslužen ozen. Gabra pa so vosovci odpeljali s Pokljuke na Jelovico in ga tam razorožili. Toda zmazal se je, znal se je dobro zagovarjati in nekdo mu je moral pomagati. Sekretar rajona sicer ni bil več, toda ostal je pri partizanih. Šele po osvoboditvi, ko so začeli brskati po njegovih čudnih zvezah z Nemci, se je pokazalo, da sum ni bil neupravičen. Toda Gaber je pobegnil v tujino...

Ponoči skozi Maribor

Objavljamo odlomek iz knjige »Samo enkrat«, ki jo je napisal angleški pilot R. S. Neill. V knjigi je opisal svoje doživljanje na begu iz vojnega ujetništva in srečanje s slovenskimi partizani, ki so mu omogočili vrnitev v domovino. Knjiga je zanimiva, čeprav je v njej več geografskih in drugih netočnosti.

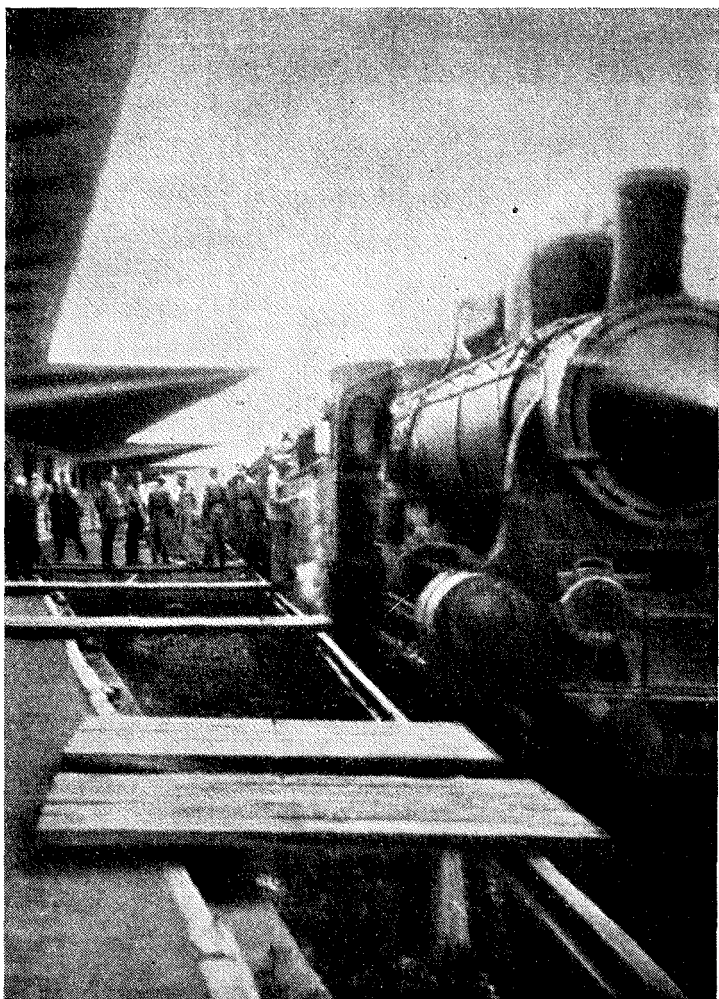
VLAK je še vedno vozil proti jugu; samo enkrat smo se ustavili. Na tem koncu ni nihče vstopil, kakor da je tu prostor samo za vojsko; tudi ni nihče poskusil odpreti straniščnih vrat. Imel sem srečo in, če bo še naprej tako, bom gotovo prišel do Anglije. Mesec je svetil sedaj na jugozahodni strani neba, ura je morala biti okrog dveh po polnoči. Samo še tri četrt ali eno uro vožnje, pa bomo v Mariboru. Žvečil sem drugo jabolko; bil sem jih že sit, vendar sem moral žvečiti. Moral sem imeti v ustih jabolko za primer, če bi moral s kom govoriti. Edino tako bi prikril, da ne govorim dobro nemškega jezika. Pokrajina, skozi katero smo se vozili, je bila gorata, vlak je drvel skozi številne predore. Biti smo morali že čisto blizu Maribora. To je mesto ob Dravi, zraslo na skrajnem koncu alpske gorske verige. Hribi okrog Maribora niso višji od tisoč čevljev in so na gosto porasli z gozdovi. Če bi se mi posrečilo priti do gozdnatega dela pokrajine na jugu Avstrije, bi bil mnogo bolj varen kakor v krajih, ki so ostali daleč za menoj. Vlak je vozil mimo hiš; bližali smo se mestu. Gledal sem skozi okno in ugotovil, da se peljemo mimo tovrne postaje; tovorni vagoni in vlaki so stali v dolgih vrstah ob progi, na pol zgoreli in razbiti. Iz cistern se je še dvigal dim, tračnice so bile zvite, v tleh so zevali velikanski lijaki. Videti je bilo, da samo dve nepoškodovani tračnici tečeta naprej mimo postaje. Vedel sem, da je bilo to razdejanje delo zavezniških letalskih sil. To me je osrčilo, čeprav sem se zavedal, da bom moral biti skrajno pazljiv. Nemci bodo po vsem tem razdejanju zelo slabe volje. Moral bom biti previden in se izogibati vsakršnih razgovorov. Tu moram oditi z vlaka; gotovo preiščejo vse vlake, ki peljejo na svoj poti v Jugoslavijo skozi Mari-

bor. Slišal sem govorice o sabotajah na teh vlakih. Nemci so se bali partizanov, povsod jih je bilo dovolj — tako so mi večkrat pripovedovali.

Vlak se je ustavil. Nastal je ropot in prerivanje onkraj mojega skrivališča. Slišal sem, kako vojaki dvigajo svoje lesene kovčke in štorkljajo po stopnicah vagona. Vstal je tudi ta, ki je dotlej sedel ob vratih

stranišča, dvignil je svoj kovček in odšel za tovariši. Čudovito srečo sem imel; če ta vojak ne bi sedel pred stranišnimi vrati, bi jih med vožnjo gotovo skušal kdo odpreti.

Postajno poslopje je bilo na drugi strani vlaka. Vse, kar sem videl skozi okno, so bile neskončne vrste vagonov. Slišal sem glasna povelja... in častnike s perona — nobenega glasu z vlaka, vsi so že morali oditi; zdaj se mi je ponudila prilika, da grem tudi jaz, dokler vlak ne krene naprej ali pa ga ne pridejo pregledovat. Odprl sem vrata in hitro stopil na hodnik. Gledal sem v tla — in nena-

Maribor poleti 1941: vlak je pripravljen za transport izseljencev

doma zagledal par gumijastih škornjev tik pred seboj. Ko sem dvignil pogled, me je obilil znoj: pred mano je stal nemški častnik in me gledal. Moral je biti eden tistih, ki so malo prej še sedeli za mizo v sosednjem oddelku. Kri v žilah mi je zledenela, noge so mi bile prikovane k tlom; kaj naj napravim? Pogledal sem Nemcu naravnost v obraz, nato pa sem trdno stopil naprej, pograbil iz njegovih rok obe njegovi torbi, stopil po stopnicah z vlaka, se obrnil in mu ponudil roko. Pod pazduho sem držal njegov mali ročni kovček. Častnik se je obrnil in mi pokazal hrbet; uganil sem, da želi, naj mu eno njegovih torb obesim čez ramo. Naravnal sem mu epolete preko jermenov torbe; zdaj se je obrnil k meni in dal sem mu drugo torbo, mali kovček pa sem mu potisnil pod pazduho. Nasmehnil se mi je in rekel: »Hvala vam!« Potegnil je iz žepa listnico in mi dal iz nje dve marki. Zahvalil sem se mu in pozdravil s »lahko noč, gospod poročnik!«; dodal sem še »Heil Himmler!« Bil sem v strahu, da pete mojih čevljev niso dovolj glasno udarile druga ob drugo, ko sem izrekel nacistični pozdrav, vendar je bilo vse v redu. Nemec mi je salutiral in vrnil pozdrav: »Heil Himmler!« Svojim čitateljem moram pojasniti, da pozdrav »Heil Hitler« v tem času ni bil več v rabi in da so ga nadomestili s pozdravom »Heil Himmler!« Nemškemu častniku bi postal prav gotovo na vso moč sumljiv, ko bi ga bil pozdravil s »Heil Hitler!«.

Častnik je šel k svojim vojakom, ki so ga čakali, ukazal pozor in v levo krog in vsi skupaj so krenili proti izhodu. Podvzival sem se za njimi, da bi se jim pridružil in se takoj za njimi še jaz neopazno izmuznil skozi izhod. V mojo nesrečo pa je sprevodnik, ki je pobiral vozne listke, zavrnil civilne potnike, da bi šli vojaki naprej. Če bi ostal z njimi, bi me gotovo opazil, zato sem se obrnil in krenil nazaj po peronu. Segel sem v žep po denarnico, zganil dve marki in ju varno spravil vanjo. Ti dve marki bosta moj najlepši spomin na to vojsko. Smeh me je posilil, ko sem šel po peronu

in me je obšla misel, kako zabavno bi bilo, ko bi se bil upal prositi častnika, da bi se mi podpisal na obe marki. Tedaj bi ju, če bi se kdaj srečno vrnil domov, poslal Hitlerju s pripombo: »Le poglej, gospod Hitler, kaj mi je dal eden tvojih oficirjev!« Obstal sem in se ozrl, ko so zadnji vojaki pravkar odhajali skozi izhod, sprevodnik pa je začel ljubeznivo preščipavati vozovnice civilnih potnikov. Vedel sem, da ne bom mogel mimo njega. Kako naj pridem s te postaje? Moral bom preplezati zid ali si kako drugače pomagati. Peron je bil poln ljudi, s strahom sem gledal številne esesovce in gestapovce, ki so postopali po postaji. Za hip se mi je zazdelo, da me zasledujejo in da se bom zdaj zdaj sesedel; potem pa sem opazil, da ustavljajo vojake in jim pregledujejo dovolilnice. Nedvomno so iskali dezertarje, jaz pa sem se še vedno počutil tako, kakor da zasledujejo mene. Zdelo se mi je, da mi sledijo s pogledi, bal sem se, da me bo zdaj zdaj kateri od njih ustavil. Potisnil sem si drugo jabolko v usta — moral sem imeti usta polna, če bi moral govoriti. Ni bilo preveč prijetno zadrževati toliko časa grizljaj jabolka v ustih.

Prišel sem do konca perona. Tam je držal most čez progo; Zdelo se mi je, da vidim na koncu mostu široko signalno uto. Nisem si upal tam mimo, ker bi me tisti, ki daje signale, gotovo opazil. Zagledal sem zaljubljen parček, naslonjen ob ograjo mostu, zato sem se vrnil na peron, med ljudi. Zdelo se mi je, da bo bolje, če odidem na nasprotni konec perona. Tam je bila tovarna postaja, tam se mi bo laže prikriti. Ni bilo ravno prijetno hoditi mimo tolikih esesovcev in gestapovcev in kar naprej žvečiti jabolko. Lasje so se mi ježili od strahu, da bom zdaj zdaj zaslišal klic: »Halt!« Vendar mi je bila sreča mila; prišel sem do konca perona in se znašel sam na tovarni postaji. Videti je bilo, da tu ni poti naprej. Tedaj sem zagledal ob progi vhod v zaklonišče, tik visoke ograje, ki je ločila postajo od ulice. Takoj sem bil pred vhodom in sem se

že hotel spustiti po stopnicah navzdol, v skrivališče, kjer bom v miru premislil, kako naj pridem s postaje. Tedaj pa sem opazil, da me samo ograja loči od glavne ceste; ograja je bila visoka kakih pet čevljev, na vrhu je bila razpeta bodeča žica. Preden sem se dobro zavedel, kaj sem napravil, sem bil že onkraj ograje; sam ne vem, kako sem prišel čez, spominjam se le, da se žice nisem niti dotaknil. S truščem sem priletel na tla; kako sem preklinjal žeblje v svojih čevljih! Ulica je bila na srečo prazna. Hitro sem se ozrl na levo in desno, nato pa krenil z glavne ceste na levo. Srečno sem prišel mimo vhoda na postajo in krenil naprej po cesti, ne da bi bil srečal enega samega človeka. Sreča mi je bila še vedno mila.

Mesec je bil zdaj nizko na zahodu; še malo, pa bo zašel. Onkraj streh sem lahko razločil visoko goro, ki se je jasno risala na nebu, razsvetljenem od mesečine. Dvigala se je v ravni črti pred menoj, jugo-jugozahodno od mesta. Moral bom priti do te gore. Če se mi to posreči pred svitanjem, tedaj bom rešen. Kako rad bi bil že na njenem vrhu! Napravil bi si načrt za dan, ki je bil pred menoj. Z vrha gore bi lahko videl reko Savo; to bi pomenilo še drugih petdeset milj prehojene poti. Onkraj planine bi utegnil srečati partizane, potem pa — Jadransko morje! Pot do gore je šla naravnost skozi mesto; videl sem visoke hiše pred seboj, obsijane z mesečino. Moji čevlji so glasno udarjali ob pločnik. Nenadoma sem obstal, prešinila me je strašna misel, da je bila v mestih južne Avstrije uvedena policijska ura; kaj naj zdaj storim? Čevlji me bodo izdali, nisem mogel hoditi potih. Policijska ura je trajala od dvaindvajsete do šeste. Nič čudnega torej, da so bile vse ulice prazne in tihe. Ni mi preostalo kaj drugega, kakor da tvegam. Stopil sem dalje. Če bo kak policaj zaslišal topot mojih čevljev, pa naj jih sliši! Moral sem iti naprej in tvegati. Prehodel sem več ulic, venomer z očmi uprtimi v goro; hiše so postajale večje in večje, čim bolj sem se bližal

središču mesta. Upal sem, da se bom lahko izognil strogemu središču, vendar pa sem se moral držati svoje smeri, ta pa je držala prav skozi mestno središče. Zaman sem skušal hoditi tiho; žebli v čevljih so udarjali ob tlak kakor kovaško kladivo. Na obeh straneh ceste so bile zdaj trgovine — moral sem biti v trgovskem središču mesta.

Ko sem prečkal glavno ulico, sem od vogala pred seboj zaslišal nekakšen šum. Prihajal je iz sence ob velikem poslopju. Brž sem ugriznil v jabolko, tedaj sem se zgrozil; pred seboj sem zagledal vojaka, ki je pravkar stopil iz svoje stražarske utice, skrite v senci hiše. Stražar je uperil svojo puško in svoj bajonet naravnost vame; z drugo roko me je osvetlil z žepno svetilko. Šel sem dalje in spet ugriznil v jabolko, se neprisiljeno ozrl vanj, nato pa spet pogledal predse. Stražar me je molče gledal. Sledil mi je s svojo lučjo, potem pa sem slišal, da se je obrnil in se vrnil v svojo utico. Gotovo je bil prepričan, da sem železniški delavec, ki se vrača z nočnega dela; saj sem tudi v resnici tak, sem pomislil sam pri sebi. Obrisal sem si znoj z obraza, ko sem zavil za vogal hiše. Prečkal sem cestno križišče. Spet sem zaslišal šum od hiše pred seboj. Ozrl sem se, kolikor sem le mogel neprisiljeno, in zagledal drugega stražarja, ki je pravkar prihajal iz svoje utice. Lahko bi bil isti kakor prej; ponovil sem prejšnji postopek — odgriznil velik grizljaj jabolka, se neprisiljeno ozrl v stražarja in šel dalje. Stražar je uperil vame svojo puško, posvetil s svojo žepno svetilko, se površno ozrl vame, nato pa se obrnil in šel do svoje utice. Ko sem zavil za naslednji vogal, sem se kratko in malo zrušil na pločnik. Srce mi je silovito razbijalo, bil sem ves moker od potu... Dobro sem se zavedal, da bi postal sumljiv takoj, kakor hitro bi le za trenutek postal ali pokazal najmanjšo senčico strahu, ko sem šel mimo obeh stražarjev. Resnično sem imel srečo. Pri tem pa je odigral glavno vlogo stari trik z jabolkom; človek, ki gre ob taki uri mimo dveh stražarjev in mirno jé svoje

TONE SELIŠKAR:

Veseljaska

(Pozabljena pesem s položajev)

*Padajo, padajo beli kosmiči,
pod streho poskrili so se vrabiči,
mar bo zamedlo nas?*

*Belemu mlinarju vzeli pšenico,
spekli partizani si bodo potico,
na svatbo povabimo vas.*

*Sosedje, klobas s seboj prinesite,
harmoniko, hčere s seboj pripeljite,
nocoj je veselje pri nas.*

*Včeraj smo v borbo se ljuto podili,
rdečo smo kri po gozdovih prelili,
nocoj pa na gosli in bas!*

*Pesem zapojemo vam o prostosti,
pesem svobode, neskončne radosti,
do bajte speljana je gaz.*

*Godec, nategni, naj čuje Ljubljana
pesem veselo in smeh partizana,
objemi dekleta čez pas!*

*Polka živahna, oj holadri-oja,
jutri zaplešemo spet sredi boja,
nocoj pa zavriskaj na glas!*

Veliki Gaber, septembra 1943

jabolko, pač ne more biti sumljiv...

Zdaj sem bil na glavni ulici mesta; bil je to širok dvored, ki je vodil naravnost proti cerkvi z dvema zvonikoma. Ulica je bila na las podobna berlinski Unter den Linden. Bila je zelo lepa, zelo široka z lepimi izložbami ob obeh straneh, spredaj pa se je dvigala katedrala. Nekoč sem že videl sliko te ulice in cerkve, tako da sem jo zdaj zlahka spoznal. Hodil sem pod drevesi naravnost proti zvonikoma cerkve; bila je takšna, kakor so cerkve na južnem Balkanu, z jasnimi sledovi turškega vpliva na zvonikih. V svetlobi mesečine sem razločil več temnih, ozkih ulic izza cerkve.

To je bilo kakor nalašč zame; niso mi bili všeč odprti, široki prostori. Želel sem, da bi delal vtis utrujenega delavca, ki se v tej zgodnji uri vrača iz službe, če bi me kdo srečal. V izložbah onkraj ulice sem videl polno različnega blaga; ko pa sem si jih natančneje ogledal, sem spoznal, da so vsi ti predmeti iz lepenke, postavljeni tam samo za oko...

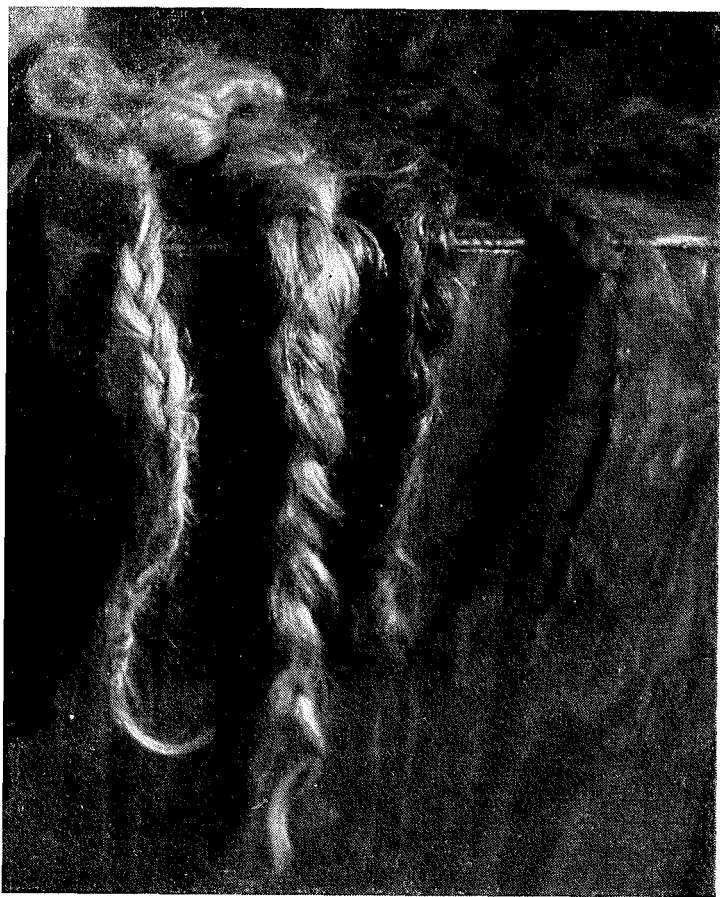
Prečkal sem široko ulico in stopil mimo pročelja cerkve. Tedaj pa sem zagledal senco nekega človeka, ki se je pravkar odlučila od glavnih cerkvenih vrat in se izoblikovala v policaja. Stopal je naravnost proti meni, da bi me ustavil. Že je odprl usta, da bi zahteval dovolilnico. Tedaj sem

urno stopil predenj in vprašal: »Koliko je ura, prosim?« Po-
gledal me je, nato pa, ko je
videl, da čakam na odgovor,
potegnil iz žepa uro in rekel:
»Pol štirih je proč.« Lepo sem
se mu zahvalil, rekoč. »Lepo
noč imamo, lahko noč!« in šel
dalje, ne da bi še kaj rekel ali
se ozrl. Čutil sem, da mi tiči
srce v grlu, ko sem stopal
dalje po cesti. Slišal sem po-
licaja, kako se je obrnil in se
počasi oddaljeval od mene.
Otrl sem si znoj, ki mi je cur-
koma tekel s čela. Kako dolgo
me bo še spremljala sreča? ...
Zavil sem v temočno ulico ob
cerkvi. Tu, v senci, sem se po-
čutil mnogo bolje. Hiše so bile
zelo stare. Rad bi si bil ogledal
ta del mesta, vendar ne kot
vojni ujetnik. Strehe hiš so se
preko ceste skoraj dotikale
druga druge. Nenadoma pa
sem iz teh ozkih ulic spet pri-
šel na široko cesto, ki je vo-
dila do velikega mostu čez
Dravo. To je bil edini most v
Mariboru in je bil gotovo za-
stražen. Res sem takoj nato
zagledal stražarja na vsaki
strani ceste na tem koncu
mostu. Reka je morala biti ši-
roka kakih 200 jardov. V tako
zgodnjem jutru nisem smel
preko mostu; moral bom poča-
kati, da se zdani. Najbolje bo,
da grem iz mesta, se neke
skrijem in počakam dneva,
tedaj pa se vrnem do mostu
in pogledam, ali stražarja
ustavljata ljudi, ki gredo čez.
Nisem imel druge izbire kakor
da grem naprej. Težko mi je
bilo, želel sem čimprej do tiste
visoke gore, ki se je tako jasno
črtala onkraj reke. Vendar
nisem smel po nepotrebnem
tvegati.

Prehodil sem še miljo in pol,
potem pa sem se znašel v
predmestju in na bregu reke;
cesta se je tu razširila v ne-
kakšen park, grmovje, ki je na
gosto raslo ob obrežju, je se-
galo prav do vode. Utaboril
sem se pod njim, kolikor sem
mogel udobno, in si ogledal
reko. Zdaj je bila visoka gora
natanko pred menoj, bila je
videti tako blizu, tako zape-
ljivo blizu. Vendar je bilo
treba najprej priti čez reko.
Opazoval sem jo; bila je ši-
roka kakih 250 jardov, tekla je
hitro, po moji sodbi kakih
10 milj na uro, bila je videti
precej globoka in tiha. Ura je

morala biti že štiri. Zrak se je
ohladi, kdaj pa kdaj sem
vzdrgetal od mraza. Presneto
me bo zeblo, če bom moral tu
dolgo čakati. Proti jutru se bo
ozračje še bolj ohladilo. Ne-
nadoma sem si dejal: »Kaj pa,
če bi reko preplaval?« Če bi se
mi to posrečilo, bi bil še pred
dnevom na gori. Moram jo
preplavati! Hitro sem se sle-
kel, s trakom iz čevljev pove-
zal obleko v sveženj, si prive-
zal sveženj na prsi, nato pa
zabredel v ledenomrzlo vodo
in legel na hrbet. Tako sem
upal, da mi bo ostala obleka
vsaj za silo suha. Zamahnil
sem z rokami in nogami, ko-
likor sem le mogel. Plaval sem
z vso močjo, upirajoč se toku

reke, ki me je nesel s seboj,
vendar sem počasi le napredo-
val; samo da bi voda ne bila
tako mrzla! Drava priteče na-
ravnost z Alp in je voda v
tem času skoraj zmrzovala.
Po malem pa mi je postalo to-
pleje, verjetno zaradi naglega
plavanja. Plavanje mi ne bi
delalo težave, če tok ne bi bil
tako močan. Pričakoval sem,
da bo reka bolj plitva, čeprav
se nisem upal postaviti na
noge, tudi ko sem že čutil tla
pod seboj. Zdelo se mi je, da so
potekle že cele ure, ka sem ne-
nadoma začutil udarec v glavo
in sem z roko ujel veje dre-
vesa, viseče nad reko. Bil sem
na bregu; potegnil sem se iz
vode, loveč sapo...

Iz muzeja v Auschwitzu: O nečloveški krutosti nacistov pričajo tudi velike količine ženskih las, ki so jih rabljali odrezali žrtvam pred usmrtnitvijo v plinskih celicah. Lase je uporabljala kot surovino nemška tekstilna industrija (foto Milan Kumar)

GIULIO MAZZON

BRIGANTE

Objavljamo novelo iz zbirke italijanskega pisatelja GIULIA MAZZONA »Drevo je bilo drevo« (Un albero era un albero), v kateri so umetniško zelo globoko opisani razni doživljaji italijanskih partizanov. (Giulio Mazzon je sekretar združenja italijanskih partizanov ANPI.) — Op. ur.

NAMRŠČENI Bastiano je kdaj pa kdaj krepko potegnil za povodec in Brigante je nekoliko pospešil hojo. Videti je bilo, ko da se steza začena vzpenjati navpično k nebu, kjer je sonce veselo sijalo. Od skalovja je puhtela vročina in se dvigala v komaj zaznavnem gibanju zraka. Mezgovo tovrno sedlo je bilo preobteženo z mitraljezom, podstavkom in nekaj zabojčki streliva, ki so bili še posebno težki. Bastiano je že sopihal. Zrahljal si je pas, da so mu hlače zlezle pod bok, od potu na kožo prilepljeno srajco pa si je odpel do golih prsi. Mezgu se je gobec penil. Z vzdržnim korakom sta hodila po gorah že več ko štiri ure.

Komandant brigade in pet mož se je pojavilo pred postojanko Republikanske narodne straže. Fašistični miličniki so se za barikadirali vanjo.

»Nimamo namena, da bi vam skrivili en sam las. Dovolj je, da razumete italijansko, sicer bo zletela postojanka v zrak z vami vred. Dinamitni naboji, ki smo jih podtaknili, zadostujejo, da zdrobimo v prah vso vas,« je kričal izza ogla komandant.

Skoz okno postojanke se je pomolila dolga palica z belim robcem, privezanim na koncu.

»Pripravljeni smo na pogajanje,« se je zaslišal glas od znotraj.

Partizanski komandant in vodja fašistične postojanke sta se sešla sredi ceste. Tako so miličniki Republikanske narodne straže

privolili, da izroče mitraljez s pripadajočim strelivom in vsem svojim orožjem. V zameno jih ne bi odpeljali v ujetništvo, pa tudi njihova postojanka ne bi zletela v zrak.

Vse je potekalo v najlepšem redu, dokler si neki miličnik ni dovolil drznosti. Iz žepa je potegnil pištolo, ki je ni bil izročil, in ustrelil proti enemu izmed partizanov. Strel je zgrešil in rafal je miličnika podrl na tla. Sledila je ledena, grozeča tišina. Mrlič na tleh je bil v svarilo. Drugi fašistični miličniki so se morali za kazen sleči in sezuti. Ostali so v samih spodnjicah. V vrsti, drug za drugim, so morali odkorakati z »rimskim korakom« proti vasi. V zrak izstreljeni rafali iz brzostrelk so jih večkrat spodbadali k predpisanemu ritmu, če niso hoteli tvegati, da bi jim priletela kakšna krogla v noge.

Partizani so jih pustili sredi trga v posmeh ljudem, ki so prihiteli z vseh strani, medtem pa so mezge otovorili s plenom in jih porazdelili po potrebi med posamezne enote. Tako je Brigante dobil na hrbet mitraljez in strelivo, ki ga je bilo treba nesti na poveljstvo brigade, gor pod vrh gore San Glisente.

Naj bo kakor koli, po pravici lahko povemo, da partizani niso minirali postojanke.

Takoj po prihodu sta bila Bastiano in Brigante deležna obrednih slovesnosti. Fantje so ju namreč že čakali. Bastiano je dobil menažno skodelico vina, želodec pa si je napolnil s pošteno porcijo polente. Brigantu so sneli tovor s hrbtna in ga obrisali z odejo, medtem pa so mu pripravili izdaten obrok zobi.

Mulovodec je proti večeru vzel v roke krtačo in čohalnik ter odšel k Brigantu. Preden se je lotil čiščenja, ga je pobožal po

glavi. Za naslednji dan nihče ni mogel vedeti, kakšno delo jih čaka.

»Starina, si si razmigal hrbtišče danes, a?« mu je rekel v zravnan uhelj, pri tem pa ga krepko potrepil po vratu. Bila sta prijatelja. Brigante je zadovoljno zarigal.

Ko se je znočilo, je ostal mezeg prost pod drevjem, kjer so spali na tleh v odeje zaviti ljudje iz brigade.

Bilo je poletje, pa ni bilo treba iskati zavetja po pristavah. Zraven tega so bili v pripravljenosti in so morali računati, da jih lahko vsak čas preseneti nenadna hajka. Brigante se ni dosti oddaljeval od macesna, ki si ga je izbral Bastiano. Ob zori sta bila oba spet na pohodu.

Preden je vzšlo sonce, je komandant naročil mulovodcu, naj gre po vrečo moke za polento na tamar Piazze. Ker je računal, da se z mezgom ne bo vrnil pred nočjo, je Bastiano povedal geslo. Ta pa se je zbal, da ne bi nanj pozabil. Zato je, brž ko je bil zunaj taborišča, privlekel iz žepa štrcelj svinčnika in si napisal geslo na škatlico voščenih vžigalic, ki jo je nosil v gornjem žepu bluze.

V zaletu se je pognal na Briganta in ga zajahal. Videti je bilo, da mu pozibavanje na sedlu močno ugaja. Med potjo je pel v ritmu mezgovih korakov. Končal je s kitico:

Noi ci darem la mano
ed un bacin d'amor,
ed un bacin d'amor.

Roko si bova dala
in še sladak poljub,
in še sladak poljub.

Potem pa je spet začel od kraja peti staro pesem alpinov.

Bilo je že pozno ponoči, ko je stražar pri poveljstvu brigade moral naperiti puško v smer nekega šuma, ki mu ni dal miru. Iz hoste je bilo slišati korake, ki so se izgubljali v travi. Mesec je blede, vendar jasno razsvetljeval vso okolico. Sence so dobivale najbolj čudne oblike in zbujale stražarju sum. V partizane je prišel šele pred nekaj dnevi, vojak pa še ni bil, tako je bil mlad. In glej, komaj kakih dvajset metrov pred seboj ti zagleda človeško postavo, nenavadno veliko, ki stoji pokonci, noge pa ji zakriva grmovje. Neverjetna prikazen: glava ji je

majhna in dve majhni roki sta pravo nasprotje trupu, ki more biti vsekakor ogromen, čeprav ga ni videti.

»Stoj! Roke kvišku!«

»E, beži no!« mu odvrne prikazen, ki se v hipu ustavi.

»Stoj, če ne, streljam! Niti koraka dalje!« Prikazen za grmovjem, po vsej priliki presenečena, pristavi:

»Tak nehaj že!«

»Roke kvišku, ali pa streljam!« blekne stražar, čigar važnost prihaja vse bolj in bolj do izraza. Velikan ne more drugače, kakor da dvigne roke.

»Geslo!« mu ponovno veli stražar.

Velikan bi rad spustil roke.

»Roke kvišku, ali pa streljam!«

»Toda gesla se ne spomnim več.«

»Stoj mirno in roke kvišku!«

»Imam ga v malem žepu,« in Bastiano spusti roko, da bi segel po škatlici vžigalic.

»Roke kvišku!«

Bastianova roka spet šine nad glavo. Stražarjev glas ne obeta nič dobrega in je boljše, ne se šaliti.

»Bastiano sem, z mezgom.«

»Bastiano gor, Bastiano dol, geslo povej!«

Mezgar hoče dobesedno izpolniti ukaz in seže z roko k žepu. Stražar sproži in velikan izgine za grmovjem, ker ga je vrglo s sedla. Na mesto pritečejo drugi fantje in med glasnim smehom ulove mezga z Bastianom. Stražar ga sicer ni zadel, toda strašansko šepa, ker si je pri padcu izpahnil nogo v gležnju. Morajo ga odnesti na rokah. Seveda preklinja, da je strah, in se zaobljublja, da bo stolkel gobec rekrutu, ki ga je skorajda ubil.

Bilo je tako, da je moral drugo jutro bežati na mezgovem hrbtu z nemško hajko za petami.

Vreme je kazalo na dež in vidnost po gorah je bila omejena. To je olajševalo premike, ki so jih morali opraviti, da bi se izognili SS-ovskemu obroču. Partizani so imeli srečo in so se prebili na sosednjo goro. Od sovražnika jih je ločila globoka dolina. Lahko so nadzorovali nemške patrulje, samo da so se skrili ali zakamuflirali med rastje.

V gozdu, kamor so se zatekli, je bila ena sama jasa in še ta je bila tako odprta, da je utegnila pritegniti pozornost tistih, ki so operirali na nasprotni strani. Bastiano se ni spustil z mezgovega hrbta, ker je čakal na razvoj dogodkov. Zelena trata na odprtem

Nello Leonardi: Na položaju

prostoru in tako blizu, da bi lahko stegnili vrat do nje, je bila za mezga neudržljivo vabljava. Brigante je vohljaj po zraku. Nato se je pognal v rahel tek in — hop! — naravnost na jaso. Bastiano ga je mlatil po glavi s pestmi, vlekel je za jermene, da bi ga zastavil in nagnal nazaj, vendar zaman. Mezeg je hotel tokrat pokazati, da je mezeg.

Pridirjal je na sredino, se ustavil in mulil travo. Mezgar ga je še vedno bil s pestmi in kričal nanj:

»Oh, nesrečnej! Daj, pojdi nazaj!« Toda nič. Mezeg je bil mezeg. »Zaradi tebe naju bodo še ubili!«

Bastiano niti ni mogel stopiti z njega zaradi izpaha členska. Zdelo se je, ko da se Brigante tega zaveda in izkorišča priložnost, sicer se ne bi rešil poštene mere brc v trebuh.

Ni bilo treba dolgo čakati. Že čez nekaj minut so začeli drug za drugim padati po jasi izstrelki iz dveh nemških metalcev min. Bastiano je ves obupan krilil z rokami. Bri-

gante, ki so ga eksplozije min sicer motile, vendar ne preplašile, se je začel sprehajati v krogu. Pomikal se je od ene do druge luknje, ki so jih puščale za seboj mine, a teh je bilo čedalje več. Bastiano je napel vse sile in se vrgel na tla, ker je upal, da se bo splazil na varno. Pri tem pa se mu je roka zapletla v povodec. Brigante je tedaj začel vleči mezarja z gobcem in se počasi vrnil v goščavo. Tako je mezar imel zdaj še en vzrok več, da je začel preklinjati mezge in Švabe. Vsa brigada se je morala naglo premestiti na nov položaj. Mitraljez, ki ga je pritovoril Brigante tja gor, jim je dobro služil za kritje umika in ustavitev sovražnika onkraj doline.

Nemci so se v dolini polastili Bastianovega doma. Njegovo družino so izselili, v hiši pa so se nastanili sami s svojim poveljstvom. Vrh tega so potem navozili vanjo še celo zalogo streliva. Rekli so, da bodo hišo zažgali, takoj ko bo hajke konec, ker so vedeli, da je lastnik partizan.

Medtem se je hajka nadaljevala in esesovci so streljali divje. Ako bi tako stanje trajalo še dolgo, bi bila brigada resno ogrožena. Potem pa se je zgodilo nekaj, kar je Bastiana privedlo do težavne odločitve. Bilo je le nekaj dni pozneje, ko je že lahko hodil.

Komandant je sklical svoje ljudi v zbor in jim pojasnil, da mora brigada preiti v protiofenzivo s kakšnim dobro premišljenim nenadnim napadom. Seveda bi bilo najbolje, če bi se dalo udariti naravnost na esesovsko postojanko. Uničiti bi kazalo skladišče, iz katerega so zalagali formacije na hajki. To bi najbrž zadalo sovražniku odločilen udarec in napravili bi konec trpinčenju prebivalstva. Konec bi bilo hajke in brigada bi se rešila iz hudih težav. O vsem tem so dolgo razpravljali in prišli do zaključka, da bi bila cena za tako akcijo, ki bi jo morali plačati s človeškimi žrtvami, vendarle prevelika. Pa se je oglasil Bastiano in nasvetoval zamisel, ki je vsem ugajala in so jo takoj odobrili.

Zamisel je nameraval uresničiti seveda s svojim mezgom.

Bastiano je mezgu naložil tovarno sedlo. Sem pa tja ga je pobožal in pogladil. V mraku sta se odpravila. Krenila sta po običajni poti, po poti, ki je mezga vodila v hlev, gospodarja pa domov.

Mezeg je veselo stopical, saj o prisotnosti esesovcev, ki je težila Bastiana, ni nič vedel. Izognila sta se sovražnikovi čuječnosti in četrť ure hoda do doma sta se ustavila. Brigante je bil nestrpen in je hotel iti dalje. Potem je legla na zemljo noč, bila je tema.

Bastiano je odprl dva zaboječka in pričvrstil na vsako stran sedla po enega. V njih sta bili dve debeli in primerno kratki borovi veji. Bili sta spiralno oviti s počasi tlečo vžigalno vrstico, ki jo je prižgal v obeh zaboječkih hkrati in ju takoj zaprl. Nato je z roko mahnil mezga po zadnjem delu hrbtišča. Brigante je bil te kretnje vaje, zato je tudi tokrat razumel, naj sam odide v hlev. Pognal se je v dir. Bastiano je gledal za njim, dokler ga ni zagrnila tema. Potem je sedel na tla in si zaril brado med kolena.

Čakal je.

Zatopljen v svoje misli se ni niti zavedal, koliko časa je minilo, odkar je oddirjal Brigante. Zaslišal je prvo eksplozijo: eksplodiral je dinamit v zaboječkih. Skoraj hkrati je zagrmelo še huje, tako da se je stresla zemlja pod njim, po dolini pa se je zasvetilo kot podnevi. Njegov dom je zletel v zrak, toda skupaj z esesovci in z vsem rezervnim strelivom.

Brigante se je natančno držal svoje običajne poti. Predirjal jo je natančno v istem času kakor vsakokrat.

Mezgar Bastiano je strmel v oddaljeni kres, ki ga je zanetila eksplozija. Bil je čokat mož, krepkih ramen in krivih nog. Pričignil si je hlače. S hrbtom dlani se je podrgnil pod nosom. Potem je z roko podrsnil po hlačah, da bi si jo obrisal. Jokal je.

Prevedel Polde Vrbovšek

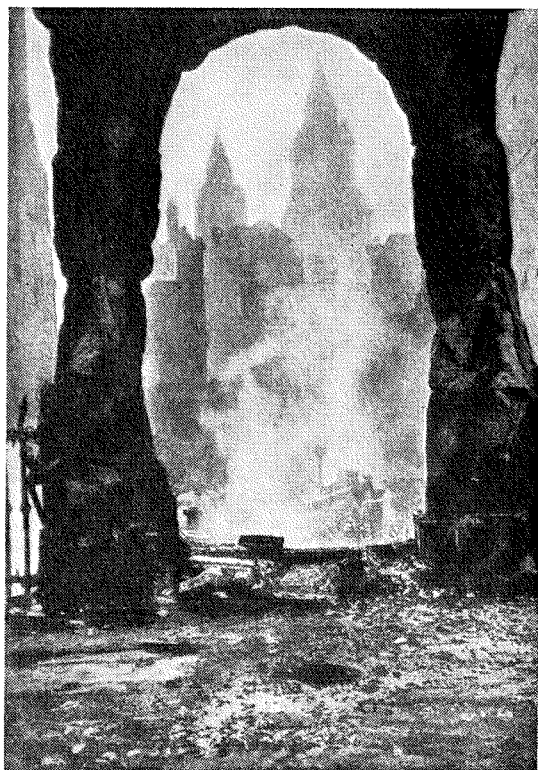
Iz likovne zakladnice s tematiko narodnoosvobodilne borbe: Oskar Herman: Begunci v Italiji. — (Pojasnilo k sliki: Leta 1944 in v začetku leta 1945 je bilo prepeljanih v Italijo mnogo partizanskih ranjencev in partizanskih družin brez domov ter otrok padlih borcev. Zbirna baza za take družine je bila v Gravini)

Presenečenje med pripravami na »Barbarosso«

Nadaljujemo objavljanje odlomkov iz spominov Winstona Churchilla na drugo svetovno vojno. V tem nadaljevanju je opisano zadnje dejanje izdajalskega režima pod vodstvom kneza Pavla — pristop Jugoslavije k Trojnemu paktu, ki mu je 27. marca 1941 sledil državni udar oziroma odločen NE širokih ljudskih množic. Udar je izvedla skupina oficirjev, ki jih je potegnil s seboj val ljudskega ogorčenja. Poglavitna zasluga za to, da je ljudstvo tako enodušno nastopilo proti izdajalskemu režimu in manifestiralo svojo privrženost svobodoljubnim idejam, gre seveda Komunistični partiji, ki je v letih pred vojno stalno opozarjala na fašistično nevarnost, dvigala borbena duha delovnih ljudi in obsojala profašistično politiko Stojadinovičevega in Cvetkovičevega režima. Churchill sicer o tem ne govori, čeprav je več kot jasno, da državnega udara ne bi bilo moč izvesti brez zaslombe v ljudskih množicah, ki jih je usmerjala Partija.

Proti koncu januarja 1941, ko je zaskrbljenost rastla iz dneva v dan, je prispel v Beograd polkovnik Donovan, prijatelj predsednika Roosevelta. Ameriška vlada mu je zaupala nalogo, da sondira mnenja v Jugovzhodni Evropi. Prevladoval je strah. Ministri in najvidnejši politiki se niso upali odkriti svojih misli. Knez Pavel je odbil ponudbo za Edenov obisk. Samo eden med njimi je bil izjema: letalski general Simović, ki je v oficirskih vrstah predstavljal nacionalistični element. Njegova pisarna pri letalskem poveljstvu na zemunskem bregu Donave, nasproti Beograda, je že decembra postala tajno središče nasprotnikov nemškega prodiranja na Balkan in neaktivnosti jugoslovanske vlade.

Dne 14. februarja sta se Cvetković in Marković odzvala ukazu, da morata priti v Berchtesgaden. Oba skupaj sta poslušala Hitlerjev referat o moči zmagovite Nemčije in emfatične izjave o prisrčnosti odnosov med Berlinom in Moskvo. Če bi Jugoslavija pristopila k Trojnemu paktu, bi se Hitler obvezal, da jo bodo nemške čete v primeru operacij proti Grčiji pustile pri miru in da se bodo omejile zgolj na uporabo njenih cest in železnic za prevoz vojaškega blaga. Skrajno zaskrbljena sta se vrnila v Beograd. Sodelovanje z Osjo bi utegnili sprožiti jezo Srbov; borba proti Nemčiji pa bi utegnila sprožiti separatistične težnje na Hrvaškem. Grčija, edini balkanski zaveznik, na katerega bi mogli računati, je bila zapletena v hudo borbo z italijansko vojsko, ki je štela nad 200.000 mož, razen tega pa ji je grozil še

Posnetek po nemškem bombardiranju v nekem angleškem mestu

skorajšnji nemški napad. Angleška pomoč se je zdela negotova in v najboljšem primeru le bolj simbolična. Medtem pa je Hitler strateško obkoljeval deželo, da bi prisilil njeno vlado k zadovoljivemu sklepu. Dne 1. mar-

ca je Bolgarija pristopila k Trojnemu paktu in še isti večer so nemški motorizirani oddelki prispeli na srbsko mejo. Jugoslovanska vojska pa ni izvedla mobilizacije, da ne bi prišlo do provokacij. Odbila je ura odločitve.

Dne 4. marca je knez Pavle zapustil Beograd in se odpeljal na tajni obisk v Berchtesgaden. Pod silnim pritiskom je ustmeno zajamčil, da se bo Jugoslavija ravnala po zgledu Bolgarije. Ob povratku je naletel na silovit odpor med sestankom regentskega sveta, pa tudi v ločenih pogovorih s političnimi in vojaškimi voditelji. Razpravljanje je bilo žolčno, ali nemški ultimati je obstajal. Ko so poklicali generala Simovića v Beli dvor, bivališče kneza Pavla..., se je jasno izrazil proti kapitulaciji... Toda knez Pavle se je dejansko že obvezal v imenu države.

Iz Londona sem ukrenil vse, kar je bilo v moji moči, da bi dvignil Jugoslovane proti Nemčiji. Dne 22. marca sem brzojavil dr. Cvetkoviću, jugoslovanskemu predsedniku vlade:

»Ekscelenca!

22. marca 1941

Končni poraz Hitlerja in Mussolinija je gotova stvar. Noben previden in daljnoviden človek ne more dvomiti o tem spricho soglasnih sklepov demokracij Velike Britanije in Amerike. Samo 65 milijonov pogubonosnih Hunov ustrahuje in ropa Avstrijce, Čehe, Poljake in druge svobodoljubne narode. Ljudstva Britanskega imperija in Združenih držav pa štejejo skupaj skoraj 200 milijonov. Nesporno obvladujemo oceane in z ameriško pomočjo bomo kmalu dosegli odločilno premoč v zraku. Britanski imperij in Združene države razpolagajo z mnogo večjim bogastvom in tehničnimi sredstvi ter proizvajajo več jekla kot ves ostali svet skupaj. Trdno sta odločena omogočiti, da svoboda ne bo več teptana in da val napredka ne bodo zadrževali zločinski diktatorji, katerih eden je že prejel nepopravljiv udarec. Mi vemo, da srca pravih Srbov, Hrvatov in Slovencev bijejo za svobodo, nedotakljivost in neodvisnost svoje domovine in da imajo o bodočnosti enake poglede kot angleško govoreča ljudstva. Če bi morala Jugoslavija v tem trenutku kloniti pred usodo, ki je doletela Romunijo, ali ponoviti zločin Bolgarije in prevzeti nase del krivde

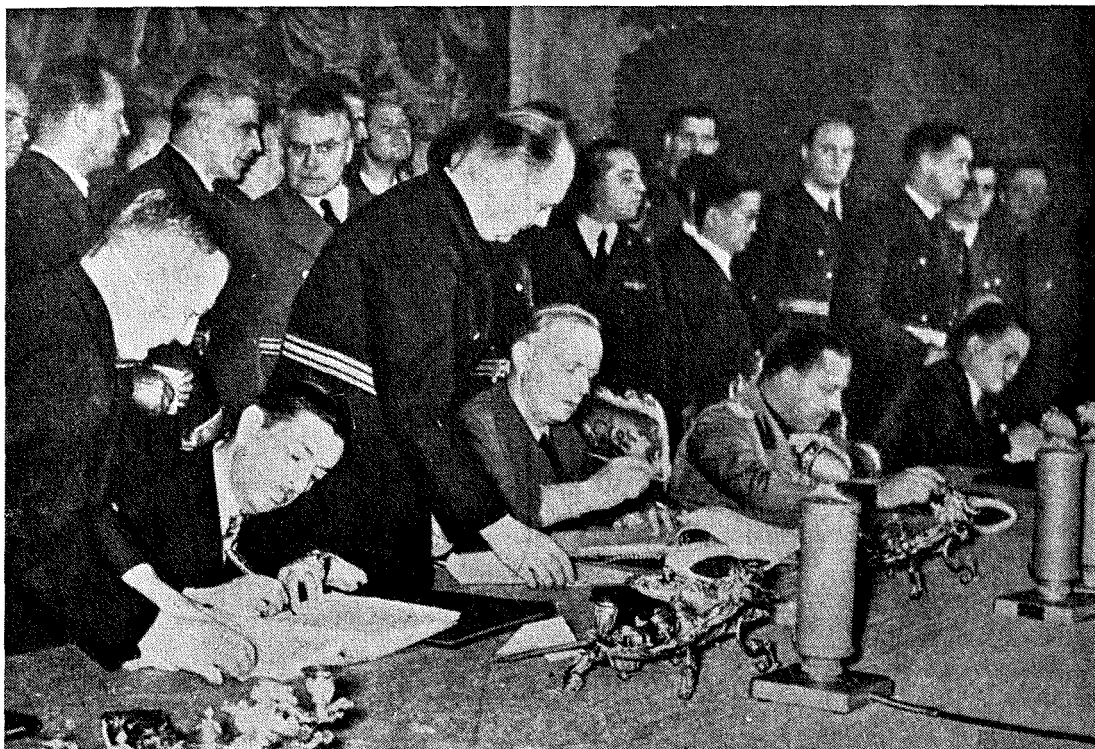
za poskus umora Grčije, jo čaka neizbežen polom. Ne bo se izognila vojni, samo odložila jo bo in njene hrabre čete se bodo tedaj borile same, obkoljene in brez sleherne nade na kakršno koli pomoč. Vojaška zgodovina po drugi strani prikazuje redke primere tako sijajne priložnosti kot se zdaj nudi jugoslovanski vojski, če se je bo oprijela pravočasno. Ako se bosta Jugoslavija in Turčija pridružili Grčiji, se bodo vse tri, ob pomoči Britanskega imperija, ubranile nemškega prekletstva, in končna zmaga bo zagotovljena. Prepričan sem, da bo Vaša ekszellenca znala presoditi vrednost svetovno važnih dogodkov.«

Kljub temu se je v noči 20. marca kabineta jugoslovanske vlade odločil za pristop k Trojnemu paktu. No, trije ministri so takrat le podali ostavko. Dne 24. marca sta se Cvetković in Marković neopazno izmuznila iz Beograda in z neke okoliške železniške postaje odpotovala na Dunaj. Naslednji dan sta tamkaj podpisala s Hitlerjem pogodbo, ceremonijo pa je objavila beograjska radijska postaja. Govorice o bližajoči se nesreči so se širile po beograjskih kavarnah in skrivnih sestankih.

Tedaj sem poslal navodila našemu ministru v Beogradu, gospodu Campbellu:

»Ne smete dopustiti, da bi se med Vami in knezom Pavlom ter njegovimi ministri dvignila pregrada. Le bodite še naprej vsiljivi, nadlegujte jih in protestirajte. Zahtevajte avdience. Ne upoštevajte vsak NE kot odgovor. Silite za njimi in vztrajno trdite, da Nemci že smatrajo državo za podjarmljeno. Ni več časa za očitke in dostojanstvene poslovitve. Obenem ne pozabite nobene možnosti, ki bi se je morali morebiti poslužiti, če bomo ugotovili, da se ne moremo več zanesti na sedanjo vlado. Zelo cenim vse, kar ste storili do sedaj. Nadaljujte z vsemi sredstvi, ki so vam na voljo.«

O vstaji v primeru kapitulacije režima pred Nemčijo je bilo govora že nekaj mesecev v majhnem krogu oficirjev okoli Simovića. Revolucionarna akcija je bila skrbno pripravljena. Vodja predvidene vstaje je bil general Bora Mirković, poveljnik jugoslovanskega letalstva. Pomagalo bi mu nekaj sto drugih domoljubov, vojaški oficir major Knežević in njegov brat, profesor, ki

Zadnje dejanje izdajalske politike Cvetkovičevega režima: podpis pogodbe o pristopu Jugoslavije k »Trojnemu paktu«. Prvi, ki sedi za mizo na levi, je Dragiša Cvetković, drugi pa nemški zunanji minister Joachim von Ribentropp

je vzpostavil politične stike s pomočjo svojega položaja v srbski demokratski stranki. Načrt vstaje je bil znan samo majhnemu številu zaupnih oficirjev, ki so bili skoraj vsi po činu nižji od polkovnika. Zarotniška mreža se je raztezala od Beograda do glavnih garnizij v državi: v Zagrebu, Skopju in Sarajevu. Zarotniki so razpolagali z dvema gardijskima polkoma brez njunih polkovnikov, z enim bataljonom iz beograjske garnizije z eno četo orožnikov na kraljevem dvoru, z delom protiletalske divizije v glavnem mestu, z letalskim poveljstvom v Zemunu, ki mu je načeloval Simović, z gojenci oficirskih in podoficirskih šol ter z nekaterimi topniškimi in inženirskimi enotami.

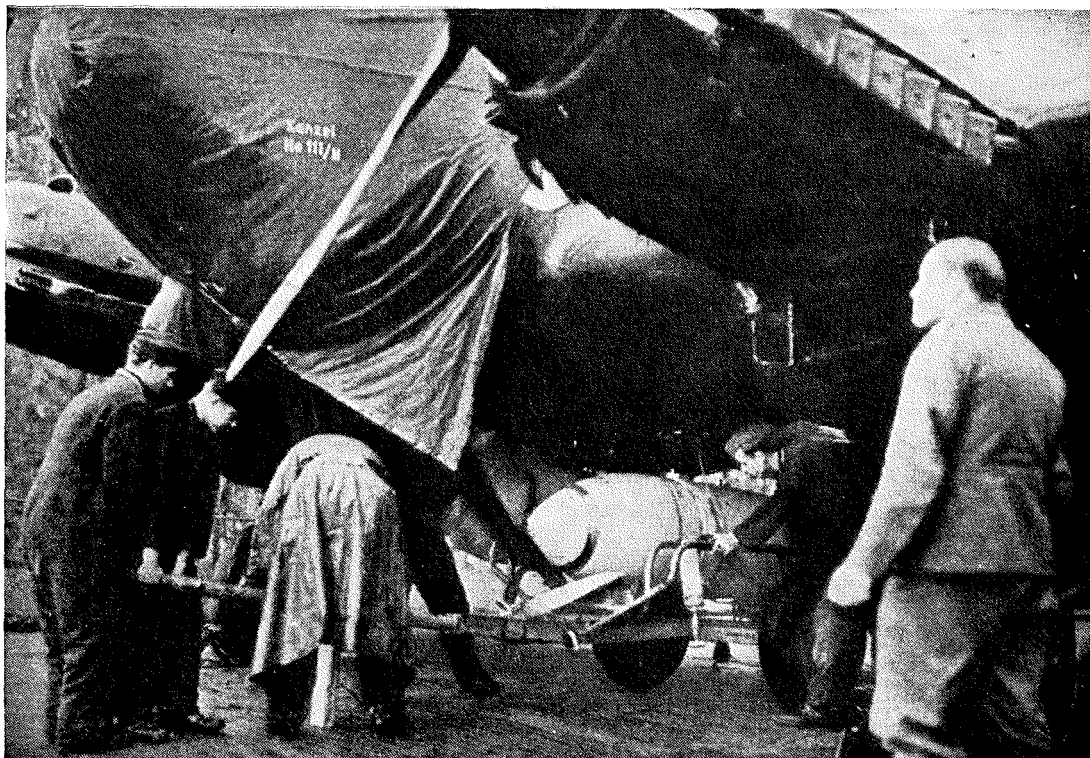
Ko so se dne 26. marca začele širiti po Beogradu vesti o vrnitvi obeh jugoslovanških ministrov z Dunaja, so se zarotniki odločili za akcijo. Izdan je bil ukaz o zasedbi ključnih točk v Beogradu in kraljevega dvora z mladoletnim kraljem Petrom II. vred, do česar naj bi prišlo ob zori 27. mar-

ca. Medtem ko so čete pod poveljstvom oddelčnih oficirjev obkoljevale dvorno palačo v predmestju glavnega mesta, je knez Pavle sedel v vlaku, ki je peljal v Zagreb. Morda ni vedel ničesar, morda pa je še predobro vedel, kaj se kuha. Malo prevratov se je odvijalo tako mirno. Nekaj višjih oficirjev je bilo aretiranih. Cvetkovića je policija odpeljala na Simovićevo poveljstvo, kjer je moral podpisati svoj odstop. Na strateških točkah glavnega mesta so namestili strojnice in topove. Ob prihodu v Zagreb je knez Pavle zvedel, da je Simović prevzel vladu v imenu kralja Petra II. in da je regentski svet razpuščen. Vojaški poveljnik Zagreba je svetoval knezu, naj se takoj vrne v Beograd. Kakor hitro se je knez Pavle vrnil, so ga z močnim spremstvom odpeljali v urad generala Simovića. Skupaj z ostalima regentoma je tedaj podpisal akt o abdikaciji. Dovolili so mu, da v nekaj urah pripravi svoje kovčke, in še isto noč je skupaj z družino zapustil državo ter odšel v Grčijo.

Načrt je pripravila in uresničila ožja skupina nacionalističnih srbskih oficirjev, ki so bili prepričani, da predstavljajo čustva javnosti. Njihova intervencija je sprožila val ljudskega navdušenja. Beograjske ulice so preplavile množice Srbov, ki so prepevali: »Rajši vojna kakor pakt; rajši smrt kakor sužnost.« Po trgih so plesali, povsod so zavihrale angleške in francoske zastave, srbsko narodno himno so izzivalno prepevale pogumne in neoborožene množice. Dne 28. marca se je mladi kralj, ki je ušel varstvu regentstva in se spustil po odtočnem žlebu, udeležil svečanosti v beograjski stolni cerkvi sredi vzdikajoče množice. Nemškega veleposlanika so javno opsovali in množica mu je opljuvala avtomobil. Pogumni vojaški udar je zbudil energijo naroda. Ljudstvo, ki je bilo vse do tedaj paralizirano v svoji akciji, slabo vladano in slabo vođeno, ter imelo pri vsem tem še občutek, da so ga pognali v past, se je ne glede na nevarnost drznilo kljubovati tiranu in zavojevalcu prav takrat, ko je bil na višku svoje moči.

Hitler je bil zadet v živo. Dobil je napad tistega krčevitega besa, ki je trenutno uničil v njem vsako sposobnost presojanja in ki ga je včasih spravil v najbolj strašne pustolovščine. Ko se je mesec kasneje mirneje pogovarjal s Schulenbergom, je dejal: »Državni udar v Jugoslaviji je treščil kot strela z jasnega neba. Ko so mi 27. marca zjutraj prinesli vest, sem pomislil, da gre za šalo.« Toda takrat, ko ga je bila popadla divja jeza, je sklical nemško vrhovno poveljstvo. Prisotni so bili Goering, Keitel in Jodl, Ribbentrop je prišel pozneje. Poročilo o sestanku je med akti nürnberskega procesa. Hitler je pojasnil položaj Jugoslavije po vstaji. Dejal je, da je Jugoslavija negotov faktor v bližnji operaciji proti Grčiji (»Marita«) in še bolj v naslednji operaciji »Barbarossa«, ki je bila naperjena proti Rusiji. Menil je, da je še srečen, ker so Jugoslovani odkrili svoja čustva preden je začel uresničevati načrt »Barbarossa«.

(Sledi nadaljevanje)

Nekje v »rajhu« marca 1941: bombe za Beograd so pripravljene ...

Odgovor de Gaulla

De Gaulle je že dobil odgovor, francoskemu predsedniku ni več potreben referendum — je še pred referendumom zapisal »Al Moudjahid« — organ Alžirske osvobodilne fronte. In dobil ga je i v Alžiriji i v Franciji. Toda ali ga bodo v Parizu razumeli?

Poglejmo najprej, kako so glasovali:

V Franciji je glasovalo za de Gaulla 75,2 % volivcev, proti 24,8 %.

V Alžiriji je glasovalo za de Gaulla 69,1 % volivcev, proti 30,9 %.

Če upoštevamo število vpisanih volivcev, potem pa pridemo do popolnoma drugačnih rezultatov.

Za de Gaulla je v Franciji glasovalo 15.200.000 vpisanih volivcev, ali 56,6 %; proti je glasovalo 4.995.000 vpisanih volivcev, ali 18,4 %; vzdržalo pa se je 6.038.000 vpisanih volivcev, ali 25 %.

Za je glasovalo v Alžiriji 30,9 % vpisanih volivcev, proti je bilo 17,7 % vpisanih volivcev, vzdržalo pa se je 42,7 % vpisanih volivcev.

Če pregledamo rezultate referenduma leta 1958, vidimo, da je de Gaulle dobil letos v Franciji kar 2.500.000 manj glasov.

Mnogo jih ni glasovalo, saj ne morejo imeti zaupanja v enostranske in tako meglene obljube o »alžirski Alžiriji«, samoupravi in miru na alžirskih tleh.

Šest let je že tega, kar so alžirski borci-felahi, kakor jih imenujejo domačini — zgrabili za orožje in dali signal za vstajo. Prve puške so počile ob zori 1. novembra 1954, ko so francoski garnizoni še mirno spali.

Dve leti in pol je tega, ko je de Gaulle svečano izjavil, da je njegova misija, končati vojno in skleniti »mir hrabrih«. Tri mesece pa je minilo,

ko je prvič uporabil besedo »alžirska Alžirija«, priznal, da ima ta dežela alžirski, ne pa francoski značaj. Še več, da je del velike skupnosti Arabcev, ki ima svoj skupen jezik, skupno vero, skupne ideale. Vendar se vojna še nadaljuje, Alžirija pa je hermetično odrezana od ostalega sveta, celo od sosednje Tunizije in Maroka.

Velika francoska armada, večja in bolje opremljena kot je bila tista, ki se je leta 1945 borila proti Nemčiji, skuša z uporabo vseh tehničnih in psiholoških trikov, pa radarskih naprav in napalm bomb zaustaviti falango — čete, bataljone in brigade, ki se pojavijo danes tu, jutri tam, zdaj pred Constantinom, zdaj globoko na jugu Alžirije, vendar brez uspeha.

Francoska armada se je znašla sredi živega peska, ki se stalno premika, a v katerem se čedalje bolj pogreza — ka-

kor karavana, če zaide v močvirje sredi puščave.

Že od prvega novembra 1954, ko so na dvorišču neke samotne kmetije v Aurèsu, gorskem masivu južne Alžirije, namazali stare puške, ostale še iz druge svetovne vojne, in so šli prvi borci v patroljo, letijo svinčena zrna od gore do gore, od ene doline do druge. In od tlej ni minil dan brez mrtvih in ranjenih, napadov in protinapadov. Od oljčnih gajev na severu do skromnih makij na jugu in sivih peščin že v Sahari leže mrtvi, junaki brez imen, umirajo ranjenci, piskajo smrtonosne kroglice kot v kakšnem zakletem kanjonu.

Že od prvega dne, ko se je začela vstaja, napovedujejo francoski generali kapitulacijo alžirskih borcev. »Še tri mesece, še tri tedne« — vse to se ponavlja leto za letom. In koliko francoskih vlad je že strmoglavilo zaradi Alžirije, koliko francoskih mater objokuje usodo svojih sinov, ki so padli, ne vedoč za kaj. Vendar vojne še ni konec.

Toda eno je že gotovo: dolgo se več ne bo vlekla. Vojne v Alžiriji namreč ni mogoče končati z vojno. Ne samo to, z vojno je ni mogoče niti dobiti. To mora biti jasno tudi francoskim generalom!

To ni posnetek iz časov II. svetovne vojne, ko so nacisti strahovali prebivalstvo v okupiranih državah Evrope. To je posnetek iz lanskih decembrskih dni v Alžiriji, kjer je francoska »pacifikacija« močno podobna nacističnim metodam

Tak je bil »referendum« v Alžiriji: volivce so stražili vojaki z napetimi brzostrelkami

Alžirski viri zatrjujejo, da je bilo v tej vojni ubitih milijon domačinov, francoski konservativni list »Figaro« pa meni, da jih ni bilo več kot 150.000. Če vzamemo »idealno« sredino, dobimo še vedno 575 tisoč mrtvih. In vendar partizanov v nobenem trenutku ni bilo več kot 20.000 do 25.000. V borbah ni moglo pasti toliko ljudi.

Francoski vojaki so torej krvavo obračunali tudi s civilnim prebivalstvom. Pol milijona so jih namreč odpeljali nasilno iz »ogroženih področij«, več sto tisoč so prepustili usodi, še druge strpali v koncentracijska taborišča, nemajhen del pa jih životari v Tuniziji in v Maroku kakor ve in zna.

De Gaulle ni videl, ko je prišel s pomočjo vojske na oblast — to je bilo 1. junija 1958 — samih rož krog sebe, saj ime Francije ni bilo na visokem glasu. Govoril je zato v prisposodobah, pesniško, citiral je stare pregovore — vendar je še vedno nekaj obljubljal. Kmalu pa se je znašel v vrtincu. Toda njegovo središče se premika, zdaj je v Franciji, zdaj v Alžiru. Vedno pa je skušal manevrirati. Ne smemo prezreti, da tišče francoski koloni v Alžiriji voz na desno in da zagovarjajo to smer tudi

predstavniki vojaških krogov.

Toda de Gaulle je imel nešteto priložnosti, da bi dal ladji, na kateri plove Francija, pravo smer. Tragično je, da je v letu, v katerem se je osvobodilo osemnajst afriških držav, Alžirija še vedno pastorka, še več, prizorišče sedemletne vojne. In vendar čas ni na francoski strani.

Tudi Velika Britanija se je morala po koncu druge svetovne vojne umakniti iz Indijskega subkontinenta, iz Indije, Pakistana, Burme, Ceylona, Malaje, lani pa še s Cipra, kjer je bil od leta 1954 štab britanskih čet za Srednji vzhod. Ne samo to, tudi iz Egipta in s Sueškega prekopa, najpomembnejše vodne poti na svetu. Britanske bojne ladje morajo sedaj spet okrog Afrike, okrog Rtiča Dobre nade, če hočejo priti v Singapur!

Tudi Španci so se morali umakniti iz Riffa, severnega dela Maroka, čeprav je ta le za streljaj od južne Španije in lahko z Algecirasa ob lepem vremenu kar s prostim očesom opazujejo obrise afriške obale. Zastonj je bilo sklicevanje na stoletne zgodovinske pravice, na pogodbe s podkupljenimi šejki in poglavarji plemen.

Velika večina afriških držav je dobila neodvisnost tako rekoč iz francoskih rok, Alžirija

pa je doslej žrtvovala že na stotisoče svojih ljudi in vendar ji odrekajo pravico do samostojnosti, ji zanikajo, da bi bila že nacija. Kdo bi se boril šest let, če ne bi vedel za kaj in v čigavem imenu se bori! Alžirci se vendar bore za neki ideal, ne pa zato, ker jim je to v krvi in so slučajno prišli do orožja! In ta ideal je svobodna Alžirija.

Ali se niso Numidijci — predniki današnjih Alžircev — borili že proti Rimljanom pa Bizantincem, Turkom, ali si niso Francozi le s silo utrlji pot v Alžirijo, prek trupel alžirskih patriotov? Ali Alžirija nima že svoje duše, svoje osebnosti, se pravi nacionalnosti? In še odlične kadre, ki so vzdržali šest let v neenaki borbi in presenečali francosko vojsko zdaj tu, zdaj tam. Še v Franciji so likvidirali razne kolaborante.

Tri dni je gorelo de Gaulle pod nogami, vse tri dni njegovega obiska v Alžiriji je bila ta dežela na nogah, so letele krogle, so odmevali strelji, so napadali francoski legionarji z nasajenimi bajoneti. »Konec iluzij«, je takrat zapisal ameriški list »New York Times«.

Prav gotovo je moralo biti v trenutku, ko je de Gaulle stopil na alžirska tla, vsakemu jasno, da je ta dežela že glasovala proti referendumu. Večina, ki jo je dobil de Gaulle v Alžiriji, je kaj skromna.

Če upoštevamo, da so »na deželi« vozili volivce-muslimane na volišča kar z vojaškimi kamioni — in na deželi živi največ Alžircev — da so številni Francozi v Alžiriji glasovali za de Gaulle samo iz patriotičnih razlogov, ne pa simpatije ali političnega prepričanja, le zato, da bi storili svojo »državljsko« dolžnost, potem bi morali teh 69 % glasov »za« zreducirati morda na polovico. Sicer pa je glasovalo le 30,9 % vpisanih volivcev »za«, 17,7 % »proti« in kar 42,7 odstotka se jih je vzdržalo.

Kakšen referendum! Večina je torej na strani tistih, ki iz tega ali onega razloga niso hoteli glasovati in so ostali raje doma. Med temi gotovo niso bili vsi proti de Gaulle, ven-

dar je bilo takih za dobro polovico.

Toda tudi tisti, ki so glasovali za de Gaulla in njegovo politiko v Alžiriji, so glasovali zanj v upanju, da bo sedaj, po referendumu, izpolnil svojo obljubo in dal Alžiriji, kar ji gre. Dobro vedo in se zavedajo, da so njegove obljube meglene, da jih de Gaulle ni nikoli jasno obrazložil, saj je vedno govoril v čudnih in za mnoge nejasnih metaforah. Tako se je ognil posameznemu vprašanju: kaj lahko pričakujemo od de Gaulla in njegove politike.

Končati vojno ali ne, skleniti ali ne skleniti mir, to je bila še dilema pred nekaj leti. Zdaj pa ni nobene dileme (izbire) več, zdaj je le ena sama možnost: mir! Termometer je kazal vsa ta zadnja leta skoraj vedno 100 stopinj. V Alžiriji je gorelo ko v peklu, ko na fronti.

Zdaj je jasno, da je začetek in konec vsake akcije mir in

še enkrat mir. Toda de Gaulle ne more rešiti alžirskega vprašanja sam, niti s pomočjo tistih, ki že vsa zadnja leta na vse grlo vpijejo: »La Paix, l'indépendance, de Gaulle.« To so profrancoski Alžirci, »beni oiououies«, »yes men«, kakor jim pravijo Američani.

Alžirijo ne predstavljajo tisti, ki vpijejo in aklamirajo de Gaulla, stiskajo roke francoskim generalom, beže pred odgovornostjo v Francijo. Alžirijo predstavljajo alžirski borci. To priznati, to bo težka pilula za de Gaulla, vendar jo bo treba pogoltniti. Le s tistimi, ki so se borili za alžirsko stvar, se lahko pogaja Francija. Vse drugo je le tretja garnitura, ki v alžirskem življenju ne pomeni nič, pa naj ima še takšno izobrazbo.

Alžirija, to so alžirski partizani, ne pa občinski in drugi svetniki, ki so jih postavili in imenovali Francozi. To tudi niso debeli meščani Orana, Constantina, Bôna in drugih

mest, ki so ves čas ždeli na varnem in taktizirali na vse strani.

Borci, ki so se sedem let borili z golim orožjem ne morejo položiti to orožje pred noge Francozov in reči »zbogom«. Tako so po drugi svetovni vojni naredili italijanski partizani pa francoski makiji, toda borba alžirskega ljudstva nima samo značaja osvobodilne vojne, ima tudi revolucionarni značaj.

Iniciativa je torej na strani de Gaulla. Kaj bo storil sedemdesetletni državnik? Ali bo poslušal nasvet treznih ljudi, ali pa bo skušal ustvariti iz tega referenduma svoj kapital? Nihče ne pričakuje preveč, toda — kot že rečeno — vojne ni mogoče končati z vojno.

Iz slepe ulice, v kateri se je znašla Francija, ni veliko poti, vendar pa je tista, ki kaže na pogajanja, najbolj svetla.

M. O.

Skupina dijakov, pripadnikov alžirske osvobodilne vojske

Alžirska enota z brzostrelnim topom

Zmagati ali umreti ...

Posredujemo vam pogovor z mladim Alžircem, študentom, ki stanuje v Studentskem naselju v Ljubljani. Njegovo pripovedovanje vas bo prav gotovo zanimalo, saj je štiri leta aktivno sodeloval v alžirski osvobodilni vojni, ki ima mnogo sličnega z našo narodnoosvobodilno borbo.

ZJUTRAJ so mi povedali za njegovo ime in naslov, opoldne sem telefoniral v Studentsko naselje, ob treh popoldne pa sva že govorila v našem uredništvu. Ime mu je Mohamed. Šestnajst let je bil star, ko je iz gimnazijskih klopi odšel k »mudžahedinom« v alžirske gore. Prav nič ni podoben tistim Arabcem, kakršne smo si včasih predstavljali. Le lase ima nekoliko kodraste in popolnoma črne. Slovenski jezik mu dobro teče, čeprav je pri nas šele sedem mesecev. Samo za slovenščino nekam čudna izgovorjava soglasnika »h« in poredko mešanje sklonov ga izdajata za tujca. Kar verjeti ni moč, da je res iz Alžira.

Mimogrede je povedal, da je njegov oče po narodnosti Berber, ki se je med državljansko vojno v Španiji bojeval v eni izmed mednarodnih brigad na strani republikancev. Ondi se je seznanil s Španko; po umiku sta se poročila in se preselelila v Alžir, kjer se jima je ro-

dil Mohamed. Zato govori Mohamed razen arabščine in berberščine še francoski (hodil je v francosko gimnazijo, ki traja samo 6 let), angleški, španski (naučil se je od matere) in zdaj še slovenski. Ko bo končal pripravljalni tečaj slovenščine, se bo vpisal na elektrotehniško fakulteto. Pripovedoval je, da v Alžiriji manjka tehnične inteligence; pravnikov in zdravnikov da je razmeroma dovolj. Tudi v tem se zrcali politika Francije, ki v Alžiru ni razvijala industrije, razen zadnja leta, ko so se povečale njene potrebe po nafti.

Vprašal sem ga, kako se počuti pri nas, v naši ljubljanski megli in snegu. Odvrnil mi je, da v severni Alžiriji, od koder je on doma, sneg ni redek gost. Na Atlasu pa imajo včasih sneg vse leto. Zato se je mraza in megle nekako privadil. Huje bi bilo, če bi bil doma iz Sahare, kjer je zares vroče, čeprav včasih ponoči pade živo srebro precej nizko pod ničlo.

Mohamed se je vključil v boj za svobodno Alžirijo leta 1956. Tisti čas alžirske osvobodilne borbe lahko primerjamo z našim letom 1941 in začetkom leta 1942. Četa, katere član je postal, je štela samo 30 mož; imeli so dve mavzerici in kakih dvajset lovskih pušk. Med borci je bil samo Mohamed pismen, zato je postal komisar čete. Živel so globoko v gozdovih; nekoč so v enem mesecu samo desetkrat jedli. Hranili so se z gozdnimi sadeži, uživali so celo travo, včasih so staknili kak paradižnik. Samo ponoči so se spuščali v vas, in še to le k sorodnikom kakega tovariša. Sekali so telegrafске drogove, kvarili ceste in ubijali izdajalce. Po vsaki akciji so morali pešačiti tudi po 50 km daleč, da so se izognili zasledovanju. Francoska propaganda jih je slikala kot razbojnike, ki jim je samo do ubijanja in lahkega življenja. Domačini so bili zastrašeni zaradi pokola leta 1945 — takrat so Francozi pobili v nekaj dneh skoraj 50.000 ljudi, ker so demonstrativno zahtevali samoodločbo. Iz Tunisa in Maroka pa so prihajali glasovi, da si je tamkajšnje ljudstvo priborilo pravico do samoodločbe. To so bile ohrabrujoče vesti. Tako so začeli počasi tudi alžirski kmetje pomagati

svojim borcem. Začeli so se zavedati, da se bodo le z borbo znebili okovov.

Junija 1956 so po ukazu vodstva alžirske Osvobodilne fronte odšli v hribe mnogi študentje in dijaki. Tako je osvobodilna vojska pridobila politične kadre, ki so znali delovati med ljudstvom in širiti osvobodilno misel. Osvobodilna vojska se je začela spuščati v doline, napadati iz zased in se bojevati za orožje, ki ga je bilo še vedno zelo malo. Čez leto dni, nekako leta 1957, so navezali stike z rojaki, ki so kot francoski državljani morali služiti v francoski vojski. Kmalu so se začele množiti dezertacije vojakov in oficirjev alžirske narodnosti. V skupinah, ki so štele do sto ali celo več ljudi, so začeli bežati iz francoske vojske v svobodne hribe, kjer so se pridružili borcem za svobodo. Posebno radi so prehajali na stran osvobodilne vojske Alžirci, ki so se prej kot francoski vojaki bojevali v Vietnamu proti enotam Patet Laoa in Vietminha. Nekateri so bili tam ujeti in so se v ujetništvu seznanili z miselnostjo ljudstva, ki se je borilo za svobodo. Ko so prišli domov, so se brž ogreli za rojake v hribih. Tako je počasi prišlo v enote osvobodilne vojske za silo dovolj orožja in tudi izurjenih, starih vojakov.

ČESA SE MOHAMED NAJBOLJ SPOMINJA

Povedal mi je zgodbo o svojem prijatelju Aliju Mansurju, ki je bil pred odhodom v vojsko študent medicine. Zato je postal med »mudžahedin« bolničar. Januarja 1958 so borci v hribih zvedeli, da bo čez nekaj dni na njihovem sektorju velika francoska ofenziva. To so jim povedali njihovi zapniki v francoskih uradih in ustanovah. Zvedeli so, da bo na Atlasu nad 50.000 Francozov, padalcev in vojakov, pomešanih s pripadniki Tujske legije, napadlo kakih 2000 alžirskih borcev. Pred umikom so ti borci prenesli iz podzemskega bunkerja, ki ga je bilo bržčas že odkrilo francosko letalstvo, vse lažje ranjence. Ostala sta le dva negibna, od katerih je bil eden hudo ranjen v trebuh. Z njima je ostal tudi bolničar Ali Mansur, ki je izročil drugemu bolničarju pismo za Mohameda. Pisal mu je, da mora ostati z ranjenima tovarišema, ker ju neguje že dalj časa. Če jih Francozi najdejo, se bodo borili do zadnjega naboja in bodo skupaj umrli. Ali je bil po prepričanju komunist in je pogosto govoril, kako srečen bi bil če bi doživel samo en dan svobode in videl, kako se izvaja agrarna reforma. Pismo je Mohamed prejel 4 dni po

Ferhad Abbas, predsednik časne alžirske vlade

ofenzivi. Ko so se borci vrnili k bunkerju, so našli oba ranjena in Alija mrtve. Ali je pred smrtjo še razdejal svojo brzostrelko »Thompson«. Francozi so mu iztaknili z bajoneti oči in mu odrezali nos.

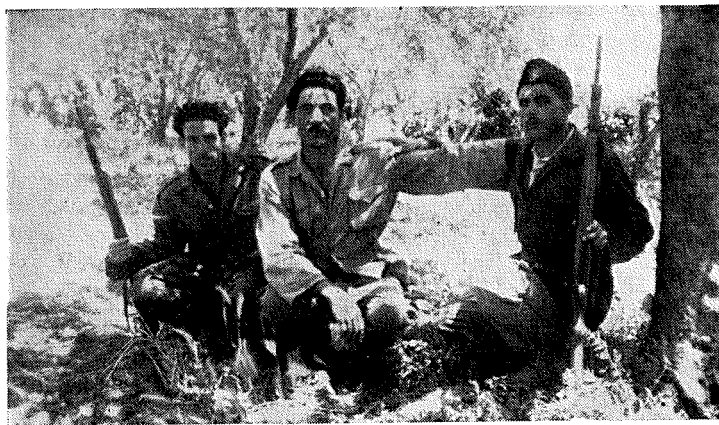
Mohamedu je hudo za prijateljem, zato sem ga težko spraševal za podrobnosti

Nato je pripovedoval o junaškem boju obkoljene skupine »mudžahedinov« v kraju Sedrata, kakšnih 100 km od tunizijske meje. Julija 1955 je prišlo na to področje, ki je dotlej veljalo za »deviško«, 17 borcev FLN. Predaniti so nameravali v hiši sredi žitnih polj. Toda našel se je izdajalec, veleposestnik Abdala ben Zaza, ki jih je izdal Francozom. Prišli so s tanki, blindami in jeepi ter obkolili skupino. Z zvočniki so ji obljubovali milost, če se vda. Toda borci FLN so se dolgo bojevali slabo oboroženi in obkoljeni proti sovražni premoči. Nazadnje so drug za drugim padli. Poveljnik skupine se je sam ustrelil, da ga ne bi ujeli. Samo enega borca so Francozi hudo ranjenega odpeljali na tanketi.

Zanimala me je tudi usoda izdajalca. Mohamed se je nasmešnil in zamahnil z roko.

Enota alžirske osvobodilne vojske na pohodu

Trije alžirski borci

»Pred dvema letoma je umrl v neki pariški bolnišnici. Po tistem dogodku si ni več upal domov, ampak se je preselil v Pariz. Tudi tam ga je dosegla roka pravice, zadela ga je krogla ...«

V TUJSKI LEGIJI SO TUDI BIVŠI USTAŠI

Nato je začel Mohamed pripovedovati o Tujski legiji. V njej je, pravi, tri četrtine Nemcev, ki so dobri vojaki. Vsi vojaki so dobro plačani, oficirji še bolje; vojak dobi 30.000 dinarjev naše vrednosti mesečno. Zato pa jih Francozi pošiljajo v najhujše boje, opravljati morajo najbolj groba in umazana dela in najbolj nevarne akcije.

Nekoč so borci FLN ujeli skupino hrvatskih ustašev, ki so zdaj pripadniki Tujske legije. Mohamed ni rekel »Paveličevih ustašev« ampak »Artukovičevih«, ker je o Artukoviču, ki živi v ZDA slišal več kakor o Paveliču (zaradi jugoslovanskih zahtev po izročitvi tega zločinca). Ti ustaši so tudi v Alžiriji počenjali take zločine kot v Jugoslaviji. Kazni, ki so ji ušli v Jugoslaviji, se niso mogli izogniti v Alžiriji. Sodili so jim zaradi zločinov v Alžiriji, pri tem pa upoštevali tudi tisto, kar so ti ljudje nekoč počeli v Jugoslaviji.

Drugače pa pridejo v Tujsko legijo tudi emigranti iz vzhodnoevropskih držav, zlasti ruski emigranti in Madžari. Francozi jih brez milosti uporabljajo za »topovsko hrano«.

Med njimi se je znašlo tudi nekaj mladih Jugoslovancev, ki so zbežali od doma zaradi avanturizma ali iz osebnih razlogov, in postali legionarji v Afriki. Nekatere so alžirski borci ujeli, drugi so sami zbežali k njim; zdaj so nekateri izmed njih borci FLN.

Potem sva z Mohamedom dolgo razpravljala o revoluciji, o njenem bistvu in ciljih. Tudi pri njih se bojujejo ljudje za

boljše življenje. Pred začetkom njihove vstaje — 1. novembra 1954 — je bil narodni dohodek v Alžiriji med najvišjimi na glavo v vsej Afriki. Toda to je bilo samo povprečje. Cesar je eden imel več, je imel drugi manj. Socialne razlike so bile zelo velike (čeprav so množice v primeri z ljudmi v drugih afriških državah živele dosti bolje). Enakopravnost s francoskimi državljani je bila samo na papirju, dejansko pa je ni bilo, čeprav so tudi Alžirci državljani. Tako so nastali pogoji za revolucijo, ker Alžirci niso več hoteli trpeti poniževanja in zatiranja.

Zdaj vojska FLN ni več sestavljena iz skupin upornikov. V šestih letih se je razvila v redno armado, ki sicer zaradi francoske premoči uporablja še vedno gverilsko in maneversko taktiko. Drugače pa je oborožena z vsem pehotnim orožjem, razpolaga z opremo in kadri, za seboj ima obsežno in utrjeno organizacijo, borci pa so v dolgoletni vojni prekaljeni in trdno odločeni — ali zmagati ali umreti.

Mile Pavlin

Eichmann in Eichmanni

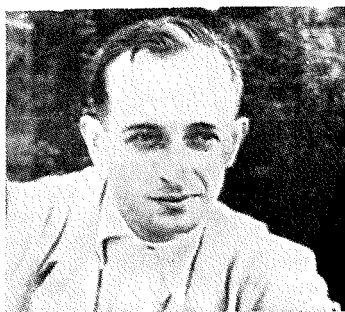
AKO se priprave na proces ne bodo zavlekle, bo 16. marca stopil v Izraelu pred sodnike Karl Adolf Eichmann, kriv in sokriv umora več ko šest milijonov Židov.

Že bežen pogled na Eichmannov portret pove, da pred seboj nimamo zavaljenega klavca, ki ubija iz naslade. Te ribje oči, ta ozki, v nečem asketski obraz razodeva drugačno naravo: zločinca iz principa, metodičnega dobavljača za plinske celice, glavnega knjigovodjo smrti, kot ga je nekdaj označil. Človek bi skoraj verjel, da Eichmann neposredno, z lastno roko ni ubil nobenega Žida, ne kakega drugega nasprotnika Hitlerjevega Tretjega rajha. Skoraj bi verjel — toda rezultat je bil pri Eichmannu še strahotnejši. »Bil sem le vijak v stroju«, pravi v svoji izpovedi, ki jo je ameriška ilustracija »Life« za drag denar (baje za 25.000

dolarjev) odkupila od njegove žene.

Kaj pa naj sploh »priznam«? vprašuje dalje Eichmann (narekovaji so njegovi). »Izpolnjeval sem ukaze.« Nato pokaže svojo barvo: »Kam pa bi prišli v tistih časih, če bi vsakdo mislil po svoje? Kaj takega lahko počnete dandanašnji v 'novi' nemški vojski. Toda za nas je bil ukaz ukaz. Če bi bil sabotiral ukaz nekdanjega Führerja nemškega rajha Adolfa Hitlerja, bi bil ne samo lopov, marveč ostudna svinja, kakor tisti, ki so prelomili svojo vojaško prisego ter se pridružili protihitlerjevskim zločincem v zaroti 20. julija 1944.«

Eichmann ima v nečem prav. Ko bi finančni monopoli in mednarodna reakcija leta 1933 ne spravili Hitlerja in njegovih na krmilo Nemčije, bi bil Karl Adolf Eichmann zdaj le bržčas vzoren oče vzorne

Adolf Eichmann leta 1936

nemške familije, dremajoče v malomeščanskem udobju, nemara bi se dokopal do šefa kake pisarne v kakem manjšem podjetju — in kakopada bi bil zanj »ukaz ukaz«. Ob večerih bi kegljal ali gledal cukrene televizijske oddaje, skrbno bi zapisoval prejemke in izdatke, enega sina bi poslal študirat tehniko, drugega bi vtaknil v službo, za hčer bi dobil dobro partijo...

Toda stvari so se drugače su-kale. In Eichmann, ambiciozni »falirani« dijak srednjete-hniške šole v avstrijskem Linzu, je našel kaj hitro svojo vlogo »vijaka« v nacističnem stroju. Dobil je delo v najbolj ubijal-skem delu stroja: v Gestapu. Tja so ga poslali, potem ko se je izkazal v nekem polku SS. In leta 1935 se je začel ukvar-jati z židovskim »vprašanjem«. Njegova prva naloga je bila »silno puščobna«, kot pravi sam: moral je napraviti karto-teko, velikansko kartoteko »Ži-dov, prostozidarjev, članov različnih tajnih združenj in drugih subverzivnih elementov v Rajhu«. Kljub puščobnosti je delal vneto, zavzeto, prej ko slej zato, da bi se prikupil svo-jim šefom (česar niti zdaj po-sebno ne skriva). Delal je tako vneto, da je ugotovil celo, da se v žilah Hitlerjeve dietalne kuharice in priležnice preliva — dvaintridesetinka židovske krvi. Seveda je njegov pre-dstojnik, generalni poročnik Müller, pri priči pritisnil na to njegovo odkritje o Hitlerjevih zvezah z 1/32-tinsko Židinj-o pečat »Strogo zaupno«...

Pa pustimo anekdote. Eich-mann je v tolikšni meri suho-paren, tako brez smisla za hu-mor, da v zvezi z njim res ne

gre pisati anekdot. In kar je počel, ni bilo prav nič anekdo-tično. Živi vijak v nacističnem stroju, Eichmann imenovan, je torej zvesto izpolnjeval pove-lja in lezel po klinih nacistične hierarhične lestvice navzgor, dokler ni postal glavni refe-rent za Žide v Gestapu.

Preskočimo nürnberške ras-ne zakone, pogrome proti Ži-dom v Nemčiji, Davidove zvezde, ki so jih morali nositi Židje, pustimo ob strani Eich-mannovo vlogo pri tem — zač-nimo raje s tistim dnem leta 1941, ko je Hitler ukazal: Žide je treba iztrebiti, pokončati.

Eichmann ob tem ukazu ni razmišljal, ali je človeški ali ne (»kam bi pa prišli v tistih časih«!), razmišljal je le v okviru tega firerjevega ukaza. Kako to doseči? Kako napra-viti pokol, v primerjavi s ka-terim bodo srednjeveške gr-made diletantsko delo, Džin-giskanovi pohodi pa le medel poskus veleporije! Eichmann je sistematičen človek, delal je metodično, nikogar ni izpustil: kdor je bil zapisan smrti, tega je poslal morilcem z našitki SS. Židje, ki so se izmuznili njegovim mrzlim rokam, so le izjema, ki potrjuje pravilo... In tako je sestavil posebne vozne rede transportov tja, kjer so preizkušali izvrstne pline, izdelke IG Farbenindu-strije, ali pa kar preprosto iz-delke znamenitih nemških fa-brikantov orožja in municije.

Namesto grmade so uvelja-vili in dali besedo kemiji. Na-mesto kolov in vislice so upo-

Eden najbolj poslušnih izvrše-valcev Eichmannovih ukazov je bil tale odurni tip: koman-dant koncentracijskega tabori-šča v Auschwitzu Rudolf Höss

rabili brzostrelke. Da, da, nem-ška tehnika pod Hitlerjem je bila visoko razvita...

Smrt še ni imela podjetnej-šega trgovskega potnika od Eichmanna. Potoval je po oku-pirani Evropi — metodično, sistematično — in izpolnjeval ukaze: Se več Židov, plinske celice ne morejo stati prazne, nemška rasa mora ostati čista, krematoriji imajo premalo dela. In tako je šlo: iz Zagreba v Buchenwald, iz Budimpešte v Auschwitz, iz Amsterdama v Bergen-Belsen (Anna Frank leži tam), iz Strasbourga v Sachsenhausen.

Novo službeno potovanje. V Majdanek, poljsko vas blizu Lublina. General Heydrich mu

Taka je bila Eichmannova idila v Argentini, kjer se je dolga leta skrival pod imenom Ricardo Klement. Kdo bi si mislil, da je možak, ki ga vidimo na sliki (prvi na desni), Eichmann!

je naročil, naj gre tja. Šel je in si vse skrbno ogledal: celice, ki so se dale hermetično zapreti, maskirane kot kmečke hiše, v katere so spuščali izpušne pline iz motorja.

Novo potovanje. Spet na Poljsko, v Lublin. Tam je sedel general major SS Odilo Globocnik. Njegova naloga je bila, likvidirati četrt milijona poljskih Židov.

Nato v Minsk. Tja ga je poslal general Müller. »Rad me je pošiljal okoli,« pripoveduje Eichmann. »Dejansko sem bil trgovski potnik Gestapa, kot sem bil nekoč trgovski potnik neke petrolejske družbe v Avstriji.«

Müller je slišal, da streljajo pri Minsku Žide. O tem je želel imeti poročilo. »Šel sem tja in pokazal službeni nalog komandantu SS. 'Fino, da ste prišli ravno zdaj,' je dejal komandant. 'Jutri jih bo 5000 dobilo svoje.'«

In tako naprej: Eichmann se vozi v avtobusih, v katerih

med vožnjo počasi ubijajo Žide, raztreščeni židovski možgani se prilepijo na njegov plašč in šofer mu ga uslužno očisti. Vagoni, v katerih so Židje umrli od žeje, lakote, kdo ve od česa. Smrt. Smrt. Smrt.

Konec koncev je vseeno, kako se zagovarja zločinec. Nemara je moril po službeni dolžnosti. Nemara iz prepričanja, da bo tako svet odrešen tegob. Morda zato, da bi se prikupil šefom — Heydrichu, Müllerju, Himmlerju, Hitlerju.

Eichmanna bodo obsodili — toda Eichmanni bodo ostali. Ostali bodo veliki in mali morilci, ki so jih »oprostili« zavoljo »pomanjkanja dokazov«. Ostali bodo gospodje à la Ober-Ingenieur Max Faust, ki živi zdaj menda v Mannheimu in ki ga fotografija kaže, ko Himmlerju ponosno razkazuje »industrijske naprave« svojega koncerna v Auschwitzu. Ta gospod dobiva zdaj v četrtem rajhu bodisi lepo pokojnino za

zvesto službo Hitlerju ali pa komu drugemu ponosno razkazuje industrijske naprave svojega koncerna...

Na Eichmannovem procesu bo prav gotovo veliko prič. Živih. Preživelih. Veliko bolj obremenilne pa bodo neme priče:

mrtvi iz Auschwitza, mrtvi iz Bergen-Belsena, mrtvi iz Dachaua, mrtvi iz Treblinke, mrtvi iz Gross-Rosena, mrtvi iz Theresienstadta, mrtvi iz Flossenburga, mrtvi iz Natzweilerja, mrtvi iz Papenburga, mrtvi iz Majdaneka, mrtvi iz Varšave, mrtvi iz Begunja, mrtvi iz Minska, mrtvi iz Stuthofa, mrtvi iz Jasenovca, mrtvi iz Mauthausena, mrtvi iz Neuengammea pa mrtvi iz Lidice, mrtvi iz Coventryja.

...mrtvi, mrtvi, mrtvi — pobiti, poklani, zadušeni s plinom, postreljeni. Eichmann je pri tem veliko kriv — ostalo krivdo nosijo Eichmanni.

J. Š.

CLANKI v časopisih so v zadnjem času polni afriških imen — imen, v katerih se zrcali pisana in razgibana afriška zgodovina. Nekatera izvirajo iz afriških jezikov, druga imajo legendarni izvor, tretja pa so dali raznim afriškim deželam Evropejci.

DAHOMEJA — izvira iz domače besede »da home«, kar pomeni v domačem jeziku »mesto trebuha DA«. DA je bil v 16. stol. eden izmed poglavarjev, KI pa je bil njegov nasprotnik. Ta je zabodel nož v njegov trebuh, ga prerezal, zažgal in ustanovil mesto ob njegovem grobu.

GANJA — izvira iz imena srednjeveškega afriškega cesarstva.

KONGO — od reke Kongo, ki prihaja od besede »kong«, kar pomeni gore.

GVINEJA — iz domače besede »džini«, kar pomeni mesto.

KENIJA — po gori Keniji; ta beseda pa izvira iz domače besede za megljo. Vrh te 5000 m visoke gore je namreč često v oblakih.

LIBERIJA — iz latinske besede »libertas«, ki pomeni svobodo. V spomin na osvobodjene ameriške črnce, ki so se vrnili nazaj, v Afriko, 1822. leta.

DROBNE zanimivosti

ETIOPIJA — iz grške besede, ki pomeni »goreči obrazi«. Prejšnje ime Habaš — odtod Abesinija — je arabskega izvora.

TANGANIKA — »Njika« pomeni vodo v domačem jeziku, »tanganja« pa zbirati.

SLONOKOŠČENA OBALA — od slonovih oklov, ki so jih našli v notranjosti dežele.

CAD — iz domače besede za jezero.

SIERRA LEONE — pomeni v portugalsčini »gora levov« — čeprav ni bilo v tej deželi nikoli levov. Portugalski raziskovalci so zamenjali bučanje morja ob skalni obali z rjoventjem levov.

MISR — arabska beseda za Egipt.

ALDZAZAIR — arabska beseda za Alžir.

MARRAKIŠ — arabska beseda za Maroko.

IFRIKIJA — arabska beseda za Afriko. Pod Afriko so Rimljani razumeli samo severni del Tunizije, ne pa ves kontinent.

SUDAN — arabska beseda za črno. Sudan je bil v očeh Arabcev »dežela črnih«.

RODEZIJA — se imenuje po britanskem državniku Cecilu Rhodesu, čigar geslo je bilo »od Cairu do Captowna«.

SENEGALIJA — se imenuje tako po reki Senegal, ki se izliva v Atlantski ocean.

RIO DE ORO — po reki, v kateri so našli Španci nekaj zlatih zrn. Zdaj o zlatu ni niti govora več. To je bila le legenda.

TRIPOLITANIJA — se imenuje po treh rimskih mestih v današnji Libiji. Za časa Turkov se je dežela imenovala Tripolitanija.

*

TOPOVSKI IZSTRELKI so v prvi svetovni vojni ranili mnogo manj vojakov kot izstrelki iz pušk in mitraljezov: 20 odstotkov ranjencev so bili zadeli izstrelki iz topov, 20 odstotkov pa izstrelki iz pušk in mitraljezov. V drugi svetovni vojni pa se je to razmerje docela spremenilo: 88 odstotkov je bilo ranjenih od artilerijskih, 12 odstotkov pa od ostalih izstrelkov. Vzrok tega razmerja v II. svetovni vojni je bila bržčas tehnična izpopolnitev artilerije in uporaba min.

Franta Komel: Narodnoosvobodilna borba v Sloveniji

LANSKO jesen je prišla na knjižni trg knjiga »Narodnoosvobodilna borba v Sloveniji«, katere avtor je polkovnik Franta Komel, izdala pa jo je mariborska založba »Obzorja«.

Knjiga je pravzaprav pregled zgodovine NOB v Sloveniji, torej nekakšen priročnik, po kakršnem smo že dolgo čutili potrebo. Ne moremo pa reči, da nas je Komelov priročnik zadovoljil. V njem je namreč veliko napak, ob katerih ne moremo biti ravnodušni.

V zgodovinske pomanjkljivosti se na tem mestu ne bomo spuščali. Obregnili se bomo le ob nekaj najbolj grobih pojmovnih in jezikovnih napak, ki jih lahko opazi vsak laik.

Ena izmed občutnih pomanjkljivosti so netočna zemljepisna imena. Če bi jih našli, bi bil njihov seznam precej dolg. Pisec prav gotovo ni primerjal imen iz dokumentov z imeni na zemljevidih in krajevnih imenikih.

Hudo pojmovno napako zasledimo pri opisu nemško-domobranske linije, ki je potekala po dolini Krke in preko Suhe krajine proti Kočevju na južni in na Štajersko na severni strani. O tej liniji pravi Komel, da je imela nalogo, »sprejemati« nemške čete pri umiku iz Hrvaške. Očitno je, da je pisec besedo »sprejemanje« dobesedno povzel po besedi »prihvačanje« v srbohrvaščini. Toda naloga te linije ni bila sprejemati enote, kakor nima take naloge nobena obrambna črta. Linija je bila namenjena za obrambo, res pa je, da bi se bile lahko na njej ustavile čete ob umiku z Balkana. Če pisec ni mogel najti ustreznega slovenskega izraza, bi bilo bolje, če bi nalogo obrambne črte opisal. — Na strani 159 piše o napadu VII. korpusa NOV na to linijo. Trdi, da so

enote VII. korpusa razbile linijo z zavzetjem sovražnih oporišč Vinkovega vrha in Dvora ob Krki. Toda z zavzetjem dveh manjših oporišč ni moč razbiti utrjene črte, ki se vleče več stotin kilometrov daleč. Mogoče jo je samo prebiti. Povrh vsega tega pa vemo, da je bilo zavzetje omenjenih dveh postojank samo trenuten uspeh in da sovražnik svoje utrjene linije ni zapustil do maja 1945.

Če že govorimo o jezikovnih in pravopisnih napakah, lahko piscu še marsikaj očitamo. Menda je pri tem krivda lektorja tudi precejšnja. Najbolj moti bralca dokaj dosledno pisanje imen vseh partizanskih enot z malo začetnico. Tako piše na primer »krimski odred«, »gorenjski odred« itd. Imena brigad pa: Brigada Ivan Cankar, bataljon Ljubo Serčer itd. Toda imena partizanskih enot so lastna imena in jih je kot taka treba pisati z veliko začetnico. Zakaj potem piše

pisec v isti knjigi z veliko začetnico »Štab primorske operativne cone«, »Notranjski odred«, »Mestno poveljstvo Trst« ali »Glavni štab« oziroma »Caciatori« in »Macerata«?

Večkrat sem zasledil v knjigi, da je ta ali ona enota »izbila« na ta ali oni položaj. Pri nas izbijemo lahko samo žebelj iz deske ali čep iz soda. Lepše bi bilo reči, da je enota prodrla do tod. Torej spet vpliv srbohrvaščine oziroma njenega izraza »izbiti«.

Pisec namesto že ustaljenega izraza »šolski bataljon« ali »šolski polk« uporablja izraz »učni bataljon«. Tudi namesto »lažni partizan« bi lahko zapisal ime, ki ga je dalo tem izvzkom naše ljudstvo, namreč »raztrganec«. S tem imenom so lažne partizane imenovali partizani in ljudstvo.

Tudi imena oseb in brigad niso popolnoma točno zapisana. Tako piše Komel namesto Treck kar Trek, namesto Fontanot pa Fantanot.

V knjigi je precej slik, posajnila pod njimi pa so hudo skopa in površna.

Jezik v knjigi je natrpan s trpniki, ki jih v slovenščini nimamo radi.

Že iz teh kratkih pripomb je razvidno, da je knjiga precej površna, kar močno zmanjšuje njeno vrednost in pomen.

M. P.

Iz muzeja NO v Ljubljani

»Prispevki za zgodovino delavskega gibanja«

KONEC lanskega leta je izšel I. zvezek »Prispevkov za zgodovino delavskega gibanja« kot redna izdaja Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. Delo je pravzaprav nadaljevanje »Letopisa muzeja NO.« Zdaj je namreč muzej ostal samo muzej, znanstveno delo zbiranja podatkov in njihove obdelave pa je prevzel Inštitut, ki je zato začel izdajati publikacijo o svojih izsledkih.

Prvi prispevek je poročilo tovariša Borisa Kidriča o razvoju NOB v Sloveniji in o dogodkih tik pred vojno. Dejanjsko je bilo poročilo namenjeno leta 1944 za Moskvo, ni bilo pa še nikoli objavljeno. Zato pomeni za bralce še posebno zanimivost.

France Klopčič je napisal razpravo o razkroju slovenske socialnodemokratske stranke v letih 1919-1920, ko je politika strankinega vodstva hudo razočarala ljudske množice, ker ni znala in hotela izkoristiti revolucionarnega razpoloženja. Tudi ta prispevek je svojstven doprinos k boljšemu poznavanju naše novejši zgodovine in nam podaja dogodke tako, kakor še nismo nikjer brali o njih.

Tudi tretji članek, prispevek Toneta Ferenca, ki je pisal o razvoju KP in OF v Slovenskem Primorju v času od decembra 1942 do septembra 1943, torej v času, ko je revolucionarno gibanje osvajalo množice v tem delu Slovenije, dvajset let nasilno ločene od večine Slovencev, pomeni nekaj novega. Zlasti obširno je opisana I. konferenca KPS za Primorsko, ki je bila 4. in 5. decembra 1942 v opuščeni cerkvi na Vrhu pri Braniku. Ta konferenca je imela velik pomen za nadaljnje širjenje osvobodilnega boja na Primorskem.

O partizanski tiskarni »Triglav«, ki je delovala na Gote-niškem Snežniku po kapitulaciji Italije, je napisal dokaj obširen in dobro dokumentiran članek Jože Krall. Lojze Vršnik pa nadaljuje z naštevanjem poveljniškega in politič-

nega kadra v enotah NOV in POS. Zajel je čas od pomladi 1942 do jeseni istega leta, enote pa razdelil po pokrajinah, v katerih so te enote delovale.

(V tem prispevku zasledimo netočnost na str. 190, kjer je o Notranjskem odredu rečeno tudi tole: »Komandant II. bataljona je bil Lado Maver-Ronko, komisar do začetka novembra Jože Kopitar-Gregor Oven, nato pa Franc Sterle-Nino, njegov namestnik pa od začetka oktobra Jože Kopitar«. Tu gre očitno za kronološki lapsus, kajti Jože Kopitar ni mogel biti oktobra komisar in komisarjev namestnik hkrati. K tekstu na 198. strani, kjer je govora o Loškem odredu, pa naj pripomnimo, da je bil komisar 2. bataljona Tone Prevec-Dimač.)

Skupina sodelavcev Inštituta nadaljuje s kronološkim pregledom dogodkov v Ljubljani v drugi polovici leta 1942. Pri tem pa postaja očitno, kakšne težave nastajajo pri proučevanju zgodovine NOB v Ljubljani zaradi globoke ilegalnosti, ki ji je bilo podvrženo gibanje v mestu. Zato so se sodelavci naslanjali v mnogo večji meri na okupatorske arhive, ki so po svoje natančni in temeljiti, imajo pa to slabost, da zgodovinarja včasih zapeljejo k napačnim zaključkom, kakršni so bili vzrok

mnogim porazom in neuspehom okupatorskih oblasti in vojaških enot. Pri pisanju zgodovine Ljubljane med NOB se bo treba v prvi vrsti — dokler so borci še živi in dokler so jim dogodki še kolikor toliko živo v spominu — nasloniti na žive vire. Šele potem bo treba vse njihove izjave primerjati med seboj in z okupatorskimi viri.

Generalno stavko aprila 1920 je v svojih spominih obdelal Ivan Makuc, takrat član osrednjega stavkovnega komiteja železničarjev. To razdobje je obdelano tudi z več originalnimi dokumenti iz tistih časov, ki do zdaj niso bili znani javnosti.

V publikaciji sta ponatisnjena tudi dva prispevka izpod peresa udeležencev akcije za Dob. To sta tovariša Janez Vipotnik in Rajko Müller-Aci. Njuna članka sta izšla že leta 1943 v brošuri, ki jo je izdal Glavni štab NOV in POS pod naslovom »Dob — fašistov grob.«

Franček Saje je napisal obširno in z dokumenti podkrepjeno kritiko knjige »Pohod II. grupe odredov« Jožeta Mekinda. Tone Ferenc je obširno opisal arhivski fond Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. Vera Visočnik je prispevala študijo o zbirki risb in grafik v Muzeju NOB v Ljubljani, France Klopčič pa je orisal zagrebške muzeje NOB in razstave s podobno tematiko.

P. Š.

Pivo Karamatijevič: Juriš

»Ali je to naključje?«

KNJIGA s tem naslovom je izšla lani. Izdala jo je berlinska založba »Kongress Verlag«. Pripravili so jo Komite antifašističnih borcev odpora v Demokratični republiki Nemčiji, Nemški centralni pedagoški inštitut ter Pedagoška sekcija za tujino in za Vzhodno Nemčijo.

Knjiga »Ali je to naključje?« sodi med publikacije, ki izhajajo kot ogorčen protest proti lanskim in poznejšim primerom, ko so se pojavili v Zahodni Nemčiji kljukasti križi in drugi fašistični emblemi. Hkrati je ta knjiga še eno zelo uspešno in vsebinsko bogato pričevanje o oživljanju militarizma in želje po revanši v Zahodni Nemčiji, kar je podprto z vrsto dokumentov, ki pričajo, da stoje za tem tudi uradni krogi bonnske vlade. Od tod dobiva tudi povsem upravičeno vprašanje, ki si ga zastavlja ne le vsak nemški demokratično misleč državljan, marveč tudi ves svobodoljubni svet, svoj polni pomen: »Ali je to naključje?« Ali sam razvoj uradne zahodnonemške politike ne spodbuja fašističnih in profašističnih sil k njihovi dejavnosti? Kako se vzgaja sedanja zahodnonemška mladina? Ali objektivno prikazujejo minule dogodke z vsemi strahotami fašističnega terorja in ali je v šolskih učbenikih zahodnonemških šol vse to natisnato tako, kakor bi moralo biti, ali pa je nasprotno cilj teh uradnih šolskih učbenikov drugačen: poveljevat hitlerizem v bistvu, zamolčati dejstva ali pa kratko malo ne omenjati celih poglavij iz novejših zgodovine, oziroma jih zavestno ne pačiti?

Izdajatelji te knjige so uporabili zelo preprost, zato pa tem jasnejši način pojasnjevanja vsega tega gradiva: primerjanje posameznih izvleč-

kov iz šolskih učbenikov v Zahodni Nemčiji in v DR Nemčiji. Na eni strani ima bralec priložnost, da se seznani z razlago raznih zgodovinskih dogodkov v eni, na drugi strani pa v drugi nemški državi. Pozornost vzbujajo tile podatki: v zahodnonemških zgodovinskih učbenikih za osnovne šole so za obdobje od 1914 do naših dni posamezne dogodke v raznih letih opisovali v naslednjem obsegu: preganjanju Židov so leta 1949 posvetili tri strani, v letu 1958 pa 14 vrst; o antifašističnem gibanju odpora so pisali leta 1949 v nemških učbenikih zgodovine na osmih straneh, v letu 1952 na šestih straneh, od leta 1958 pa ni o tem niti besede; koncentracijska taborišča so opisali v letu 1949 na petih straneh, od leta 1958 pa ni o njih niti besede. In tako dalje.

Ko človek prebira to knjigo, se mu vzbudi želja, da bi pogledal, kaj piše v knjigah o zgodovini za zahodnonemške otroke o tako važnih vprašanjih, kakor je bila nacistična

ideologija, Hitlerjev vzpon na krmilo in osvajalni pohodi Tretjega rajha.

Vtem ko pišejo šolski učbeniki v Demokratični republiki Nemčiji o tem resnično in zgodovinsko verodostojno, prevladujejo na straneh zahodnonemških šolskih učbenikov citati nekdanjih Hitlerjevih ideologov in tudi samega Hitlerja. Ali — prav isto, samo ponovljeno, brez komentarja. To pa je dostikrat prikazano tako, da zahodnonemški dijak — otroci, ki se ne spominjajo Hitlerja, sprejemajo to s simpatijami. Poglejmo kot primer za to poglavje iz takšnih »zgodovin«, ki govori o zloglasni Hitlerjevi teoriji o življenjskem prostoru in pripravi na vojno. V tem poglavju je rečeno, da je Hitler za najvažnejšo nalogo Tretjega rajha razglašal osvajanje tujih dežel, da bi Nemci mogli živeti. Takoj potem je v zahodnonemških učbenikih zgodovine rečeno, da so se tudi Japonci na svojih otokih dušili od prenaseljenosti in pomanjkanja riža, zaradi česar jim je grozila smrt od lakote. Natanko tako je rečeno. A Kitajska je bila blizu. Treba je bilo zasesti Kitajsko. Japonski kolovodje so bili srečni, ko so zvedeli, da ima novi kancler Nemčije Hitler iste probleme in da s simpatijami gleda na Japonsko osvajanje »življenjskega prostora«. Tako se je rodilo prijateljstvo med Japon-

Ves svet ve, da je bil Hitler največji zločinec, kakor je napisal neki interniranec na barako v Mauthausnu. Le mladina v Zahodni Nemčiji ga ne pozna kot zločinca...

sko in Nemčijo. Da, toda tudi Italijani so zahtevali »življenjski prostor«. V teh »zgodovinah« je celo naveden citat iz nekega Mussolinijevega govora: »Mi potrebujemo zemljo za naseljevanje! Dajte nam kolonije!«

In pika. Komentarjev ni, obsodbe ni. Ko da je baje tako bilo, vi — fantje in dekleta Zahodne Nemčije, pa premisljajte sami o tem.

Naravnost neverjetno je, kako zahodnonemški zgodovinski učbeniki obravnavajo in pojasnjujejo začetek druge svetovne vojne. Sodeč po njih, tako pa zahodnonemška mladina to tudi razume, je zakrivila vojno Poljska, »ker je v enih teh »zgodovinah« — brez komentarja — rečeno:

»...da so Poljaki v svoji deželi ubijali Nemce, da so požigali nemške hiše in preganjali Nemce iz njihovih domov, firer pa je izjavil, da bo te Nemce zaščitil in maščeval...«

Tudi napad na Sovjetsko zvezo je prikazan v teh učbenikih povsem tendenciozno in napačno. Izmed številnih primerov takšne »objektivnosti« zahodnonemških zgodovinarjev pogledjmo samo še eno poglavje. O gibanjih odpora in anti-fašistični borbi podjarmljenih evropskih narodov ni niti besede!

Nasprotno pa priobčujejo vzhodnonemški učbeniki pregled te borbe. O naši deželi je v njih v tem poglavju rečeno: »V Jugoslaviji je ilegalna Komunistična partija organizirala oboroženo vstajo proti nemškim in italijanskim fašistom. Iz jugoslovanskih partizanskih odredov je zrastle redna vojska, ki je imela ob koncu 1943. leta 27 divizij ter vezala na Balkan močne sovražnikove sile. Ta vojska je operirala pod vrhovnim poveljstvom maršala Tita, voditelja jugoslovanskih komunistov...«

Drugi del knjige tvori zanimivo fotodokumentacija: kakšne fotografije objavljajo iz druge svetovne vojne v Zahodni Nemčiji in kakšne v Demokratični republiki Nemčiji.

Spet primerjanje: na eni strani (Zahodna Nemčija) prevladujejo fotografije hitlerjevskih vojakov, kako prodirajo

proti Kavkazu in na drugih frontah napadenih dežel. Tu vidimo tudi hitlerjevske parade in slike torpediranih zavezniških ladij in vse drugo — v slavo nemškega vojaka! Na drugi strani (Demokratična republika Nemčija) slike fašističnega terorja. Žalosten vtis napravijo na človeka odprte strani te knjige, na katerih vidimo na eni strani fotografije porušenih mest, na drugi pa sliko »kraljevskega tigra« — najtežjega hitlerjevskega tanka ali raketo »V-1« med polem... In dalje: na eni strani begunci in množične ustrelitve, ki so jih počenjali hitlerjevci ves čas vojne v podjarmljenih deželah, na drugi pa fotografije, ki jih prikazujejo v Zahodni Nemčiji, prikazujejo kolone nemških beguncev iz

vzhodnih področij leta 1945, kako beže s »folksšturmom« pred Rdečo armado. Tu je tudi slika, ki kaže sprejem nemških vojnih ujetnikov po vrnitvi iz Sovjetske zveze, preračunana na »ganljivost« in vtis o »nemškem trpljenju in žrtvah«, ki naj bi ga napravila na sedanjo nemško šolsko mladino.

Knjigo »Ali je to naključje« je treba zato kakor vsako podobno publikacijo, usmerjeno proti oživljanju fašizma, pozdraviti tembolj, ker prihaja iz Nemčije, iz dežele, katere državljani in državljanke so dolžni vzgajati svoje otroke v duhu miroljubnosti in sloge med vsemi narodi, ne pa prepuščati jih militaristom, ki jim je bila nemška mladina tudi v Hitlerjevih časih topovska hrana. D. Azanjac

Brišejo nam

Mednarodne zveze sekcije internirancev

Tovariš F. G. iz Ljubljane se je obrnil na naše uredništvo z naslednjim vprašanjem: »Kot člana Sekcije bivših političnih zapornikov, internirancev in deportirancev me zanima, kakšne so mednarodne zveze te sekcije — kako se njeno vodstvo povezuje s podobnimi organizacijami v drugih državah, kako se razvijajo odnosi z njimi itd.«

Kot odgovor navajamo izvleček iz referata tovariša Velibora Gligoriča na zvezni skupščini Sekcije bivših političnih zapornikov, internirancev in deportirancev:

SEDANJE mednarodne zveze Sekcije bivših internirancev, deportirancev in vojnih ujetnikov pri Centralnem odboru Zveze borcev NOV so nadaljevanje zvez, ki so nastale že med vojno in pred njo med interniranci in jetniki različnih narodnosti.

Na pobudo Zveze bivših političnih zapornikov Poljske so se v Varšavi februarja 1946 sestali zastopniki bivših političnih zapornikov in internirancev iz 16 držav, med njimi tudi iz Jugoslavije. Odločili so se, da se bodo vključili v enotno mednarodno organizacijo bivših političnih jetnikov FIAPP. Začasni izvršni odbor, ki so ga izvolili na tej ustanovni skupščini, je dobil nalogo, izdelati osnutek statuta te organizacije, ki naj bi ga sprejeli na kongresu v Parizu konec marca 1947.

Tega kongresa se je udeležilo 18 delegacij, ki so izglasovale statut in dokončno formirale organe FIAPP. Kot cilje organizacije je kongres označil: aktiven boj za popolno uničenje fašizma, za uničenje fašistične ideologije, boj za dosledno kaznovanje vseh fašističnih vojnih zločincev, razvijanje in krepitev mednarodne solidar-

nosti, pomoč bivšim internirancem v njihovem boju za demokratične pravice v njihovih državah in proti obnavljanju fašizma.

Ko je bila leta 1947 ustanovljena Zveza borcev NOV, v katero so bili vključeni tudi bivši interniranci, so se zveze med FIAPP in našimi interniranci razvijale preko CO ZB, čeprav ZB formalno ni bila član FIAPP. ZB NOV se je v okviru FIAPP udeleževala vseh akcij, n. pr. akcije za pomoč španskim in grškim borcem, protestov zaradi nizkih kazni fašističnim zločincem itd. Toda to sodelovanje je trajalo samo do leta 1948. Takrat je del voditeljev FIAPP napravil celo vrsto diskriminacijskih postopkov proti ZB. Zaradi tega so ga predstavniki jugoslovanskih internirancev zapustili FIAPP.

Leta 1950 je FIAPP dal pobudo za sklicanje mednarodnega kongresa odporniških gibanj. Ta kongres je bil junija 1951 na Dunaju. Takrat je nastala Mednarodna federacija borcev Gibanja odpora, žrtev in preganjanih po fašizmu (FIR). V začetku je imela FIR do ZB NOV podobno stališče kakor prej FIAPP, ki je prenehal delovati. Čez nekaj let pa je FIR predlagala ponovno upostavitve stikov, potem ko je samokritično ocenila svojo prejšnjo politiko do ZB NOV. Pozneje je FIR začela klicati ZB na razne manifestacije in sestanke. Septembra 1958 je CO ZB NOV obiskala uradna delegacija FIR. Po sestanku je bila objavljena skupna izjava za tisk, v kateri so predstavniki FIR izrazili svoje »obžalovanje zaradi svojih prejšnjih stališč do borcev iz Jugoslavije, ki so imela za posledico prekinitev stikov med ZB NOV in FIR.«

Po tem dogodku se je ZB NOV udeležila več sestankov in manifestacij FIR. Leta 1959 se je delegacija ZB NOV udeležila kongresa FIR na Dunaju kot opazovalec. Poleg tega so bili jugoslovanski predstavniki navzoči na dveh sestankih posebne komisije FIR za zgodovino gibanja odpora v Rimu in na Dunaju. ZB NOV aktivno sodeluje v delu zgodovinske komisije FIR in pri iz-

Skupina jugoslovanskih internirancev v Dachau — leta 1945, ob osvoboditvi, ko so se pripravljali na odhod v domovino

dajanju »Zvezkov odpora«. S posredovanjem FIR poteka tudi izmenjava otrok padlih borcev in bivših borcev na letovanjih. Predstavniki ZB so se udeležili posvetovanja zdravnikov, na katerem so razpravljali o obolenjih, značilnih za bivše jetnike. ZB NOV sodeluje tudi v delu mednarodnih komitejev v taboriščih, n. pr. v komitejih taborišč Auschwitz, Dachau, Buchenwald, Ravensbrück, Mauthausen itd. Poleg tega sodelujejo tudi interniranci posameznih taborišč v krožkih v okviru nacionalnih organizacij. Skupni boj internirancev različnih narodnosti še zmerom veže te ljudi z vezmi prijateljstva in sodelovanja.

Mednarodni komite taborišča Dachau se ukvarja z vprašanji glede ureditve muzeja v tem taborišču in postavitve spomenika. Komite je dosegel zelo skromne uspehe zaradi stališča oblasti v Zahodni Nemčiji.

Mednarodni komite taborišča Mauthausen skrbi za varovanje ostankov taborišča. Postaviti bi bilo treba kostnico za posmrtno ostanke 300.000 internirancev. Komite se je lotil tudi priprav za izdajo spominske publikacije o taborišču in za ureditev muzeja. Skrbi tudi za čuvanje arhiva in za prirejanje žalnih svečanosti. Leta 1958 je bil v taborišču odkrit tudi spomenik tam umrlim Jugoslovanom.

Komite Ravensbrück se ukvarja z urejevanjem muzeja, s pripravami na postavitve spomenika in z izdajanjem publikacij o taborišču.

Mednarodni komite Buchenwald je organiziral postavitve spomenika, ki so ga odkrili že leta 1958. Zdaj skrbi za zbiranje gradiva o taborišču, za izdajo knjige.

Komite Auschwitz ureja med drugim vprašanje odškodninskih zahtevkov političnih jetnikov in internirancev, ki so delali pri firmi »I. G. Farben Industries«. Komite je sodeloval tudi pri organizaciji procesa proti vojnemu zločincu dr. Klaubergu. Pripravljajo odkritje spomenika. ZB NOV je za spomenik prispevala milijon in pol dinarjev.

V vseh navedenih komitejih sodeluje naša ZB, oziroma Sekcija bivših političnih zapornikov, internirancev in deportirancev.

Avtorstvo partizanskih pesmi

V partizanski pesmarici sem opazil, da si nekatere partizanske pesmi, ki so nastale v času narodnoosvobodilne borbe, lastijo ljudje, ki niso njihovi avtorji.

1. ZA VASJO JE ČREDO PASLA je izključno moje besedilo, pa tudi melodija se ni izpremenila.

Pesem »Za vasjo« sem napisal meseca januarja 1942 in jo je objavil tudi Slovenski Poročevalec dne 13. 1. 1942. Prvič sem jo zapel na proslavi Štajerskega bataljona na Pugledu meseca januarja 1942, za kar vsi še živeči borci dobro vedo.

2. JE ŠIVALA DEKLICA ZVEZDO je izključno moje besedilo, pa tudi melodija se ni od takrat nič spremenila. Navedeno pesem sem sestavil marca 1944 in jo tudi prvič zapel na kurirski stanici TV 15 v Občicah, česar se dobro spominjajo moji tovariši — borci.

3. TAM NA PUGLED GORI je izključno moje besedilo. Predelal sem jo po melodiji in besedilu bivše pesmi »Tam v Krpatski gori«.

4. STOJI V GORI PARTIZAN je izključno moje besedilo kakor tudi melodija in si je ne more nihče lastiti.

Ne morem razumeti, kako si morejo lastiti pesmi, ki sem jih kot laik-borec napisal jaz in jim dal tudi melodijo, drugi ljudje. Te pesmi se danes izvajajo prav v istem besedilu in glasbi, kot sem jih jaz sestavil.

Ludvik Kukavica

Podatki o sliki št. 31

Slika št. 31 med nedokumentiranimi fotografijami v lanski 10. številki »Borca« predstavlja skupino borcev 1. čete 3. bataljona brigade »Matija Gubec«. Posnel jo je brigadni obveščevalec Milan (doma iz Mokronoga) v Podgradu pod Gorjanci. Takrat smo jaz in še nekateri mitraljezci iz brigade dobili prehodno zastavo, ki se vidi na sliki. Dobili smo jo na proslavi v Črnomlju 1. 1943 od belokranjskega okrožja. Italijanski mitraljez tipa Breda, ki je na sliki, smo zaplenili pri likvidaciji fašistične postojanke v gradu Dob pri Mirni.

Merilec pri »Bredi« sem jaz, moj pomočnik pa je Tone Macele iz Semiča. Merilec pri »Zbrojevki« je Ivan Pelko iz Šmarjete na Dolenjskem, njegov pomočnik je Jože Debevc;

kot se spominjam, je bil doma nekje na Štajerskem.

Od leve proti desni so:

1. Namestnik komandirja čete Rudi Poglajen iz Drganjih sel pri Novem mestu. Padel je na Barončevem hribu pri Novem mestu (mina je padla nanj in ga raztrgala).

2. Viktor Čuk-Viki, politični delegat voda, doma iz Ljubljane.

3. Ivan Gornik, borec, doma iz Zbur pri Šmarjeti na Dolenjskem.

4. Marija Krevs-Mica iz Mirne peči na Dolenjskem.

5. Neki Vilče, doma iz okolice Novega mesta.

6. Ignac Oblak, komisar čete, doma nekje pri Gorici.

7. Ignac Majcen-Nace, komandir čete, doma iz Mokronoga.

8. Jože Vovko, politični delegat voda, doma iz Šmarjete na Dolenjskem. Padel je kot komisar Jurišnega bataljona 15. divizije marca 1945 blizu Hinj.

9. Stanko Žura, namestnik komisarja čete, doma iz Sentpetra pri Novem mestu, zdaj živi v Straži.

10. Politični aktivist v Podgradu pod Gorjanci, civilist, njegovega imena se ne spominjam.

11. Četni kurir Rudi iz Lakenc pri Mokronogu.

12. Namestnik komandirja Pavle iz Lakenc pri Mokronogu.

Podatkov za ostale tovariše na sliki se ne spominjam več. Isto sliko imam tudi jaz doma, eno pa moja sestra.

Tone Hočevnar-Metod

Slika z volitev v Zg. Savinjski dolini

V lanski dvanajsti številki »Borca« mi je med nedokumentiranimi fotografijami vzbudila pozornost slika št. 57.

Ta slika je bila posneta oktobra ali novembra 1944 v Lučah v Zgornji Savinjski dolini, predstavlja pa zaščitno četo volilnih organov za prve volitve, ki so jih izvajali v tem obdobju v teh krajih. V ozadju se vidijo tudi dekoracije.

Osebe na sliki so (od leve proti desni):

Spredaj ležita: Viktor (padel pozimi 1944-1945) in Ivan iz Ljubnega, ki še zdaj živi tam.

Sedijo: Partizan Jože-Adam z Brda nad Podbrežjem v Zgornji Savinjski dolini, ki zdaj živi doma na kmetiji.

Partizan Metod, takrat zadolžen od okrožja za izvedbo volitev. Kje živi zdaj, mi ni znano.

Štefka, doma nekje blizu Rečice, še živa, toda kje je, ne vem.

Drago iz Podbrežja, še živ.

V ozadju stoje: Martin Klinar-Darko, takrat mobilizacijski referent za Zgornjo Savinjsko dolino; drugi, tretji in četrty so borci zaščitne čete, vsi doma iz Luč, ki so ravno takrat prišli k partizanom. Vsi razen petega so še živi.

Šesti je Franc Tišler iz Ljubnega, še živ. Sedmi je Praznikov Ciril iz Ljubnega. Osmi je Franc Turnšek iz Rečice, še živ. Deveti je neki tovariš iz Luč.

Martin Klinar-Darko

Uredništvo »Borca« se najlepše zahvaljuje vsem, ki so poslali podatke za nedokumentirane fotografije. Hkrati prosi naročnike in bralce, da bi tudi letos pomagali pri pojasnjevanju nedokumentiranih fotografij

Pred dokončno ureditvijo partizanskih grobišč v Žužemberku in Suhi krajini

Že vsa leta po osvoboditvi so razpravljali tako odbori ZB kot tudi oblastveni organi o ureditvi partizanskih grobišč na področju Suhe krajine in Žužemberka. Znano je, da so bili v tem delu Slovenije posebno leta 1944 in 1945 hudi boji, ki so terjali mnogo žrtev, katerih število se ceni na več kakor dva tisoč padlih borcev in aktivistov. Novomeški okraj ni mogel rešiti vprašanja ureditve grobišč, ker ni imel dovolj finančnih sredstev. Zato so bila partizanska grobišča v Suhi krajini hudo zanemarjena in predmet mnogih kritik.

Letos pa bodo uredili grobišča na Hinjah, v Velikem Lipju, Smihelu, Prevaljah, Malih Laščah, Zvirčah in Selu ter seveda v Žužemberku, kjer je največje partizansko grobišče. Grobišče v Žužemberku bo tam, kjer je stala med vojno porušena cerkev na Cviblju. Ondi bodo uredili ploščad z grobnico in obeliskom. To bo 12,8 metrov visok steber, sestavljen iz šestih, med seboj združenih stebrov iz zvarjenih kosov debele aluminijaste pločevine. Izdelala ga bo tovarna »Impol«. Na obelisku bo kratak opis dogodkov med NOB v Žužemberku. Imena padlih borcev, ki so bili doma iz občine Žužemberk, in tistih, ki so padli v bojih v vasi in okolici, pa bodo zapisana deloma na obelisku, deloma na grobnici, oziroma kostnici zraven obeliska. Na vrhu obeliska bodo električne svetilke.

Načrt za ureditev spomenika in okolice dela ing. arch. Marijan Tepina.

Zanimivo je, kako se je organizacija ZB lotila ugotavljanja imen padlih v Žužemberku in okolici. Na spomeniku bodo namreč — kot je rečeno — samo imena padlih občanov

in padlih v okolici, oziroma pokopanih na pokopališču v Žužemberku. Teh zadnjih je nekaj čez 300. Za domačine, ki so padli blizu doma ali drugje po Sloveniji ali Jugoslaviji, vedo svojci. Nekaj podatkov za borce NOV, ki so pokopani na žužemberškem pokopališču, je ZB zvedela s pomočjo arhivov župnišča. Za vso Suho krajino so jih ugotovili s pomočjo Inštituta za zgodovino delavskega gibanja nekaj več kakor 900. Med NOB so namreč enote vodile s posebnimi kartotecnimi listi sezname padlih (seveda se je precej teh listov izgubilo). Novomeški okrajni odbor ZB je nadalje ugotovil nad 300 imen padlih borcev v okolici Žužemberka in v Suhi krajini s pomočjo kartoteke odseka za invalide pri Okrajnem ljudskem odboru. V invalidskih aktih namreč navadno piše, kje je padel borec, po ka-

terem prejemajo njegovi družinski člani invalidnino.

Podobno akcijo za ugotavljanje o padlih bodo morali sprožiti tudi drugi okraji po Sloveniji. Saj je znano, da so bili v Sloveniji med NOB največji in najhujši boji ravno v Suhi krajini in v Žužemberku, da so se teh bojov udeležile skoraj vse slovenske brigade in da so v njih padali borci iz vseh pokrajin Slovenije.

Na Gorenjskem za 20-letnico začetka revolucije

LETOS bodo na Gorenjskem v okviru proslav dvajsetletnice vstaje odkrili vrsto spomenikov. Okrajni odbor ZB NOV v Kranju je že objavil program proslav in določil, katere spomenike bodo postavili.

Na Poljanah pri Jesenicah bodo odkrili na Dan borca, 4. julija, spomenik »Vstaja« v

France Mihelič: Požgana vas

spomin na predvojno shajanje komunistov in naprednih ljudi v tem kraju in na prve partizane v Jeseniškem kotu. V Radovljici bodo prav tako odkrili spomenik za Dan vstaje, 22. julija. V Kranju bodo odkrili spomenik revoluciji 1. avgusta. Na Dobravi pri Kropi pa bodo postavili spomenik nekdanjemu učitelju v tej vasi, narodnemu heroju Staneu Žagarju, in ostalim vaščanom, ki so padli v NOB.

Na vrhu Stola, v Prešernovi koči, je padlo februarja 1942 več partizanov. V spomin na ta dogodek bodo postavili ob krajevnem prazniku Žirovnice na Stolu spomenik. Odkrili bodo tudi spominsko ploščo na Martinjvrhu, kjer je bil ustanovljen pionirski odred »Ratitovec«. Za odkritje plošče bo poskrbel okrajni komite LMS v Kranju, odkrili pa jo bodo za Dan mladosti, 25. maja letos. V Davči nad Železniki je

padlo večje število borcev NOV, ki jim nameravajo 22. julija odkriti spominsko obeležje.

V zadnji sovražni ofenzivi so se na vrhu Porezna, ki je že na območju okrajnega ljudskega odbora Nova Gorica, odigrali hudi boji in je tam padlo sorazmerno veliko število borcev iz Gorenjske in Primorske. Bili so pripadniki enot IX. korpusa JA. Sedanji spomenik, ki je postavljen v spomin samo nekaterim borcem iz Primorske, ne ustreza več, zato bodo letos, najbrž 22. julija, odkrili na tem kraju veličasten spomenik. Ob tej priliki naj bi prišlo na Porezno do velikega srečanja planincev in tabornikov iz Gorenjske in Primorske ter pripadnikov JLA.

Dokumentacijo o vseh dogodkih, katerih obletnico bodo slavili z odkritjem spomenikov, bo pripravil Oddelek NOB pri Pokrajinskem muzeju za Gorenjsko.

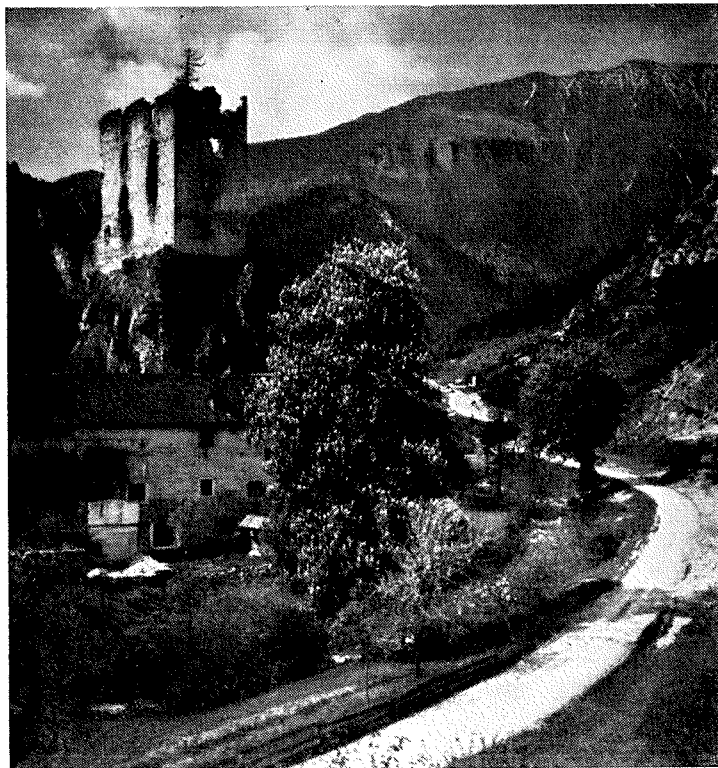
Zapisek o fasciklih

Kadar slišim besedo »fascikel«, ki je tujega izvora in pomeni po slovensko tudi sveženj ali zavojev, se mi misli ustavijo ob mnogih pisarnah, ki sem jih že videl. Nekatere teh pisarn so moderno opremljene, druge starinsko, pisalni stroji šklepečejo, telefoni zvonijo, papir leti v koš, v omarah pa se kopiči prah na mapah, svežnjih in zavojih s papirji, dokumenti, listinami ali kakor jih že imenujemo... Čisto vsakdanje, birokratska zadeva, bi rekel človek.

Včasih pa vidimo, da v papirjih niso zapisane samo dolgočasne številke. Včasih je na listinah opisanega obilo gorja, krvi, solza, grdih človeških lastnosti, pa tudi lepih: poguma, požrtvovanja, vere v človeško dobroto in zaupanja, da bo nekoč ljudem bolje, kakor jim je zdaj ali kakor jim je bilo še pred leti. Vse je odvisno od tega, kakšen arhiv gledaš: ali sodnega, policijskega ali drugačnega, saj je toliko različnih arhivov.

Tudi naša organizacija Zveze borcev ima svoj arhiv, ki se je pred nekaj meseci obogatil za nekaj nad 3000 dopisi. Te so uredili po okrajih, vsak okraj je dobil svojo mapo, znotraj le-teh pa so dopisi urejeni po občinah, novih in starih, ki so že odšle v zgodovino s svojimi arhivi vred. Različno so debele te mape, različni stroji so jih tipkali, različne strojepisne z različnim znanjem slovenščine. Že po tem se vidi gospodarsko stanje okrajev, pa tudi gledišča posameznikov in celih odborov.

V mapah so nekakšni življenjepisi prvih partizanskih družin. Tistih družin, katerih sinovi in hčere so leta 1941 in prve mesece 1942 prvi odšli od doma v čete in bataljone ali na ilegalno delo, ali pa so pomagali prvim partizanom. Takih družin je v Sloveniji nad 3000 in vsaka ima svoj življenjepis na eni ali dveh straneh. Vse te dopise so spravili skupaj odbori Zveze borcev po temeljiti razpravi, katera dru-

Pogled na razvaline gradu Kamna pri Begunjah na Gorenjskem (foto Slavko Smolej). — V Begunjah bo tudi letos srečanje internirancev, zapornikov, borcev in aktivistov

žina naj se prizna za prvo partizansko družino. O tem je bilo težko odločati, saj je bilo marsikje potrebno priznati za partizanske kar cele vasi, cele ulice. Marsikje pa je že hlebec kruha, podarjen partizanu, pomenil veliko junaštvo in smrtno nevarnost za darovalca.

Koliko družinskih in osebnih tragedij je skritih na teh, na videz brezpomembnih listih papirja, pogosto pisanih v dokaj suhoparnem jeziku uradnih poročil! Zgodba vsake družine bi bila lahko zajeten roman, največkrat zelo tragičen. To so zgodbe, ki jih je napisalo življenje samo in vsaka je spomenik preprostim slovenskim ljudem, ki so se neustrašno vrgli v krvavo vojno.

»Nihče izmed petih družinskih članov ni preživel vojne«... ali »od petčlanske družine je vojno preživel samo najmlajši, ki je živčno razrvan in slabega zdravja...« »za svoje delo ni dobil nobenega priznanja...« »vdova živi na posestvu sama, preživlja se z invalidnino po padlem možu, ima nezakonsko hčerko...« Življenje je pogosto trdo in neusmiljeno ravno do tistih, ki so dali za druge vse: imetje, zdravje, osebno srečo. Včasih smo do takih ljudi vsi krivični, tudi tisti, ki smo bili nekoč odvisni od njihove zavesti, ko je bilo lahko postati izdajalec in si tako rešiti kožo.

Stari čas ostaja z vsemi svojimi problemi daleč za nami. Izpodrivajo ga novi časi z novimi odnosi med ljudmi. Naša dežela, nekdanj revna in zaostala, postaja čedalje bolj bogata. Ljudje, ki so preživeli v boju za naše dobro toliko hudega, pa ostajajo s svojimi bolečimi spomini med nami kot živi spomeniki časa, ko se je v krvi, solzah in trpljenju rodilo vse tisto, kar dandanes uživamo.

Zato so ti modri, rumeni in zeleni fascikli spomeniki trpljenja našega človeka, njegove neomajne zavesti in poštenosti, opomin človeštvu, naj se varuje vojne in odstrani vzroke, iz katerih se lahko poraja. Ne samo gradivo za zgodovino!

-en-

Boža Prodanović: Ranjenec s Sutjeske

Lep uspeh »Kajuhovega natečaja«

Lani, meseca januarja, je izšel razpis zavoda »Borec« za dela s tematiko iz NOB in predvojnega delavskega gibanja. Zadnji rok za oddajo rokopisov, opremljenih s šifro, da bi se tako ohranila anonimnost natečaja, je bil 30. december 1961.

Do tega dne je uredništvo knjižnih izdaj zavoda »Borec« prejelo kar 25 del. Med temi so: po en roman, povest, drama in scenarij, mladinski roman in mladinska povest, tri zbirke črtic oziroma novel, dve zbirki mladinskih črtic, pet knjig memoarskih zapiskov, dve zgodovinsko-dokumentarni deli ter kar sedem pesniških zbirk.

Do Dneva borca, ko bo razglašen izid natečaja, bo prispela dela ocenjevala posebna komisija, v kateri so tovariši: Janez Vipotnik, glavni urednik »Dela«, Tone Seliškar, glavni urednik knjižnih izdaj zavoda »Borec«, Mitja Mejak, urednik kulturnih in literarnih oddaj RTV Ljubljana, France Šušteršič, glavni urednik revije »Borec«, in Vladimir Kavčič, urednik knjižnih izdaj zavoda »Borec«.

Uredništvo knjižnih izdaj zavoda »Borec« je s prispelimi rokopisi v glavnem zadovoljno tako glede kvalitete kakor tudi glede kvantitete in upa, da bo med rokopisi našlo več uspešnih del naših domačih avtorjev, primernih za nagrade in tisk.

Uspeh natečaja izpričuje zanimanje naših pišočih ljudi za snov iz boja našega ljudstva za svobodo in pravico. M. P.

Iz muzejske zbirke v Zg. Radgoni

SPOMINI bledijo, tudi pomembni dogodki tonejo v pozabo ali pa se mešajo drug z drugim. Izrečena beseda se izgubi — pisana ostane. Potrebno je pohiteti z zbiranjem zgodovinskega gradiva iz NOB in ohraniti naši mladini vso veličino ljudske revolucije v pisani obliki. Tega dela so se resno lotili tovariši iz občinskega odbora Zveze borcev v Gornji Radgoni. Lansko leto je občinski odbor Zveze borcev v Gornji Radgoni z zadovoljstvom ugotovil precejšen napredek na področju zgodovinske dejavnosti. V kratkem času so ti tovariši zbrali precej zgodovinskega gradiva. Kot vse kaže, bodo s pomočjo odgovornih činiteljev osnovali muzej NOB, ki naj bi bil povezan s Pokrajinskim muzejem v Murski Soboti.

Med drugimi so zbrali 17 zvezkov radgonskega prvoborca Frančka Pintariča-Švabe, ki je obiskoval nekdanjo meščansko šolo v Gornji Radgoni. Bil je učenec profesorja Jožeta Kerenčiča-Janka, narodnega heroja, ki je zbiral okrog sebe mlade dijake in jih vzgajal v domovinski ljubezni. Pokojni Franček Pintarič je bil v šoli odličnjak in so njegovi zapiski ter šolske naloge za radgonsko občino pomembne in dragocene. V partizane je šel

skupaj z Jakobom Vrečo-To-miksom. To sta bila prva partizana iz radgonske občine. Oba sta padla.

Nadalje so zbrali 65 slik padlih borcev in aktivistov in 46 fotografij poslopij, v katerih so bile postojanke borcev in aktivistov. Ohranjen je tudi razmnoževalni ciklostilni aparat, na katerem je razmnoževala propagandni material partizanska tehnika, ki je delovala na območju vasi Radvenci. Ohranjena je tudi lopata, s katero je Franček Pintarič skupno z mladinci kopal bunker na Spodnji Ščavnici. Zanimiv je proglas Frančka Pintariča, naslovljen na vse Slovenke in Slovence, ki ga je napisal na Hitlerjev rojstni dan 1941. leta. V posebnem svežnju so dokumenti o vkorakanju okupatorjeve vojske čez radgonski most dne 6. aprila 1941, nemški časopis, v katerem je opisana zasedba Gornje Radgone, razglasi o streljanih talcih, Slovenski poročevalec iz leta 1941, 12 fotografij, ki se nanašajo na okupacijo, in 30 listin, v katerih borci opisujejo trpljenje naših ljudi in borbo z okupatorjem. Razen tega imajo tudi zemljevid, ki prikazuje vse pomembne dogodke za časa okupacije na območju radgonske občine. Razvidno je,

kje so bile partizanske postojanke, javke, sestanki SKOJ, OF, seje okrožnega in okrajnega odbora OF, bunkerji, kurirske poti, TV linije in hiše, kjer so prirejali mitinge. V drugem zemljevidu je prikazano, kam so bili izseljeni zavedni Slovenci, v tretjem pa so prikazana taborišča smrti, kjer so bili zaprti naši aktivisti in organizatorji OF, iz katerih se je malokateri vrnil v domovino.

Pomembna je tudi zbirka, ki se nanaša na predvojno obdobje. Hranijo slike o justifikaciji radgonskih upornikov, ki so se uprli avstro-ogrski diktaturi in nasilju v letu 1918, dalje slike o prevozu posmrtnih ostankov Maistrovih borcev, ki so padli v bojih za naša severno mejo v Radgoni in Obrajni na levem bregu Mure, slike spomenika borcem za severno mejo in radgonskim upornikom, ki so ga Nemci porušili v letu 1941, ter spominsko listino, ki je bila vžidana v ta spomenik-svetilnik, dalje slike upornikov Andreja Melihena, vodje upora, ter slike dveh neznanih borcev. Pomembno je pismo kapetana Zeilhoferja, Maistrovega borca iz leta 1919, v katerem opisuje potek borbe na severni meji in navaja imena padlih borcev pred Radgono in Obrajno. Ohranjenih pa je še mnogo drugih spisov o borbah za severno mejo iz leta 1919 do 1941. Omenimo naj še, da imajo faksimile proglasa KPJ iz leta 1940.

Komisija za zgodovinsko dejavnost pri občinskem odboru Zveze borcev pripravlja 11 map za osnovne šole v občini, ki bodo vsebovale slike prvih borcev in organizatorjev, slike udeležencev zgodovinskega sestanka na Murski regulaciji v Gornji Radgoni, slike članov SKOJ, ki so se v Gornji Radgoni prvi uprli nemškemu osvajalcu, slike padlih borcev in aktivistov z življenjepisi, slike vseh partizanskih postojank in spominskih plošč, odkritih na območju občine.

Da bi lahko razstavili zbrano gradivo, pa so jim nujno potrebni primerni prostori. Upajo, da bo za to v doglednem času poskrbel občinski ljudski odbor.

Počitek

Največ zaslug si je pri tem delu pridobil požrtvovalni tovariš Vekoslav Šturm in prav njegova zasluga — zasluga 70-letnega osebnega upokojenca, aktivnega udeleženca NOB — je, da je bilo zbrano omenjeno gradivo. Tega dela se je lotil in ga nadaljuje s posebno ljubeznijo in prizadevanjem.

Jože Janež

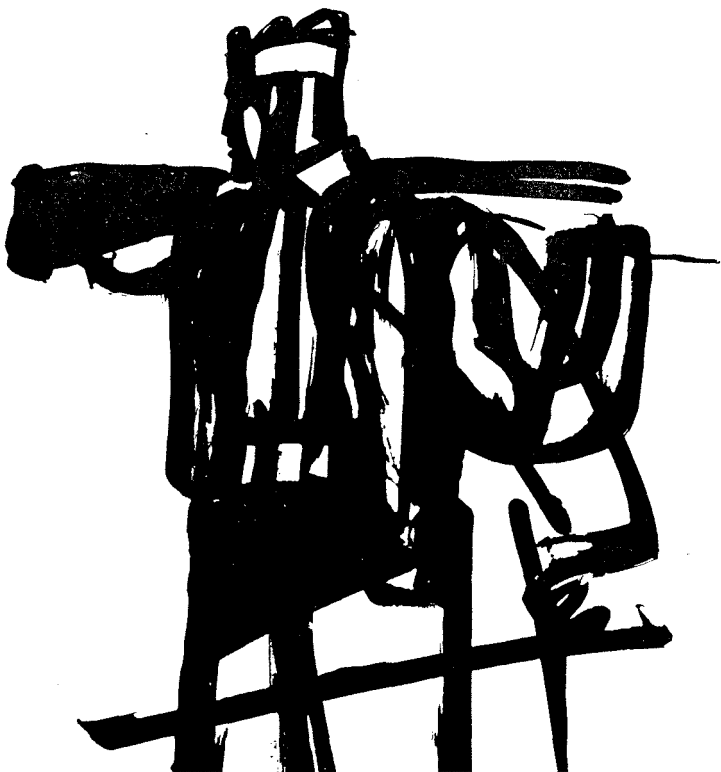
Prva stopnica k večji izobrazbi

PRI Dopisni srednji ekonomski šoli v Ljubljani deluje tečaj tudi za tiste tovariše in tovarišice, ki nimajo za seboj še osemletke. Ena izmed prvih takih skupin tečajnikov — bilo jih je osemnajst — je končala šolanje 17. decembra lani. Izpite iz štirih predmetov so naredili na osnovni šoli Maksa Perca v Ljubljani. Ker gre v tem primeru za ljudi, ki so večinoma v službah, je bilo vodstvo šole mnenja, da ni potrebno vsem delati izpite iz vseh predmetov, pač pa samo iz tistih, ki bodo učencem koristili pri nadaljnjem šolanju na Ekonomski šoli.

Potrebo po tečaju za osemletke je že zdavnaj narekovala praksa Dopisne šole. Mnogi tovariši in tovarišice, ki so se vpisali naravnost v srednjo šolo, te šole zaradi pomanjkljive osnovne izobrazbe niso mogli uspešno zdelovati in so že pri prvih neuspehih vrgli pu-

ško v koruzo. Posebno matematika je mnogim tečajnikom povzročala velike težave, saj je to predmet, ki zahteva mnogo temeljitosti, vztrajnosti in razmišljanja, pa tudi pomoči.

K uspešnemu zaključku osemletnega šolanja omenjene skupine so mnogo pripomogli

krožki, ki jih je organizirala šola. Znano je, da je kolektivno učenje, oziroma učenje v manjših skupinah, mnogo uspešnejše kot pa individualno.

Po vojni se je raven izobrazbe pri nas močno dvignila. Tako so bili l. 1945 absolventi 4. razreda gimnazije z malo maturo še sila redki in so bili pravcati »intelektualci«. Zdaj je potrebna vsakomur najmanj srednja šola. Zato je tovariš Pokovec, direktor Dopisne ekonomske šole, ob zaključni slovesnosti, potem ko so tečajniki prejeli spričevala, dejal: »Upam, da se bomo takole sestali še dvakrat: Ko boste pri nas končali srednjo ekonomsko šolo in ko boste končali univerzo.«

Večina tečajnikov se je že vpisala v Dopisno ekonomsko srednjo šolo, nekateri pa v višje šole, do česar imajo pravico po opravljenih sprejemnih izpitih. Vsekakor pa so se »naši najmlajši«, kakor jih je v šali imenoval tovariš Pokovec, naučili učiti in naprej jim bo šlo mnogo laže.

Zahvala

Mavsarjev Tonček z Brda v ljubljanski občini Vič ni imel eno leto, ko mu je leta 1942 padel oče v partizanih. In kakor za vse otroke padlih borcev v tej občini je občinski odbor ZB skrbel tudi za Tončka. Ker so bile na njegovem domu le nekoliko težje socialne razmere, je odbor skrbel, da mu je bil študij na gimnaziji sorazmerno olajšan.

V juniju 1960 je Tonček opravil maturo na gimnaziji in pred kratkim je občinski odbor ZB Ljubljana-Vič prejel od njega to-le pismo:

»Podpisani Mavsar Anton se iskreno zahvaljujem Občinskemu odboru ZB Vič za vso pomoč, ki ste mi jo nudili, da sem lahko uspešno končal srednjo šolo. Sedaj sem odšel na študij v Intendantsko vojno akademijo in s tem tudi iz Vašega območja. Prepričan sem, da bom po končanem študiju kot oficir JLA verno služil narodu in pomagal pri graditvi naše socialistične domovine ter s tem opravičil zaupanje, ki ste mi ga podelili. Se enkrat se lepo zahvaljujem in Vas tovariško pozdravljam. Zdravo!«

PRAVNA POSVETOVALNICA

POKOJNINA ZA BORCA NOV

Vprašanje: Bil sem v NOV od leta 1941 in imam tudi Spomenico 1941. Po osvoboditvi sem bil zaposlen kot logar trinajst let in imam skupaj 35 let in 4 mesece delovne dobe. Upokojen sem bil 1. 7. 1958 in mi je bila priznana pokojnina X. pokojninskega razreda. Čutim se prizadetega, ker mnogi upokojenci z manjšo delovno dobo prejema večjo pokojnino, čeprav niso sodelovali v NOV. Ali imam kot borec iz leta 1941 pravico do višje pokojnine?

Odgovor: Na podlagi vaših podatkov sodeč, nimate pravice do višjega pokojninskega razreda. Da ste bili ob upokojitvi uvrščeni tako nizko, je vzrok v vaših nizkih prejemkih pred upokojitvijo. Res je, da nekateri logarji pridejo lahko tudi v osmi pokojninski razred. Toda če bi vi hoteli priti v ta razred, bi pred upokojitvijo morali imeti plače najmanj 21.800 din mesečno, kar pa je bilo leta 1958 za logarje praktično nemogoče. Prav gotovo je bilo ob upokojitvi upoštevano dvojno štetje let, ki ste jih prebili v NOV. Upoštevan pa je bil tudi predpis čl. 77 Zakona o pokojninskem zavarovanju, ki določa, da se zavarovanelec-borec NOV, uvrsti v najmanj deseti pokojninski razred, če bi po plači bil uvrščen v nižji razred. Po podatkih sodeč bi bili vi uvrščeni v XII. pokojninski razred, če ne bi bili borec NOV.

NAKUP HIŠE IN ODPOVED STANOVANJA

Vprašanje: Imate ugodno priliko kupiti enodružinsko hišo, ki pa ni vseljiva. V njej stanuje družina. Stanovalec pa tudi namerava zidati svojo hišo. Lastnik hiše, ki vam hišo prodaja, je dosedanjemu najemniku že sodno odpovedal. Zdaj bi radi vedeli, ali ta odpoved velja tudi za vas, ali pa morate najemniku ponovno odpovedati. Končno bi radi vedeli, kaj bo v primeru, če najemnik hiše ne bo zidal. Kdaj boste lahko prišli v svojo hišo?

Odgovor: Če boste kupili zasebno hišo, se morate zavedati, da boste lahko prišli v hišo le takrat,

ko boste sedanjemu stanovalcu priskrbeli drugo primerno stanovanje. Seveda mu boste morali prej odpovedati preko sodišča s tožbo, nato pa predlagati prisilno izpraznitev, če se sam ne bo hotel izseliti. V primeru predloga za prisilno izselitev pa boste prej morali ponuditi drugo primerno stanovanje.

Če se bo stanovalec sam izselil, pa vam kajpak ne bo treba uveljaviti prisilne izselitve. Vendar se lahko izognete vsem negotovostim, če v tem primeru sodno odpoveste. To tudi v primeru, če bo stanovalec res zidal hišo. S tem preprečite vsako morebitno zamenjavo in mahinacijo s stanovanjem na vaš račun. Odpoved sedanjega lastnika za vas seveda ne velja in morate vi sami ponovno odpovedati.

VIŠINA OSKRBNINE OB POKLICNI REHABILITACIJI

Vprašanje: Kot vojaški vojni invalid bom odšel na poklicno rehabilitacijo. Rad bi vedel, kakšni prejemki mi pripadajo v tem času?

Odgovor: Vprašanje prejemkov invalidov, ki gredo na poklicno rehabilitacijo, določa posebna uredba o poklicni rehabilitaciji, ki je izšla oktobra lani. V smislu določb te uredbe pripada invalidu na rehabilitaciji oskrbnina, ki znaša največ 10.000, 12.000 ali 14.000 din mesečno. Katera od teh oskrbnin pripada invalidu, pa zavisi od tega, ali se invalid usposablja za poklic nižje, srednje ali višje strokovne izobrazbe. Seveda pa se upoštevajo tudi drugi dohodki invalida samega in članov njegove družine. Oskrbnina, ki se izplačuje invalidu na poklicni rehabilitaciji, se izračuna tako, da se od prej navedenih zneskov odšteje znesek tistih dohodkov, ki odpade na invalida kot družinskega člana. Če del, ki odpade na invalida kot družinskega člana, presega zgoraj navedeni maksimalni mesečni znesek, pripade invalidu na rehabilitaciji minimalna oskrbnina 2000 din mesečno. Seveda pa se tako določena oskrbnina zniža za 50 % tistemu invalidu, ki uživa v času rehabilitacije v zavodu brezplačno stanovanje in hrano.

Vojni invalid, ki mu zaradi uveljavljanja pravice do poklicne rehabilitacije preneha redno delovno razmerje, pa lahko zahteva, da se mu namesto oskrbnine odmeri oskrbnina po določbah zakona o invalidskem zavarovanju, če je v zadnjih petih letih pred vložitvijo zahteve bil zaposlen vsaj dve leti.

KAJ JE UPRAVNI SPOR?

Vprašanje: V vaših pravnih navstih večkrat uporabljate pojem »upravni spor«, pa bi rad vedel, kaj je to in kaj pomeni. Kdaj se tak spor lahko začne in v katerih primerih?

Odgovor: Upravni spor je poseben pojem, ki se je v sodni praksi uveljavil po osvoboditvi. Snov ureja poseben zakon o upravnih sporih. Pomeni pa, da lahko o neki pravici, o kateri se sicer odloča v upravnem postopku, dokončno odloči sodišče. Najpogostejši so upravni spori glede pravic iz socialnega zavarovanja. O teh pravicah odločajo upravni organi, okrajni in republiški zavodi za socialno zavarovanje. Če upravni organ prve in druge stopnje odloči, tisti, katerega se odločba tiče, pa z odločbo ni zadovoljen, lahko sproži upravni spor. To pomeni, da vložijo tožbo pri sodišču in zahteva, da o njegovi zadevi odloči sodišče s sodbo. O takih tožbah odločajo upravni senati pri republiških vrhovnih sodiščih. Zato je tako tožbo treba nasloviti na Vrhovno sodišče. Tožena stranka je upravni organ, ki je o stvari dokončno odločil. Upravni spori so dopustni v vseh tistih zadevah, kjer po določbah zakonov niso izrecno izključeni. Tako n. pr. v zadevah nacionalizacije ni možen upravni spor.

Odločba, ki jo izda sodišče v upravnem sporu, je obvezna tudi za upravni organ.

PONOVNO POROKA IN POKOJNINA

Vprašanje: Z možem sva se leta 1946 razvezala in je bil zakon razvezan na podlagi izključne moževe krivde. Več let sva živela dejansko ločeno. Pred dvema letoma pa se je mož povrnil k meni. Tako sva leta 1958 obnovila zakonsko skupnost. Nisva pa vedela, da se je treba ponovno poročiti. To sva storila šele po dobrem letu, ko sva bila na to opozorjena. Toda po sedmih mesecih ponovnega zakona je moža zadela kap in je umrl. Zavod za socialno zavarovanje mi

je odbil zahtevek na priznanje pokojnine, češ da sva bila poročena manj kot eno leto, v takem primeru pa vdovi pokojnina ne pripada. Ali je postopek pravilen, saj sva pred razvezo več kot štirinajst let živela v veljavnem zakonu?

Odgovor: Člen 120. zakona o pokojninskem zavarovanju res določa, da zakonec nima pravice do družinske pokojnine, če se ugotovi, da je zakon trajal manj kot eno leto in je bil sklenjen z namenom, pridobiti pravico do družinske pokojnine. Toda če ste bili prej poročeni, bi po našem mnenju bilo treba upoštevati tudi prvi zakon, ki je trajal, kot pravite, štirinajst let. To vam najbrž ne bo težko dokazati. Dokazati pa boste morali seveda, da se je mož dejansko vrnil k vam in da sta dobro leto živela v družinski skupnosti, ne da bi vedela, da se morata zaradi prejšnje razveze ponovno poročiti. Če imate iz zakona tudi otroke, bi po našem mnenju bilo treba šteti skupaj dobo prvega in drugega zakona. Tako bi vam šla pravica do družinske pokojnine, ker ni mogoče trditi, da gre za spekulativen namen. Če boste to lahko dokazali in če s pritožbo zoper prvo odločbo ne bi uspeli, potem vam svetujemo, da sprožite upravni spor.

● MOSKVA — Po sedemnajstih letih so rehabilitirali Viktorja Tretjakoviča, pripadnika komso-molske organizacije »Mlada garda« iz Donbasa. Ta organizacija se je med nacistično zasedbo bojevala proti Nemcem in domačim izdajal-cem. Januarja 1943 pa so nacisti zaprli nekaj članov organizacije. Član organizacije Počepov je izdal tovariše. Vse člane so naposled Nemci pobili. Po osvoboditvi je so-delavec nacistične policije Rulje-sov podal neresnično izjavo, češ da je »Mlado gardo« izdal Tretja-kovič. Črtali so ga iz seznama Komsomola in mu odvzeli posmrtno odlikovanje heroja SZ. Po po-povni preiskavi pa so ugotovili, da

so nasledli Ruljesu in so pokojnega Tretjakoviča znova proglasili za heroja ter ga odlikovali z Redom domovinske vojne I. stopnje.

● VARŠAVA — Trije Poljaki — univerzitetni profesor iz Varšave in dva zdravnik iz Krakova — so potovali v Münster in Zahodni Nemčiji, kjer bi morali pričati v nekem procesu proti morilcem iz Oswiecizma. Na poti proti Münsteru pa so v Schindlingu na postaji odkrili v kiosku za prodajo živih nekdanjega kapa iz taborišča, 53-letnega Emila Bednareka. Policija ga je na zahtevo Poljakov zaprla. Bednarek je bil v taborišču najprej jetnik, potem pa je postal kapo in je pretepal jetnike s stoli.

● **VAREŠ** — Za lanski Dan republike so v Dubošnici odkrili spominsko kostnico sedemnajstim borcem iz 17. majevske brigade, ki so padli v tem kraju med boji za osvoboditev. Sredstva so pripadala krajevna podjetja in skupnina delavcev.

● **BEOGRAD** — Zveza borcev NOV štipendira tri sinove bivših borcev proti kolonializmu iz afriške dežele ob obali Atlantskega oceana — Sierra Leone. Eden študira tehniko, drugi medicino, tretji pa rudarstvo.

● **BONN** — Med obsežno policijsko akcijo so v Dassendorfu pri Hamburgu na posvetu poslancov demokrščanske stranke Zahodne Nemčije von Bismarcke aretirali nekega Neumanna. Izkazalo se je, da je ta 49-letni mož bivši polkovnik SS Richard Bär, ki je bil zadnji poveljnik koncentracijskega taborišča Auschwitz. Policija je izdala 37 tiralic za člani poveljstva tega taborišča in stražarji. Ujeli so jih že 16, izpustili so 4 zaradi »slabega zdravstvenega stanja«, štirje pa so pustili na policiji kavčijo in so jih prav tako izpustili...

● **BEOGRAD** — Konec decembra lani je prispela s posebnim letalom JAT v Jugoslavijo nova skupina ranjenih pripadnikov alžirske osvobodilne armade. Ranjenci se bodo zdravili v raznih jugoslovanskih zdravstvenih ustanovah; zanje skrbi jugoslovanski Rdeči križ.

● **BONN** — V Fuldi so obsodili na dosmrtno ječo Gottlieba Musikanta, nekdanjega »bolničarja« v koncentracijskih taboriščih Mauthausen in Melk. Musikant je pobijal svoje žrtve v bolniških barakah z injekcijami strupa in dru-

gimi »medicinskimi sredstvi«. Obtožili so ga za umor 200 ljudi, kar pa je le neznan del njegovih zločinov. Za druge namreč ni bilo mogoče najti prič. (V Nemčiji je dosmrtna ječa najstrožja kazen, ker smrtno kazni tam ni.)

● **BEOGRAD** — V splošni bolnišnici »dr. Mihajlo Ilić« v Kragujevcu so odprli posebno rehabilitacijsko središče za invalide. Čeprav nima središče še ustreznih prostorov, ima najmodernejše naprave.

● **VARSÁVA** — Konec decembra so objavili trinajsti zvezek dokumentov o uničevanju Židov v taboriščih Oswiecim in Treblinka. Ti dokumenti pomenijo močno obtožnico nacizma. V njih je tudi opisano izseljevanje poljskih državljanov iz Zamojsčine v taborišča smrti, kar je vodil glavni urad Varnostne službe Reicha, oziroma njegov vodja Adolf Eichmann.

● **NEW DELHI** — V Indijskem mestu Dardzlingu so odprli veliko letovišče za indijske bivše borce. Iniciativo in sredstva za bogato opremo je dal Indijski komite za povojno obnovo.

● **NOVI SAD** — V Pragah so sredi decembra lani odkrili spominsko ploščo padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja. Odkritja se je udeležil tudi Brana Panin, član Izvršnega sveta AP Vojvodine.

● **VARŠAVA** — Muzej v Oswieczimu (Auschwitzu) je na svoj razpis za pisanje spominov prejel 77 del bivših zapornikov iz Jugoslavije, ČSR, Poljske, SZ, Kanade in Madžarske. Rezultate so objavili 27. januarja, ob 16. obletnici osvoboditve taborišča.

● **PRIJEPOLEJE** — Ob cesti Prijepeolje-Sjenica so na kraju, ki se imenuje Partizanske vode, konec decembra zgradili spominsko kostnico in vanjo prenesli posmrtno ostanke devetih padlih borcev, pripadnikov 3. sandžaške brigade. Ti borci so padli konec decembra 1943.

● **DUNAJ** — V Hornu (Spodnja Avstrija) je veliko židovsko pokopališče, čeprav v tem kraju ni več nobenega Žida. Januarja letos so »neznanci« že tretjič oskrunili to pokopališče. Razmetali in uničili so okoli 100 nagrobnikov.

● **DUNAJ** — Lani proti koncu leta je bila na Dunaju konferenca komisije za zgodovino FIR. Konference se je udeležilo tudi uredništvo »Zvezkov odpora«.

Srečno naključje

LETA 1941 sem bil zadolžen za delo na terenu. Organiziral sem frontne organizacije, razen tega pa sodeloval tudi pri tiskanju in tajnem razširjanju partizanskega tiska in drugega propagandnega materiala. Julija meseca sem izdeloval tudi prve partizanske zvezde po modelu, ki ga je izdelal tovariš Mišič. Jeseni 1941 pa sem prevzel Partizansko tehniko na Jesenicah in z ženo sva postala »tiskarja«.

Tiste dni — bilo je decembra 1941 — sva natiskala precejšnje število izvodov »Slovenskega poročevalca« in letakov, razen tega pa zbrala tudi mnogo obleke, perila in drugih potrebščin za tovariše v gozdovih. Vse to sva morala prepeljati na Javornik. Ne bilo bi tako težko in nevarno, da niso prav tiste dni Nemci zaradi decembrske vstaje postali skrajno pazljivi po vsej Gorenjski in stražili vsak mostič, med njimi seveda tudi Hermanov most na Jesenicah.

Zaradi poostrenih nemških ukrepov sem si belil glavo, kako naj »Slovenskega poročevalca« in drug material spravim do Javornika, ne da bi Nemci kaj zasumili. Naposled sem se domislil, da bi »prepovedani material« prepeležal s samotajnimi sankami in ga prikril z zeljnatimi glavami. Tako sva z ženo tudi storila. Da pa bi bile sanke za nemškega stražarja na mostu nesumljive, sva naprosila ženino

mater, da bi zapeljala sanke čez most mimo nemškega stražarja. Rekla sva ji, da peljeva ribat zelje onstran mostu k znancem. Ženica se je samo nasmehnila. Bržkone je vedela, kakšen tovor se skriva pod zeljnatimi glavami, saj je vedela za najino delo.

Mati se je res vpregla v sanke in zapeljala proti mostu. Midva z ženo pa sva šla naprej in se ustavila na oni strani, da bi jo počakala. Sanke so bile težko naložene in mati je morala napeti vse sile, da jih je lahko peljala. Nemški stražar jo je trenutek opazoval,

nato pa naglo stopil k njej. Bil sem prepričan, da bo pregledal tovor. Od strahu mi je zastal dih in vzlic mrazu mi je postalo vroče. Zaradi teh »zeljnatih glav«, sem mislil, bomo zdaj prejkone vsi — ženina mati, žena in jaz — ob glavo. Toda prav v trenutku, ko me je hladnokrvnost zapuščala, se je zgodilo nekaj nepričakovanega. Nemški stražar se je uprl ob sanke in jih pomagal materi prepeljati čez most.

Teža se mi je odvalila od srca. Nemški stražar, ki je »pomagal« prevažati partizansko literaturo in drug, za partizane namenjeni material, je v resnici zaslužil, da smo mu vsi trije rekli potem: »Danke schön!«

Cez pol ure sva bila z ženo že na Javorniku na dogovorjenem mestu.

(Po pripovedovanju nosilca Spomenice 1941 Karla Kozarja-Romija zapisal M. Klinar)

Nekega dne na progi

BILO je spomladi leta 1944. Neke noči so minerji Primorske brigade VDV minirali železniško progo blizu Divače. Zjutraj so skriti v grmovju ob progi čakali vlaka.

Bilo je že precej svetlo, ko je iz Divače prikorakalo petnajst fašistov-republikancev. Na čelu je stopal italijanski šef postaje z naperjeno brzostrelko. Nekateri fašisti so nosili

lopate in krampe. Očividno je bila to ekipa za odstranjevanje min.

Fašisti so preiskovali progo. Minerji v grmovju so mencali od nestrpnosti. Šteli so zelenkaste vojakke, ki so šli mimo nevarnega mesta. Toda kljub vsemu se dolgo ni zgodilo tisto, česar so se minerji bali.

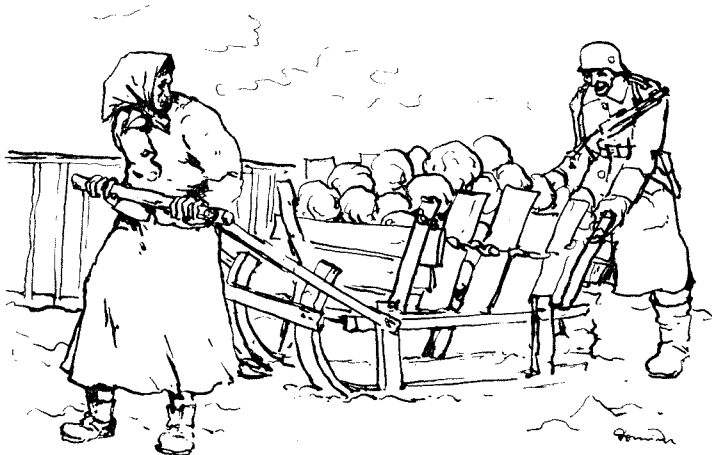
Patrulja je bila že mimo, ko je nenadoma po stezi pritekel fašist. Z nogo se je zapletel v žico, ki je držala od mine v grmovje. Medtem se je namreč še bolj zdaniilo, njegovi pajdaši so najbrž nevede razmetali gramoz, ko so korakali čez minirano mesto.

Fašist se je za trenutek ustavil, padel na tla in začel kot nor kričati: »Capo! Mina!«

Patrulja se je obrnila in jo ucvrla nazaj. Vsi so se zgnetli okoli mesta, kjer so opazili žico. Začeli so razmetavati gramoz, udrihati s krampi...

»Hudič bo vzel mino, pa naj še fašiste!« je rekel miner v grmovju, pritisnil na vzvod električnega vžigalnega strojčka in... o fašistih ni bilo več sledu.

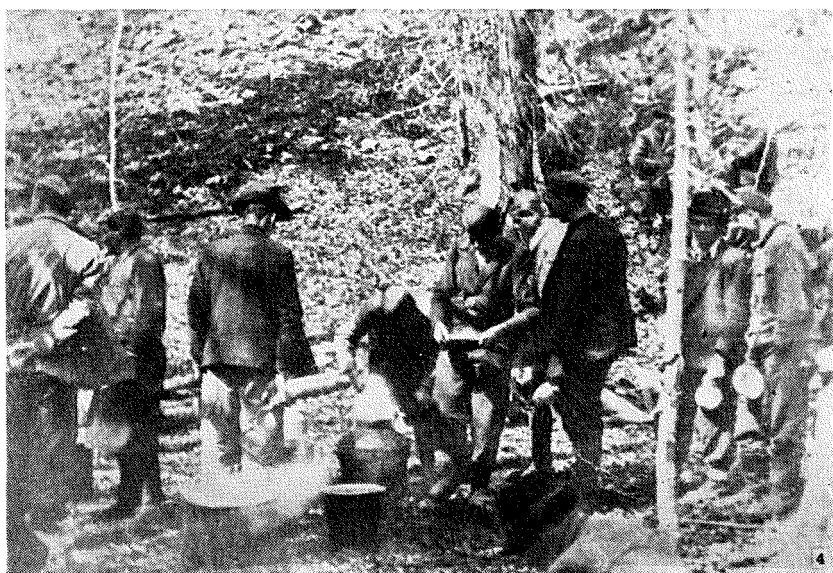
M. P.

Iščemo podatke?

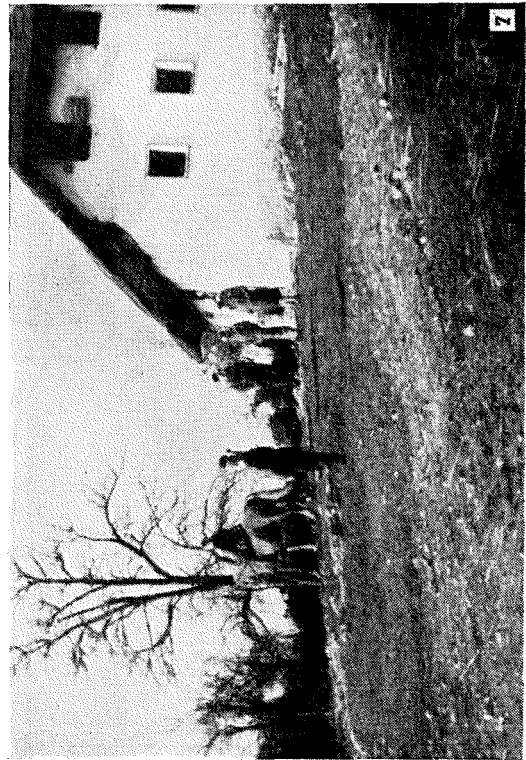
Objavljamo nekaj posnetkov iz zbirke nedokumentiranih fotografij Muzeja narodne osvoboditve. V pripravi za tisk je namreč druga knjiga Zbornika fotografij, ki bo zajel obdobje od jeseni 1942 do jeseni 1943. Za objavljene posnetke ima muzej pomanjkljive podatke.

Prosimo bralce, da nam posredujejo o fotografijah katerikoli podatek, predvsem pa ime enote ali organizacije, čas, kraj, imena oseb in njihove tedanje funkcije, kdo je fotografiral itd. Podatke pošljite na Uredništvo »Borca« ali na Muzej narodne osvoboditve pri Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, Celoška 23, Ljubljana.

8

7

9

5

